

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**I.DÖNEM TBMM'DE POLİS KÖKENLİ MİLLETVEKİLLERİ VE
MECLİS'TEKİ ÇALIŞMALARI**

Hazırlayan

Suat SEÇKİN

TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN

TOKAT- 2016

**I.DÖNEM TBMM'DE POLİS
KÖKENLİ MİLLETVEKİLLERİ VE MECLİS'TEKİ ÇALIŞMALARI**

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: / /

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı) İmzası

Başkan :

Üye :

Üye :

Üye :

Üye :

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Mühür

İmza

ETİK SÖZLEŞME**T.C.****GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ****SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(.../.../2016)

Tezi Hazırlayan Öğrenci

Suat SEÇKİN

İmzası

ÖNSÖZ

TBMM'nin açılmasından önce Anadolu hareketinin, millî sınırlara dayalı ve tam bağımsız bir devlet olmaktan başka bir amaç taşımadığı esasî açıkça ortaya konulmuştur. Bir bakıma dünya kamuoyuna Anadolu hareketinin serüven arayışı olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın, gerek iç siyasi gelişmeleri gerekse uluslararası gelişmeleri çok iyi değerlendirip ve ustalıkla hareket ettiği görülür. Mustafa Kemal Paşa, Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Avrupa'nın karşı karşıya bulunduğu yeni sorunları teşhis ederek, büyük devletlerin yeni bir savaşa kolay kolay gidemeyeceklerini görmüştür. Üstelik bu devletler arasında çeşitli sorunların ve çekişmelerin bulunduğunu, eski İtilaf Devletleri'nin "İhtilaf" devletlerine dönüştüğünü görmüş ve bu çekişmelerden ustalıkla yararlanmasını bilmiştir¹.

Ankara'da ilk TBMM'nin 23 Nisan 1920 tarihinde açılmasından sonra dış politika konularından sonra en fazla Meclis gündemini meşgul eden konuların başında asayiş meseleleri gelmektedir. Meclis tutanakları incelendiğinde, siyasi partilerin mevcut olmadığı ilk yıllarda Mecliste zaman zaman en sert eleştiri ve tartışmaların asayiş üzerinde yapıldığı görülmektedir. Kanaatimizce ölüm kalım savaşı veren bir ülkede asayiş meselelerinin temel konu olması ve 1920 ile 1923 yılları arasında yoğun bir şekilde açık veya gizli sürekli toplantılar yapılması doğaldır.

İlk Meclis üyelerinin farklı kesimlerden gelmesi ve farklı görüş ve yaklaşımların Meclisi olması, asayiş konusunda da farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Birbirinden ayrı hayat tarzına, değerler sistemine, dünya görüşüne ve eğitim düzeyine sahip milletvekillerinin tutum ve davranışları tüm açıklığıyla Meclisin açık ve gizli toplantılarında tutulan zabıtlarda kendini göstermektedir.

İlk Meclis'in düşünce yapısını açık bir biçimde ortaya koyan Zabıt Cerideleri incelendiğinde, sorunların çözümünde kendi gücüne dayanmayı temel ilke edindiği, bununla birlikte kendine yardım edebilecek ülkelerle de iyi ilişkiler kurmanın yollarını aradığı görülür. İlk Meclis içerisinde yukarıda belirtildiği üzere memleketin her tarafından, her kesimden ve birçok meslekten üyeler bulunmaktaydı. Meclisin dünyada benzeri olmayan şekildedeki Milli Mücadele çabaları yerli ve yabancı birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Ancak her bir özel grup ya da kişi üzerinden yapılacak incelemeler, meclisin

¹ Ömer Kürkçüoğlu, "Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü", **SBF Dergisi**, Cilt XXXV, Nu: 1-4, Aralık 1980, s. 311, 320.

genelinin çalışmalarına da ışık tutabilecektir. Bu nedenle tez konusu seçme aşamasına geldiğimizde, benim de 32 yıldır içerisinde bulunduğum emniyet teşkilatının Milli Mücadele Meclisi içerisinde yaptığı çalışma ve katkıları incelemem mümkün değildi. Bu nedenle Birinci Meclis milletvekillerinin özgeçmişleri üzerinde yaptığım araştırmada emniyet teşkilatının tüm kademelerinde görev yapmış 12 Milletvekili tespit edebildim.

Araştırmalarımız sırasında, hakkında doktora çalışması yapılmış olan Erzurum Milletvekili Mustafa Durak Bey'in Meclis'teki faaliyetlerinin sadece önemlilerine değinilmiştir. Bu nedene tekrardan kaçınmak amacıyla tüm faaliyetleri ele alınmamış olup diğer faaliyetlerinin başlıkları verilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında milletvekilliği görevini V. Dönem hariç 27 Mayıs 1960'a kadar aralıksız yürüterek, Adnan Menderes Hükümeti'nin 10 yıl boyunca Meclis Başkanlığı görevini üstlenen ve hakkında basılı eserler bulunan Bekir Refik Koraltan'ın sadece İlk Meclis'teki çalışmaları incelenmiştir. Polis kökenli diğer on mebusun ise bütün faaliyetleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Mustafa Durak Bey hakkında yapılan doktora çalışması ve Bekir Refik KORALTAN hakkındaki çalışmalar haricinde polis kökenli mebusların Birinci TBMM'deki faaliyetleri konusunu inceleyen hiçbir müstakil çalışma yoktur. Dolayısıyla bu tez çalışmamda bu konudaki eksikliği bir nebze giderebilmeyi amaçladım.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde milletvekillerinin özgeçmişlerine yer verilirken buradaki hassasiyetimiz takip eden bölümde yer verilen bilgilerden de hareketle milletvekillerinin kişiliğine dair bulgulara ulaşabilmektir. İkinci bölümde ise daha çok milletvekillerinin Meclis çalışmalarına dair bulgulara yer verilmiştir.

Gerek tez konusunun tespitinde gerekse tez çalışmasının bütün evrelerinde yol gösteren, büyük katkılar sağlayan, kıymetli zamanlarını ayıran danışmanım değerli hocam Doç. Dr. İsmet Türkmen Bey'e teşekkürü bir borç bilirim. Araştırmalarımız sırasında desteğini esirgememiş olan Sayın Prof. Dr. Selçuk DUMAN Bey'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, çalışmalarım sırasında en büyük desteği aldığım değerli eşim Esin URUN SEÇKİN Hanımefendiye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hazırlamış olduğum bu çalışma rahmetli babam Dursun SEÇKİN Beyefendiye ithaf olunur.

Suat SEÇKİN

Tokat-2016

ÖZET

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Dönemi Milli Mücadele sırasında Yasama, Yürütme ve Yargı erklerinde kendi uhdesinde toplayan ve yeni Türk devletinin temellerini atan meclistir. Bu mecliste toplumun her kesiminden ve hemen hemen her meslektenden üyeler bulunmaktadır. Çiftçisinden din adamına, askerinden polisine her türlü meslek sahibu bu mecliste temsil edilmiştir. Bütün mebusların ortak kavgası ve ortak sevdası ülkenin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlamaktır. Bu meclisin her bir üyesi birbirinden daha özverili, cefakâr ve kahraman kişiliklere sahiptir. Bu yönleriyle her biri haklarında araştırma yapılmayı hak eden yüksek kişilik sahibi insanlardır.

Bu tez çalışmasının amacı Emniyet Teşkilatından gelen milletvekillerinin Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki faaliyetlerini, Milli Mücadeleye olan katkılarını ortaya koymaktır. Ayrıca bu 12 milletvekili özelinde tüm milletvekillerinin ne kadar bilgi birikimli ve donanımlı olduklarını kanıtlamaktır. Çünkü bu 12 milletvekili sadece kendi uzmanlıkları olan emniyet ve asayiş konularında değil, ülkenin o günkü şartları altında ihtiyaç duyulan her alanda çalışma yapmışlardır. Bu özelde yapılan çalışma 1. Meclisin geneline de bir bakış açısı getirerek çalışmaların bir nebze daha gün ışığına çıkmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, onların bu mecliste mesleki bilgi ve birikimlerini aktarmaları ve faydacı bir şekilde kullanmalarına da dikkat çekilmiştir. Milletvekillerinin bu kutsal mücadele sürecine olan etkilerini, paylarını, fedakârlıklarını, hayatları pahasına verdikleri sıra dışı mücadeleye vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede toplam on iki polis kökenli mebusun hayat hikâyeleri ve meclisteki faaliyetleri arşiv belgeleri ve ana kaynaklar ışığında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, Polis, Milli Mücadele.

ABSTRACT

First Term Turkish Great National Assembly was an assembly which administered national independence war and established New Turkish Republic. The members of this Assembly represented various strata of society. This national assembly was consist of every stratum of society ex. Farmers, reverends, soldiers, police. To maintain country's integrity and to establish National independence were the common goal of all deputies. At the same time all the Members of the Assembly were devoted, unselfish and brave characters. From this perspective, every character is worth for being researched and focused on.

The aim of this work is to make clear the effectiveness of police origin deputies in the first term Turkish Great National Assembly and their contributions to the National Struggle. In addition, it is pointed out in this work that the usage of deputies their professional knowledge and personal experience for the benefit of the country. It is emphasized that the effectiveness, benefits and extraordinary struggle of deputies to this holy period. In this context, totally twelve police origin deputies' life stories, their activities and their contributions in the Assembly were examined in the light of archieve documents and main sources.

Key Words: First Term Turkish Great National Assembly, Police, National Struggle

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	x
ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ	xi
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1.....	26
TBMM'YE GİDEN YOL VE EMNİYET KÖKENLİ MİLLETVEKİLLERİ BİYOGRAFİLERİ	26
1.1. TBMM'ye Giden Yol	26
1.1.1.Misak-ı Milli'nin Hazırlanış Süreci: Erzurum ve Sivas Kongreleri.....	26
1.1.2. İlk TBMM'nin Açılması, Yapısı, Özellikleri ve Çalışmaları.....	33
1.2. Emniyet Kökenli Milletvekilleri Biyografileri	36
1.2.1. Ömer Mümtaz Bey'in (Tanbi) Hayatı	36
1.2.2. Tahsin (Hasan Tahsin San) Bey'in Hayatı	37
1.2.3. Arif (Arif Hikmet Özdemir) Bey'in Hayatı.....	39
1.2.4. Emin (Mehmet Emin Geveci) Bey'in Hayatı.....	40
1.2.5. Ferit (Hüseyin Ferit Törümküney) Bey'in Hayatı	41
1.2.6. Hüseyin (Gökçelik) Hayatı.....	43
1.2.7. Mustafa (Sakarya) Durak Bey'in Hayatı	45
1.2.8.Fikri Faik Bey'in (Güngören) Hayatı.....	47
1.2.9.Neşet (Mehmet Neşetözercan) Bey'in Hayatı	48
1.2.10.Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey'in Hayatı.....	49

1.2.11. Refik (Bekir Refik Koraltan) Bey'in Hayatı	51
1.2.12. Arslan Bey'in (Toğuzata) Hayatı	52
BÖLÜM 2.....	55
MİLLETVEKİLLERİNİN MECLİS ÇALIŞMALARI.....	55
2.1. Ömer Mümtaz Bey'in Meclis Çalışmaları.....	55
2.1.1. Önerge ve Konuşmaları	55
2.2. Tahsin (Hasan Tahsin San) Bey'in Hayatı ve Meclis Çalışmaları	57
2.2.1. Önerge ve Konuşmaları	58
2.3. Arif (Arif Hikmet Özdemir) Bey'in Meclis Çalışmaları	85
2.3.1. Önerge ve Konuşmaları	86
2.4. Emin (Mehmet Emin Geveci) Bey'in Meclis Çalışmaları	88
2.4.1 Önerge ve Konuşmaları	88
2.5. Ferit (Hüseyin Ferit Törümküney) Bey'in Meclis Çalışmaları	94
2.5.1. Önerge ve Konuşmaları	94
2.5.2.Meclis Konuşmaları.....	96
2.6. Hüseyin (Gökçelik) Meclis Çalışmaları.....	99
2.6.1. Önerge ve Konuşmaları	100
2.7. Mustafa Durak (Sakarya) Bey'in Meclis Çalışmaları	127
2.7.1. Önerge ve Konuşmalar	128
2.8. Fikri Faik Bey'in (Güngören) Meclis Çalışmaları	139
2.8.1.Önerge ve Konuşmaları	141
2.9. Neşet (Mehmet Neşet Özercan) Bey'in Meclis Çalışmaları	145
2.9.1.Önerge, Konuşmalar ve Takrirler:	145
2.10. Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey'in Meclis Çalışmaları.....	146
2.10.1 Önerge ve Konuşmaları:.....	146
2.11. Refik (Bekir Refik Koraltan) Bey'in Meclis Çalışmaları	147

2.11.1.Önerge, Konuşmalar ve Takrirler	147
2.12. Arslan Bey'in (Toğuzata) Meclis Çalışmaları	156
2.12.1 Önerge ve Teklifler	157
SONUÇ.....	161
KAYNAKLAR.....	164
EKLER	171
ÖZGEÇMİŞ.....	178

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BMM	: Büyük Millet Meclisi
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBF	: DergisiSiyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd	: Ve diğerleri

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ

Bütün ilim dallarında olduğu gibi tarihte de ciddi bir inceleme yapılabilmesi, ancak ilmî araştırma usullerinin bilinmesi ile mümkündür. Bu itibarla tarihte, ilmî bir çalışma yapabilmek ancak olayların ortaya çıkış sebeplerini ve olaylara etki eden faktörleri doğru bir şekilde incelemek ve anlamakla mümkün olabilir².

Tarih biliminin amacına ulaşmasında en vazgeçilmez öge yöntemdir. Yöntem, bilimin amacına yönelmesini ve bu amacı gerçekleştirmesini sağlayan fikrî tutum ve yaklaşımlara denilmektedir. Bu anlamda yöntemin uygulama görevi, araştırma konusunu, yani nesnel gerçeği en anlaşılır bir biçimde yansıtabilmesidir. Bu değerlendirmeden hareketle, karmaşık ve çok yönlü toplumsal olayların incelenmesi için tarih bilimi kendi yaklaşımı ile bu olayların bir yönünü, ya da bir kesitini aydınlatmada kullanılacak bir araç olarak belirlemektedir.

Bilim tek başına toplumsal gerçeğin bütünlüğünü ifade edememekle beraber her bilim bu gerçeğin bütünlüğünü parçalayarak kendi alanına yakın gördüğü bölümlerini bünyesinde toplayarak ve bu yeni sentezi toplumsal gerçek olarak sunmaya çabalar. Bu nedenle de bir sosyolojik veya iktisadi bir olgunun ayrı ayrı çeşitli bilimler yoluyla incelenmesi, önemli olmakla birlikte kendi bünyesinde farklılıklar yaratmaktadır. Bu farklılıkları azaltabilmek için bu çalışmada ekonomi, sosyoloji, sosyal psikoloji, siyasal sosyolojisi, kültürel antropoloji, psikoloji, istatistik, coğrafya, demografik, anayasa hukuku ve siyasal bilim gibi kısmi sosyal bilimlerin tekniklerinden olanaklar elverdiği ölçüde yararlanmaya gayret gösterdik. Araştırmada toplumsal gerçeğin, bütünlüğü içerisinde olgu ve olayların incelenmesine özellikle dikkat edilmiştir. Diğer bir ifade ile bu araştırma, salt iktisat ve siyasi tarihle ilgili bir nitelik taşımamaktadır.

Bu bütünlüğün sağlanması hususunda, ciddi bir inceleme yapılabilmesi, ancak ilmî araştırma usullerinin bilinmesi ile mümkün olduğu gözden kaçırılmamıştır. Araştırmamızla ilgili bibliyografyanın tespitinden başlayarak, araştırmanın tashihine kadar çeşitli safhalarda kullanılan usuller ilmî araştırma kuramlarına dayalı olarak yapılmıştır. Sonuç olarak sosyal bilimlerin diğer dallarından da istifade etmeye çalıştığımız araştırmamızda, en başta resmi

² Ahmed Zeki Velidî Togan, **Tarihte Usul**, Ankara 1985, s. 139-140.

kaynaklardan yararlanılmak suretiyle somut veriler ışığında hadiselerin ele alınarak incelemesini, tarihçilik mesleği açısından zarurî görmekteyiz.

Kaynak Tahli

Arşiv Vesikaları: Çalışmamızda temel aldığımız kaynaklar, özellikle arşiv belgeleri olmuştur. Araştırma ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararlar ve Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloglarında yer alan belgeler fevkalade önemlidir.

Kavanin Mecmuası (Kanunlar Dergisi); Kanunlar, kararlar ve tefsirlerin ayrı bir mecmua hâlinde yayımı Cumhuriyet döneminde başlamıştır. 23 Nisan 1920 tarihi ile 10 Ağustos 1923 tarihleri arasında çıkan kanunlar ve tefsirler Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası'nda 1923 yılında basılan 1. ciltte yer almaktadır. 1. cildi her içtima senesine ait olmak üzere diğer ciltler takip etmiştir. Kavanin Mecmuası, 1 Kasım 1945 ile 14 Haziran 1946 tarihleri arasında yer alan 7. dönem 3. Toplantı yılındaki kanunları ihtiva eden 28. ciltle birlikte "Kanunlar Dergisi" adını almıştır. TBMM Kanunlar Dergisi'nin, Türkiye Cumhuriyeti Mer'i Kanunlarından en önemli farkı, Türkiye Cumhuriyeti Mer'i Kanunlarının sadece yürürlükte olan yasaları kapsamına karşın, TBMM Kanunlar Dergisi'nin kabul edilmiş, yürürlükte olan veya olmayan, tüm yasaları kapsamasıdır³.

Zabıt Cerideleri (Tutanak Dergileri); Zabıt Cerideleri, meclislerde, mahkemelerde vb. yerlerde yapılan konuşmaların yazıya geçirildiği tutanak dergileridir. Bu yerlerde yapılan bütün işler Tutanak Dergileri'ne kaydedilir ve yayımlanır. Tutanak Dergileri ise; yoklama, başkanlık sunuşları, görüşülen konular, yazılı ve sözlü sorular, tekrarlanacak oylamalar, seçimler, kanun tasarıları ve teklifleri, meclis soruşturmaları ve Yüce Divana sevk ile ilgili konuları ihtiva eder. Kısaca yasama meclisi faaliyetlerine ilişkin olarak tutulan tutanakların yayımlandığı süreli yayınlardır⁴.

TBMM Gizli Celse Zabıtları; TBMM Gizli Celse Zabıt Cerideleri Türkiye'nin millî menfaatleri etrafında yapılan münakaşaları, lehte ve aleyhte yapılan konuşmaları ile, bunların sonuçlara bağlanmasını ihtiva etmesi bakımından çok değerli ve ciddi kaynaklardır. Gizli Celse Zabıtları o günün şartlarında kamuoyuna açıklanması millî menfaatlere zararlı olabileceği düşünülen celseleri ve buradaki görüşmelerin tutanaklarını ve bu görüşmelere

³ Bu yayının çok önemli bir özelliği, kanun ya da karar metinlerinin sonunda, bunlara ait görüşmelerin yapıldığı Tutanak Dergisi'nin cilt, birleşim ve sayfa numaralarını vermesidir. Bkz. (E. Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kaynakları**, Ankara 2004, s. 101-102.)

⁴ E. Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ...**, Ankara 2004, s. 108-115.

dayanak teşkil eden metinleri özellikle kanun teklif ve tasarılarını, komisyon raporlarını içerir. Dört cilt olarak yayımlanan Gizli Celse Zabıtları TBMM'nin kuruluşu olan 1920 yılından 1934 yılına kadar yapılan gizli görüşmelerin zabıtlarını ihtiva etmektedir⁵.

Emekli Sandığı Arşivi; 1950 yılında kurulan Emekli Sandığı ancak 1994 yılından itibaren modern denilebilecek tarzda bir arşive sahip olmuştur. Arşivde yer alan belgelerin bazıları Abdülhamid dönemine aittir. Özellikle toplum ve yerel tarih çalışmak isteyen araştırmacılar için şahıs dosyalarında yer alan belgeler önemlidir.

Hatıratlar; Çalışmamıza ait kaynak olabilecek en önemli hatıra kitapları bizzat İsmail Fazıl Paşa'nın oğlu Ali Fuat Cebesoy'un hatıralarıdır. Bunlar sırasıyla *Sınıf Arkadaşım Atatürk*⁶, *Milli Mücadele Hatıraları*⁷ ve diğer yazmış olduğu eserlerdir. Özellikle, "Milli Mücadele Hatıraları"nda yayınlanmış olan pek çok belgenin aslı tarafımızdan ATASE ve TİTE Arşivleri'nde tespit edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*'da⁸ İsmail Fazıl Paşa'ya dair çalışmamız açısından önem arz eden kayıtlara yer vermiştir. Ayrıca, Ahmet Almaz'ın yayına hazırladığı *Atatürk'ün Hatıraları*⁹ özellikle Milli Mücadele Dönemi'nin başlangıcına ilişkin önemli kayıtlar içermektedir.

Çalışmamızda yararlandığımız diğer hatırat da, Milli Mücadele Dönemi'nin önemli isimlerinden Rauf Orbay'ın *Siyasi Hatıralar*¹⁰ adlı eseridir. Gerek İsmail Fazıl Paşa'nın İlk Meclis'teki faaliyetlerine ve bu dönemdeki Birinci TBMM'deki siyasi gelişmelere ışık tutabileceğini düşündüğümüz önemli eserlerden biri de Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na ait *İlk Meclis Milli Mücadele'de Anadolu*¹¹ hatıratıdır.

Bu hatırat eserlerinin dışında Falih Rıfkı Atay'ın, 19 Mayıs¹² ve Atatürk'ün Bana Anlattıkları¹³ adlı hatıratları özellikle araştırmamızın önemli bölümünü teşkil ettiğine inandığımız Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği'ne tayinine ilişkin son derece önemli bilgiler içermektedir.

⁵ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Türkiye İş Bankası Kültür yay. , Cilt I-IV, Ankara 1985; E.Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ...**, Ankara 2004, s. 65-127.

⁶ Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, Temel yayını, İstanbul, 2000.

⁷ Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel yayını, İstanbul, 2000.

⁸ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk- Söylev**, C.I-II, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara,1999.

⁹ Ahmet Almaz, **Atatürk'ün Hatıraları (Büyük Gazi'nin Hatırat Sahifeleri)**, Oku yayını, İstanbul,2003.

¹⁰ Rauf Orbay, **Siyasi Hatıralar**, 2. Baskı, Örgün yayınevi, İstanbul, 2005.

¹¹ İlk Meclis'te görev üstlenmiş milletvekilleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Velidedeoğlu, **Birinci Meclis...**, s.125-140

¹² Falih Rıfkı Atay, **19 Mayıs**, Ankara,1944.

¹³ Falih Rıfkı Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, İstanbul, 1955.

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi

I. Dünya Savaşının seyri 1917 yılında önemli ölçüde değişmiştir. ABD'nin savaşa girişi dengeleri sarsmış, Osmanlı Devleti ve müttefikleri için savaşı kazanmak artık bir ümit olmaktan çıkmıştır. Bulgaristan'ın teslim olduğu gün, Almanya'da barış teşebbüsünde bulunmaktan başka çare kalmadığını düşünerek Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti ile bu hususta yazışmalara girişmiştir¹⁴. Bulgar cephesinin çökmesi ve Filistin, Irak cephelerinde ki yenilgiler üzerine Talat Paşa hükümeti Ekim ayında istifa etmiştir¹⁵. 14 Ekim 1918'de kurulan İzzet Paşa Hükümetinin, 19 Ekim günü Osmanlı Mebusan Meclisinde okunan hükümet programı ana hatlarıyla içte ve dışta istikrarın sağlanması, Wilson Prensipleri'ne uygun bir barış anlaşmasının yapılması, gibi konuları içermektedir. Bu doğrultuda bir barış anlaşması yapmak üzere harekete geçilmiştir¹⁶.

Mütareke delegasyonu Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf'un başkanlığında, Hariciye Müsteşarı Hikmet ve Kurmay Yarbay Sadullah Beylerden kurulmuştu¹⁷. 24 Ekim'de hareket eden mütareke heyetine hükümet sekiz maddelik bir talimat vermişti¹⁸. Wilson'un barış şartlarına fazla ümit bağlayan Osmanlı hükümetinin mütareke şartları konusunda çok iyimser görüldüğü bu talimatnameden de anlaşılmaktadır.¹⁹

Mütareke görüşmeleri 27 Ekim'de Limni adasının Mondros limanında Agamemnon zırhlı gemisinde başlamıştır. Amiral Calthorpe'un öne sürdüğü mütareke şartları Türk heyeti tarafından kabul edilemeyecek derecede ağır olarak değerlendirilmiş, hükümetçe de kabul edilmediği takdirde ülkeye dönmek için izin istenmiştir. Ancak hükümete yazılan raporun sonunda eğer teklif kabul edilmezse müttefiklerin İstanbul'a girebileceği hususundaki tehlikeye de dikkat çekilmiştir²⁰. Beş oturum süren görüşmeler sırasında Amiral Calthorpe'un elindeki mütareke projesinin metni üzerinde fazla bir değişiklik yapılamayacağı, anlaşmayı heyetin kısa sürede imzalaması yolundaki ısrar ve sözlü ültimatolardan belli olmuştur²¹. Mütareke şartları hafifletilmeye çalışılsa da görüşmelerin

¹⁴ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Cilt I, İstanbul 1987, s. 38-41.

¹⁵ ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl...**, s.142.

¹⁶ TANSEL, **Mondrostan...**, s. 29.

¹⁷ Fahri Belen, **20.yy'da Osmanlı Devleti**, İstanbul 1976, s.42.

¹⁸ Talimatname hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. (TANSEL, **Mondrostan...**, s.29).

¹⁹ SELEK, **Anadolu...**, s.43.

²⁰ BELEN, **20. Yüzyılda...**, s.378.

²¹ Ali Fuat Türk geldi, **Türk İstiklal Harbi**, Cilt I, Ankara 1962, s.32.

kesileceğine dair verilen ultiatom üzerine Türk heyeti 30 Ekim 1918'de mütarekeyi imzalamıştır²².

Mondros Mütarekesi'nde Türk delegasyonu maddeler üzerinde hassasiyet gösterememiş, üstüne üstlük ustaca yürütülen İngiliz siyâseti sonucu vahim bir mütareke tablosu ortaya çıkmıştır. Türk kamuoyundaki endişelere rağmen bu mütareke, tehlikeli ve korkulacak bir mahiyetten uzak olarak değerlendirilmiş hatta, Müttefiklerin Osmanlı Devleti'ne karşı müsâit bir davranışı ve bir başarısı olarak addedilmiştir. İsmet Paşa'nın belirttiği gibi, "gerçekten mütareke metni okunduğu zaman açık ifade ile göze batacak mahzurlar taşımadığı intibâi uyandırıyor. İleride Mütareke'nin tatbikâtı esnasında ülkenin canını yakmış olan esaslı maddeler çok kapalı ve aynı zamanda her türlü tefsire müsâit bir şekilde kaleme alınmıştı"²³.

30 Ekim 1918 tarihinde İngiltere temsilcisi Amiral Calthorpe ile Osmanlı Devleti temsilcisi Bahriye Nâzırı Rauf Bey başkanlıklarında süren görüşmelerden sonra imzalanan Mondros Mütarekesi hükümleri şöyledir:

1- Karadeniz'e geçmek için Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması, Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının müttefikler tarafından işgali.

2- Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları, torpido ve kovan yerleri ve diğer engellerin yerleri gösterilecek, bunları taramak veya kaldırmak için istenildiği zaman yardım edilecektir.

3- Karadeniz'deki torpil mevkiileri hakkında mevcut bilgi verilecektir.

4- İtilaf Devletlerine ait harp esirleriyle Ermeni esir ve tutukluları İstanbul'da toplanacak, kayıtsız ve şartsız İtilaf Hükûmetleri'ne teslim olunacaktır.

5- Hudutların muhâfazası ve iç güvenliğin sağlanması için lüzumu görülen kuvvetlerden başkası derhâl terhis edilecek, işbu askerî kuvvetlerin miktar ve durumları, Osmanlı Devleti'yle müzâkere edildikten sonra, Müttefikler tarafından kararlaştırılacaktır.

6- Osmanlı karasularında zabita ve buna benzer hususlar için kullanılacak küçük gemiler müstesna olmak üzere Osmanlı sularında veya Osmanlı Devleti tarafından işgal

²² Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), Ankara 1988, s.239.

²³ İsmet İnönü, **Hatıralar**, (Haz. Sabahattin Selek), Cilt I, İstanbul 1985, s. 164.

edilen sularda bulunan bütün savaş gemileri gösterilecek, Osmanlı limanlarında tutuklu bulundurulacaktır.

7- Müttefikler, emniyetlerini tehdit edecek durum zuhurunda herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkını haiz olacaklardır.

8- Bugün Osmanlı işgali altında bulunan bütün liman ve demiryollarından İtilaf Devletleri tarafından istifade edilmesi ve İtilaf Devletleriyle savaş halinde bulunan devletlere kapatılması, Osmanlı gemileri de ticaret ve ordunun terhis hususlarında benzer şartlar içinde faydalanacaklardır.

9- İtilaf Devletlerine Osmanlı tersane ve limanlarında bütün gemilerin tamirleri için kolaylık gösterilecektir.

10- Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali.

11- İran'ın kuzey-batısında ve güney Kafkasya'daki Osmanlı kuvvetlerinin derhâl savaştan evvelki hudut gerisine alınması hususundaki evvelce verilecek emir uygulanacaktır. Güney Kafkasya'nın evvelce Osmanlı kuvvetleri tarafından boşaltılması emredildiğinden kalan kısmı Müttefikler tarafından mahalli durum tetkik edilerek istenilirse boşaltılacaktır.

12- Hükûmet haberleşmeleri hariç olmak üzere telsiz, telgraf ve kabloların İtilaf memurları tarafından kontrol altında tutulmaları.

13- Bahrî, askerî ve ticari madde ve malzemenin tahrip edilmemesi.

14- Ülkenin ihtiyacı sağlandıktan sonra kalan kömür, akaryakıt ve deniz levâzımının Türkiye kaynaklarından satın alınması için kolaylık gösterilmesi. Adı geçen maddelerden hiç biri ihraç olunmayacaktır.

15- Bütün demiryollarına İtilaf murâkabe subayları memur edilecektir. Bunların arasında bugün Osmanlı Devleti'nin kontrolü altında bulunan güney Kafkasya demiryolları serbest ve tam olarak İtilaf memurlarının idaresi altına konacaktır. Ahâlinin ihtiyacı dikkate alınacaktır. İşbu maddede Batum'un işgali dahildir. Osmanlı Devleti Bakü'nün işgaline itiraz etmeyecektir.

16- Hicaz, Asir ve Yemen'de, Suriye ve Irak'ta bulunan birlikler en yakın İtilaf komutanına teslim olunacaktır ve Kilikya'daki kuvvetlerin muhâfazası için lüzumlu olandan başka beşinci maddedeki şartlara göre geri çekileceklerdir.

17- Trablus'ta ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan birliklerine teslim olacaklardır. Teslim olmadıkları takdirde Osmanlı Hükûmeti haberleşmeyi ve yardımı kesmeyi taahhüt eder.

18- Mısırata dahil olduğu halde Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanlar en yakın İtilaf Muhâfaza Birliği'ne teslim edilecektir.

19- Alman, Avusturya deniz, kara subayları ve sivil memurları ve teb'ası bir ay içinde uzak olanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa bir zamanda Osmanlı memleketini terk edeceklerdir.

20- Terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait teçhizat, silah, cephâne ve nakil vasıtalarının kullanma tarzına ait verilecek tâlimata uyulacaktır.

21- Müttefiklerin menfaatlerini korumak için İâşe Nezâreti yanında İtilaf mümessilleri bulunacak ve kendilerine bu konuda lüzum görülecek bütün bilgiler verilecektir.

22- Osmanlı harp esirleri İtilaf Devletleri yanında muhâfaza edilecek. Sivil harp esirleri ile askerlik çağı dışında olanların terhisleri dikkate alınacaktır.

23- Osmanlı Devleti, merkezî hükûmetlerle bütün ilişkilerini kesecektir.

24- Vilâyât-ı sittede (altı ilde: Erzurum, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas, Bitlis) karışıklığın ortaya çıkması halinde bu vilâyetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkını İtilaf Devletleri muhâfaza ederler.

25- Müttefiklerle Osmanlı Devleti arasındaki savaş 1918 yılı Ekim ayının 31. günü mahallî saat ile öğle vakti sona erecektir.

İmzalar: Arthur Calthorpe, Hüseyin Rauf, Reşat Hikmet, Sadullah²⁴

Mütârekenâme imzalandığı sırada Amiral Calthorpe'un, "Mütârekenâme'ye imza atmakla, yıllardan beri insan kanı akıtılıp gidilişine nihayet vereceğimizi ümit ediyoruz" sözlerine karşılık Türk Delegasyonu Başkanı Rauf (Orbay) Bey'in "Mütârekenâme'nin şartları ağırdır. Bununla beraber onları yerine getirmeğe sadâkatle çalışacağız. İngiliz devlet

²⁴ Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, (Sad. Faruk Özerengin), Cilt I, İstanbul 1993, s. 43-44.; TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya...**, s. 69-73.; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt III/Kısım 4, TTK yayını, Ankara 1983, s. 742-746.; Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, Ankara 1983, s. 11-13.; AYBARS, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s. 105-107.; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, Cilt I (1920-1945), TTK yayını, Ankara 1989, s. 12-14.

ve milletin imzalarına sâdik, vaatlerine vefâkâr olduklarına itimadımız vardır. Bu inanç üzerimize düşen ağır vazifeyi yapmakta bize cesaret verdi. Büyük İngiliz milleti ile müttefiklerinin taahhütlerine ve vaatlerine sadâkatle riâyet edeceklerine olan itimadımızda hatamız yoktur zannındayız” sözleri²⁵ dikkat çekicidir. Ayrıca Rauf Bey’in Tawnshend’e “Mütareke’de ağır şartlar var. Bunlara razı oluşumuzun başlıca sebebi, İngilizlerin durumu kavrayarak millî izzet-i nefsimizi incitmekten çekineceklerine dâir Calthorpe’un centilmence ve askerce verdiği teminattır” demesi²⁶ Rauf Beyin mütareke şartlarının uygulanmasına dair duyduğu şüpheleri ortaya koymaktadır. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa’nın “2 Kasım 1918’de Mütareke şartları ordulara tebliğ edilmişti. Müttefiklerimize dikte ettirilen şartlar nazar-ı itibara alınırca daha mûtedil sayılabilirdi. Bulgarlar kayıtsız şartsız teslim olmuşlardı. Ancak gâlip devletler ahde vefa gösterebilecekler miydi ? Yoksa bir kin ve intikam politikası mı güdeceklerdi?”²⁷ şeklindeki sözleri de mütarekenin ardından ortaya çıkan belirsizliği ve endişeleri açık bir şekilde dile getirmektedir. İngilizler tarafından verilen bütün bu teminat ve vaatlere rağmen mütareke sonrası ortaya çıkan bütün bu gelişmeler İngilizlerin asıl niyetlerinin farklı olduğunu vahim bir şekilde göstermiştir.

25 maddelik bu mütareke maddeleri bir yana kelime manası ile de bir “ateşkes” olmaktan çok uzak, tam anlamıyla bir işgal ve paylaşım anlaşmasıdır. Mütarekenin en çok tartışılan maddeleri 7 ve 24. maddeler olmuştur. 7. madde anlaşmaya “şartsız teslim “karakteri verirken müttefiklerin istedikleri stratejik bölgeleri işgal hakkına sahip olmaları ise oldukça endişe vericidir²⁸. 24. madde’de yer alan Vilayet-i Sitteden kasıt ise Doğu Anadolu’da bulunan altı vilayettir. Mütarekede Ermenistan’a aidiyeti hakkında açıkça bir hüküm mevcut değilse de İtilaf devletleri tarafından altı Ermeni vilayeti olarak düşünülmektedir. Ateşkesin İngilizce metninde bu altı vilayetten, altı Ermeni vilayeti şeklinde bahsedilmesi, Osmanlı Devleti’nin toprakları üzerinde bir Ermeni devleti kurulması hususunda İtilaf devletlerinin kesin kararlı olduğunu göstermektedir²⁹.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi hükümlerinin doğurabileceği sonuçlar konusunda Sadrazam Ahmet İzzet Paşa’ya itirazlarını bildiriyor, mütareke şartları dışına çıkan uygulamaları şiddetle protesto ediyor ve mütareke

²⁵ Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni, Siyasî Hatıralarım**, Cilt I, İstanbul 1993, s. 146.

²⁶ ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, Cilt I, s. 148.

²⁷ Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953, s. 27.

²⁸ Paul Dumont, **Mustafa Kemal**, (Çev. Zeki Çelikkol), Ankara 1994, s.10.

²⁹ EROĞLU, **Türk İnkılap...**, s.73.; TANSEL, **Mondrostan...**, s.37-38.

şartlarının uygulanması konusunda emri altında bulunan birliklere uyarılarda bulunarak gerekli tedbirleri almaya çalışıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın tenkit ve sert ikazları karşısında İstanbul Hükûmeti, kendisinden kurtulmak için Yıldırım Orduları Grubu ile Yedinci Ordu Karargâhı'nı kaldırmış ve Mustafa Kemal Paşa'yı da Harbiye Nezâreti'nin emrine almıştır. Ancak, çok kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa'nın dediği çıkacak ve ülke baştan sona sistematik bir şekilde işgallere maruz kalacaktır³⁰. Aslında Mondros Mütarekesi İmzalanır imzalanmaz İtilaf Donanması Yunan zırhlısı Averof'u da alıp İstanbul Boğazına girdiği anda, Osmanlı Devleti fiilen bitmiştir.

Paris Barış Konferansı

1919 yılının Ocak ayında bozulan güçler dengesini yeniden tesis etmek üzere toplanan Paris Barış Konferansı dünyanın kaderini belirleyecek hak iddialarını gündeme getirmiş ve birçok tartışmalara neden olmuştur. Konferansın tarihinin ve yerinin seçiminden doğan tartışmalardan başlayarak; yapısıyla gelişmeleriyle ve varılan sonuçlarıyla; Avrupa'nın ne kadar zayıf bir temele dayandığı açıkça ortaya çıkmıştır. Konferans ve ona bağlı olarak yenik devletlere imzalatılan barış anlaşmaları ise yeni çözüm getirmekten çok yeni sorunlar yaratmıştır³¹.

32 devletin katılımıyla başlayan Konferans ateşkes altındaki beş ülke ile taraflar arasındaki ilişkileri yeniden kurma görevini üstlendi. Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile yapılacak anlaşmaların hazırlanıp imzalandığı ve adeta bir forum niteliği taşıyan Konferansta işlemler 12 Ocak 1919'da başladı ve geniş anlamda 10 Ağustos 1920 Sevr Anlaşması'nın imzalanmasıyla neticelendi. 7 Mayıs 1919'a barış şartlarının Alman delegasyonuna verilmesine kadar, konferans bir anlamda galip devletler için barış konferansının ön hazırlık devresi şeklinde yürütülmüştü. Bu nedenle Barış Konferansı Organizasyonu galip devletlerin kendi isteklerini ayrıntılı olarak hazırladıkları düzenlemeler şeklinde yoğunlaştı. Daha sonra ise "Ana müttefik güçler ve Birleşik güçler" olarak tanımlanan ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya temsilcileri tarafından organize edildi. Bu devletler bütün oturumlara katılırken; savaşla özel olarak alakalı taraf güçler ise (Belçika, Brezilya, İngiliz sömürgeleri ve Hindistan, Çin, Küba, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Hicaz, Honduras, Liberya, Nikaragua, Panama, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Siyam ve Çek-Slovak Cumhuriyeti) sadece kendileri ile ilgili sorunların tartışıldığı

³⁰ YALÇIN vd, **Türk İnkılap Tarihi**..., s.109.

³¹ Ömer Kürkçüoğlu, **Türk- İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara 1978, s.47.

oturumlara iştirak edeceklerdi. Tarafsız güç ve devletler ise formasyon sürecinde, sadece kendilerini ilgilendiren sorunlar incelendiği sırada ve sürede sözlü veya yazılı olarak konferansa katılabileceklerdi³². Görünürdeki geniş katılımına rağmen aslında kararlara hakim olan sadece beş devlettir: ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya. Ancak savaştan yenik çıkan ve toprakları paylaşılacak olan devletler konferansa davet edilmemiş adeta yok sayılmıştır. Bu durum konferansın güvenilirliğine ve demokratikliğine daha en başında gölge düşürmüştür

Paris'te görüşülecek öncelikli konuları; düşman devletlerden ayrılacak olan ülkelerin statüsünü belirlemek, bozulan güçler dengesini yeniden tesis etmek ve savaşta yenilen devletlere barış anlaşmaları imzalatmak oluşturmuştur. Almanya'ya ağır şartlarda bir anlaşma imzalatılarak tekrar saldırgan bir devlet olarak sivrilmemesini engellemek ise temel kaygıyı teşkil etmiştir. Bir diğer mesele ise Ortadoğu ve Doğu Avrupa'da kurulacak devletlerin askerî güvenliklerini, ekonomik durumlarını ve milliyetler esasına göre düzenlenecek sınırın bir daha bozulmayacak şekilde çizilmesini sağlamaktır³³. Görüldüğü üzere Almanya'nın kuvvetler dengesinde bıraktığı boşluk kin ve intikam hırsıyla doldurulmak istenmiş bu durum ise kargaşa yaratmaktan başka bir işe yaramamıştır³⁴. Zira Konferansın aldığı en yanlış kararlardan birisi olan Versailles anlaşması Almanya'yı daha da hırslandırmış ve II. Dünya savaşına giden süreçte Almanya Avrupa'nın en militer gücü olarak ortaya çıkmış ve dengeleri tekrar altüst etmiştir.

Konferansta öncelikli olarak Avrupa sorunlarını ele alan büyük devletler yakın doğu sorunlarını daha sonraya bırakmışlardır. Geçen süre içinde yapılan pazarlıklar, ihtiraslar ve gizli anlaşmalar durumu büsbütün içinden çıkılmaz hale sokmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin yıkılışı Ortadoğu kuvvetler dengesinde önemli bir boşluk doğurmuştur. İngiltere ve Fransa bu boşluğu daha makûl bir düzende dolduracakları yerde kendi emperyalizmleri için bir fırsat alanı olarak değerlendirmişlerdir.

Paris Konferansı sonrasında imzalanmış olan anlaşmalar üç büyük devletin daha doğrusu üç devlet adamının eseridir: İngiliz Başbakanı Lloyd George, Fransız Başbakanı George Clémenceau ve ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson. Wilson'un Konferansta en çok üzerinde durduğu konular; demokrasi ilkeleri, ulusal "self determinasyon" ve bundan

³² Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, **The Paris Peace Conference 1919**, Vol. XIII, Washington 1947, p.3.

³³ Oral Sander, **Siyasi Tarih, (İlkçağlardan -1918'e)**, Cilt I, İstanbul 1992, s. 292.

³⁴ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1980)**, Ankara 1993, s.151.

sonra savaşın çıkmasını engelleyeceğini düşündüğü uluslararası bir örgütün “Milletler Cemiyeti”nin kurulmasıydı³⁵. Wilson’un idealizmine karşılık Lloyd George ve Clémenceau ise klasik Avrupa diplomasisini temsil ediyorlardı. Fransa’nın temel amacı kıta üzerinde Almanya’nın güçsüzleştirilmesini sağlamaktı. Toprak olarak ise Suriye, Kilikya, Lübnan ve Filistin’in peşindeydi. İngiltere’nin temel amacı ise Alman donanmasını ortadan kaldırmak ve dengeyi bozmasını önlemek,³⁶ Fransa’nın rekabetçi konumunu azaltarak yakın doğuda olabildiğince büyük bir İngiliz üstünlüğünü sağlamaktı³⁷. Konferansta Japonya pasif bir rol oynamış, İtalya ise sürekli dışlanarak adeta üvey evlat muamelesi görmüştür. Wilson “Milletler Cemiyeti” konusunu sık sık gündeme getirirken, Fransa ve İngiltere barıştan ziyade barış düzeninde kendi menfaatlerini en iyi şekilde gerçekleştirecek yolu arama endişesindeydiler³⁸. Avrupa meseleleri ile fazla ilgilenmeyen Japonya’nın ise en çok üzerinde durduğu konu Milletler Cemiyeti Anlaşmasında “ırksal eşitlik maddesi” olarak adlandırılan maddeyi kabul ettirebilmek olmuş ancak bu maddeye en büyük itirazlar İngiltere heyetinden gelmiştir. Japonya’nın bütün çabalarına rağmen “ırki eşitlik maddesi”, Milletler Cemiyeti anlaşmasına girememiştir³⁹.

Özellikle İngiltere ve ABD tarafından himaye edilen Yunanlar ise bütün devletlere tercih edilmiş, Osmanlı Devleti arazisinden verilecek topraklar meselesi gündemi uzun süre meşgul etmiştir. Yunan devlet adamı Elefthenos Venizelos, İngiliz yöneticilerinde büyük güven ve takdir uyandırmıştı. İngiliz kamuoyunda Yunan kültürüne duyulan hayranlık ve sempatiye bir de artık kronikleşmiş olan Türk düşmanlığı eklenmişti⁴⁰. Yunanların istedikleri topraklar daha önce İtalyanlar ve Bulgarlar arasında paylaşım konusu olmasına rağmen İngilizler Batı Anadolu’nun İtalyanlar yerine Yunanlar tarafından işgal edilmesini tercih ettiklerini açık açık belirtmişlerdir⁴¹. Yunanların kuvvetlenmesini kendileri için tehlikeli gören İtalyanlar Konferansta Bulgarların tarafını tutmuş, buna karşılık Fransızlar Yunanları desteklemiştir. Ancak ülkenin esas sahibi olan Türkleri hiç kimse hesaba katmamıştır.⁴² Paris Barış Konferansı İtalyanların bütün itirazlarına rağmen Lloyd George’un planlarına alet olmuştur. Wilson ise Batı Anadolu hakkında verilen yanlış

³⁵ SANDER, *Siyasi ...*, s.145

³⁶ ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl...*, s.146.

³⁷ HELMREICH, *Sevr...*, s.10.

³⁸ ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl...*,145.

³⁹ Margaret Macmillan, *Paris 1919-1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi*, (Çev. Belkıs Dişbudak), Ankara 2004, s.315.

⁴⁰ TANSEL, *Mondrostan ...*, Cilt I, s. 157,160.

⁴¹ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, Ankara 1993, s. 6.

⁴² Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, Ankara 1959, s. 114.

bilgilere dayanarak bu toprakların Yunanistan'a bağlanması kanaatini taşımaktadır. Konferansta kararlaştırıldığı üzere 15 Mayıs 1919 da İngiltere, Fransa, ABD savaş gemileriyle korunan bir Yunan ordusu İzmir'i işgal etti. Yunan ordusu şehri ve civar bölgeleri sistematik bir şekilde işgal ettikten sonra doğuya doğru ilerlemiştir⁴³.

İzmir'in işgalinden kısa bir süre önce ise bir Ermeni heyeti, Ermeni devleti kurulmasını isteyen bir programla Paris'e gelmiş ve Kafkasya hududundan, İskenderun körfezini içine almak üzere çok geniş bir toprak talebinde bulunmuştur. Ermeni devletinin kurulması hususunda Lloyd George ve Wilson büyük çaba gösterirken diğer devletler tarafından da destek görmüşlerdir. Konferansta başlangıçta iki Ermeni delegasyonu yer alırken bunlara ek olarak çeşitli uluslardan kırk kadar bağımsız Ermeni delegasyonu da yoğun lobi faaliyeti yürütüyorlardı. Ancak Ermenilerin hiçbir yerde belirgin çoğunluk oluşturamaması, büyük bir sorun teşkil ediyordu. Bu durum bilinmesine rağmen delegasyon bunun suçunu Türklere yüklerken, Ermenilere yönelik sözde soykırım iddiaları gündeme getiriliyordu. Müttefikler bir Ermeni devleti kurulmasında hemfikir olmakla beraber bu sorunla ilgili bir taahhütte bulunmakta ise son derece isteksiz davranıyorlardı. Sınırları ne olursa olsun kurulması düşünülen Ermenistan'ın siyasi, askerî ve ekonomik desteğe ihtiyaç duyması ve Ortadoğu'daki dengelerin hassasiyeti müttefiklerin çekingen davranmalarına neden oluyordu. Bu yüzden Ermeni mandasının sorumluluğunu yüklenecek bir Amerikan taahhüdünün peşine düşmüşlerdi⁴⁴.

Paris'te başlayan görüşmeler devam ederken ağırlıklı olarak Ermeni meselesi görüşülmüştü. Ancak bir süre sonra üzerinde daha önce görüşülmemiş yeni bir konu ortaya çıktı. O da "Kürdistan" meselesiydi. Kürdistan adlı bir devletin kurulması, Türkiye'yi bölme çabaları ve emperyalist güçlerin Ortadoğu'ya yerleşme planlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kurulması planlanan bu devletin toprak sınırları Ermenistan'inkinden bile daha belirsiz ve İtilaf devletlerinin keyfince çizilecektir. Nasıl ki, Ermenistan konusunda ABD başkanının hakemliğine başvurulması öngörüldü ise Kürdistan konusunda da İngiltere başrolü kimseye bırakmayacaktır⁴⁵. İngiltere bütün petrol alanlarını kontrol etme ve Ortadoğu'daki gerekli çıkış kapılarını tutarak kendine sağlam bir yer edinmeye

⁴³ Bernard Lewis, **Modern Türkiyenin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), Ankara 1988, s.241.

⁴⁴ HELMREICH, **Sevr...**, s.35-36.

⁴⁵ Osman Olcay, **Sevr Andlaşmasına Doğru (çeşitli konferans ve toplantıların tutanakları ve bunlara ilişkin belgeler)**, Ankara 1981, s.77-79.

çalışıyordu⁴⁶. Kürtlerin asıl isteğinin bölgede bir İngiliz hamiliği olduğunu öne süren İngilizler Bağdat'ın kuzeyinde ve Suriye'de İngiliz işgal kuvvetlerinin çok yakınında bulunan stratejik bölgedeki kabileleri bir devlet yönetimi altında toplamak istiyorlardı. İngilizler ilerisi için büyük emeller besledikleri Irak petrol bölgesini emin bir bekçiye emanet edeceklerini ümit ediyorlardı. Kürt aşiretlerini ayaklanmaya teşvik eden ve bu amaçla Anadolu'ya birçok görevli gönderen⁴⁷ İngilizler Milli Mücadele hareketini baltalamaya çalışmışlardı. Ancak Erzurum ve Sivas kongrelerinin kazandığı başarı ve Doğu ahalisinin Milli Mücadele hareketi içinde ve Mustafa Kemal'in etrafında kenetlenmesi itilaf devletlerini oldukça rahatsız etmiştir⁴⁸.

Paris Konferansı'na çıktıkları telgraflarla Müslüman olarak halifeye bağlılıklarını ve Türk kardeşleriyle birlikte yaşama isteklerini belirten Kürtlerin, Kürt meselesini “Hıristiyan-Müslüman” çekişmesi olarak göstermesi müttefik devletleri hiç de hoşnut etmemiştir. İtilaf devletlerinin Kürt meselesi konusunda belirsiz davranmalarının en önemli sebebi ise Erzurum ve Sivas kongreleri sonrasında, Mustafa Kemal ile ortaya çıkan gelişmelerin ciddi olarak değerlendirilmesidir. İngilizlerin Kürtlere verdikleri bütün vaatlere rağmen otonom Kürdistan'ın belirsizliği ve bölgenin Hıristiyanlaştırılması tehlikesi Kürtleri büyük bir çoğunlukla İngilizlerden uzaklaştırmıştır. Bu ikiyüzlü İngiliz politikası doğu aşiretlerini Mustafa Kemal'in yanına itmiş ve Kürtçülük düşüncesi Milli Mücadele hareketi içerisinde erimiştir⁴⁹.

Batılı devletlerin Ortadoğu'ya yönelik faaliyetlerinde petrol itici bir güç olarak önemli bir rol oynamıştır. Konferansta ağırlıklı olarak Ermeni meselesi üzerinde görüşülmüş ABD delegasyonu ve Wilson ağırlıklı olarak Yunanların ve özellikle Ermenilerin hamiliğini yapmışlar Kürtçülük meselesiyle fazla ilgilenmemişlerdir. Boğazların statüsünün tespit

⁴⁶ Kemal Mazhar Ahmed, **I. Dünya Savaşında Kürdistan**, (Çev. M. Hüseyin), İstanbul 1996, s.293.

⁴⁷ BAYTOK, **İngiliz Kaynaklarında...**, s.32.

⁴⁸ İngilizler Ortadoğu'daki hedefleri doğrultusunda Edward Noel adındaki bir binbaşığı 1919 yazında Güneydoğu Anadolu'ya göndermişlerdi. Kürdistan'ın Lawrence'ı olarak adlandırılan Noel bu bölgedeki aşiretler üzerinde faaliyetler göstermiş ve buradaki durumu inceleyerek üslerine rapor vermiştir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.(Mim Kemal Öke, **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri**, Ankara,1988.; Mim Kemal Öke, **İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in Kürdistan Misyonu**, İstanbul 1989). İngilizlerin Kürt sorununa bakışlarını ve asıl amaçlarını ortaya koyan bir çok yazışma ve telgraf mevcuttur. 27 Ağustos 1919 tarihli Mr. Hohler'den Mr. C. Kerr'e gönderilen telgrafta Mr. Hohler; “Kürtlerin ve Ermenilerin durumu beni hiç ilgilendirmez. Kürt sorununa verdiğimiz önem Mezopotamya bakımındandır” diyerek, Noel'i fanatik olarak nitelendirmiş ve Ermenistan ve Kürdistan'ın sınırlarının kesin olmadığı konusunda hemfikir olduğunu dile getirmiştir. Bk. (Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul 1982, s. 194 naklen S.N: 693, Belge 464). 28 Kasım 1919 tarihli bir telgrafta ise (Mr. Kidston'dan Sir E.Crowe'a) “Kürtlere her ne kadar inanmazsak da onları kullanmamız çıkarımız gereğidir” denilmekte ve doğu illerinde Türklerle harp etmeden o bölgeleri Ermenistan ve Kürdistan diye bölmenin çok güç olacağı vurgulanmaktadır.

⁴⁹ Hasan Yıldız, **Fransız Belgeleriyle Sevr, Lozan, Musul Üçgeninde Kürdistan**, İstanbul 1991,s. 77-78.

edilmesi sorunu da üzerinde en fazla durulan konulardan birisi olmuştur. Konferansta, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarının paylaşılması meselesi çok tartışılmış ve “manda” kavramı gündeme getirilmiştir.

Paris Barış Konferansı sırasında müttefikler aralarında birçok konuda pürüzler ve görüş ayrılıkları çıkmasına rağmen Türkleri Anadolu'dan atmak ve topraklarını paylaşmak konusunda fikir birliği içerisindeydiler. 20. yüzyılın başlarında güç dengeleri tesis edilirken özellikle İngiltere ve ABD kamuoyunda belirgin bir şekilde Türk düşmanlığı hâkimdir ve bu görüşler devlet başkanları nezdinde Konferans görüşmelerine ve kararlarına da açıkça yansımıştır. Özellikle dünyaya barış getirmek, insan haklarını teslim etmek gibi kulağa oldukça cazip gelen idealleri savunan Wilson, Türklere yönelik iki yüzlü tutumuyla kendi prensipleri ile çelişkiye düşmüştür. Şüphesiz ki İzmir'in haksız işgalinin baş sorumlularından birisi de Wilson'dur. Görüldüğü üzere büyük idealler ve ümitlerle dünya güçler dengesini tesis etmek üzere toplanan Paris Konferansı, iddia edildiği üzere hak ve adaletle değil hırs ve intikam duyguları ile hareket etmiş Osmanlı Devletine karşı duyulan düşmanlık açıkça su yüzüne çıkmış, Almanya ise son derece ağır bir anlaşma olan Versailles'i imzalamak zorunda kalmıştır. Sykes-Picot gizli anlaşması ile başlayan Ortadoğu'yu şekillendirme ve ayırıştırma projesi ise Paris Barış Konferansı ile önemli mesafe kat etmiş, 10 Ağustos 1920 Sevr anlaşması ile de vücut bulmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri ve Anadolu'ya Geçişi

Bir taraftan Filistin-Suriye savunma hattının süratle çökmesi, diğer taraftan Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle Balkan-İstanbul yolunun İtilaf Devletlerinin ordularına açılması üzerine, savaşa devam etmenin imkânsızlığını gören İttihat ve Terakki Hükûmeti, uygun bir barışın yapılmasına kolaylık sağlamak düşüncesiyle 13 Ekim 1918'de⁵⁰ iktidardan ayrılmıştır. Sadrazam Talât Paşa Hükûmeti istifasını verirken, şüphesiz, kendi siyasî geleceklerini teminat altına almak düşüncesiyle padişahı, yeni kurulacak kabineye bazı ittihatçı arkadaşlarının alınması dileğinde bulunmuştu. Kabineyi kurmakla görevlendirilen Tefik Paşa bu teklifi kabul etmeyince, görev Ahmet İzzet Paşaya verilmiş; o da 14 Ekim

⁵⁰4 Ekim 1918 tarihinde Talat Paşa, Sultan Vahideddin'e istifa ihtimalinden bahsetmiş olup, o da durumun bunu gerektirdiğini söylemiştir. Talat Paşa da 8 Ekim'de istifasını vermiş ancak resmî açıklama 13 Ekim'de yapılmıştır.

1918 tarihinde Fethi Okyar, Cavid, Hayri (Ürgüplü), Rauf (Orbay) Beyler gibi bazı ittihatçıların veya ittihatçılara yakın kişilerin bulunduğu bir kabine teşkil etmişti⁵¹.

Öte yandan Suriye’de VII. Ordu Komutanı olan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’da bulunan arkadaşı Dr. Rasim Ferid (Talay) vasıtasıyla Tefik Paşanın yeni kabineyi kurmakta bazı güçlüklerle karşılaştığını öğrenince, hemen harekete geçmişti. Başyaver Naci (Eldeniz) Bey’e, Sultan Vahideddin’e arz etmek üzere şifreli bir telgraf çekerek kendisiyle birlikte bazı arkadaşlarının kabinede görev almasını istemişti⁵².

Mustafa Kemal Paşanın mütarekeden az önce cepheden yaptığı bu politik teşebbüs, İzzet Paşa tarafından “barıştan sonra Allah’ın lütfu ile iş birliği yaparız” şeklinde bir cevapla nazikçe geri çevrilmiştir. Dolayısıyla yeni kabine Mustafa Kemal Paşanın teklif ettiği şekilde kurulmamıştır⁵³.

Bu gelişmeler sonrasında emir ve komuta ettiği ordular grubu dağıtılmış olan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul ile yaptığı telgraf görüşmeleri sonrasında, “Payitahtta durumun karıştığı sonucuna vararak” 10 Kasım 1918 tarihinde İstanbul’a hareket etmiştir⁵⁴.

Mustafa Kemal Paşa, bu yolculuğa başlamasını şu şekilde aktarır: “Birgün İzzet Paşa tarafından makine başına davet edildim. Kendisi kabineden istifa ettiklerini bildirdikten sonra benim İstanbul’da bulunmaktığımin münasip olacağını söyledi. Ben bu imadan İstanbul’da buhranlı vaziyetler geçtiğini anlayarak zaten kumanda ettiğim grup lağvedilmiş olduğundan İstanbul’a hareket ettim” diyerek, 13 Kasım 1918 sabahı İstanbul’a varır. Kendisini karşılayan arkadaşı Doktor Rasim Ferit’le(Talay) birlikte Haydarpaşa’dan Kartal istimbotu ile karşıya geçerken İstanbul’a gelmekte olan düşman gemilerini görür. Bunların arasında Yunanların meşhur Averof kuruvazörü de vardır. Atatürk çok müteessir olur. Arkadaşına : “Hata ettim. İstanbul’a gelmemeli idim. Ne yapıp yapıp Anadolu’ya dönmenin çaresine bakmalı” diyerek şu meşhur sözünü söyler: “Geldikleri gibi giderler”⁵⁵.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’a gelişindeki pişmanlığının sebeplerini anılarında mütareke döneminin İstanbul’unu şu şekilde tasvir ederek ortaya koymaktadır: “Şişli deki evimde yeni vaziyeti mülahaza ediyordum. İstanbul sokakları itilaf devletlerinin süngülü askerleriyle dolmuştu. Boğaziçi, toplarını sağa sola çeviren düşman zırhlılarıyla lacivert

⁵¹ E. Semih Yalçın-Salim Koca, **Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya Geçişi**, Ankara 2005, s. 81.

⁵² YALÇIN-KOCA, **Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya Geçişi**, s. 82.

⁵³ YALÇIN-KOCA, **Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya Geçişi**, s. 90.

⁵⁴ YALÇIN-KOCA, **Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya Geçişi**, s. 91-92.

⁵⁵ Uluğ İğdemir, **Atatürk’ün Yaşamı**, I, Ankara 1988, s. 148

sularını gösteremeyecek kadar örtülü idi. Herkes ancak pek zaruri ihtiyaçları için evlerinden çıkabiliyor, sokaklarda hatır ve hayale gelmeyen hakaretlere uğramamak için caddelerin duvar diplerinden büzülerek, eğilerek ve korkarak yürüyebiliyorlardı. Bütün ihtiyatlara rağmen yine bin türlü feci tecavüz sahneleri eksik değildi. Koskoca İstanbul ve koskoca İstanbul'un yüz binlerce halkı sesleri kısılmış bir halde idi. İstanbul ufuklarında yükselen şeyler, yalnız düşman sesleri, düşman hakaretleri, düşman bayrak ve süngüleri idi. Şayanı hayrettir, artık adi bir mezbele gibi ayak altında çiğnenen bir muhitte hâlâ bir padişahlık, bir hükümet, bir varlık farz edenler vardı”⁵⁶.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bir süre Perapalas Otelinde kalmıştır⁵⁷. Bu dönemde Otel yerli ve yabancı şahsiyetlerin kaynaştığı bir mekan durumundadır. Mustafa Kemal Paşa Perapalas'ta genellikle misafirlerini kabul etmiş ülke meseleleri ile ilgili görüşmelerini başlangıçta burada yapmıştır. Daha sonraları Halep'ten tanıdığı Salih Fansa'nın Beyoğlu'nda, eski Rum zenginlerinden Franko Paşa'nın konağına davet edilmiş ve bir müddet burada kalarak faaliyetlerine devam etmiştir⁵⁸. Bu sıralarda Vakit ve Minber gazetesinde Mustafa Kemal Paşa ile ilgili çıkan yazılar kendisinin basın ve kamuoyuna daha fazla tanıtılmasını sağlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a geldikten sonra da Ali Fuat Paşa ile görüşmüş ve bu görüşmelerde Mustafa Kemal Paşa'nın Türk milletini kurtarmak için nasıl mücadeleye atılacağı gerçeği ortaya konmuştur. Ali Fuat Paşa, hatıralarında bu noktaya temasla, “Kemal Paşa eğer bir vazifeye kendisini tayin ettiremezse, Anadolu'da en itimat ettiği bir kumandanın yanına gideceğini ve ilk defa işe oradan başlayacağını söylüyordu.” Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya, “Ben ve kolordum daima emrindedir” şeklinde yanıt vermiştir. Ali Fuat Paşa kolordusu ile birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde olduğunu her fırsatta ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da Ali Fuat (Cebesoy), Fethi (Okyar) ve İsmet (İnönü) ile çok sık bir araya gelerek ülkenin içinde bulunduğu durumu değerlendirdi. Bunlar dışında İttihatçılarla, İtilafçılarla, hattâ işgal kuvvetleriyle birlikte çalışanlarla çeşitli görüşmeler yaptı. Hatta bir ara gizli bir örgüt kurdu. Bu faaliyetlerinde istediği neticeyi elde edemeyince farklı yollara başvurdu.

⁵⁶ YALÇIN-KOCA, *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*, s. 93.

⁵⁷ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, İstanbul 2006, s. 209-211.

⁵⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, İstanbul 1966, s.367-369.

Artık bu tarihlerden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın baştan itibaren düşündüğü bir görev ve yetki sahibi olmadan da Anadolu'ya gitme düşüncesi ağırlık kazanmaktadır. Mustafa Kemal Paşa için esas hedef, Anadolu'ya geçerek en itimat ettiği bir komutanın yanında Millî Mücadele'ye başlamaktı.

Fevzi Çakmak'ın anlatımına göre 15 Mayıs 1919 sabahı İstanbul'da Erkânı Harbiye Reisliğinde, Cevat ve Fevzi Paşalar konuşurken Anadolu'da bir "Millî İdare" kurulması konusu ele alındığında, görüşmeye katılan Mustafa Kemal Paşa "Ben zaten bunun için Anadolu'ya gidiyorum" demiştir.

Burada çok önemli bir noktayı açıklamak gerekecektir. Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine herhangi bir vazife verilse de verilmese de Anadolu'ya geçerek millî kurtuluşu organize edeceği açıktır⁵⁹.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde Minber gazetesi vasıtasıyla fikir ve düşüncelerini kamuoyuna duyurmuş, "bağımsızlığın bırakılamayacağını; başka bir deyimle, yabancı bir devletin koruyuculuğu (mandası) altına girilemeyeceğini" ısrarla vurgulamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Kasım 1918 günlü Vakit gazetesinde çıkan demecinde bir gazetecinin bu işte millete düşen görevin ne olabileceğini sorması üzerine şu karşılığı verir: "Malûm-u âliniz millet doğrudan doğruya umur-u devlete karışmaz. Vekilleri olan heyet-i mebusanın itimatına mazhar bir hükümetin netice-i icraatına intizar eyler. O hâlde bu hususta milletin en büyük vazifesi mebusları vasıtasıyla her suretle şayan-ı emniyet bir hükümetin mesned-i kuvvasını teşkil etmektir". Bu demeç Mustafa Kemal'in Mütarekeden sonra İstanbul'da geçirdiği altı ay boyunca güdeceği siyasetin, bulunacağı çabaların, daha sonra da Anadolu'ya geçince yapacaklarının ana çizgilerini belirtmektedir⁶⁰.

Mustafa Kemal Paşa, siyasi faaliyetlerini Minber gazetesinin yanı sıra İttihat ve Terakki Fırkasının katib-i umumisi olan Ali Fethi (Okyar)'ın kurduğu Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası vasıtasıyla da sürdürmüştür. Arkasında Mustafa Kemal Paşa'nın olduğu kuvvetle muhtemel olan Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası, İstanbul

⁵⁹ Hamza Eroğlu, **Atatürk Hayatı ve Üstün Kişiliği**, Ankara 1994, s.35-36; Bunu şu sözleri ile ifade etmiştir: "Ben, milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekamül istidadını, bir milli sır gibi vicdanında taşıyarak peyderpey bütün heyeti içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetindeydim." Bkz: M. Kemal ATATÜRK, **Nutuk**, C. I, İstanbul 2001, s.16.

⁶⁰ Hikmet Bayur, "1918 Bırakışması Sırasındaki Tinsel Durum ve Mustafa Kemal'in İki Demeci", **Bellekten**, Cilt XXXII, Sayı 128(Ekim 1968'de ayrı basım), Ankara 1968, s.488-492.

dışında teşkilatlanmayı başaramamış; ancak partinin yayın organı durumunda olan Minber gazetesi vasıtasıyla Meclis-i Mebusan'ın kapandığı 21 Aralık 1918 tarihine kadar İstanbul'da siyasi bir platform oluşturmuştur. Ali Fethi Bey'in, 8 Şubat 1919'da Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nın öncülüğünde, bütün siyasi parti temsilcilerinin katılacağı bir toplantı düzenlemeye çalışması, bu tür siyasi platform oluşturma çabalarına örnek teşkil eder. Her ne kadar bu oluşumu İtilafçılar Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası üyelerinin ittihatçı geçmişlerini gerekçe göstererek sabote etmişlerse de Mustafa Kemal Paşa, fikirlerini kamuoyuna sunmak ve destek bulmak hususunda, gerek Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkasının meydana getirdiği siyasi havadan gerekse Minber gazetesinin yarattığı kamuoyundan istifade etmiştir. Hatta Tefik Paşa Kabinesini devirmek için bu siyasi oluşumu kullanmıştır⁶¹.

Mustafa Kemal Paşa, Tefik Paşa Kabinesini devirmek için kulislere ve grup odalarında bir süre ciddi şekilde çalıştı. Mebuslardan çoğunun Tefik Paşa'ya karşı olduklarını, ama Meclis'in feshi korkusundan ona oy vermeyi uygun bulduklarını görmüştür⁶². Kendisi daha gerçekçi görüşüyle kime oy verirlerse versinler Meclis'in feshinin kaçınılmaz bir şey olduğunu, ama İzzet Paşa'ya zaman kazandırabileceklerini ileri sürdü. Fethi Bey'in aracılığıyla mebusların bir toplantısında kendisine söz verilmişti. Düşüncelerini güçlü ve etkili bir şekilde onlara açıklayarak, arkası ne olursa olsun, Tefik Paşa'ya güvenoyu vermemeleri için ısrar etti. Ancak Tefik Paşa kabinesi büyük çoğunlukla güvenoyu aldı⁶³.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Sultan Vahdeddin'den randevu alarak onunla görüştü. Onunla hemen bir mülakatta bulunmayı faydalı buluyordu. Sultan Vahdeddin'le çok uzun bir görüşme yaptı. Ancak görüşme zaman itibariyle uzun olmakla birlikte fikir teatisi bakımından pek kısa olmuştur⁶⁴. Mustafa Kemal Paşa hatıralarını anlatırken bu görüşmeyle bir kere daha Padişah'tan umudunu kestiğini, yeni çareler aramanın gerektiğine daha çok inandığını belirtmiştir⁶⁵.

Mustafa Kemal Paşa'nın Mebusan Meclisi'ni kapatmak için Vahdeddin ile fikir birliği yapabilmesi şüphe yok ki imkânsızdı. Paşa İstanbul'a gelip bizzat anlattığı gibi siyasi

⁶¹ YALÇIN-KOCA, *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*, s. 100-101.

⁶² Celal Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadele'ye Giriş*, Cilt 5, İstanbul 1967, s. 1423-1425.

⁶³ KINROSS, *Atatürk...*, s.222.

⁶⁴ BAYAR, *Ben de Yazdım*, s.1429-1431.

⁶⁵ Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Ankara 1998, s. 127.

çalışmalarına başladığı zaman, meclisi ayakta tutmak için uğraşmıştı. Bazı gazetelerin milleti temsil etmediğinden bahis ile meclisin dağıtılmasını istemelerine karşı durmuş, aksi tezi müdafaa etmişti⁶⁶.

Mustafa Kemal Paşa, kabinedeki Nazırlarla gizlice ilişkiler kurmaya başladı. İçlerinden bazıları, Mustafa Kemal Paşa'nın Enver Paşa ile Talat Paşa'ya cephe almış olduğunu bildikleri için onu kendi yönlerine çekmek istediler. Bunlardan biri Bahriye Nazırı Avni Paşa olmakla birlikte o da bir hükümet darbesine istekli görünmüyordu. Bir tanesi de Padişah üzerindeki etkisine güvenerek Damat Ferit'in yerine geçmeyi uman Ayan Reisi Ahmet Rıza'ydı. Gizli bir buluşmada bir millî cephe kurmak düşüncesini öne sürdü. Mustafa Kemal ihtiyatı elden bırakmamayı ve fazla açılmamayı daha uygun buldu. Nitekim Ahmet Rıza'nın çevirdiği manevra bir sonuç vermemiş ve Damat Ferit iktidarda kalmıştır. Hükümeti içten yıkmanın kolay olmadığı artık anlaşılmış ve durumun ancak Anadolu'da çözümlenebileceği görülmüştü⁶⁷.

IX. Ordu Müfettişliği Görevinin Ortaya Çıkması ve Mustafa Kemal Paşa'nın Görevlendirilmesi

Osmanlı Devleti askeri yapılanması sürecinde Ordu Müfettişliği makamı Milli Mücadele Dönemi öncesinde ihdas olunmuştur⁶⁸. Bu makamın tekrar gündeme taşınması süreci ise Milli Mücadele sürecinde Anadolu'da yoğunlaşmaya başlayan işgaller sonrasında olmuştur. Bu dönemde özellikle Samsun dolaylarında, şikâyet ettikleri asayişsizliği düzeltmek gerekince, Damat Ferit Paşa Hükümetinin aklına Mustafa Kemal Paşa gelmişti. Dönemin Hükümeti Harbiye Nezaretine bu işi çözmesi görevini vermesi üzerine İkinci başkan Kâzım Paşa (İnanç) Umumî Müfettişlik teklifini ileri sürmüştür.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu Müfettişliğiyle Anadolu'ya tâyini iradesi çıkmadan (30 Nisan) önce, Damat Ferit, İngiliz Sefareti baş tercümanı Ryan'a Mustafa Kemal

⁶⁶ BAYAR, **Ben de Yazdım**, Cilt 5, s.1439-1440

⁶⁷ KINROSS, **Atatürk...**, s. 236-237.; Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953, s.39-40.

⁶⁸ İlk olarak Mahmut Şevket Paşa'nın Hareket Ordusu ile İstanbul'a hakim olmasıyla gerekli görülerek 1911 yılında uygulamaya konulan Ordu Müfettişlikleri sistemi 1., 2., 3. Ve 4. Ordu Müfettişliklerinden oluşmaktaydı. Bu ilk müfettişlik uygulaması 1. Dünya Savaşının başlaması ile sona ermişti. Ancak Mondros Mütarekesinden sonra ülke içerisinde asayişin sağlanması amacıyla, 11 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararıyla Osmanlı Devleti 10 Mülki yetki bölgesine ayrılmış ve her birine birer Mülkiye Müfettişi atanmıştı. Fakat bu uygulama verimli olamayacağını kısa sürede göstermiş, ülke asayiş sorunlarının Mülkiye Müfettişleri eliyle çözülemeyeceği anlaşılmıştı. Bu nedenle 30 Nisan 1919 tarihinde Mülkiye Müfettişlerinin yetkileri, genişletilerek üç ayrı Ordu Müfettişliğine devredilmişti. Kurulan bu müfettişliklerden, merkezi İstanbul'da bulunan 1.Ordu Müfettişliğine Mustafa Fevzi Paşa, sonradan 2. Ordu'ya dönüştürülen, merkezi Konya'da bulunan Yıldırım Kıtata Müfettişliğine Cemal Paşa ve Haziran ayında sadece adı değiştirilerek yeniden düzenlenip 3. Ordu Müfettişliği olacak olan 9. Ordu Müfettişliğine ise Mustafa Kemal Paşa tayin edilmişlerdir. Bkz. (YALÇIN-KOCA, **Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi**, s. 186.)

Paşa'nın "dürüstlüğü", Fevzi Paşa (Çakmak) da, bir İngiliz subayına, "Mustafa Kemal'in Alman ve Enver düşmanlığı" hakkında teminat vermişlerdir⁶⁹.

Aslında Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun analizini yıllarca önce yapmaya başlamış ve çatlayan bir imparatorluktan yeni bir devlet kurma fikri çok genç yaşlarında zihninde filizlenmişti. Ancak, içinde bulunduğu ortamı iyi inceleyen ve yeri geldiği zaman da bu ortamdan yararlanmasını bilen Mustafa Kemal aradığı bu fırsatı İstanbul'da bulmuştu. İstanbul'da geçirmiş olduğu altı ay, gerek Mustafa Kemal'in faaliyetleri gerekse siyasi gelişmeler açısından oldukça hareketlidir. Bir yandan bütün acımasızlığıyla uygulanan mütareke koşulları ve onun yarattığı huzursuzluk, diğer yandan bütün bu gelişmelere seyirci kalan hükümetlerin tutumu Mustafa Kemal'i sadece rahatsız etmiyor, aynı zamanda bir an önce harekete geçmeye yöneltiyordu. Özellikle Harbiye Nazırı olma arzusunun altında da bu nedenler yatıyordu. Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesi'ne ruhen karşı olduğu halde, İstanbul'da Harbiye Nazırı olarak görev aldığı takdirde mütareke koşullarını hafifletebileceği kanısındaydı. Ancak bütün girişimlerine rağmen bu arzusu sonuçsuz kalmış ve Şubat 1919'da artık İstanbul'da fazla bir şey yapılamayacağını anlamaya başlamıştı. Mustafa Kemal'in bu gerçeği fark etmesi, onun Anadolu'ya geçme yollarını aramaya başlamasına neden olmuştur. Bu gelişmenin yanı sıra Ali Fuat Paşa'nın Konya Ereğlisi'ndeki kolordusunu Ankara'ya getirme kararı Rauf ve Refet Bey gibi değerli komutanların Anadolu'da kendisi ile çalışmaya hazır olduklarını bildirmeleri ile Şubat ayı sonunda "*Anadolu ihtilali için somut adımları*" atılmış oluyordu. Burada üzerinde önemle durulması gereken bir nokta ise Mustafa Kemal Paşa'nın niçin Anadolu'ya hemen geçmediği konusudur. Anadolu'yu, gerek sivil gerek askerî erkânı, istediği şekilde denetimi altına alabilmek ve bu kontrolü gerçekleştirirken dikkatleri üzerine çekmemek için İstanbul'dan resmi bir görevle ayrılması gerekmektedir. Bunun bilincinde olan Mustafa Kemal, bu görevi elde edebilmesi için gerekli olan ortamın beklentisi içindeydi ve ortam hazır olduğu anda da, zaman kaybetmeksizin, düşündüğü görevi elde etmek için harekete geçecektir.

Bir çok kaynakta Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçme kararının geç verilmiş, en azından geç uygulanmış olduğundan bahsedilmektedir. Oysa bu doğru değildir. Mustafa Kemal daha İstanbul'a gelmeden, kısa süren 7. Ordu Komutanlığı sırasında Adana'da fikri

⁶⁹ Tefvik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, Ankara 1959, s. 12.

teatilerde bulunduğu, Antep'te iken Cumhuriyet devri Ticaret bakanlarından Ali Cenani (Katma) Bey'in ailesini daha güvenli bir yere nakletme çabası içerisinde olduğunu görünce “Memlekette adam mı kalmadı? Kendinizi müdafaa etmek çaresini düşününüz. Gerekli silahları ben temin ederim” bilinmektedir⁷⁰. Bu bakış açısı ile her ne kadar emir-komutasındaki kuvvetle İstanbul Hükümeti tarafından lağvedilmiş bulunsa da, elbette bu emre uymayarak muhafaza ettiği tüm kuvvetlerle bir direniş hareketi başlatması gerektiği düşünülebilir. Ancak madalyonun bir de -daha kuvvetli olan- öteki yüzü vardır. Yıllar boyunca Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarında, aynı anda sekiz ayrı cephede evlatlarını, eşlerini, kardeşlerini kaybetmiş, kanını dökmüş, kolunu, bacağına, canını feda etmiş Anadolu insanına “*yeni bir savaş*” demek, o kadar kolay değildir.

Kanaatimce; yenilgiyle gelse bile savaşın bitmesinden halk memnundur. Mustafa Kemal gibi dirayetli ve ileri görüşlü olamayan İstanbul paşaları bile belki çaresizlikten, belki saflıktan ve belki de sadece inanmak istediklerinden, galip devletlerin haklarımıza tecavüz etmeyeceği, onurumuzla oynamayacağı düşüncesini paylaşıp yaymaya çalıştıkları, inanmayanları hainlikle suçladıkları bir dönemde doğrudan tüm kuvvetlerle başkaldırı girişimi henüz olmamış meyvenin kopartılması, daha pişmemiş yemeğin servis edilmesi gibi tatsız sonuçlar doğurabilecekti. Bırakınız 30 Ekim 1918' in hemen sonrasını, aylar içerisinde yurdun birçok bölgesinde resmi ya da azınlık çeteleri aracılığıyla gayri resmi yollardan işgaller başlayıp Müslüman tebaaya yapılan zulümler arttığında ve hatta 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetleri İzmir'i işgal ederek görülmemiş bir vahşetle saldırılara başladığında dahi Anadolu'nun saf ve temiz insanı İstanbul'da esaret altındaki Padişahından umut beklemekteydi. Gizli-açık yollardan padişahın ve İstanbul Hükümetlerinin net bir şekilde ortaya koyduğu “*direnebilmek için askeri, maddi ve manevi hiçbir gücümüz olmadığı*” düşüncesi de halkı yılgınlığa sürüklüyordu. Ancak zaman içerisinde Antep-Maraş bölgesinde Fransızlar ve destekledikleri Ermenilerin, Karadeniz bölgesinde Rumların ve nihayetinde İzmir ve havalisinde Yunanların sonu gelmez zulümleri, Namık Kemal'in “ Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini” dizesinin tüm Anadolu üzerinde yeniden dalga dalga yayılmasına ve nihayet Mustafa Kemal'in 13 Ocak 1921 günü meclis kürsüsünden söyleyeceği “Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini” sözünü söyleyeceği günün gelmesi beklenir oldu. İşte Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçiş kararını derhal uygulamama nedeni

⁷⁰YALÇIN-KOCA, **Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi**, s. 28; Veysi Kayıran, **Reis Paşalar**, Berikan Yay., Ankara 2011, s. 165.

bu konuyu tüm yönleriyle enine boyuna tartıp düşündükten sonra, geriye hiçbir “keşke” ya da “acaba”lar kalmamak kaydıyla bu yola çıkmanın gerekliliğine inanmasıydı.

Nitekim mütarekeden sonra Anadolu’daki etnik grupların toprak istemleri de gündeme gelmiş, uluslararası boyutlar kazanan Ermeni toprak isteklerinin yanı sıra Doğu Karadeniz Rumları da İnebolu-Batum arasında kurulmasını öngördükleri Pontus (Karadeniz) Rum Cumhuriyeti eylemini başlatmışlardı. Ancak bu hareketleri Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti’ne bağlı yerel güçler tarafından büyük bir direnişle karşılanınca, bu kez Ermeni propagandasına uyum sağlayacak bir biçimde “Karadeniz Rumlarının katliam tehditleri ile karşı karşıya kaldıkları” söylentisini yayarak büyük devletlerden yardım isteme taktiğini uygulamışlardı. Böylece İtilaf Devletleri, bu olayları ileri sürerek, Calthorpe imzasıyla Nisan 1919’da İstanbul Hükümeti’ne bir nota vererek bölgedeki asayişsizlik giderilmediği takdirde bölgeyi işgal edeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti, Samsun bölgesindeki asayişsizliği giderecek güvenilir ve dinamik bir komutan arayışına girdi. Sonuç olarak Damat Ferit Paşa’nın tavsiyesiyle ve Padişah Vahdettin’in onayıyla 30 Nisan 1919’da Mustafa Kemal’in Dokuzuncu Ordu Müfettişliği’ne tayin emri, 6 Mayıs’ta ise askerî ve mülki idarede istediği en geniş yetkileri kapsayan “Yetki Talimatı” çıkarıldı⁷¹.

Ali Fuat Paşa Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya geçisi ile ilgili meseleyi şu şekilde nakletmektedir:

“4 Mart 1919 da iktidara gelen Damat Ferit Paşa kabinesine Posta ve Telgraf Nâzırı sıfatıyla giren Mehmet Ali Bey, faaliyete geçmiş, yeni Sadrazama Paşa’nın meziyetlerinden söz açarak bir vazifeye tayini hususunda ricada bulunmuştu. Fakat o zamanlar padişaha, Damat Ferit Paşaya, Hürriyet ve İtilâf Fırkası liderlerine garip bir vehim arız olmuştu. İttihat ve Terakki Fırkası erkânının tekrar işbaşına geçmek maksadıyla gizliden gizliye faaliyete başladıklarını ve hükümeti devirmek için hazırlandıklarını vehmediyorlardı. Herkesten şüpheleniyorlar, hamiyetli, vatanperver birçok devlet ricalinin, genç ve güzide kumandanların ikaz edici sözlerini ve mukavemet teşebbüslerini bu vehmin gözlüğü altından görüyorlardı. “Acaba bu da İttihatçı mıdır?” diye telâş ve endişeye kapılıyorlardı. Milletle beraber olmayı bir nevi ihtilal mânasına alıyorlardı. İşte bu zihniyet karşısında Mehmet Ali Bey ne kabine arkadaşlarına ve ne de fırka liderlerine derdini anlatamıyor, fikrini kabul ettiremiyordu.....Bir gün İstanbul’daki işgal kuvvetleri kumandanlığı, sadaret makamına mühim bir rapor vermişti. Samsun ve havalisinde, asayiş bozulmuştu. Türkler Rum köylerine tecavüz ediyorlardı. Eğer bu tecavüzler derhâl ve etkili bir şekilde durdurulamazsa ve Osmanlı Hükümeti bundan âcizse. kendileri işe müdahale edeceklerdi. Sert bir lisanla kaleme alınan rapora bir de dosya eklenmişti. Damat Ferit Paşa’nın etekleri tutuşmuş. Dahiliye

⁷¹ Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk- Fransız İlişkileri*, Ankara 1994, s.21-23.

Nazırını çağırarak bilgi istemişti Mehmet Ali Bey fırsatın geldiğine kani olarak, işgal kuvvetleri kumandanlığının raporunu teyit etmiş ve daha da ileri giderek bu muntıkadaki asayişsizliğin her an artması beklendiğini söylemişti. Aralarında şu konuşma geçmişti: “Sükûnun bir ân evvel iadesi şarttır. Aksi takdirde İtilaf devletleri müdahale edeceklerdir. Bunun fena neticeler doğurması ihtimali vardır. Siz Dahiliye Nazırı olarak ne düşünüyorsunuz? Hâdise mahalline geniş salâhiyetli, muktedir bir zat göndermek pek münasiptir. İstanbul’dan halli müşküldür, Meselâ kimi tavsiye ediyorsunuz? Hatırıma Mustafa Kemal Paşa geliyor. Damat Ferit Paşa bu adı duyunca biraz duraksamıştı. Mehmet Ali Bey sözlerine devam ederek mülkiye âmirlerinin vaziyete hâkim olamayacaklarını, fakat mülkî ve askerî idareler birleştirilerek başına hükümete taraftar, şayanı itimat genç ve enerjik bir kumandan getirilirse asayişin düzelebileceğini ve artık İngilizlerin de bir şikâyete hakları kalmayacağını münasip şekilde izah etmiş, iknaa muvaffak olmuştu. Ancak Sadrazam daha evvel Kemal Paşa’yı bir defa görmek huyunu, suyunu anlamak, ondan sonra karar vermek istiyordu. Kim bilir belki de hakkında tahkikat yaptıracak veyahut diğer fırka erkânının mütalâalarını soracaktı. Mehmet Ali Bey Ferit Paşa’dan ayrılır ayrılmaz doğruca Kuzguncuktaki yalıya koşmuş, Sadrazam ile aralarında geçen muhavereyi babama aynen nakletmişti”⁷².

Ancak, 13 Mayıs 1919’da Sadrazam Damat Ferit Paşa hâlâ Mustafa Kemal’in Anadolu’da hükümet aleyhine ayaklanacağından şüphe ediyordu. Bu sebeple Cevat Paşa ile birlikte Mustafa Kemal Paşa’yı akşam yemeğine çağırarak Anadolu haritasını üzerinde Samsun ve civarında neler yapacağını öğrenmeye çalıştı. Mustafa Kemal Paşa, “Samsun ve civarında ecnebi raporlarında bildirilen vakaların şişirilmiş olduğunu sanıyorum. Fakat ne de olsa bunlar basit şeylerdir. Yerinde incelemeler yapıldıktan sonra alınabilecek tedbirler kolayca bulunur. Şimdiden şunu, bunu yapacağımı söylemek gibi isabetsizliğe düşmekten çekinirim” dedi. Cevat Paşa’nın Mustafa Kemal Paşa’yı tasdik etmesi üzerine susmak zorunda kaldı. Mustafa Kemal Paşa ile Cevat Paşa buradan ayrıldıktan sonra Teşvikiye’ye doğru giderken Cevat Paşa, “Bir şey mi yapacaksın Kemal?” diye sordu. Mustafa Kemal Paşa’nın verdiği yanıt çok net ve birçok şeyi özetler mahiyetteydi. “Evet bir şey yapacağım”⁷³.

Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’dan ayrılması için zemin hazırlanmıştı. Ancak görev şekli ve kapsam alanı önemliydi. Zamanın Genelkurmay ikinci Başkanı General Kâzım (Diyarbakırlı) bunu, barış zamanında kurulması düşünülen ordu müfettişliği olarak buldu. Genel Kurmay Başkanı General Fevzi (Çakmak), Harbiye Nazırı General Şakir’in kendisini, General Allenby’nin İstanbul’a gelişinde karşılaşması için zorladığından, on beş günlük hastalık izniyle yerinde bulunmuyordu. Mustafa Kemal’e büyük bir serbestlik veren

⁷² CEBESÖY, *Milli Mücadele Hatıraları*, s. 60-63.

⁷³ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Atatürk Siyasi ve Hususi Hayatı*, İstanbul 1963, s. 62-63.

yönergeyi Harbiye Nazırı'nın bir kaçamak noktası diye imza atmayıp mühür basacağını söyledi. Mustafa Kemal Paşa tarafından şekillendirilen bu belgenin ana ilkeleri şunlardır. Bu yönergeye göre:

Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişidir, “Görevi asker ve sivil olarak (I. madde) :

- a. Bölgede asayişin yerine getirilmesi ve kararlı bir hale konulması, asayişsizlik nedenlerinin tespit edilmesi;
- b. Silah ve cephanenin ivedi toplattırılması ve korunması;
- c. Kurulduğu ve asker topladığı iddia edilen Şûra Kurulların dağıtılması ve hareketlerinin önüne geçilmesi.

Müfettişlik bölgesindeki Trabzon, Erzurum, Sivas ve Van Vilayetleriyle Erzincan ve Canik -Samsun- Sancakları; yukarıdaki ödevlerin yerine getirilmesi bakımından, onun vereceği emirleri uygulayacaklardır. (3. madde) Müfettişlik, gerekli konularda Harbiye Nazırlığı'ndan başka makamlarla da haberleşebilecektir⁷⁴.

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa'nın almış olduğu yetki oldukça geniş bir coğrafyaya hükmedecek biçimdedir. Üstelik bu yetkinin alınışı, Osmanlı bürokratik zinciri dahilinde gerçekleşmiştir. Yani yetki belgesi, Harbiye Nazırı'ndan başlamak üzere Sadrazam, Bakanlar Kurulu ve Padişah tarafından onaylanmıştır. Ancak gerek Sadrazamın gerekse Sultan Vahideddin'in verdiği onay, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da millî mücadele hareketini gerçekleştirmeye memur edilmesi anlamına gelmez. Sadrazam ve Padişah'ın nazarında Mustafa Kemal Paşa'ya verilen yetki, sadece Samsun bölgesindeki asayişsizliği gidermek amacıyla. Dolayısıyla ne Sadrazam ne de Padişah Mustafa Kemal Paşa'nın ne amaçla bu görevi kabul ettiğini ve Anadolu'ya geçtiğini bilmiyorlardı.

Yetki belgesi ile birlikte 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Bandırma vapuruna binenler Mustafa Kemal Paşa ile birlikte 23 kişi olarak görülmektedir⁷⁵.

⁷⁴ERİKAN, **Komutan Atatürk**, s.224-225.; Sadi Borak, **Ata ve İstanbul**, İstanbul 1983, s.150-151.; Avni Altın, **Atatürk'ün Maiyeti, Her Yönüyle Atatürk**, İstanbul 1974, s. 116.

⁷⁵ Bunların adları ve memuriyetleri sırasıyla şunlardır: Mustafa Kemal Paşa (Dokuzuncu Ordu-yı Hümayun Kıtası Müfettişi), Kazım Dirik Bey (Kurmaya Başkanı), İbrahim Tali Öngören Bey (Sihhiye Reisi), Hüseyin Gerede Bey (Hareket Şubesi Şefi), Mehmet Arif Bey (Kurmaya Başkanı), Kemal Doğan Bey (Topçu Bnb.), Refik Saydam Bey (Sihhiye Reis Muvani), Mümtaz Tunay Bey (Kurmaya Mülhaki), İsmail Hakkı (Kurmaya Mülhaki-Yz.), Hayati Bey (Emir subayı), Ali

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkması

Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne tayin edilen Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919'da karargahıyla birlikte İstanbul'dan hareket ederek 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmıştır. Millî Mücadele'nin Mustafa Kemal Paşa tarafından dile gelen hikayesinin ilk cümlesi, "19 senesi Mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktım" ile başlamaktadır. 19 Mayıs bağımsızlık ruhunun oluşmasında başlangıç tarihidir. Fikir ve karar sahibi Mustafa Kemal Paşa'nın hedefine varan yolda ilk adımdır.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a gelir gelmez müfettişliğin kendisine yüklediği vazifeleri yerine getirmek amacıyla Samsun'da kaldığı beş-altı gün içinde durumu incelemiştir⁷⁶ ve beraberinde gelen arkadaşlarından Refet (Bele) Bey'i Samsun (Canik Sancağı)'a mutasarrıf atamış, daha sonra da Erzurum'da bulunan XV. Kolordu komutanı Kâzım Karabekir ve Ankara'da bulunan XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşalara telgraf çekerek, Samsun'a geldiğini bildirmiş ve kendisiyle irtibat kurmalarını istemiştir.

*"Bütün felaketlere rağmen ben, Türk'ün sesini işittirebileceği kanaatindeyim. Bu yolda işe başladım"*⁷⁷ diyen Mustafa Kemal Paşa, ilk iş olarak İzmir'in işgali ile ilgili Sadaret makamını uyarmıştır. Göndermiş olduğu telgrafta: "İzmir'in Yunan askerî tarafından işgali olayı, yakından temasta bulunduğum milleti ve orduyu düşünülemez ve tarif edilemeyecek derecede içten yaralamıştır. Yüce Makamlarının 19 Mayıs 1919 tarihli telgraflarında, bütün milletin ve ordunun acılı duygu ve düşüncelerini kısaca anlatan yüce hisleri millete güven ve teselli vermiştir. Ne millet ve ne ordu, varlığına karşı yapılan bu haksız tecavüzü sindirmeyecek ve kabul etmeyecektir. Gaye ve düşüncelerini, sadece millet ve devletin kurtuluş selâmetine hasreden Pâdişâh Hazretlerinin kutsal kişiliğine olan tam bağlılık ve yeniden başkanlığını üzerinize aldığınız hükümetin en kesin teşebbüs ve hareketlerde bulunarak, milletin hukukunu koruyacağına olan tam bir güven ve gönül rahatlığı ile sükûnetin muhafaza edilmekte olduğunu arz ederim" demektedir⁷⁸.

Şevket Öndersev Bey (Emir subayı), Cevat Abbas Gürer Bey (Başyaver), Muzaffer Kılıç Bey (Yaver), Mustafa Sabri Şüsoy Bey (Karargâh Komutanı), Abdullah Bey (İşe subayı), Faik Aybars Bey (Şifre Kâtibi), Memduh Bey (Şifre katibi yardımcısı), Arif Hikmet Gerçekçi Bey (Hukukçu), Behçet Feyzioğlu Bey (Askerî Doktor), Ali Rıza Bey, Rahmi Efendi, Ahmet Nuri Efendi ve Tahir Efendi. Bk.(YALÇIN-KOCA, **Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçışı**, s.289-290).

⁷⁶ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar I**, İstanbul 1973, s. 99.

⁷⁷ AYDEMİR, **Tek Adam**, s.350-351.

⁷⁸ **Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri**, Ankara 1982, s. 26.; **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Ankara 1991, s. 23-24.; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt I, İstanbul 1991, s. 238.

22 Mayıs 1919 tarihinde hazırlamış olduğu rapor, birçok noktalarda, Ordu Müfettişliği talimatının sınırlarını aşarak, bütün ülkenin kaderi ile ciddi bir şekilde uğraşmış olduğunu göstermektedir. Millî Mücadelenin ilk ana programını teşkil eden rapor, özetle şu fikirleri kapsamaktaydı:

1-Samsun bölgesi Rumları siyasi emellerinden vazgeçerlerse, asayiş kendiliğinden düzelir.

2-Türklüğün yabancı mandasına ve kontrolüne tahammülü yoktur.

3-Yunanların İzmir’de hakları yoktur. İşgal geçicidir.

4-Millet, millî hâkimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunu gerçekleştirmeye çalışacaktır⁷⁹.

Bu rapor, 19 Mayıs Ruhunun dayandığı temelleri tespit etmesi bakımından önemlidir. Raporda, Rum azınlığın faaliyetlerine, Yunanların İzmir’i işgaline açıkça karşı çıkış vardır. Bununla birlikte Türklüğün yabancı mandasına tahammülü olamayacağını açıkça ilan edilmesi ve Millî Mücadele Hareketi’nin referanslarını Türk Milliyetçiliği fikriyatına bağlanması fevkalade önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’daki faaliyet ve söylemleri sırasında ısrarla “*Türk*” ve “*Türklük*” deyimlerinin kullanması da dikkat çekicidir. Nitekim İzmir’in işgaline karşı takınılacak tavır da şu tümce ile dile getirilmişti: “*Millletin tek vücut olup milli hâkimiyet esasını, Türk duygusunu hedef alarak, şimdiki hükümete bütün ruh ve varlığıyla bağlı olduğu...*”. Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa artık çıkış yolunu belirlemiş ve açık bir şekilde kamu oyuna ilan etmiştir. Millî Mücadelede sloganlaşmış şu ifadeler ilk Samsun’da ifade edilmiştir: “*İzmir’i işgalden kurtarmak gerekir*”, “*Manda ve himaye kabul edilemez*”, “*Türklük duygusu ön plandadır*”, “*Milli egemenlik ilkesi gözetilmelidir*”⁸⁰. Mustafa Kemal Paşa’nın amacı tektir ve bundan böyle her şey bu amacın buyruğunda olacaktır. Bu amaç “*kendi millî sınırları içinde bir Türk Cumhuriyetidir*”. İttihatçıların, Osmanlı imparatorluğu’nu canlandırmayı amaç edinen köksüz düşleri onu ilgilendirmemektedir. Bu da Mustafa Kemal Paşa’nın ileri görüşlülüğünü ortaya koymaktadır⁸¹.

⁷⁹ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu’da (1919-1921)**, Ankara 1959, s. 30.; TANSEL, **Mondros’tan...**, s. 236-238.

⁸⁰ Şerafettin Turan, **Mustafa Kemal Atatürk**, İstanbul 2004, s. 210- 212.

⁸¹ Paraşkev Paruşev, **Atatürk**, Ankara 1973, s.129.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da önce güvenliğini sağlayacak tedbirleri aldı ve ordu ile ilk teması kurdu. Daha sonra hem Anadolu'nun içlerine doğru biraz daha ilerlemek hem de Samsun'un İngiliz işgalinde bulunması ve civarındaki Rum çetelerinin faaliyetinden ötürü karargâhını 25 Mayıs'ta Havza'ya nakletti. Havza'da halkı millî mücadele fikri etrafında toplamaya ve hazırlamaya çalıştı. Türk İstiklal Harbi'nin ilk yıllarındaki bu tip teşebbüsler Millî Mücadele'nin ordudan çok "*Kuva-yı milliye*"ye dayanması ve Anadolu direnişini halka mal etmek amacına hizmet etmiştir⁸². Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya çıkması ile başlayan mücâdele, Türk istiklalinin sağlanması yolunda siyasi, hukukî ve askerî bir mahiyette olacaktır. Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri ve kongrelerle Anadolu halkının teşkilatlandırılması, Büyük Millet Meclisi'nin açılması, millî kuvvetlerin teşkiliyle girişilen askerî mücâdele bu döneme damgasını vuracaktır.

Samsun'a çıkışından henüz bir buçuk ay gibi kısa bir süre geçmiş olmasına rağmen bu süre içerisinde yaptığı faaliyetler ve verdiği mesajlar, başta İngilizler olmak üzere istilacıların bütün hesaplarını bozacak mahiyettedir. Bir hafta kadar Samsun'da kaldıktan sonra Havza'ya geçen, oradan Amasya'ya giden Mustafa Kemal Paşa, gerçekten de müfettişlik görevi dışında ülkenin muhtelif yerlerinde cereyan eden olaylar ve özellikle Anadolu'da başlayan işgallerle ilgilenmeye, bildirimler yayımlamaya, yazışmalar yapmaya başlamıştır. 21 Mayıs'ta 15. Kolordu, 23 Mayıs'ta 20. Kolordu, 26 Mayıs'ta 20. Kolordu ve bu Kolordu'ya bağlı Konya'daki Ordu Müfettişliği ile irtibat kurduğu görülür⁸³. Manisa ve Aydın civarının işgali ile ilgili olarak 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey ile irtibat kurar. 28 Mayıs 1919 tarihinde, valilere ve müstakil mutasarrıflara, Erzurum'da 15. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu ve Diyarbakır'da 13. Kolordu Kumandanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliği'ne bir genelge göndererek, İzmir ve bunu takiben Manisa ve Aydın'ın işgalinin ilerideki tehlikeyi daha açık olarak hissettirdiğini, kabulü mümkün olmayan bu durum karşısında büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak gösterilerde bulunulması ve tepkilerin dile getirilmesini ister⁸⁴. Mustafa Kemal Paşa'nın 2 Haziran 1919 tarihiyle Harbiye Nezareti'ne yazdığı şifre ile Sivas ve civarında, Ermenilere saldırıldığı yolunda herhangi bir hadisenin olmadığını, Sivas ve civarında endişe edecek bir halin bulunmadığını bildirmiştir. Şifresinin devamında İzmir'in işgali gibi istiklal ve millî varlığı imha etmeye yönelik hareketler

⁸² Kemal Arıburnu, **Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1997, s.2.

⁸³ **Nutuk**, s. 12 vd.

⁸⁴ **Nutuk**, s. 15-16.

karşısında milletin heyecan ve millî tezahüratı men ve tevkif için nefsinde ve hiç kimsede kudret ve takat göremeyeceğini ilave ediyordu⁸⁵.

Mustafa Kemal Paşa'nın görevlendirilme sebeplerine aykırı davranışlarda bulunduğunu gören ve Gizli Servis ajanları tarafından kendisinin en küçük bir hareketinden dahi haberdar edilen İngiliz yetkililer endişelidirler. 6 Haziran 1919'da Karadeniz'deki İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanı General Milne, Üçüncü Ordu Müfettişi'nin faaliyetleri hakkında Osmanlı Harbiye Nezâreti'ne şikâyetinde bulunmakta ve karışıklıklara sebebiyet veren bu kişinin geri çağrılmasını talep etmektedir. Amiral Calthorpe da bir kaç gün sonra aynı anlamda teşebbüste bulunur. Harbiye Nezareti'nce bu talebe boyun eğilecek ve Mustafa Kemal Paşa'ya en kısa zamanda İstanbul'a dönmesi emredilecektir⁸⁶.

Bütün bu gelişmelere rağmen Mustafa Kemal Paşa, büyük bir kararlılıkla Millî Mücadele Hareketi'nin lideri olarak çalışmalarına devam edecektir. Hür ve bağımsız yaşamak isteyen Türk milleti artık liderini bulmuştur.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nı kabul etmeyen milli mücadele liderleri, bir süre sonra son derece ağır şartları içerecek olan bir antlaşmanın dayatılacağına farkındaydılar. Bu sebeple işgal ve ilhakı reddeden Millî Mücadele Hareketi'nin sistematik bir ifadesi Batılılara anlatılmak zorundaydı. Bu itibarla haklı davanın meşruiyeti genel olarak; Wilson prensiplerine dayandırılacaktır. Emperyalist devletlerin bu prensipleri ne kadar itibara alacakları ve Türk bağımsızlığını tanımaları şüpheli olmakla birlikte dünya kamuoyunda millî mücadelenin meşruiyeti bu yolla anlatılabilir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılması, bu mecliste vatani kaybetme endişesi taşıyan ve Anadolu hareketini destekleyen bir çok mebusun bulunması, millî davanın dünya kamuoyuna duyurulmasını sağlayacak bir metnin ortaya çıkması için iyi bir fırsat olmuştur. Bu sebeple Millî Mücadele davasının esaslarının belirlendiği Misak-ı Millî adıyla bilinen bir bildirge hazırlanmıştır⁸⁷.

⁸⁵ **Nutuk**, s. 18.

⁸⁶ Mustafa Turan, "19 Mayıs'ın Türk İstiklâl Harbi'ndeki Önemi", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı 137 (Mayıs 1998), s. 11.

⁸⁷ Mustafa Turan, "Türk Davası: Misâk-ı Millî", **60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kâzım Yaşar Kopruman'a Armağan**, (Haz. E. Semih Yalçın), Ankara 2003, s. 624.

BÖLÜM 1

TBMM'YE GİDEN YOL VE EMNİYET KÖKENLİ MİLLETVEKİLLERİ BİYOGRAFİLERİ

1.1. TBMM'ye Giden Yol

1.1.1. Misak-ı Milli'nin Hazırlanış Süreci: Erzurum ve Sivas Kongreleri

İtilaf Devletleri Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişinden ilk andan itibaren rahatsız olmuşlardı. Havza'da bulunan bir Rum papaz tarafından toplanan istihbarat Samsun Metropolitisi Germanos'a bildirilmiş, O da İngiliz yardım subayı Yüzbaşı L.H. Hurst'e aktarmıştı. Mustafa Kemal'in yanında kurmay heyeti ile birlikte memleket içerisinde dolaşması özellikle İngilizlerin Karadeniz Ordusu Başkumandanı General Milne'i rahatsız etmekteydi. Bu nedenle General Milne Harbiye Nezareti ile irtibata geçerek Mustafa Kemal ve yanındakilerin biran evvel İstanbul'a geri çağrılmalarını talep etmişti. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu konuyu görüşerek karara bağlamış ve Mustafa Kemal 8 Haziran'da Harbiye Nezareti tarafından geri çağırılmıştı. Buna karşın Mustafa Kemal kömür ve benzin yokluğunu gerekçe göstererek gecikeceğini bildirmiş ve aynı zamanda geri çağırılma nedenini sormuştu. Bu soruya hazırlanan cevapta geri çağırılmasının İngilizler tarafından istendiği belirtileceken, Harbiye Nazırı bu cevabı uygun görmemiş ve 15 Haziran'da Mustafa Kemal'e gönderilen telgrafta geri dönme emrinin Padişah tarafından verildiği belirtilmiştir.

Oysa bu sırada Mustafa Kemal, büyük kurtuluş planları ile ilgili çalışmalarına çoktan başlamıştı. 8 Haziran'da 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'dan Rauf(Orbay) Bey'in Ankara'ya geldiğini öğrenmiş ve onları görüşmek için Havza'ya davet etmişti.

Mustafa Kemal Paşa Amasya'da yayınladığı genelge ile milli ve siyasi istiklalin kurtuluşunun ancak milletin yekvücut olarak mücadelesi ile mümkün olacağını belirterek en kısa sürede Sivas'ta bir kongrenin toplanması gerekliliğini işaret etmişti. Ancak milli kurtuluş yolunun başlangıcındaki ilk durak Sivas değil Erzurum olacaktı.

Mustafa Kemal Paşa 26 Haziran'da yaveri Cevat Abbas Bey ile Sivas'a hareket eder.26-27 Haziran gecesini Tokat'ta geçirdikten sonra Sivas'a varır. Yolda iken İstanbul Hükümetinin kendisini durdurmak için kurduğu kumpasları öğrenir fakat umursamaz.

Sivas'ta askeri ve sivil törenlerle karşılanır ve doğruca Vilayet Konağına giderek kendisini engellemekle görevlendirilen Ali Galip Bey ve 10 adamını yanına çağırır. Ali Galip Mustafa Kemal'e aslında kendisini desteklemek için Sivas'a geldiğini söylese de Mustafa Kemal böyle bir yalana elbette inanmaz.

Mustafa Kemal uzun, zorlu ve tehlikelerle dolu bir yolculuktan sonra 3 Temmuz'da Erzurum'a varır ve hemen çalışmalarına başlar. Ancak 7-8 Temmuz gecesi Saray tarafından Telgraf başına çağırılır ve uzun bir muhaberenin ardından Müfettişlik görevinden Padişah tarafından azledilir. Bunun üzerine Mustafa Kemal saraya askerlik görevinden de istifa ettiğini bildirir ve çalışmalarına ara vermeden devam eder. Öncelikle Kongreye katılabilmesi için Doğu illerinin birinden delege seçilmesi gerekmektedir. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in katılabilmeleri için Erzurum delegelerinden Cevat (Dursunoğlu) ve emekli binbaşı Kazım Bey'ler istifa ederler. 10 Temmuz'da toplanması planlanırken gecikmeler nedeniyle 23 Temmuz'da toplanan kongreye ve Heyet-i Temsiliye'ye Mustafa Kemal Paşa başkan seçilir. Heyet-i Temsiliyenin diğer üyeleri de şunlardır:

- 1-Rauf Bey-Eski Bahriye Nazırı
- 2-İzzet Bey-Eski Trabzon Mebusu
- 3-Servet Bey-Eski Trabzon Mebusu
- 4-Şeyh Fevzi Efendi-Erzincan'da Nakşi Şeyhi
- 5-Bekir Sami Bey-Eski Beyrut Valisi
- 6-Sadullah Efendi-Eski Bitlis Mebusu
- 7-Hacı Musa Bey-Mutki Aşiret Beyi

Ancak bu yedi üyenin tamamı hiçbir zaman bir araya gelerek çalışmamış, genel yetki ve komuta onların adına Mustafa Kemal tarafından kullanılmıştır. 14 gün süren çalışmaların ardından 7 Ağustos'ta sona eren Kongrede alınan kararlar şu şekilde özetlenebilir:

- 1-Millî sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür, birbirinden ayrılamaz,
- 2-Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı Osmanlı Hükümetinin dağılması halinde millet topyekûn kendisini savunacak ve direnecektir.

3-İstanbul Hükümeti vatani koruma ve istiklali elde etme gücünü gösteremediği takdirde bu gayreti gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümetin üyeleri milli kongrece seçilecektir. Kongre toplanamamışsa bu seçimi Heyet-i Temsiliye yapacaktır.

4-Kuva-yı Milliyeyi tek kuvvet olarak tanımak ve milli mücadeleyi hakim kılmak esastır,

5-Hıristiyan azınlıklara siyasi hâkimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez,

6-Manda ve himaye kabul olunamaz,

7-Milli Meclisin derhal toplanması ve hükümetin yaptığı işlerin meclis tarafından kontrol edilmesini sağlamak için çalışılacaktır.

Doğu'da bu kararlar alınırken Batı da boş durmuyor, birçok yerde toplantılar, protestolar, mitingler düzenleniyor ve kongreler toplanıyordu. Bu kongrelerin en önemlileri 26-30 Temmuz 1919 tarihinde toplanan Balıkesir Kongresi ile 16-25 Ağustos 1919 tarihinde gerçekleştirilen Alaşehir Kongreleridir.

Erzurum Kongresinde yaşanan gecikmenin aksine Sivas Kongresi, İstanbul Hükümetinin ve Fransızların tüm tehdit ve iptal çabalarına karşın, belirlene gün olan 4 Eylül 1919 Perşembe günü saat ikide toplandı. Yapılan gizli oylamada Mustafa Kemal Paşa yine başkan seçildi. Padişaha bağlılık telgrafi çekilmesi, yemin metni hazırlanması ve Manda meselesi gibi gereksiz konularla harcanan üç günün ardından asıl görüşmelere geçilebildi. Bir haftalık çalışmaların ardından kongre 11 Eylül günü sona erdi. Hazırlanan bildirme temel olarak Erzurum Kongresi bildirgesinin üzerine inşa edilmişti. Önemli ayrıntıları ise son derece özet olarak şöyleydi:

1. Anadolu ve Rumelide kurulan tüm dernekler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirildi,
2. Temsilciler Kurulunun yalnızca bir bölgeyi değil tüm yurdu temsil edeceği kabul edildi.

Temsil Heyeti şu kişilerden oluşuyordu: Mustafa Kemal, Rauf, Refet, İzzet, Servet, Bekir Sami, Sadullah, Kara Vasıf, Mazhar Müfit, Ömer Mümtaz, Hüsrev Sami, Hakkı Behiç

ve Niğdeli Mustafa Bey'ler ile Hoca Raif Efendi, Şeyh Fevzi Efendi ve Hacı Mustafa Efendi.

Ayrıca Sivas Kongresinde Batı Cephesi komutanlığı kurulmuş ve başına Ali Fuat Bey komutan olarak tayin edilmişti.

Meclis-i Mebusan'ın Misak-ı Millî ile ilgili Çalışmaları

Padişah ile Ali Fuat Bey, Tevfik Paşa ve Ali Rıza Paşa arasında gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde, Osmanlı Devleti'nin son meşruti hareketi olacak olan Meclis-i Mebusan'ın 12 Ocak 1920 Pazartesi günü açılması hakkındaki "irade-i seniyye" hazırlanmış ve sadareten hükümet dairelerine tebliğ edilmiştir⁸⁸.

Meclis açıldığında Mustafa Kemal Ankara'da kalmak kaydıyla Meclis-i Mebusan Başkanı seçilmek istemiş olmasına rağmen, bu konu gündeme bile getirilmedi. Mustafa Kemal'in Meclis Başkanlığı'na seçilmesini uygun görmeyen grup, ayrıca böyle bir seçimin siyasi sakıncaları olabileceğini düşünerek Mustafa Kemal'in seçilmesini engellemiştir. Bunun yerine 31 Ocakta sarayın adamı olarak bilinen Reşat Hikmet Bey Başkanlığa seçilmiş ancak onun vefatı üzerine yerine Celalettin Arif Bey seçilmiştir. Grup çalışmalarına ilişkin Rauf Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'ya 4 Şubat 1920 tarihinde gönderdiği telgrafta, "*Grup için uğraşıyoruz. Milletvekilleri arasında mevki ve rütbe düşkünleri olanların varlığı, fikirlerde sertlik ve hemen her mebusu ayrı ayrı kazanmak gibi bir zorunluluk doğurmaktadır. Şekil, o derece naziktir ki, Müdafaa-yı Hukuk'a mensup olan milletvekillerinden büyük bir çoğunluğu bile bu ad çevresine toplanmaktan çekinmişlerdir. Evvelce de arz eylediğimiz gibi bizim ilkelerin ruhunu taşıyan ayrı bir madde halinde yazılmak üzere milletvekillerinin büyük çoğunluğu ile bir ahd ve misak-ı milli yapılabildi. Yüzden çok milletvekili bunu anlamıştır. Yayımlanmasının kararlaştırılmasına kadar metnin son derece gizli tutulmasına karar verilmiştir. Kurmaya çalıştığımız gruba ise çaresiz Felah-ı Vatan grubu adı verilecek, ulusal çaba ve sorumluluklar Kuva-yı milliyenin tek etken olması ilkeleri olarak açıklanacaktır.*" demiştir⁸⁹. Mecliste kurulan grubun Felah-ı Vatan grubu olarak adlandırılmasında etken olan düşünce ise Goloğlu tarafından "*...fakat grubun adı Mustafa Kemal Paşa'nın istediği gibi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu olmamış, padişahın meclisi açış konuşmasındaki 'bundan ötürü her türlü ayrılma ve bölünmeden*

⁸⁸ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK Yay., Ankara 1987, s. 252-253.

⁸⁹ Cihat Akçayakaloğlu, "Atatürk ve Onun Milli Mücadele'deki Büyük Alışmalarından Bazıları Üzerine Kısa Bir İnceleme", *Atatürk Haftası Armağanı*, 10 Kasım 1977, ATASE Yay., Ankara 1977, s.7-53.

kaçınılarak bütün milli istek ve çabaların Felah-ı Vatan noktasında birleştirilmesi gereklidir' sözün etkisiyle olacak, Felah-ı Vatan grubu olmuştur” şeklinde ifade edilmektedir⁹⁰. Rauf Orbay Felah-ı Vatan Grubunun da başkanlığına seçilmiştir.

Misak-ı Millî'nin Hazırlanışı ve İlanı

Ana fikri ve çerçevesi Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle belirlenen Misak-ı Milli metninin ilk müsveddelerinin Ankara'da Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlandığı⁹¹ Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının 22 Ocak 1920 tarihli oturumunda söz alan Antalya milletvekili Hamdullah Suphi Bey'in konuşmasından da anlaşılmaktadır.

Erzurum ve Sivas Kongreleri beyannamelerindeki ve Mustafa Kemal'e ait başka belgelerdeki mana ve üslup benzerlikleri, Misak-ı Millî'ye ait orijinal bir metnin varlığı ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Fakat yine de metnin, Osmanlı Mebusan Meclisinde son şeklini aldığı, kabul ve ilan edilen bu son şeklin hazırlanmasında da komisyon üyelerinin bir takım rolleri olduğu anlaşılmaktadır⁹².

Hazırlanan metin daha sonra son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Trabzon mebusu olarak seçilen Hüsrev Bey'e verilmiş, o da bunu, mecliste Millî Misâk'ı hazırlamakla görevlendirilen komisyona ulaştırmıştır. Meclis'e intikal eden Ahd-ı Peyman, Peyman-ı Millî adları da verilen bu metin, çok az bir değişiklik yapılarak 28 Ocak 1920 tarihli oturumda, hazır bulunan bütün mebuslarca imzalanarak tasdik edilmiştir. Söz konusu oturum Meclis-i Mebusan'ın normal toplantılarından biri değildir. Zira Mecliste o tarihte resmi bir toplantı gerçekleşmemiştir⁹³. Yine bu toplantının gizli bir toplantı olması da mümkün değildir. Çünkü Mecliste gizli bir toplantı yapıldığına dair bir işaret bulunmamaktadır⁹⁴. Bu toplantı o hâlde milletvekillerinin katılımı ile Mecliste yapılan, büyük ihtimalle gayri resmi bir toplantıdır.

Misak-ı Milli, kabul edildikten sonra hemen ilan edilmemiştir. Felah-ı Vatan Grubu'nun 7 Şubat 1920'de kurulması ve ardından 9 Şubat'ta hükümetin, bildirisini okuyarak güvenoyunu almasından sonra nihayet 17 Şubat 1920 toplantısının ikinci oturumunda, Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Bey'in verdiği bir önerge ile Meclis-i

⁹⁰ Mahmut Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, Ankara 1970, s. 56.

⁹¹ **Nutuk**, Cilt III, s. 247.

⁹² Ahmet Nezih Turan, “Misak-ı Milli'nin 70. Yılı”, **Millî Kültür**, Sayı 69, Ankara 1990, s. 63.

⁹³ **Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri**, Devre 4, s. 44-45.

⁹⁴ Meclis-i Mebusan'da, 27 Ocak 1920 tarihleri arasında herhangi bir gizli toplantı yapılmamıştır. Bk. (**MMZC, Devre 4, s. 35-52**).

Mebusan huzuruna gelen Misak-ı Milli'nin ilanına karar verilmiştir. Türk İstiklal Mücadelesi'nin esaslarını belirleyen Misak-ı Milli metni şöyledir:

1-Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu, 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin (Mondros Mütarekesi) yapıldığı sırada, düşman ordularının işgali altında kalan kısımlarının geleceğinin, ahalsinin serbestçe beyan edecekleri oylarla belirlenmesi gerekir; söz konusu mütareke çizgisi içinde din, soy ve amaç birliği bakımından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin şartlarına saygılı Osmanlı İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu yerlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun, hiç bir nedenle birbirinden ayrılamayacak bir bütündür.

2-Halkı, özgürlüğe kavuşunca, oylarıyla Anavatan'a katılmış olan üç il (Elviye-i Selase yani Kars, Ardahan ve Batum Livaları) için gerekirse yeniden halkın serbest oyuna başvurulmasını kabul ederiz.

3-Türkiye ile yapılacak barışa kadar ertelenen Batı Trakya'nın hukûkî durumunun belirlenmesi de halkının özgürce açıklayacağı oya göre olmalıdır.

4-İslam halifeliği'nin ve padişahlığın merkezi ve Osmanlı Hükûmeti'nin başkenti olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü tehlikeden uzak tutulmalıdır. Bu ilke saklı kalmak şartıyla, Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticaretine ve ulaşımına açılması konusunda, bizimle birlikte öteki devletlerin oybirliği ile verecekleri karar geçerlidir.

5-Müttefik Devletler ile düşmanları ve onların kimi ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde, azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkların da aynı haklardan yararlanması umudu ile bizce de benimsenip güvence altına alınacaktır.

6-Ulusal ve ekonomik gelişmemize imkân bulunması ve daha çağdaş biçimde düzenli bir yönetimle işlerin yürütülmesini başarmak için, her devlet gibi bizim de gelişmemiz şartlarının sağlanmasında bütünüyle bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşmamız ana ilkesi varlık ve geleceğimizin teminatıdır. Bu nedenle siyasi, adli ve iktisadi alanlarda belirlenecek borçlarımızın ödenmesi şartları da bu ilkelere aykırı olmayacaktır.

Misâk-ı Millî'nin maddeleri incelendiği zaman Amasya Tamimi'nde açıklanan hususların başka bir şekilde ifade edildiği anlaşılır. Misâk-ı Millî'de öncelikle Osmanlı Devleti'nin sınırlarının belirlenmesi hususundaki prensip ortaya konulmuş oluyordu. Buna göre mütareke sınırları esas alınmış, bu sınırların içinde ve dışında kalanların durumları belirlenmiştir. Mütareke sınırları dışında kalan yerlerin geleceği buralarda yaşayan halkın serbestçe vereceği karara bırakılırken, mütareke sınırları içinde kalan yerlerin hiçbir şekil ve sebeple ayrılmaz bir bütün olduğu kabul edilmiştir. Mütareke sınırları içinde yaşayan ahalinin “din, soy ve amaç birliği bakımından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen Osmanlı İslam çoğunluğu” olarak tanımlanması önemli bir husustur. Bu tanımlamadan hareketle din, soy ve amaç birliği bağlamında mütareke sınırları içinde yaşayan tabi ki Türk milletidir ve bu tanıma uygun insanların yerleşmiş bulunduğu yerlerin tümü de Türk vatanıdır.

Misak-ı Millî'nin Tarihi Önemi, Amacı ve Hedefleri

Mustafa Kemal hedeflerini şu şekilde ifade etmektedir: “Misak-ı Milli'nin amacı Osmanlı Devleti'ni yeniden ayağa kaldırmak değildi. Mısır'ı, Hicaz'ı, Balkanlar'ı yeniden kurtarmak da değildi. Zamanın şartları içinde bunların imkansızlığını komutanlar pragmatik ve gerçekçi bir düşünce ile hazırladıkları planlarını Misak-ı Milli'de ifadesini bulan sınırlar içinde yeni bir Türk devleti kurmak üzerinde planlamışlardı. Kurtuluş Savaşı da bu planı gerçekleştirmek içindir.”

Bu kararın arkasından yaklaşık bir buçuk ay sonra İngiltere ve Fransa yüksek komiserlikleri hükümetlerine danışarak işgale karar vermişlerdi. Misak-ı Milli aynı zamanda bir savaş kararıdır, çünkü bu kararda belirtilen hakların korunması için mücadele edileceği hakkında kesin inanç ve azim vardır. Misak-ı Milli son Osmanlı Meclis-i Mebusan üyelerinden gelecek nesillere vasiyettir. Yine Misak-ı Milli her şeyden önce bir milli ve üniter devlet düşüncesinin ürünüdür. İmparatorlukların dağıldığı dönemin şartlarını taşımaktadır. Bu itibarla da Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini yansıtmaktadır⁹⁵. Misak-ı Milli'nin hedefi barıştan sonraki dönemde başarılı olabilmek için milletin bağımsızlığını korunmasını sağlamaktır⁹⁶.

⁹⁵ Durmuş Yılmaz, **Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul**, Konya 1995, s.39.

⁹⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt III, s.49.

Misak-1 Milli sınırları esasen, Birinci Dünya Savaşında İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne taahhütleriydi. Müttefikimiz Almanların yenilmesiyle Mondros mütarekesinin uygulanmasından önce, ahd-ı milli ile çizilen sınırları bize garanti etmişlerdi. Yenik olarak çıktığımız bir savaşın sonunda dahi Hatay, Musul, Kerkük, Batum ve Halep Türk sınırları içerisinde olduğundan dolayı bu garanti olağandır. Batı Trakya Türkiye'ye katılmaya hazır, Boğazlar ise Türk hakimiyetindeydi. Kıbrıs iade edilmek üzere İngilizlere kiralanmıştı. Yani İngilizler ve Fransızlar Türkiye ile ilgili politikalarında menfaatleri doğrultusunda farklı ve haksız bir yol takip etmemiş olsalardı. Türk milletinin, İstiklal Savaşı olmadan dahi Misak-1 Milli sınırlarını koruması mümkün olacaktı.

Misak-1 Milli, milli iradeyi temsil eden milletvekillerinin namüsaait şartlarda ortaya koyduğu bağımsızlık bildirgesidir. Misak-1 Milli ne bir efsane, ne de tarihin derinliklerinden gelen bir destandır. Türklerin var olduğu devirlerden itibaren karakterinde mevcut olduğuna inandığımız istiklal fikrinin bir Türk yurdunun sınırlarını tespit eden ve günümüzde de iç ve dış siyasette canlılığını muhafaza eden fevkalade öneme haiz hukuki ve siyasi bir vesikadır⁹⁷.

1.1.2. İlk TBMM'nin Açılması, Yapısı, Özellikleri ve Çalışmaları

Sivas Kongresi'nin sona erdiği gün yayımlanan beyannâmede, ülke ve milletin durumundan söz edildikten sonra, İstanbul Hükûmeti suçlanmış ve hükûmetlerin millî iradeye tâbi olmasının gerektiği, bunun ayrıca makam-ı padişahlık ve halifeliğin korunması için lüzumundan bahsedilerek, Millî Meclis'in hiç vakit kaybetmeden toplanmasının gerekliliği tekrar edilmişti⁹⁸. Millî bir meclisin kurulması yönünde Anadolu'da bazı çabalar sarf edilirken İstanbul Hükûmeti ise bu hareketi bastırmayı düşünüyordu.

Mustafa Kemal'in İstanbul Hükûmeti ile Anadolu için fiilî hâkimiyet mücadelesinde takip ettiği ve sonuç aldığı bir yol da İstanbul ile resmî haberleşmeyi kesmesi olmuştur. Heyet-i Temsiliye İstanbul Hükûmeti'ne meşru bir kabine işbaşına gelinceye kadar haberleşmenin kesileceğini bildirmiş, 12 Eylül'de de Merkezî Hükûmet ile haberleşme kesilmiştir⁹⁹. İstanbul ile haberleşmenin kesilmesi, İstanbul ile Anadolu'nun birbirlerinden

⁹⁷ E. Semih Yalçın, *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, Ankara 2000, s. 64-65.

⁹⁸ Naim Sönmez, *Siyasî Açıldan Cumhuriyet Hükûmetleri, (Tek Parti Dönemi-1923-1946)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1992, s. 29.

⁹⁹ *Nutuk*, s. 95.

tamamen koptuğunu, bir başka deyişle Anadolu'nun fiilî mücâdeleye başladığını gösteriyordu.

Ferid Paşa Kabinesi'nin düşmesi üzerine Heyet-i Temsiliye, yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükûmeti ile irtibata geçerek bazı şartlar ileri sürmüştür. 2/3 Ekim 1919 tarihli tamimde, yeni kabinenin, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde belirlenen hususlara uyduğu takdirde, Kuva-yı millîye'nin ona yardımcı olacağı, yeni kabinenin, Millî Meclis açılmaya kadar hiçbir şekilde milletin geleceği hakkında herhangi bir taahhüde girmeyeceği, Barış Konferansı'na tâyin olunacak delegelerin milletin güvenini kazanmış ehil ve muktedir kimseler olması şartları ileri sürülüyordu¹⁰⁰. Heyet-i Temsiliye'nin meşru bir cemiyet olduğunun kabul edilmesi, daha önceki kabinede yer alan ve Millî Mücâdele'ye karşı tavır alan bazı nâzırların tutuklanıp mahkeme önüne çıkarılmaları, Millî Mücâdele taraftarlığı sebebiyle azledilen idarecilerin derhâl görevlerine iâdesi, nihayet basının yabancı sansüründen kurtarılması şartları Merkezî Hükûmet tarafından kabul edilmek istenmemiştir¹⁰¹.

Bu gelişmeler olurken, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgaliyle çalışamaz hale gelmesi üzerine 18 Mart 1920'de faaliyetlerine ara vermek kararını almıştır. Erzurum ve Sivas Kongreleri kararları ve Amasya Mülâkâtı sonunda varılan mutâbakat ile meşru bir temsilin sağlanması yönünde oluşan anlayış ve Meclis-i Mebusan'ın tatili ile bu tarihten itibaren milletin tek meşru temsilcisi durumunda bulunan Ankara'daki Heyet-i Temsiliye'ye ortaya çıkan boşluğu doldurmak üzere hareket imkânı vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa, seçimlerin yenilenmesi ve Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanmasına dair Heyet-i Temsiliye adına 19 Mart 1920 tarihinde önemli bir genelge yayımlamıştır. Vilâyetlere, Müstakil Livalara ve Kolordu Kumandanlıklarına gönderilen bu genelgede, devlet merkezinin İtilâf Devletleri tarafından resmen işgal edildiği ve Meclis-i Mebusan'ın dağıldığı ifade edilmekte, bu durumda devlet merkezinin korunmasını, milletin istiklalini ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve tatbik etmek üzere millet tarafından olağanüstü yetkileri hâiz bir meclisin Ankara'da

¹⁰⁰ Nutuk, s. 130.

¹⁰¹ Nutuk, s. 138 vd.

toplantması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca seçimlerin yapılmasının bir vatanperverlik anlayışından beklendiğinin de ifade edildiği genelgede seçim şartları sıralanmıştır¹⁰².

Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra 23 Nisan 1920 tarihinde Meclis açılmıştır. 24 Nisan 1920’de de Meclis Başkanlık Divanı oluşturularak Meclis Başkanlığı’na Mustafa Kemal Paşa getirilmiş ve bir önerge vermiştir. Önergede ifade edilen hususlar şöyledir:

1. Hükûmet teşkili zaruridir.
2. Padişahlık Kaymakamı ihdas etmek mümkün değildir.
3. Mecliste yoğunlaşan millî iradeyi fiilen vatanın geleceğine el koymuş olduğunu kabul etmek esas ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin üzerinde bir kuvvet mevcut değildir.
4. Türkiye Büyük Millet Meclisi, yasama ve yürütme yetkilerini üzerinde toplar.
5. Meclis’ten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir heyet, Hükûmet işlerine bakar. Meclis Başkanı bu heyetin de başkanıdır.
6. Padişah ve halife, baskı ve zorlamadan kurtulduğu zaman meclisin düzenleyeceği kanuni esaslar dairesinde vaziyetini alır¹⁰³.

Bütün bu özellikleriyle ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi cumhuriyet tarihimizde fevkalade önemli bir mevkie sahiptir. İlk Meclisin fevkaladeliği farklı ve zıt fikirlere sahip milletvekillerinden meydana gelmiş olmasına rağmen ülke savunması ve bütünlüğü konusunda tek bir ses ve tek bir yürek olabilmesidir. Bu temel hassasiyetine bağlı olarak ilk Meclisin diğer özelliklerini de şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Bu Meclis her şeyden önce millî bir Meclistir. Meclis üyeleri tamamıyla Türklerden oluşmuştur. Bundan dolayı da “Meclis-i Kebir-i Millî” adını almıştır.
2. Meclis demokratik bir ruha sahiptir.
3. Olağanüstü hâl Meclisidir. Yasama, yürütme ve yargı kavramlarını temel güçler olarak benimsemiş olmakla beraber bu güçleri kendi bünyesinde toplamıştır.
4. İdealist ve fedakâr bir Meclistir.
5. Şüphesiz kahraman bir Meclistir.

¹⁰² Nutuk, s. 281-282.

¹⁰³ Nutuk, s. 293.

Kısaca ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi Türk milletinin tarihteki mevkiine paralel yüksek seviyeli bir Meclisti¹⁰⁴.

Millî Mücadele Hareketi, yasama, yürütme ve yargı yetkilerini de kendi bünyesinde toplamış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi sayesinde millet adına hareket etme yetkisini eline almış oluyordu. Bütün bu gelişmelere rağmen Ankara'da kurulan bu meclis daha uzun bir zaman temsil hakkını kullanamayacak ve hukûken muhâtap alınmayacaktır. Ancak daha sonra gelişen olaylar gösterecektir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması Millî Mücadele'nin başarısı açısından siyasi ve hukuki anlamda en önemli bir safhasını teşkil edecektir¹⁰⁵.

1.2. Emniyet Kökenli Milletvekilleri Biyografileri

1.2.1. Ömer Mümtaz Bey'in (Tanbi) Hayatı

Ömer Mümtaz Bey 1859 yılında bugün sınırlarımızın dışında kalan Kafkasya'nın Adıgey yöresinde doğmuştur. Babası Tanbiy Hacı İsmail Bey, annesi ise Zeliha Hanım'dır. Ailesi devrin ağır şartlarının yaşandığı Kafkasya'dan 1864 yılında daha güvenli gördükleri Anadolu'ya göç etmişlerdir. Ömer Mümtaz Bey ilk ve orta öğrenimini Ankara Rüştîye'sinde tamamladıktan sonra 1885 yılında Ankara'da polislik mesleğine girmiştir¹⁰⁶.

Buradaki başarılı hizmetleriyle kısa zamanda mesleğinde yükselerek 1894'te II. komiser, 1900 yılında da baş komiser olmuştur. Ömer Mümtaz Bey 13 Eylül 1900'de Elazığ şehrine baş komiser olarak tayin edilmiş ve Elazığ'daki yaklaşık bir yıllık hizmetinin ardından 1901 yılında İstanbul Samatya'da baş komiserlik vazifesine getirilmiştir. II. Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılında ise İstanbul Polis Meclisi Başkanlığı'na getirilmiştir. Ömer Mümtaz Bey polislik mesleğindeki bu başarılarının ardından 1909 yılında Kütahya Mutasarrıflığı'na atanmış ve buradaki vazifelerini sırasıyla 1911 yılında Yozgat, 1913 yılında Lazistan Mutasarrıflığı takip etmiştir. Devlet Memurluğu hizmetlerindeki başarısından dolayı Osmanlı Mebusan Meclisi III. Dönemine 12 Mart 1914'te Ankara

¹⁰⁴ Refik Turan-E.Semih Yalçın, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, (Kolektif Eser) Ankara 1994, s.138-141.; E. Semih Yalçın, *Mustafa Kemal Atatürk, Hayatı ve Eseri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s.207.

¹⁰⁵ Mustafa Turan, *Millî Mücadelede Siyasi Çözüm Arayışları*, Ankara 2006, s. 67-68.

¹⁰⁶ Çoker, , Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönem (1919-1923)* Cilt:3, TBMM Vakfı Yayınları No.6 Ankara 1995. s. 98,99.

Milletvekili olarak seçilmiştir ve 5 Mayıs 1914 ile 31 Mart 1918 tarihleri arasında Mebusan Meclisi'nde görev yapmıştır¹⁰⁷.

Milli Mücadele Dönemi'nde Mustafa Kemal Paşa ile harekete geçen ilk şahsiyetler arasında yer almış ve Sivas Kongresi'ne Ankara delegeşi olarak katılmıştır. Sivas'ta Temsil Heyeti'ne seçilen az sayıdaki delegeşinin içinde yer almıştır¹⁰⁸.

Ömer Mümtaz Bey, Temsil Heyeti'ndeki görevi sırasında 16 Kasım 1919 tarihinde Sivas'ta yapılan toplantıda Meclis'in İstanbul'da toplanmasının doğru olmadığını ve orada konuşma özgürlüğünün olamayacağını ileri sürerek Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasına tepki göstermiştir¹⁰⁹.

Ömer Mümtaz Bey, 12 Ocak 1920'de tekrar açılan Mebusan Meclisi'ne IV. Dönem Ankara Milletvekili olarak seçilmiştir. İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde resmen işgal edilmesinin ardından 18 Mart 1920'de Meclisi'in kuşatılıp kapatılmasıyla başlayan bu dönemde Temsil Heyeti'nin kararları doğrultusunda Ankara'ya gelmiştir. Ömer Mümtaz Bey, 21 Temmuz 1920'de Ankara milletvekili olarak TBMM'ye takdim edilmiştir¹¹⁰.

I. Dönem milletvekilliğinin ardından II. Dönem seçimleriyle Ankara'dan tekrar milletvekili seçilmiştir. II. Dönem milletvekilliği sırasında Posta ve Telgraf Encümeni'nde çalışmıştır¹¹¹. Ancak II. Dönem milletvekilliğini tamamlayamadan 23 Şubat 1925 tarihinde 66 yaşında vefat etmiştir. Ömer Mümtaz Bey hayatta iken eşini kaybetmiş olup bir çocuk sahibiydi. Ömer Mümtaz Bey'in ailesi daha sonraki dönemde Tanbiy soyadını almıştır.

1.2.2. Tahsin (Hasan Tahsin San) Bey'in Hayatı

Hasan Tahsin Bey, 1865 yılında günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde yer alan Selanik ilinin Katerin Kasabası Paşa Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Koplu Ali Ağa olup, annesi Fitnat Hanım'dır. Eğitim ve öğrenim sürecini Selanik Rüştüye Mektebi'nde tamamladıktan sonra 1880 yılında Selanik Duyun'u Umumiye Muhasebe Kalemî'nde kâtip

¹⁰⁷ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği, Sicil No:20.

¹⁰⁸ Uluğ İğdemir, **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, Ankara,1975, s.3,6-Bilal Şimşir, Ankara Bir Başkent'in Doğuşu, Bilgi Yayınevi, Ankara,1988, s.133; Ömer Mümtaz Bey'in Milli Mücadele Döneminde Temsil Heyetindeki çalışmaları Ali Fuat Paşa'nın hatıralarında da yer alır. Paris Barış Konferansı'nın olumsuz kararlarına karşı Temsil Heyeti'nin almış olduğu kararları imzalayanların içinde Ömer Mümtaz Bey de vardır. Bkz. Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıralarım**, Vatan Yayınları, İstanbul,1953, s.252.

¹⁰⁹ Bilal Şimşir, **Bir Başkent'in Doğuşu**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1988, s. 143.

¹¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:38, s. 372.

¹¹¹ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem, (1923-1927)**, III. C.s.85.

olarak memuriyete başlamıştır. Hasan Tahsin Bey, 1 Şubat 1882’de Katerin Kazası Bidayet Mahkemesi Sorgu Hâkimi Yardımcılığı’na atanmış. Daha sonra ise, 1 Eylül 1883 tarihinde Katerin Mukavelat Muharrirliği (Noter) görevine getirilmiştir¹¹².

Tahsin Bey, 2 Haziran 1892’de Girit’in Kandiye Sancağı Polis Komiserliğine getirilmiş, polislik görevinin ardından 26 Ekim 1895 tarihinde Girit’e bağlı Götürüyü Kazası Kaymakamı olmuştur. Bu görevinin ardından 1897 yılında Yemen’de Mihail Sancağı’nda kaymakamlık görevinde bulunmuştur ve yaklaşık üç yıl bu görevi yürütmüştür. Tahsin Bey, 2 Mart 1900 tarihinde Aydın’da Bozdoğan Kazası Kaymakamlığı’na getirilmiştir. Bundan sonra sırasıyla 1907 yılında Nif, 13 Ekim 1908’de Kuşadası, 24 Mayıs 1910’da Urla, 1 Şubat 1912’de Bulanık, 12 Şubat 1912’de Çal Kaymakamlığı görevlerinde bulunmuştur. Bu görevleri sonrasında 13 Mayıs 1915’te emekliye ayrılmıştır¹¹³.

Nazilli’de ikamet ederken Milli Mücadeleye katıldı ve Müdafaa-i Hukuk Teşkilatında çalışırken TBMM’nin Aydın Milletvekiliği seçimlerinde 51 oy alarak milletvekili oldu¹¹⁴. Tahsin Bey Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 23 Nisan 1920 tarihindeki açılış oturumuna katılan mebuslar arasında yer almıştır.

Hasan Tahsin Bey, I. Dönem TBMM’nin faal milletvekilleri arasında yer almaktadır. Tahsin Bey’e bir gensoru önergesi ve üç soru önergesi, üç kanun teklifi bulunmakta olup ayrıca 113 konuşması mevcuttur. Tahsin Bey II. Dönem Milletvekili seçimlerinde tekrar aday olmuş ve 17 Temmuz 1923’te 329 oy alarak yeniden Aydın Milletvekili seçilmiştir. 11 Ağustos 1923’te Meclis’e katılmış ve ertesi gün mazbatasını onaylanmıştır. II. Dönem Meclis’te İstida, Nafia, Mübadele ve İmar İskân Encümenlerinde çalışmıştır. Ayrıca, ormanların işletilmesi hakkında bir soru önergesi vermiş olup çok sayıda konuşması mevcuttur¹¹⁵.

III. Dönem Milletvekili seçimlerinde tekrar aday olan Hasan Tahsin Bey yapılan seçimde 457 oy alarak yeniden Aydın Milletvekili seçilmiştir. 3 Ekim 1927’de mazbatasını almış, 1 Kasım’da Meclise katılmış ve 2 Kasım’da mazbatasını Türkiye Büyük Millet Meclisi

¹¹² TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği, Sicil No.30; Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, Dosya N: M0000486- ÇOKER, *Türk Parlamento Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi*, s. 132.

¹¹³ ÇOKER, *Türk Parlamento Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi*, s. 132.

¹¹⁴ TBMM Arşivi, Sicil No: 30.

¹¹⁵ Öztürk, ...II. Dönem, (1923-1927), C: 3, s. 120.

tarafından onaylanmıştır. Tahsin Bey bu dönemde Divanı Muhasebat (Sayıştay) ve Teşkilatı Esasiye (Anayasa) Encümenlerinde çalışmıştır¹¹⁶.

Meclis IV. Dönem seçimlerine de katılan Hasan Tahsin Bey tekrar Aydın milletvekili seçilerek 4 Mayıs 1931'de Meclis'e katılmıştır. Dönem boyunca Meclis Anayasa Encümeninde çalışmıştır¹¹⁷. V. Dönem Milletvekiliği seçimlerine katılan Hasan Tahsin Bey 14 Şubat 1935'te 586 oy alarak yeniden Aydın Milletvekili seçilmiştir¹¹⁸. Tahsin Bey, 1 Mart 1935'te Meclis'e katılmış ve milletvekiliği 7 Mart 1935'te onaylanmıştır. Bu dönemde Teşkilâtı Esasiye Encümeni'ne seçilmiştir. Ayrıca Arzuhâl Encümeni'nin çalışmalarıyla ilgili bir önerge vermiş ve öğretmen okulu mezunları ile subay ve askeri memurların yaş sınırları hakkındaki bazı kanun ve tekliflerde konuşmalar yapmıştır¹¹⁹.

Hasan Tahsin Bey Meclis'teki yerini 1939 yılına kadar korumuştur. TBMM'nin kuruluşundan V. dönem sonuna kadar milletvekili olarak kalabilen nadir milletvekillerinden birisi olan Tahsin Bey, milletvekiliği görevi sona erdikten sonra Bozdoğan'a gelerek tarım ile uğraşmıştır. 18 Aralık 1951 yılında 86 yaşında vefat eden Hasan Tahsin Bey evli olup çocukları yoktur¹²⁰.

1.2.3. Arif (Arif Hikmet Özdemir) Bey'in Hayatı

Arif Bey, 1885 yılında Bitlis'te doğmuştur. Babası Murat Ağa annesi ise Gülşen Hanım'dır. İlköğrenimini Bitlis'te, ortaöğrenimini ise Bitlis Askeri Rüştiyesi'nde tamamlamıştır. Arif Bey, 13 Kasım 1903'te Bitlis Nahiye Polis Memurluğu'nda polis memuru olarak emniyet teşkilatında göreve başlamıştır. 28 Mart 1905 tarihinde Bitlis Merkez Polis Memurluğu'na atanmış. Bu görevdeki 4 yılın sonunda komiser yardımcısı olmuş. 11 Haziran 1914'te ikinci komiserliğe yükseltilmiştir. Burada 3 yıl Bitlis Polis Müdürlüğüne vekâleten bakmış ve daha sonra 4 yıl Siirt Belediye Reis Vekâletinde bulunmuştur¹²¹.

¹¹⁶ Öztürk, a.g.e III. Dönem, (1927-1931), C: 3, s. 88.

¹¹⁷ Öztürk, a.g.e IV. Dönem, (1931-1935), C: 2, s. 77.

¹¹⁸ TBMM Arşivi Sicil No:36.

¹¹⁹ İhsan Güneş, Türk Parlamento Tarihi, TBMM, V. Dönem, C:2, s. 73.

¹²⁰ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği, Sicil No.52.

¹²¹ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği, Sicil No.52.

Milli Mücadele Dönemi'nde mücadele içinde yer almıştır. Bitlis ve çevresindeki Milli Mücadele çalışmaları sırasında, 3 Nisan 1920 tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinde Bitlis'te 48 oy alan Arif Bey milletvekili olarak seçilmiştir¹²².

Arif Bey'in seçim tutanağı 8 Temmuz'da Ankara'da kabul edilmiştir. Arif Bey 16 Ağustos 1920'de Meclis'e katılmıştır. Arif Bey, milletvekili seçildiği zaman 35 yaşındadır ve Meclis'in en genç milletvekillerinden birisi olarak dikkat çekmektedir. Meclis'te Dâhiliye, Sağlık ve Sosyal Yardım ve İktisat Encümenlerinde çalışmıştır. I. Dönem milletvekilliği sona erince memleketi Bitlis'e dönerek aldığı açık aylığı ile yaşamını sürdürmüştür¹²³. Bir süre sonra ise 1 Mart 1926'da Bitlis'te yapılan seçimlerle Bitlis Belediye Başkanı seçilmiştir. Bu görevini 25 Aralık 1933'e kadar uzun bir süre devam ettirmiştir. Bu görevinin ardından İl Genel Meclisi Üyeliği ve Daimi Encümenliği görevleri ile Cumhuriyet Halk Partisi Bitlis İl Başkanlığı'nda bulunmuştur. Bu görevlerin ardından ülkemizin demokrasi tarihinde önemli bir yeri olan ve çok partili hayatın ülkemizde yerleşmesinde önemli bir yer edinen 1946 yılı seçimlerine katılmıştır. Arif Bey seçimleri kazanarak VIII. Dönem Milletvekili olarak memleketi olan Bitlis'ten yeniden milletvekili seçilmiştir. 23 yıl sonra Meclis'e geri dönmüş, ancak ikinci kez seçildiği milletvekilliğinin süresini tamamlayamadan 17 Kasım 1946 tarihinde vefat etmiştir. Arif Bey Emine Hediye Hanımla evli olup Selime ve Saliha isimli iki kız çocuk sahibidir¹²⁴.

1934 yılında çıkarılan "Soyadı Kanunu" ile Özdemir soyadını almıştır. Arif Bey kendi ifadesinde Milli Mücadele Dönemi'ndeki hizmetlerine binaen madalya sahibi olduğunu ifade eder³⁰. Ancak, TBMM'nin İstiklal Madalyası ile ödüllendirdiği milletvekilleri arasında Arif Bey'in kaydını görememekteyiz.

1.2.4. Emin (Mehmet Emin Geveci) Bey'in Hayatı

1305 (1889) te Bafra'da doğmuş olan Emin Bey, Müftüoğlu Salih Efendi'nin oğludur. İlk ve ortaöğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girerek 1911 yılında mezun olmuştur. Bağdat Hukuk Okulu'na öğretmen olarak atanmış ve bir süre sonra bu vazifesinden istifa ederek Kavala Savcısı olmuştur. Balkan Savaşları sonunda Kavala'nın Yunanistan'a terk edilmesi ile oradan ayrılarak İstanbul'a

¹²² TBMM Arşivi, Sicil No:52.

¹²³ Çoker, a.g.e, s.171.

¹²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, Dosya No:VH 000603. TBMM Arşivi, Tercüme -i Hal Kağıdı Örneği, Sicil No.52.

gelmiştir. Kısa bir süre Emniyet Müdürlüğü'nde II. Şube Müdürü olarak görevlendirilmiştir. Sonra Samsun'a giderek avukatlık yapmaya başlamış. "Rehber" adı ile bir gazete yayımlamıştır. Millî Mücadele'de, Samsun'da Müdafaa-yı Hukuk Teşkilâtı'nı kurarak başkanlığını üstlenmiştir.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Samsun'dan milletvekili seçilmiştir. İstanbul'un işgali ve Meclis'in dağıtılması üzerine Samsun'a dönmüştür. Müdafaa-yı Hukuk Teşkilâtı'ndaki görevi ve faaliyeti Ankara'da açılan TBMM'ye katılmasına imkân vermediğinden başvurusu üzerine Genel Kurul Kararı ile izinli sayılmıştır. Ancak, 14 Temmuz 1920 tarihinde Ankara'ya gelerek Samsun Milletvekili olarak Meclis'e takdim edilmiştir. 22 Eylül 1920'de Sivas, 3 Ağustos 1921'de Samsun İstiklâl Mahkemesi üyeliğine seçilmiştir. Mahkeme Başkanı olarak Doğu Karadeniz yöresinde bir Pontus Devleti kurma çabasında bulunanları temizleme yolunda gayret göstermiştir. Mecliste Anayasa Komisyonu'nda çalışmıştır. 4 Mart 1922'de seçildiği Adalet Komisyonu'nun dönem sonuna kadar Başkanlığını da yapmıştır.

Müdafaa-yı Hukuk Grubu'nun kurulmasından sonra muhalefetteki II. Grup'ta yer almıştır. 25 Kasım 1922'de Meclis'e üye seçilebilmek için Türkiye'nin bugünkü sınırları içindeki yerler halkından olmayı ve seçileceği çevrede oturmayı öngören ve sonuç itibari ile Mustafa Kemal Paşa'yı, bu şartları taşımaması nedeni ile Meclis dışında bırakmayı amaçlayan kanun önerisini Süleyman Necati (Erzurum) ve Salahattin (Mersin) ile birlikte Meclis Başkanlığı'na vermiştir. Ancak önerge, Anayasa Komisyonu'nca dikkate alınmamıştır.

Dönem içinde (7) si gizli oturumda (14) konuşma yapan Emin Bey, dönem sonunda Meclis'ten ayrılarak memleketine dönmüştür. Bu süre zarfında avukatlık ile birlikte tütün ticareti yapmıştır. 1931'deki IV. Dönemde yeniden milletvekili seçilmiş. Dönem içinde 29 Temmuz 1934 yılında İstanbul'da hayata gözlerini kapamıştır. Evli olup üç çocuğu olmuştur¹²⁵.

1.2.5. Ferit (Hüseyin Ferit Törümküney) Bey'in Hayatı

Ferit Bey,1295 (1879)'te İstanbul'da hayata gözlerini açmıştır. Babası Kozan Sancağı Tahrirat Eski Müdürü Hacı İbrahim Recai'dir. İlkokulu babasının memurluğu nedeniyle bulunduğu Kütahya'da okuduktan sonra 1893'te Fatih Rüştüyesi, 1897 yılında İs-

¹²⁵ Çoker, a.g.e, s.241-242.

tanbul Mülkî İdadisi'nden mezun olmuştur. İstanbul Bidayet Mahkemesi'nde kâtip olarak memurluk stajını yaptıktan sonra 23 Eylül 1898 tarihinde Maliye Bakanlığı'nda kâtiplik vazifesi üzerinde olmak üzere devlet hizmetine girmiştir.

TBMM'de milletvekilliği görevi öncesinde ise sırasıyla şu görevlerde bulunmuştur: 1904-1911 yılları arasında Darüşşafaka'da Tarih ve Özel Kitabet, 1908-1909 yılları arasında bir yıl Vefa İdadisi Tarih Öğretmenliği yapmıştır. Ferit Bey, 20 Kasım 1907 tarihinde Mümeyyiz Yardımcılığı, 26 Eylül 1909'da Mümeyyizliğe yükseltilmiştir. 20 Mart 1910 yılında Personel Hesaplar Kalemi Birinci Mümeyyizi olmuş. 13 Haziran 1911 tarihinde müdür yardımcılığına getirilmiştir. 8 Şubat 1912'de Emniyet Genel Müdürlüğü Muhasebe Müdürlüğü'ne atanmıştır. Ferit Bey, 13 Temmuz 1915'te Diyarbakır, 22 Aralık 1917'de Kastamonu Defterdarlığı görevlerinde bulunmuş. Bu görevde iken 1918'de iki ay, 1919'da üç ay valiliğe vekâlet etmiştir.

Birinci TBMM Dönemi'ne Çorum'dan milletvekili seçilen Ferit Bey, 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulunmuş. İlk toplantı yılındaki şube seçiminde I. Şubenin Başkanı olmuş. Mecliste sırasıyla; Maliye, Bütçe, Anayasa, Dışişleri ve Sayıştay Komisyonları'nda çalışmıştır. 25 Kasım 1920'de Konya Ayaklanması'nın soruşturmasını yapmak üzere seçilen kurulda görevlendirilmiştir. I. toplantı yılında Maliye Komisyonunun Başkanlığını, II. toplantı yılında Bütçe Komisyonu'nun sözcülüğünü yapmıştır.

Gerek şube gerekse komisyon başkanı olarak (3) ü gizil oturumda (51) kez söz alarak açıklayıcı ve aydınlatıcı konuşmalar yapmıştır. 4 Kasım 1920 Gün ve 47 Sayılı, İcra Vekillerinin TBMM Başkanı'nın üyelerden göstereceği adaylar arasından seçilmesi, 4 Şubat 1922 Gün ve 189 Sayılı, Başkomutanlık süresinin üç ay daha uzatılması ve Eski Ankara Milletvekili Atıf (KAMÇIL) Bey'e vatanî hizmet aylığı bağlanması hakkındaki 14 Ekim 1922 gün ve 270 sayılı Kanunlar, arkadaşları ile birlikte yaptığı öneriler üzerine kabul edilmiştir.

İkinci TBMM Dönemi'nde tekrar Çorum'dan milletvekili seçilen Ferit Bey, bu dönemde 12 Mart 1925'te İstanbul'da vefat etmiştir. Evli ve iki çocuk sahibi olan Ferit Bey, son derece donanımlı bir özelliğe sahip olup Fransızca, Arapça, Farsça ve Ermenice okuduğu ve yazdığı ifade edilmektedir: "Ef'al-i Fransaviye Cedavili" adında dört forması basılmış ve kalanı el yazısı "Tarih-i Umumî" adlı eserleri bulunduğu, Maliye

Bakanlığı'ndaki özgeçmişinde ifade edilmektedir. Soyadı Kanunu kapsamında ailesi Törümküney soyadını almıştır¹²⁶.

1.2.6. Hüseyin (Gökçelik) Hayatı

Hüseyin Bey 1867'de Elazığ'ın (Elâziz, Mâmuretülaziz) merkez kazasının Milikan (Gözpınar) Köyü'nde doğmuştur. Babası Nevruzoğulları'ndan Mehmet Efendi olup annesi Fatma Hanım'dır. Hüseyin Bey'in çocukluğu hakkında pek fazla bir bilgiye sahip değiliz. Hüseyin Bey okula gitmeyip eğitim hayatında hususi olarak tahsil gördüğünü ifade etmektedir. Hüseyin Bey, 26 Temmuz 1886'da İstanbul Polis Müdürlüğü 8. Bölük Polis Neferliği ile polislik görevlerine başlamıştır.

Polislik mesleğinde gösterdiği başarılar neticesinde ilk olarak 17 Mayıs 1888'de çavuşluğa 25 Ocak 1892'de ise Üçüncü Sınıf Komiserliğe terfi etmiştir. Aynı yıl Üçüncü Sınıf Komiser olarak Elazığ'a tayin olmuştur. 1 Aralık 1896'da ise İkinci Sınıf Komiserliğe yükselmiştir. 1 Ağustos 1904'te ise Erzurum Şehri İkinci Komiserliğine tayin edilmiştir. Yaklaşık on yedi ay kadar Erzurum'da görev yaptıktan sonra 26 Ekim 1905'te Bingazi, 3 Mayıs 1908'de Sivas İkinci Komiserliği'ne tayin edilmiştir. Hüseyin Bey, 1 Ekim 1909'da yeniden Elazığ İkinci Komiserliği'ne getirilmiştir. Hüseyin Bey, 1910 yılında Başkomiserliğe yükseltilmiştir. 6 Ocak 1910'da Diyarbakır Başkomiserliği'ne atanmış olup, 1 Eylül 1910 tarihinde bu görevinden ayrılmıştır. Bu ayrılığın sebebini tespit etmek mümkün olamamıştır. Yaklaşık bir buçuk yıl açıkta kaldıktan sonra 27 Şubat 1912 tarihinde yeniden görevine dönmüştür. 1 Nisan 1912'de ise mesleğinde müdürlük mevkiine yükselerek Bitlis Polis Müdürlüğü'ne atanmıştır. Fakat 1 Kasım 1912 tarihinde açığa alınmıştır. 14 Ağustos 1914'te ise Diyarbakır Polis Müdürü olarak atanmıştır¹²⁷.

Bu görevde iken Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılma sürecinde 18 Nisan 1920'de Elazığ'da yapılan I. Dönem Milletvekili seçimi 138 oy alarak Elazığ Milletvekili seçildi¹²⁸. Hüseyin Beyin Elazığ Milletvekili Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 15 Mayıs 1920'de seçim mazbatasını onaylanarak kabul edildi¹²⁹. Hüseyin Bey 22 Eylül 1920'de Meclis tarafından oluşturulan Ankara İstiklâl Mahkemesi Üyeliğine

¹²⁶ Çoker, a.g.e, s. 264-265.

¹²⁷ Çoker, a.g.e, s. 337.

¹²⁸ TBMM Arşivi, Sicil No:130.

¹²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:16, (15 Mayıs 1336/1920), s. 313.

seçilmiştir. Bu görevini Mahkemenin faaliyette bulunduğu 31 Temmuz 1922 tarihine kadar sürdürmüştür. Meclis çalışmaları sırasında ikisi gizli oturumda olmak üzere 32 konuşma yapıp 2 soru önergesi ve 5 kanun önergesi vermiştir¹³⁰.

Hüseyin Bey I. Dönem Meclis çalışmaları sonunda seçimlerle yenilenen Meclis'te seçimi kazanmış ve II. Dönem Milletvekilleri arasında yerini almıştır. II. Dönem milletvekilliği için Temmuz 1923'te yapılan seçimde 347 oy alarak Elazığ'dan Milletvekili seçilmiştir. 11 Temmuz 1923'te Meclise katılmıştır. II. Dönem Meclis'te İstida, Posta ve Telgraf, Ziraat, Lâyiha, Nafia, Memurin Encümeni Mahsus komisyonlarında ve Memurin Muhakemat Heyetinde çalışmıştır. Ayrıca bu dönemde 3 Kasım 1926 tarihinde Meclis'in tebriklerini Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya sunan heyet içerisinde yer almıştır.

Bu dönemde Elazığ-Keban-Arapkir yolunun genel yollar programına alınması ve bir şahsa Hidematı Vataniye Tertibinden (Vatana Hizmet) aylık bağlanmasına dair kanun teklifi, değişik 5 konuda önergesi, Elazığ İpek Fabrikası, Elazığ'daki artezyen makinesi, Elazığ Numune Mektebi konularında soru önergeleri bulunmaktadır¹³¹.

24 Temmuz 1927 de memuriyetten emekli olan Hüseyin Bey¹³² Türkiye Büyük Millet Meclisinin III. Dönem Milletvekili seçimlerine katılmış ve Elazığ'dan 502 oy alarak yeniden milletvekili seçilmiştir. 5 Eylül 1927'de mazbatasını almıştır. Kasım 1927'de Meclise katılmıştır. Aynı gün mazbatasını Meclis'te onaylanmıştır. III. Dönem Meclis çalışmalarında Meclis Hesaplarını Tetkik ve Sayıştay komisyonlarında görev yapmıştır. Ayrıca bir önerisi, vatani hizmet tertibinden maaş tahsisi ile Milli Mücadeleye katılmayan memurlar hakkında kanun çıkarılmasıyla ilgilidir¹³³.

Hüseyin Bey Meclis'in IV. dönem milletvekilleri arasında da yer almıştır. 4 Mayıs 1931'de Meclis'e katılarak ilk toplantı yılında İçişleri Komisyonu'nda görev yapmıştır. Meclis'in çalışmalarına ara verdiği dönemde, 6 Ağustos 1933 günü Elazığ'dan köyüne giderken fenalaşarak düşmüş, yapılan muayene sonrasında felç olduğu anlaşılmıştır. Hüseyin Bey iki gün sonra 8 Ağustos 1933'de vefat etmiştir. Vefatı Elazığ Valiliği tarafından 15 Ağustos 1933 tarihinde Başbakanlığa ve TBMM Başkanlığına bildirilmiştir¹³⁴.

¹³⁰ Çoker, a.g.e., s. 337, 338.

¹³¹ Öztürk, a.g.e. s. 269.

¹³² Çoker, a.g.e. s. 338.

¹³³ Öztürk, a.g.e. III. Dönem, C:III, s. 231.

¹³⁴ Öztürk, a.g.e. IV.Dönem, C: II, s. 199.

Hüseyin Bey evli ve beş çocuk babasıdır. Ailesinin bir kısmı Yıldızhan, diğer kısmında Gökçelik ve Hanağası soyadlarını almıştır. Mezarı Elazığ'ın Hankendi Bucağı Bölüklü Köyü'ndedir¹³⁵.

1.2.7. Mustafa (Sakarya) Durak Bey'in Hayatı

Mustafa Durak Bey, 1876 yılında Erzurum'un Mahallebaşı Senti Veysi Efendi Mahallesi'nde doğmuştur. Ailesi 400 yıllık geçmişi olan köklü bir aile olup Babası Hacı Ahmet Efendi, annesi Peruza Hanımdır. Babasını küçük yaşta kaybetmiştir. Mustafa Durak Bey, Measure Hanımla evlenmiş ancak ailenin çocukları olmamıştır. Mustafa Durak ilk ve ortaöğrenimini Erzurum'da tamamlamıştır¹³⁶.

Mustafa Durak Bey II. Abdülhamit döneminde siyaset ile uğraşmış ve bu arada "Hadikatül Ahrar" adıyla bir gazete çıkarmıştır. Ancak bu dönemde mahkûm olarak Sinop Cezaevi'ne gönderilmiştir. Bu mahkûmiyet II. Meşrutiyetin ilanı ile sona ermiştir. Bu dönemde polis teşkilatına girmiştir. Bu gelişme onun Erzurum'da hükümetin isteği ile Erzurum Polis Müdürlüğü Vekâleti'ne atanmasıyla gerçekleşmiştir¹³⁷. Mustafa Durak Bey bir süre sonra polislikle ilgili bilgisini geliştirmek amacıyla 9 Kasım 1909 tarihinde İstanbul'da açılan Polis Mektebi'ne gönderilmiş. Polis Mektebi'nde yüksek tahsil düzeyinde hukuk dersleri okuyup "Aliyyülâlâ" derecede mezun olarak Erzurum'daki görevine 4 Şubat 1911 tarihinde asaleten atanmıştır. Mustafa Durak Bey 8 Temmuz 1913 tarihinde Bitlis Polis Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Buradaki başarılı görevleri devam ederken I. Dünya Savaşı sırasında hükümet ve ordu tarafından gelen talep üzerine Bitlis Milis taburlarını kurmuştur. Bu dönemde Milis Tabur Komutanlığı ve ardından Alay Komutanlığı'na getirilmiş, bu görevi ile polis müdürlüğü görevlerini bir arada yürütmüştür. Bu sırada 1914 tarihinde ortaya çıkan bölgede patlak veren lokal düzeydeki bölge isyanı sırasındaki yararlılıkları nedeniyle "Şecaat Nişanı almıştır¹³⁸.

Durak Bey, buradaki başarılı görevlerinden sonra 28 Ekim 1915 tarihinde Ankara Polis Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Daha sonra 28 Ekim 1917 tarihinde Adana Polis Müdürlüğü'ne tayin edilmiş ve buradaki görevi sırasında rütbesi I. Sınıf Emniyet

¹³⁵ Çoker, a.g.e. s. 338.

¹³⁶ Emruhan Yalçın, *Milli Mücadele'ye Sadakat ve Mustafa Durak Sakarya Bizbize Basın Yayın*, Kozan Ofset Ankara, 2008, s.7,8

¹³⁷ **TBMM Arşivi**, Tercüme i Hal Kağıdı Örneği Sicil No:162; Mustafa Durak Bey, polisliğe 24 Eylül 1908 tarihinde 700 kuruş maaşla serkomiser olarak başlamış. Bkz. **Emekli Sandığı Arşivi**, N:M0058289

¹³⁸ **TBMM Arşivi**, Tercüme i Hal Kağıdı Örneği Sicil No:162.

Müdürlüğü'ne yükseltilmiştir. Durak Bey, Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamasından sonra başlayan sıkıntılı dönemin başında 18 Kasım 1918 tarihinde Adana Polis Müdürlüğü'nden istifa ederek Erzurum'a gitmiştir¹³⁹.

Erzurum'da Milli Mücadele'ye katılan Mustafa Durak Bey, TBMM'nin I.Dönem Erzurum Milletvekili için 8 Nisan 1920'de yapılan seçimde 106 oy alarak milletvekili seçilmiştir¹⁴⁰. Durak Bey, 13 Mayıs 1920 tarihinde Meclis'te bulunmuş. Bu sırada ihtiyaç nedeniyle 19 Mayıs'ta milletvekilliğini korumak üzere Emniyet Genel Müdürü olarak görevlendirilmiştir. Gerekli teşkilatı kurduktan sonra 13 Haziran 1920'de Meclis'teki görevine dönmüştür¹⁴¹. Aynı yılın kasım ve aralık aylarında Kars Vali Vekilliği görevlerinde bulunmuş ve ildeki savaş sonunda şehre sığınan göçmenlerin memleketlerine nakli işlerine de bakmıştır¹⁴².

Mustafa Durak Bey'in I. Meclis'te II. Gruba mensup Milletvekili olduğu ifade edilir. Fakat kendisi bir konuşmasında bu görüşlere karşı olup "Ben grup mebusu değil, vatan mebusuyum" demiştir¹⁴³.

Mustafa Durak Bey, Meclis'in I. Dönem milletvekilliğinin ardından tekrar milletvekilliğine aday olmamıştır ve Erzurum'a dönerek bir süre ticaretle uğraştıktan sonra 11 Ağustos 1932 tarihinde yapılan yerel seçimler sonunda Erzurum Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir. Bu görevini 1934 yılında tekrar seçilmek suretiyle devam ettirmiş. Meclis'in V. Dönem Milletvekili için yapılan seçiminde 438 oyla Gümüşhane'den seçilerek milletvekilliğine dönmüştür¹⁴⁴. Mustafa Durak Bey, 1 Mart 1935'te Meclis'e katılmış ve 7 Mart 1935'te milletvekilliği onanmıştır. V. dönem milletvekilliği sırasında Bütçe Encümeni üyeliğine seçilmiştir. Bu arada Polis Teşkilât Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun ve Reisi Cumhuriyet Ataturk'ün tasarruflarında bulunan bütün çiftliklerini hazineye ihda buyurdıkları tezkere gibi bazı kanun ve tekliflerde söz alarak görüşlerini açıklamış olup "Büyük Millet Meclisi'nden Kahraman Orduya selâm gönderilmesini"¹⁴⁵ isteyen bir önerge hazırlamış ve Meclis'e vermiştir. VI. dönem milletvekilliği seçimlerinde

¹³⁹ Yalçın, a.g.e s. 12, 13.

¹⁴⁰ TBMM Arşivi, Milletvekili Mazbatası, Sicil No: 162.

¹⁴¹ Emekli Sandığı Arşivi, N: M0058289.

¹⁴² Çoker, a.g.e. s. 399, 400.

¹⁴³ Yalçın, a.g.e s. 15.

¹⁴⁴ TBMM Arşivi, Sicil No:162.

¹⁴⁵ Güneş, a.g.e. , C:2, s. 322.

tekrar seçilerek Milletvekilliğini ölümüne kadar devam ettirmiştir¹⁴⁶. Mustafa Durak Bey tedavi amacıyla gittiği Bursa'da 21 Ekim 1942'de vefat etmiştir¹⁴⁷. Mustafa Durak Bey Yeşil Şeritli İstiklâl madalyası sahibidir¹⁴⁸.

1.2.8.Fikri Faik Bey'in (Güngören) Hayatı

1884 yılında Elazığ'da doğmuştur. Babasının adı Süleyman Faik, annesinin adı Cevriye'dir. İlk ve orta öğrenimini Elazığ İbtidai Mektebi ve Askeri Rüştiyesi'nde tamamladıktan sonra Mülkiye İdadisi'ni bitirmiştir. Yükseköğrenimini 1908 yılında Darülfünun'un Edebiyat Şubesi'nde tamamlayıp 15 Kasım 1908'de Davut Paşa İdadisi'nde Edebiyat öğretmenliğine atanarak memuriyet hayatına başlamıştır¹⁴⁹.

Bir yıllık öğretmenlik hizmetinin ardından bu vazifesinden 30 Kasım 1909'da istifa edip 1 Aralık 1909'da İstanbul Beyoğlu Polis Komiserliği ile polislik mesleğine başlamıştır. Buradaki başarılı hizmetinin ardından 12 Haziran 1911'de İstanbul Samatya Merkez Memurluğu'na atanan Fikri Faik Bey burada 8 Aralık 1911 yılına kadar hizmet etmiştir. Ardından Galata Merkez Polis Memurluğuna atanıp yaklaşık iki ay, üç gün süren hizmetinin sonunda 12 Şubat 1912 tarihinde Van Polis Müdürlüğü'ne atanmıştır. Yaklaşık altı ay sonrasında Van Polis Müdürlüğüne vekâleten baktıktan sonra 7 Eylül 1913'te görevinden azledilmiş ve kısa bir ayrılık sonunda 2 Temmuz 1914'te o dönemde Osmanlı Devleti sınırlarında yer alan Halep'e Polis Müdürü olarak atanmıştır. İki yıl, üç ay, beş günlük hizmetinin ardından 7 Aralık 1916'da tekrar Anadolu topraklarına tayin olarak Bursa Polis Müdürlüğü'ne atanan Fikri Faik Bey, Bursa'da iki yıl, üç ay süren vazifeden sonra Edirne'ye tayin olmuştur. Ancak Fikri Faik Bey buraya gitmeyerek bir süre açıkta kalmıştır. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'yla buhranın en fazla yaşandığı yerlerden biri olan İzmir'e 23 Mart 1919'da Polis Müdürü olarak atanmış. Ancak Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkarmaları ile başlayan Anadolu işgalinde yaşananları kabullenememesi ve Milli Mücadele düşüncesinin de etkisiyle Polis Müdürlüğü görevinden azledilmiştir¹⁵⁰. Ancak bazı kaynaklarda vazifesinde acizlik göstermiş olması nedeniyle işten el çekirildiği de iddia olunmuştur¹⁵¹.

¹⁴⁶ Çoker, **a.g.e.** s. 400.

¹⁴⁷ Yalçın, **a.g.e.** s. 42.

¹⁴⁸ Yalçın, **a.g.e.** s. 43

¹⁴⁹ **TBMM Arşivi**, Tercüme i Hal Kağıdı örneği, Sicil No:184, - Çoker, a.g.e. s. 443.

¹⁵⁰ **Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi**, Sicil Dosyası: TO 004738.

¹⁵¹ Bkz. **Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi**, Sicil Dosyası: c.3955.

Fikri Faik Bey, 8 Kasım 1919'da Malatya Mutasarrıf Vekilliği'ne atanmıştır. Bir süre sonra da 26 Nisan 1920'de Eğin Kaymakamlığı'na atanmıştır. Buradaki vazifesi sırasında TBMM'nin I. Dönem Milletvekili için 3 Mayıs 1920'de yapılan seçimde Genç Milletvekili seçilmiştir. Fikri Faik Bey, milletvekili görevine hemen başlayamamış, Zira, o dönemde çıkan Dersim İsyanı'na karşı oluşturulan heyette görev aldığı için Dâhiliye Vekâleti'nin isteği ile 19 Mayıs 1920'de Meclis tarafından kendisine iki ay süreyle izin verilmiştir¹⁵².

Fikri Faik Bey bu görevin ardından 12 Kasım 1920'de Meclis'e katılabilmıştır. Milletvekili görevinin ardından İstanbul'a yerleşen Fikri Faik Bey burada ilk olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde 1 Ocak 1925 ile 30 Kasım 1926 tarihlerinde müfettiş olarak çalışmıştır. Bir süre sonra ise 1927 yılında İçki İnhisarı'na (Tekel) müfettiş olmuştur¹⁵³. Aynı kurumda sırasıyla 24 Eylül 1932'de Ankara, 15 Temmuz 1937'de Edirne Başmüdürlüklerine tayin edilmiş, 29 Mayıs 1939'da kurumun İstanbul Başmüdürlüğüne atanmıştır¹⁵⁴.

Bu hizmetlerinden 9 Şubat 1944 tarihinde emekliye ayrılrsa da kendi başvurusu üzerine bu işlem Danıştay kararıyla iptal edilmiştir. Emekliliğiyle ilgili olarak, yaptığı hizmetlerden bazılarının eksik gösterildiğini ifade etmiş, emekliliğine resmi itirazlarda bulunmuştur¹⁵⁵. Daha sonra 10 Haziran 1946'da ise kendi isteğiyle emekli olmuştur. Fikri Faik Bey 22 Ekim 1956'da İstanbul'da vefat etmiştir. Fikri Faik Bey evli ve üç çocuk babasıydı¹⁵⁶.

1.2.9. Neşet (Mehmet Neşetözercan) Bey'in Hayatı

1881 (1297) de İstanbul'da doğan Neşet Bey, Saffet Bey'in oğludur. İlk ve ortaöğrenimini Üsküdar'da Ravzayı Terakki Mektebi'nde tamamladıktan sonra Mülkiye İdadisi'ne girmiştir. 1898'de mezun olarak Dâhiliye Nezareti Muhasebe Kalemi'nde kâtiplik ile memuriyet yaşamına başlamıştır. Daha sonra sırasıyla, 26 Eylül 1909'da Emniyet Genel Müdürlüğü Sicil Memurluğu'na ve 13 Mart 1912'de de Memurin Müdürlüğü'ne atanmıştır. Kısa bir süre sonra da 2 Ekim 1913 tarihinde Simenli Kaymakamlığı'na yükseltilmiştir. 19

¹⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:18, (12 Kasım1336/1920), s. 341.

¹⁵³ Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, Sicil No: TO 004738.

¹⁵⁴ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kağıdı, Sicil No:184.

¹⁵⁵ Emekli Sandığı Arşivi, Sicil No: TO 004738.

¹⁵⁶ Çoker, a.g.e, s. 444.

Ocak 1915'te Cısr-i Mustafapaşa Kaymakamı olmuş. 30 Mart 1916'da Aşâir ve Muhacirin Müfettişi olarak görevlendirilmiştir. 28 Temmuz 1917'de Süveyde Kaymakamlığı'na getirilen Neşet Bey, 31 Ağustos 1918'de atandığı Gerek Mutasarrıf Vekilliği'ni yürütürken Milli Mücadele'nin başlamasıyla o sırada merkezi Geyve'de bulunan İzmit Mutasarrıflığı'na atanmıştır. TBMM'nin I. Dönemi için Üsküdar Livası adına Şile İlçesi'nde 3 Temmuz 1920'de yapılan seçimde İstanbul Milletvekili olmuş. 18 Kasım 1920'de Meclis'e katıldı. Meclis'te Bütçe ve Bayındırlık Komisyonlarında çalışmıştır. Dönem içinde (1)'i gizli oturumda olmak üzere (5) konuşma yaptı. (4) soru önergesi vermiştir.

II. ve III. Dönemlerde Aksaray'dan Milletvekili seçilerek yasama görevini bu dönemde de sürdürmüştür. Meclis'ten ayrıldığı 1931 yılından sonra nerede ve ne işle meşgul olduğu, aileden kimsenin bulunamaması nedeni ile tespit edilememiştir. 23 Temmuz 1944'te İstanbul'da hayata gözlerini kapamıştır. Evli olup bir çocuk babası idi.

Millî Mücadelede İzmit Mutasarrıfı bulunduğu sırada gerek cephenin takviyesi ve gerekse Liva içinde baş gösteren ayaklanmaların bastırılmasındaki başarısı nedeni ile TBMM'nin 11 Şubat 1925 tarihli 53. Birleşiminde Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmesi kararlaştırılmıştır¹⁵⁷.

1.2.10.Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey'in Hayatı

1881 (1297)'de Uşak'ta doğmuş olan Muhittin Bey, Aşar Müdürlerinden Nevşehirli Ahmet Muhittin Efendi'nin oğludur. İlk ve ortaöğrenimini Urla İbtidâi Mektebi ve İzmir Mülkî İdâdisi'nde tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebi'ne girmiştir. 1 Temmuz 1904'te mezun olarak Kaymakamlık stajını yapmak üzere Aydın Mâiyet Memurluğu'na atanmıştır. 14 Ekim'de Denizli, 13 Ağustos 1905'te Saruhan (Manisa) Maiyet Memurluğu'na nakledilmiştir. Bu arada Kula Kaymakam Vekilliği'nde bulunmuş. 1908-1914 yılları arasında Burhaniye, Gönen, Bergama, Tavas ve Çeşme Kaymakamlıkları görevlerini yapmıştır. 6 Mayıs 1914'te İzmir Polis Müdürü olmuş. 21 Eylül 1915 tarihinde atandığı Akhisar Kaymakamlığı'ndan Mutasarrıflığa yükseltilerek 21 Mayıs 1917'de Havrana atanmıştır. Mutasarrıflık Merkezi Der'a'nın İngiliz Ordusu tarafından işgali üzerine 20 Ekim 1918'de görevinden ayrılarak bir süre Halep'te göçmenlerin sevki işi ile meşgul olmuştur. 20 Kasım 1918 tarihinde Karesi (Balıkesir) Mutasarrıflığı'na tayin edilmiş. Ancak 1 Mart 1919 yılında yerine başkasının atanmasıyla açıkta kalmıştır. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in

¹⁵⁷ Çoker, a.g.e, s.509-510.

Yunanlılar tarafından işgali üzerine Batı Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılması için örgütlenme faaliyetlerine girişmiştir. 26 Temmuz'da Balıkesir, 16 Ağustos'ta Alaşehir Kongrelerinin toplanmasına öncülük etmiştir. Alınan kararlar sonucu bölgede Kuvâyı Milliye Teşkilâtı kuruluşuna da öncülük etmiştir. Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti halinde birleştirildikten sonra 5 Ekim 1919'da Balıkesir Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin Başkanlığı'na getirilmiştir.

Son Mebusan Meclisi'ne Karesi Milletvekili olarak seçilen Muhittin Bey, Meclis'in feshinden sonra Heyeti Temsiliye'nin talimatına uyarak Ankara'ya gelmiş ve 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulunmuştur. 28 Nisan'da Milletvekilliğini koruyarak olağanüstü yetki ile Bursa Vâliliği'ne atanmış. 25 Haziran'da İngilizlerin Mudanya'ya asker çıkarmaları üzerine, olayı Tümen Komutanı Albay Bekir Sâmî Bey ile birlikte protesto etmiştir. 8 Temmuz'da Yunanlıların Bursa'yı işgal etmeleri üzerine görevinden ayrılarak Bilecik'e geçmiştir. Başkanlığın tebligatı üzerine 16 Temmuz'da Meclis'teki görevine dönmüştür. 3 Ağustos 1921'de Konya İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı'na seçilen Hacim Muhittin Bey, 9 Haziran 1922'ye kadar bu görevi yürütmüştür. 9 Mart-13 Mayıs 1923 tarihleri arası El-Cezire İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı'nda bulunmuştur.

II. Dönem'de Giresun'dan milletvekili seçilen Muhittin Bey, 7 Mart 1925 tarihinde Doğu İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı'na seçilmiştir. 10 Mart'ta bu görevinden istifa etmiştir. 16 Kasım 1925'te yeniden bu Mahkemenin Başkanlığı'na getirilmiştir. 20 Kasım 1926'da istifa suretiyle görevden ayrılmıştır.

III. Dönem'de tekrar Giresun'dan, IV.-VIII. dönemlerde de Balıkesir'den milletvekili seçilerek yasama görevini 14 Mayıs 1950'ye kadar sürdürmüştür. Milletvekilliği sona erince politikadan çekilerek İzmir'e yerleşmiş, 5 Aralık 1965 tarihinde hayata gözlerini yummuştur. Altındağ Mezarlığı'nda toprağa verilmiş. Evli olup beş çocuk babası idi.

Millî Mücadele'de kıta başında fedakârlıkla hizmet görmüş olması nedeniyle TBMM'nin 21 Kasım 1923 günlü kararıyla Kırmızı-Yeşil şeritli İstiklâl madalyasıyla ödüllendirilmiş, madalyası 23 Mart 1925'te Genel Kurul'da ilk kez yapılan törende göğsüne takılmıştır¹⁵⁸.

¹⁵⁸Çoker, a.g.e, s. 595-596.

1.2.11.Refik (Bekir Refik Koraltan) Bey'in Hayatı

1889 (1305) da Sivas-Divriği İlçesi'nde doğmuş olan Refik Bey¹⁵⁹, yörenin ileri gelenlerinden Ali Bey'in oğludur. İlk ve ortaöğrenimini Divriği'de tamamladıktan sonra Liseyi İstanbul-Mercan İdadisi'nde okumuştur. 28 Temmuz 1910'da Darülfü'nun Hukuk Şubesi'nden mezun olmuş. Bursa Bidayet Mahkemesi Savcı Yardımcılığı ile devlet hizmetine girmiştir. 23 Kasım 1913'te Gelibolu Bidayet Mahkemesi Savcılığı'na nakledilmiştir. 13 Nisan 1915'te Karaman Savcısı olmuştur¹⁶⁰.

I. Dünya Savaşı sırasında, bir süre Konya'da Fırka Adli Müşavirliği ve Divan-ı Harb-i Örfî Savcılığı yapmıştır. 2 Mart 1918'de Mersin Polis Müfettişliği'ne getirilmiş. 29 Mayıs'ta Trabzon Polis Müdürü olarak görevlendirilmiştir. Bu görevinde, mütarekeden sonra bölgede faaliyete geçen Pontus Rum Teşkilâtı'nı etkisiz hale getirmek için Müdafaa-yı Hukuk Örgütü kurulmasına öncülük etmiştir. Damat Ferit Hükümeti'nin iş başına gelmesiyle görevinden ayrılarak İstanbul'a gelmiştir ve kısa bir süre avukatlık yapmıştır.

TBMM'nin I. Dönemi için yapıları seçimlerde Konya Milletvekili olarak 23 Nisan 1920 tarihinde Meclis'in açılışında hazır bulunmuştur. Başkanlık Divanı'nın oluşturulmasında, en genç üyelere olarak 25 Nisan'da Kâtipliğe seçilmiştir. Sırasıyla; Adalet, İçişleri, Tasarı ve Defter-i Hâkanî (Tapu-Kadastro) Komisyonları'nda çalışmıştır. 8 Eylül 1921'de Başkumandanlık emriyle kurulan Yozgat İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı'na getirilmiştir. Mahkeme, asker kaçaklarının yanında özellikle Koçkiri ve Yozgat Ayaklanması'nda suçlu görülenleri yargılamıştır.

31 Temmuz 1922 Tarih ve 249 Sayılı Kanunla mahkemenin faaliyetine son verilmeyle 3 Ağustosta Meclis'teki görevine dönmüştür. Meclis III. Toplantı Yılı'nda tekrar Divan Kâtipliği görevine seçilmiştir. Dönem içinde (4) ü gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde (69) konuşma yaptı. (2) soru, (1) gensoru önergesi ve (1) kanun önerisi vermiştir. Meclis II. Dönemde yeniden Konya Milletvekili seçilmiş ve 8 Aralık 1923 - 5 Şubat 1924 arası İstanbul İstiklâl Mahkemesi Üyeliği'nde görevlendirilmiştir. Türk İnkılabı'nın tatbik sürecinde kürsüde bu dönemde gerçekleştirilen devrimlerin hararetli savunucusu olmuş ve Şapka Devrimi, arkadaşlarıyla birlikte verdiği önerge ile kanunlaşmıştır. Meclis'te VI. Dönem'de tekrar Konya Milletvekili olan Rafik Bey, V. Dönemde seçimlere katılmamıştır.

¹⁵⁹ Refik olarak anılmasına rağmen nüfus kaydında adı Bekir Refik'tir.

¹⁶⁰ Çoker, a.g.e., s.668-669; MAMAN, Kamil, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar Dp'nin Kurucusu Anlatıyor Refik Koraltan**, TİMAŞ Yayınları, İstanbul 2013.

Meclis'teki görevlerine 12 Mart 1936'da Çorum Valiliği'ne atanması ile ara veren Refik Bey sırasıyla; 21 Temmuz 1938 tarihinde Trabzon Valiliği'ne, 7 Haziran 1939'da Bursa Valiliği'ne getirilmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında, VI. Dönem'deki ara seçimde 16 Mart 1942 tarihinde İçel Milletvekili seçilerek daha öncesindeki Valilik görevinden ayrılmıştır. VII. Dönem'de tekrar İçel Milletvekili olan Refik Bey, CHP'nin "Tek Parti" egemenliğine son verilmesi yönünde çalışmalarında bulunmuştur. Bu bağlamda, daha demokratik bir yönetim kurulması için Celâl Bayar, Fuat Köprülü (İstanbul) ve Adnan Menderes (Aydın) ile birlikte Refik Koraltan, 7 Haziran 1945 tarihinde verdiği ve (Dörtlü Taktir) olarak anılan önerge nedeniyle Meclis Grubu Kararı'yla CHP'den çıkarılmıştır.

Bu süreçte, gerek Türk demokrasi tarihinde gerekse Koraltan'ın yaşam serüveninde de yeni bir dönem başlamıştır. Koraltan, 7 Ocak 1946'da bu arkadaşlarıyla Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer almış. VIII. Dönem'de DP'nin adayı olarak İçel'den milletvekili seçilmiştir. 14 Mayıs 1950'deki 9. Dönem seçimlerinde yine İçel Milletvekili olarak 22 Mayıs'ta TBMM Başkanlığı'na seçilmiştir. Bu görevini 10. ve 11. dönemlerde seçilmek suretiyle 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'ne kadar sürdürmüştür.

DP'nin üst düzey yöneticileri ve Meclis Grubu Üyeleriyle birlikte Yüksek Adalet Divanı'ndaki yargılanmasında hüküm giydiği ölüm cezası, 15 Eylül 1961 de Millî Birlik Komitesi tarafından ömür boyu hapis cezasına çevrilmiş ve kalan cezası, Cumhurbaşkanı tarafından Anayasa'nın 97. Maddesi, 2. fıkrasına göre affedilmekle 26 Eylül 1964'te serbest bırakılmıştır. Sonraki yaşamında politika veya herhangi bir işle meşgul olmayan 17 Haziran 1974'te İstanbul'da tedavi edilmekte olduğu Amerikan hastanesinde ölmüştür. Ankara'da toprağa verilmiştir. Evli olup dört çocuk babası idi.

1.2.12.Arslan Bey'in (Toğuzata) Hayatı

Ali Arslan Toğuzata¹⁶¹ 1886 yılında Maraş Sancağı'nın Göksun Kazası'na bağlı Fındık Köyü'nde doğmuştur. Babası Çerkez Hasan Beyzade Abdullah Efendi olup, annesi Emine Hanım'dır. İlköğrenimini doğum yeri olan Göksun Kazası'nda tamamladıktan sonra,

¹⁶¹ Ali Arslan Bey, Toğuz, Toğözata olarak da bilinmektedir.

Elbistan Rüştiye Mektebi'ni bitirmiştir. Bundan sonra öğrenimini medreselerde devam ettirmiş. Fakat buralardan diploma alamamıştır¹⁶².

Eğitimini bu şekilde tamamladıktan sonra bir süre Göksun Kazası'nın köylerinde ilkokul öğretmenliği yapmıştır. 12 Teşrinievvel 1909 tarihinde Göksun Kazası'nın İptidaiye Mektebi Muallimliği'ne, adı geçen kazanın "İdare Meclisi"nin kararıyla atanarak bir ay kadar çalışmasına karşılık maaşının yetersizliğinden dolayı görevinden ayrılarak iş bulmak amacıyla Halep şehrine gitmiştir.¹⁶³

II. Meşrutiyet'in 1908 yılında ilan edildiği dönemde polislik mesleğine başvurmuş ve başvurusunun kabul edilmesi üzerine 1 Mart 1910 tarihinde Halep şehrinde polis memuru olarak göreve başlamıştır. Bir süre sonra yazılı imtihana girip, sınavı kazanarak Halep Emniyet Müdürlüğü'nde komiser muavinliği görevine atanmıştır. Bu süreçte 15 Şubat 1911 tarihinde Beyrut Polis Mektebi'nin üçüncü eğitim ve öğretim devresine katılarak buradan pekiyi derecesiyle mezun olmuştur. Bir süre Beyrut Vilayeti Polis kadrosu komiser muavinliği görevinde bulunmuştur. Daha sonra girmiş olduğu ikinci komiserlik sınavını kazanarak 10 Haziran 1915 tarihli atama kararıyla Halep Polis kadrosu ikinci komiserlik görevine atanmıştır. Buradaki kısa görev süresinin ardından 28 Nisan 1916 tarihli atama ile Beyrut Polis Mektebi Dâhiliye Zabıtlığı ve Beden Eğitim Öğretmenliği görevine atanmıştır. 1917 yılı Ağustos ayında Trablus Şam Polis kadrosunda ikinci komiserlik görevine atandı. 10 Ekim 1917 tarihli atama kararıyla başkomiserlik görevine atanan Aslan Bey, Trablus Şam Sancağı Polis kadrosunda başkomiser olarak görev yapmakta iken I. Dünya Savaşı sırasında görev yaptığı Trablus Şam bölgesinin işgale uğramasının ardından 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'yla memleketi Maraş'a dönmüştür¹⁶⁴.

Maraş Livası'nın işgal altında olmasından dolayı buradaki direniş kuvvetlerinin başına geçmiş ve Fransızlara karşı oluşan "Milli Direnişi" örgütlemiştir. Bir süre sonra Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurarak milli kuvvetlerin komutanlığını üstlenmiş ve Maraş'ın düşman işgalinden kurtarılmasında başarı göstermiştir. Bir süre sonra milli güçlerle Antep savunmasına da katılmıştır¹⁶⁵.

¹⁶² **TBMM Arşivi**, Tercüme- i Hal Kağıdı Örneği, Sicil No:319.

¹⁶³ Eyüp Şahin, Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde Ve Cumhuriyete Giden Yolda İz Bırakan Polisler, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2004.

¹⁶⁴ Yalçın Özalp, **Maraş Direnişi Başında Serkomiser Ali Bey**, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları No:367, s. 3, 4, 5, 6, 7, 8.

¹⁶⁵ Çoker, **a.g.e.**, C:3, s.737.

Arslan Bey Maraş Heyeti Merkeziye Reisi olarak Meclis'e 14 Mayıs 1920 tarihinde çekmiş olduğu telgrafında Antep ve İslâhiye Cephelerinde düşmana karşı alınan başarılar sırasında düşmanın Kilis tarafına çekilmek zorunda kaldığını ve düşmanın iki yüz civarında zayıat verdiğini bildirmiş ve bu haber Meclis'te sevinçle karşılanmıştır¹⁶⁶.

I. Dönem TBMM Maraş Milletvekilliği'ne seçilen Hacı Mehmet Efendi'nin Meclis'e katılmayıp istifa etmesi üzerine Arslan Bey 17 Mayıs 1920 tarihinde Maraş milletvekilliğine seçilmiştir. 22 Mayıs 1920 tarihinde Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Meclis'e gönderdiği telgraf ile Arslan Bey'in Antep ve İslâhiye cephelerindeki görevi nedeniyle izin isteği Meclis tarafından olumlu görülerek kendisine izin verilmiştir¹⁶⁷.

Cephe görevinin bitmesinin ardından Kasım ayı sonunda Meclis'te milletvekili görevine başlayabilmiştir. I. Dönem Maraş Milletvekilliği görevinin ardından milletvekili seçimlerine katılmayıp önce Adana'da ticaretle uğraşmış ve bir süre sonra arazi meseleleri nedeniyle mahkemelik olmuş ve Şark İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanıp beraat etmiştir. Ömrünün geri kalan kısmında çiftçilik ile uğraşmıştır²⁴⁰.

Arslan Bey Milli Mücadele'de yaptığı büyük fedakârlıklarından dolayı 25 Mart 1925 tarihinde TBMM tarafından Kırmızı Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiştir. 7 Haziran 1963 yılında vefat eden Arslan Bey, evli ve üç çocuk babasıydı¹⁶⁸.

¹⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:16, (15 Mayıs 1336/1920), s. 312.

¹⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:19, (22 Mayıs 1336/1920), s. 4.

²⁴⁰ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği, Sicil No:319.

¹⁶⁸ Çoker, a.g.e., C:3, s. 738.

BÖLÜM 2

MİLLETVEKİLLERİNİN MECLİS ÇALIŞMALARI

2.1. Ömer Mümtaz Bey'in Meclis Çalışmaları

Ömer Mümtaz Bey, 21 Temmuz 1920 tarihinde Ankara Milletvekili olarak TBMM'ye katılan Son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerindedir¹⁶⁹. Ömer Mümtaz Bey'in Ankara'ya geliş tarihi 5 Temmuz 1920 olarak kayıtlarda yer almaktadır. Burada milletvekilliği için yapılan oylamada 806 oy almıştır¹⁷⁰.

Ömer Mümtaz Bey I. Meclis'te I. Gruba mensup milletvekilleri arasında gösterilmektedir¹⁷¹. Ömer Mümtaz Bey'in I. Meclis dönemine ait olarak 25 Haziran 1922 tarihinde üç ay izin aldığı görülmektedir¹⁷¹. Ömer Mümtaz Bey'in I. Meclis'te görev yaptığı şubeler sırasıyla şu şekildedir: 1920 yılında 3. Şube¹⁷², 1921 yılında 2. Şube¹⁷³, 1922 yılında 1. Şube¹⁷⁴, 1923 yılında 4. Şubedir¹⁷⁵. Meclis'te ayrıca Teşkilatı Esasiye ve İç tüzük Encümenlerinde çalışmıştır¹⁷⁷.

2.1.1. Önerge ve Konuşmaları

- *Ömer Mümtaz Bey ile Amasya Milletvekili Hamdi Bey ve 96 arkadaşının Meclis'in açılış tarihinin Mart ayına alınmasına dair teklifi ve konu ile ilgili Ömer Mümtaz Bey'in konuşması:*

Amasya Milletvekili Hamdi Bey ve 96 arkadaşının Meclis'in açılış tarihinin Mart ayına alınmasına dair teklifleri ile ilgili Ömer Mümtaz Bey'in konuşması sırasında bu önerinin nedenini Meclis üyelerinin çoğunluğunun ziraatla uğraşmalarına dayandırmıştır. Bu bağlamda milletvekillerinin hasat vaktinde seçim bölgelerinde bulunabilmeleri için Meclis

¹⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:38, (21 Temmuz 1336/1920), s. 372.

¹⁷¹ Tunaya, a.g.e, s. 536.

¹⁷⁰ TBMM Arşivi, Sicil No: 20.

¹⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:21,İ:62, (25 Haziran 1338/1922), s. 39.

¹⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:148, (10 Şubat 1337/1921), s. 161.

¹⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:2, (2 Mart 1338/1922), s. 17.

¹⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:18,İ:1, (1 Mart 1338/1922), s. 20.

¹⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:1, (1 Mart 1339/1923), s.21.

¹⁷⁷ Çoker, a.g.e, s. 98,99.

toplantı başlangıç tarihini 1921 yılı Mart ayına alınmasını teklif etmişlerdir. Meclis'te yapılan müzakereler sırasında bunun önemli bir konu olduğu diğer vekiller tarafından da vurgulanmıştır. Ömer Mümtaz Bey; “Hükümetin reyini almak gerekir.”¹⁷⁶ şeklinde konuşmuştur. Bu değerlendirmelerin sonunda teklifin üzerinde bir hayli tartışma yaşanmıştır. 12 Şubat tarihinde yapılan görüşmeler sonunda Önergenin Divanı Riyasete gönderilmesine karar verilmiştir¹⁷⁷.

- *Ömer Mümtaz Bey ile Sivas Milletvekili Rasim Bey ve 95 arkadaşının Meclis'te 10 Şubat 1921 tarihinde Burdur Milletvekili Veli Bey'in mazeretinin meşru görülüp Meclis'çe kabul edilmesi hakkındaki teklifi:*

İngilizlerin baskısıyla Meclis çalışmalarına katılamamış olup bu yüzden müstafi sayılan Burdur Milletvekili Veli Bey'in mazeretinin meşru görülmesi ve Meclis'e kabul edilmesi yönündeki Ömer Mümtaz Bey ve arkadaşları tarafından hazırlanan teklif Meclis tarafından kabul edilmiştir¹⁷⁸.

- *Bayezit Mebusu Dr Refik Bey'le, Ankara Mebusu Ömer Mümtaz Bey'in aralarında bulunduğu milletvekilleri tarafından Nisabı Müzakere Kanununun tadiline dair kanun teklifi:*

Meclis gündemine Ankara Mebusu Ömer Mümtaz Bey'in aralarında bulunduğu milletvekilleri tarafından taşınan diğer bir önerge ise “Nisabı Müzakere Kanununun tadiline dair kanun teklifi”dir. Teklifi veren milletvekilleri Meclis'in toplantı yeterlilik sayısı anlamına gelen nisabı müzakere sayısının düşürülmesini önermişlerdir. Mevcut Nisabı Müzakere Kanunu'na göre bu sayı seçim yapılsın ya da yapılmaz, işgal altındaki bölgeler dahil olmak üzere bütün seçim bölgelerinden beşer mebus hesabıyla seçilmesi gereken toplam milletvekili sayısının yarısından bir fazla idi. Yeni teklifte ise toplanma sayısı sadece 1920 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yapılabildiği seçim bölgelerinden seçilmesi gereken toplam mebus sayısının bir fazlası olacaktır. Görüldüğü üzere bu önerge

¹⁷⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:8, İ:149, (12 Şubat 1337/1921), s. 197.

¹⁷⁷ Önergenin lehinde Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi, Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni, Tokat Milletvekili Rıfat Bey söz alan Milletvekillerindendir. Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:8, İ:149, (12 Şubat 1337/1921), s. 197, 198, 199, 201. (Not: İlgili teklifin tam metni çalışmamız içerisinde Fikri Faik Bey bölümünde yer almıştır. Tekrardan kaçınmak için burada verilmemiştir. Kanun teklifinin tam metni için bakınız s. 32.)

¹⁷⁸ Ömer Mümtaz Bey ile Sivas Milletvekili Rasim Bey ve 95 arkadaşının Meclis'te 10 Şubat 1921 tarihinde Burdur Milletvekili Veli Bey'in mazeretinin meşru görülüp Meclis'çe kabul edilmesi hakkındaki teklifi için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:8, İ:148, (10 Şubat 1337/1921), s. 162, 163. Not: Bu kanun teklifinin tam metni Fikri Faik Bey bölümünde yer almıştır. Tekrardan kaçınmak için burada yer verilmemiştir. Tam metni için bakınız s. 33.

ile daha az sayıda milletvekili ile Meclis'in toplanabilmesi amaçlanmıştır. Meclis yapılan müzakereler sonunda teklifi kabul etmiştir¹⁷⁹.

- *Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Bey'le Ankara Mebusu Ömer Mümtaz Bey'in de aralarında bulunduğu milletvekillerin, Nisabı Müzakere Kanununun altıncı ve sekizinci maddelerinin tadiline dair kanun teklifi:*

Meclis tutanaklarında Ömer Mümtaz Bey'in çalışmalarına dair ulaşabildiğimiz son kayıt Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Bey bazı milletvekillerin, “Nisabı Müzakere Kanununun altıncı ve sekizinci maddelerinin tadiline dair kanun teklifi”dir. Kanun teklifinde Ömer Mümtaz Bey ve arkadaşları milletvekillerine ödenecek tahsisatın miktarını belirlemişler ve izinli oldukları üç ayda bu tahsisatlarının yarısını almalarını ve yine üç aydan fazla olan izin günlerinde milletvekillerine ödeme yapılmamasını istemişlerdir. Meclis öncelikle teklifin gündeme alınmasını kabul ettikten sonra, yapılan oylama ile tahsisat teklifini onaylamıştır¹⁸⁰.

2.2. Tahsin (Hasan Tahsin San) Bey'in Hayatı ve Meclis Çalışmaları

Hasan Tahsin Bey, Ankara'da 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM için Aydın'da yapılan seçimde 51 oy alarak milletvekili seçilmiştir. Ayrıca Hasan Tahsin Bey, 23 Nisan 1920'de Ankara'daki ilk Meclis açılışında yer almıştır. Hasan Tahsin Bey Meclis

¹⁷⁹ “Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Nisabı Müzakere Kanuniyle mezkûr kanunun tefsirini nâtk olarak Büyük Millet Meclisinin 8 Eylül 1336 tarihinde münakit Altmış birinci içtimamında kabul edilen madde mucibince içtima senesinin o zamanki şekle nazaran tahsisat devresi taksim edilen ilk dört ayda Meclis nisabı müzakeresi her daire i intihabiyeden beş aza hesabıyla mecmunun nisfından bir fazlası olarak hesap edilmiştir. 17 Şubat 1337 tarihinde kabul edilip İkinci İçtima senesi iptidasını 1337 Martının Birinci günü olarak tesbit eyleyen kanun mucibince senei içtimaiyenin bu suretle tahsisat ve tazminat namıyla ikiye tefriki esası ortadan kalkmış olduğu gibi Meclisi Âli müstemirren münakit ve vezaifi fevkalâde ile meşgul bulunduğu cihetle bütün sene zarfında âzasının mühim bir kısmı mezun ve diğer bir kısmı dâhili ve harici muhtelif vezaifi mühime ile meclisten uzak bulunacaklarından her daire i intihabiyeden beş âza hesabıyla yekûnun bir fazlasının aleddevam Mecliste bulunması mümkün olmayabilir. Bu takdirde Meclisin kudreti faaliyetini ve imkânî müzakeresini selbetmemek üzere âtideki esasın müstaceliyetle ve bugün müzakere ve kabulünü teklif ederiz.

Madde-i Kanuniye – Türkiye Büyük Millet Meclisinin nisabı müzakeresi intihabata iştirak eden devairi intihabiye nüfusu umumiyesi nispetinde intihabı mebusan için tâyin eylediği adedi mürettebin nisfından bir fazladır.

1 Mart 1337

Bayezit, Ankara DrRefik ,ÖmerMümtaz¹⁷⁹.”(Toplam72 imza)

Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:9, İ:4, (7 Mart 1337/1921), s. 42.

¹⁸⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:8,İ:152, (17 Şubat 1337/1921), s. 271.Not: Bu kanun teklifinin tam metni Fikri FAİK Bey bölümünde yer almıştır. Tekrardan kaçınmak amacıyla burada verilmemiştir. Kanun teklifinin tam metni için bakınız, s.36,37.

faaliyetleriyle öne çıkan milletvekillerinden birisi olmakla beraber, Meclis'te fazla izin de kullanmamıştır¹⁸¹.

Tahsin Bey'in Meclis'te görev yaptığı şubeler içerisinde 1920 yılına ait herhangi bir şubede görev aldığı kaydı bulunmamaktadır. Ancak 1921 yılında 5. Şube¹⁸², 1922 yılında 1. Şube¹⁸³, 1924 yılında 2. Şubede görev yapmıştır¹⁸⁴. Tahsin Bey'in görev yaptığı Encümenlikler ise 1920 yılında Umuru İktisadiye Encümenliğinde¹⁸⁵, 1921 yılında İstida Encümenliği¹⁸⁶ ile 1922 yılında Nafia Encümenliklerinde çalışmıştır¹⁸⁷. Ocak 1922'de Harp Encümeni kararıyla ordu geri hizmetlerine yardım ve gözetimle görevlendirilmiştir¹⁸⁸. Tahsin Bey'in Meclis'te I. Gruba mensup olduğu tarihi kaynaklarca ifade edilmektedir¹⁸⁹.

2.2.1. Önerge ve Konuşmaları

- *Tahsin Bey ile Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya Bey ve 62 arkadaşının, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine gazilik unvanı verilmesine ve müşirlik rütbesi tevcih edilmesine dair kanun teklifi:*

Tahsin Bey'e ait kayıtlara geçen ilk kanun teklifi Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya Bey ve 62 arkadaşının, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine gazilik unvanı verilmesine ve müşirlik rütbesi tevcih edilmesine dairdir. Bu doğrultuda, 19 Eylül 1921 tarihinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya Gazilik unvanı ve Mareşallik rütbesi verilmesi hakkındaki teklif Meclis'te yapılan görüşmeler sonunda kabul edilmiştir¹⁹⁰.

¹⁸¹Tahsin Bey'in Meclis'ten almış olduğu ilk izin 12 Eylül 1921 tarihinde olup üç ay sürelidir. Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:12, İ:74, (12 Eylül 1337/1921), s. 187; İkinci izin isteği ise 25 Ekim 1922 tarihinde olup yine üç ay sürelidir. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:24, İ:126, (25 Ekim 1338/1922), s. 142.

¹⁸² **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:9, İ:2, (2 Mart 1337/1921), s. 19.

¹⁸³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:18, İ:1, (1 Mart 1338/1922), s. 20.

¹⁸⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:28, İ:1, (1 Mart 1339/1923), s. 20.

¹⁸⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:1, İ:5, (27 Nisan 1336/1920), s. 99.

¹⁸⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:8, İ:143, (3 Şubat 1337/1921), s. 63.

¹⁸⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:19, İ:24, (11 Nisan 1338/1922), s. 128.

¹⁸⁸ Çoker, **a.g.e.**, s. 133.

¹⁸⁹ Tunaya, **a.g.e.** s. 536.

¹⁹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:12, İ:79, (19 Eylül 1337/1921), s. 264;

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Mücadelei Huda pesendanesiyle vatanın halâskarı ve zaferi ahirin âmili olan Reisi Muhterememiz Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine milletin alâmeti şükranı olmak üzere müstahak oldukları gazilik unvanının ita ve rütbe-i müşiri tevcihini ve bu işbu teklifimizin bugünkü ruznameye ithal edilerek zirdeki madde-i kanuniyenin kabulünü arz ve teklif ederiz.

19 Eylül 1337

Madde-i Kanuniye- Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine gazilik unvanı ita ve rütbe-i müşiri tevcih edilmiştir.

Saruhan, Çorum, Aydın, Erzurum

- *Tahsin Bey ve Saruhan Milletvekili Mahmud Celâl Bey ile rüfekasının, muhtelif cephelerdeki milli kuvvetlerin iâşe ve sair ihtiyaçlarını tanzim için bir nizamname ihzar etmek üzere bir encümen teşkiline dair önerge:*

Tahsin Bey ve Saruhan Milletvekili Mahmud Celâl Bey; "...muhtelif cephelerdeki milli kuvvetlerin iâşe ve sair ihtiyaçlarını tanzim için bir nizamname ihzar etmek üzere bir encümen teşkiline dair önerge" 13 Mayıs 1920 tarihinde Meclis'te görüşülmüştür. Teklif cephelerdeki milli kuvvetlerin ihtiyaçlarının düzenli bir şekilde temini için bir Encümen kurulmasına dairdir. Görüşmeler sonunda teklifin Hükümete gönderilmesine karar verilmiştir¹⁹¹.

- *El Cezire Cephesi Kumandanı Sabıkı Nihat Paşa'nın mucibi mesuliyet bir hali görülmediğine dair Müdafaa-i Milliye Vekâleti tezkeresi ve Tahsin Bey'in konuşması:*

Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin ilgili tezkeresinde eski El Cezire Cephesi Komutanı Nihat Paşa hakkında Meclis'te verilen sual üzerine yapılan tetkikatında sorumluluğunun bulunmadığı 11 Haziran 1922 tarihinde Müdafaa Vekili Kazım Paşa imzasıyla Meclis'te okunmuştur¹⁹². Konunun Meclis'te görüşüldüğü sırada söz alan Tahsin Bey yapılan tetkikat sonucuna itiraz ederek Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Karabekir Paşa'ya dönüp: "Üç vilâyet halkını soyduğu iddia olunan bir adamın evrakı tahkikiyesini Meclis görmek ister. Bu millet paşaların birbirlerini tutmasından bıkmış usanmıştır."¹⁹³ diyerek tepkisini ortaya koymuştur.

Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşanın "Bu kürsüde söz söylemek hakkını haiz olmayanlara bu şekilde söylenirse onlarda dışarıda haklarını ararlar" sözü üzerine Tahsin Bey yeniden söz alarak "O vakit millet hakkını müdafaa eder. Artık anarşi son haddini

İbrahim Süreyya, Ferid, Tahsin, Durak Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:12, İ:79, (19 Eylül 1337/1921), s. 263.

¹⁹¹ "Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Memaliki Osmaniyenin muhtelif mahallerinde vukubulan işgaller üzerine teşekkül eden harb cephelerinin idaresi şimdiye kadar mezkûr cephelere civar bulunan mahaller heyeti milliyeleri tarafından ifa ve icra edilmekte bulunduğu malûmdur... Heyeti İcraiye'nin ve bilhassa Müdafaa-i Milliye Vekâletinin, heyeti milliyelerin muamelât ve idare itibarıyla bir şekli salim ve umumide çalışmalarının temini ve umuru maliyenin tensik ve ıslahı hakkındaki noktai nazarını Meclis huzurunda tesbit etmesini ve bu hususat hakkında her tarafça mer'i ve muta olacak bir nizamname tanzimi için bir encümen teşkilini teklif ederiz.

Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:1, İ:15, (13 Mayıs 1337/1921), s. 289.

¹⁹² **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:20, İ:52, (11 Haziran 1338/1922), s. 340, 341.

¹⁹³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:20, İ:52, (11 Haziran 1338/1922), s.349.

bulmuştur¹⁹⁴.” demek suretiyle tepkisini ifade etmiştir. Meclis’te yapılan görüşmeler sonunda Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey’in Nihad Paşa hakkındaki tahkikatın Adliye Encümeninden tetkikini isteyen teklifi Meclis tarafından kabul edilmiştir¹⁹⁵.

- *Yunan işgalinin verdiği zararlar ile ilgili olarak Karesi Mebusu Vehbi Bey’in, Yunan istilâsına maruz kalan mahallerde ika edilen fecayiın tahkik edilmesine ve resimlerinin aldırılmasına dair beyanatı ve Tahsin Bey’in konuşması:*

Birinci TBMM’nin gündemini meşgul meselelerden birisi de savaş yıllarında yaşanmış olan yokluk ve fakirliktir. Yunan işgalinin verdiği zararlar ile ilgili olarak Tahsin Bey’in konuşması şu şekilde özetlenebilir: Meclis’in aldığı kararı onaylayarak Yunanlıların Bursa, İzmir ve Edirne illerinin kendilerinde kalmayacaklarını anladıklarında her şeyi mahvedeceklerini ifade ederek Avrupa’yı bu konuda ikaz etmek için: “ Sinemalarını ve fotoğraflarını alalım, bunları yapalım. Belki vardır diyerek Avrupa, Amerika efkârı umumiyesine bir tesir yapabiliriz.”¹⁹⁶.

Tahsin Bey bu konuda önlem alınmasını istemiş ve Yunanlıların Aydın ve Bursa gibi şehirlerde hayvancılığı yok ettiğini belirterek insanlarımızı korumak için Heyeti Vekile’nin bunu enine boyuna düşünmesini istemiştir. Meclis Başkanı ise Hükümet’e soruların, şu iş ne oldu? Şu iş hakkında Heyet’i Vekile ne düşündü? şeklinde olması gerektiğini belirterek meselenin kapandığını ifade etmiştir.¹⁹⁷

- *Meclis’te 8 Şubat 1921 tarihli Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi görüşmeleri sırasında Tahsin Bey’in konuşması:*

Meclis’te 8 Şubat 1921 tarihli Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi görüşmeleri sırasında Tahsin Bey öncelikle sözlerine Müdafaa-i Milliye Vekâletini üstüne alan ve kısa zamanda ordumuzu bugünkü seviyeye getiren Paşa Hazretlerine teşekkür ederek başladığı konuşmasında gördüğü bazı aksaklıkları dile getirmiştir.

Tahsin Bey Müdafaa-i Milliye Vekâletinin iki milyon yüz bin liralık bütçesinin onaylandığını ve ülkenin her türlü imkânlarının ordunun emrine verildiğini belirttikten sonra geçen gün Kütahya Cephesinde 17 askerin soğuktan vefat ettiklerini hatırlatmıştır. Bu

¹⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:20, İ:52, (11 Haziran 1338/1922), s. 349.

¹⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:20, İ:52, (11 Haziran 1338/1922), s. 352.

¹⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:5, İ:96, (9 Kasım 1337/1921), s. 317.

¹⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:5, İ:96, (9 Kasım 1337/1921), s. 317.

²⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:147, (8 Şubat 1337/1921), s.134.

insanlar savaşmak için burada toplanmıştır. Soğuktan ölmek için toplanılmamıştır. Bu kişilerin elbise eksikliği ya da hastanelerde yaralıların tedavilerinin temin edilememesi nedeniyle öldüğünü belirterek: “Kütahya’nın ve bütün o havalinin ormanları bütün şimendifer ve vesaiti nakliye, Harbiye Vekâletinin tahtı emrinde olduğu halde bu efradın ölmesi, bazı zabıtların kumanda heyetlerinin noksan mesaisinden ileri gelmiş ise bunlar hakkında ne yapılmıştır²⁹³?” diye sormuştur. Ayrıca bazı köylerde halkın atlarını, arabalarını kullanmadığını bunların ellerinden alındığını buna benzer bir olaya kendisinin de şahit olduğunu söylemiştir. Geçen günlerde bir milletvekili arkadaşıyla Meclis’in önünde iken iki arabacının zorla parasız eşya nakletmeleri için alıkonulduklarını, yine bazı askerlerin yük taşıma işlerinde kullanıldığını belirterek bu askerlerin hamallık etmek için gönderilmediklerini söylemiştir. Bu tür yanlış işlerin düzeltilmesini ve Harbiye bütçesinin kabulünü istemiştir¹⁹⁸.

Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa konu ile ilgili yaptığı konuşmada nakliye vasıtalarının kullanılmasında mecburen ücretini ödeyemediklerini belirtmiştir. Ayrıca Tahsin Bey’in bahsettiği donarak ölen askerler ile ilgili olarak bu sene kışın erken bastırması nedeniyle kayıpların olduğunu konuyla ilgili tahkikatın yapıldığı ve tahkikatın sonucunda kimsenin bu konuda bir suçunun görülmediğini açıklamıştır¹⁹⁹.

Bursa Milletvekili Operatör Emin Bey ise konuyla ilgili yaptığı açıklamada cephede donan askerlerin yerinin Uşak Cephesinde, Dumlupınar’da olduğunu buranın 1250 metre yüksekliğinde olup iyi giyimli olunmasına rağmen insanın burada ufacık bir uyku ile donacağını ifade etmiştir²⁹⁶. Bütçe için yapılan müzakereler sonunda her fasılda ilave zam teklif edilmesi üzerine bütçe Encümene gönderilmiştir²⁰⁰.

- *Meclis tarafından cepheye gönderilen heyetin, memleketin muhtelif mıntıklarında Müfettiş-i Umumilikler ihdas edilmesine dair teklifinin 4 Ağustos 1921 tarihinde Meclis’te görüşülmesi sırasında Tahsin Bey’in konuşması:*

Bu kanun teklifine göre kurulması istenen Müfettişi Umumilerin görevi, bölgelerinde ülkenin maddi ve manevi kaynaklarını temin edecek şekilde hazırlanması ve

¹⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:147, (8 Şubat 1337/1921), s. 133, 134, 135.

¹⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:147, (8 Şubat 1337/1921), s. 136, 137.

²⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:147, (8 Şubat 1337/1921), s. 138.

²⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, Ğ:147, (8 Şubat 1337/1921), s. 153.

yönlendirilmesidir. Bu doğrultuda, cephelere giden milletvekilleri heyetinin bazı livaların birleştirilerek memleketin muhtelif bölgelerinde müfettişi umumilikler ihdas edilmesine dair maddesinin görüşülmesi sırasında; Antalya, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Mentеше livalarının da bir mıntıka kabul edilmesi istenmiştir.

Tahsin Bey, milletvekili olduğu Aydın livasının da aralarında olduğu çok sayıdaki livanın bir mıntıka kabul edilmesini doğru bulmamıştır. Bunun nedenini bu livalar arasında mesafenin çok fazla olduğuna bağlamıştır. Bu şekilde livalarda sevk emirlerinin şubelerce, Kaymakamlarca ve Nüfus idarelerince takip edilmesinin zor olacağını belirtmiştir. “Eğer maksat iş yapmaksa, her iki livayı bir mıntıka ittihaz etmek şartıyla hiç olmazsa diğer yerlerde olduğu gibi Denizli, Aydın bir mıntıka, Isparta ve Burdur’un da bir mıntıka ittihaz edilmesini teklif ediyorum²⁰¹.” şeklinde bir teklif sunmuştur.

Bu esnada, Eskişehir Milletvekili Abdullah Azmi Bey de mıntıka tayininde bazı aksaklıkların olduğunu ifade ederek Tahsin Bey’in teklif ettiği gibi Denizli, Aydın bir mıntıka, Isparta, Burdur bir mıntıka olmalıdır görüşünü savunmuştur²⁰².

Tahsin Bey’in teklifini bir diğer Aydın Milletvekili Mazhar Bey’de desteklemiştir²⁰³. Meclis’te yapılan müzakereler sonunda teklifin kanunu yapan heyete geri gönderilmesi kabul edilmiştir²⁰⁴.

• *4 Mayıs 1922 tarihinde Başkumandanlık kanununun hafiyen müzakeresi ve Tahsin Bey’in konuşması:*

Mustafa Kemal Paşa’nın Başkomutanlık Kanunun süresinin uzatılmasıyla ilgili müzakerelerde Tahsin Bey söz almıştır. Tahsin Bey, Başkumandan ve Makamı Riyasetin etrafında toplanılması gerektiğini ifade ettikten sonra Mustafa Kemal Paşanın Başkumandanlığa seçildiği zamandan bu yana şartların değiştiğini belirttikten sonra: “Fakat yine Başkumandanlığın musalaha şeraitinin intacına kadar vücudu elzemdir²⁰⁵.” diyerek barış şartlarına kadar makamın devamını isterken bu müzakerelerinde gizli yapılmasını istemiştir. Yapılan müzakereler sonunda Meclis celsenin gizli olmasını kabul etmiştir²⁰⁶.

²⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:12, İ:61, (4 Ağustos 1337/1921), s. 12, 13.

²⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, C:12, İ:61, (4 Ağustos 1337/1921), s. 13.

²⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:12, İ:61, (4 Ağustos 1337/1921), s. 9, 10.

²⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:12, İ:61, (4 Ağustos 1337/1921), s. 15.

²⁰⁵ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:3, (4 Mayıs 1338/1922), s. 311, 312.

²⁰⁶ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:3, (4 Mayıs 1338/1922), s. 315.

- *Tahsin Bey'in Meclis'in 1 Ağustos 1921 tarihinde görüşülmekte olan Sigara kağıdı İnhisarına ve Kibrit İstihlâk Resminin artırılmasına dair kanun lâyihaları ve Kavanin-i Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbatası hakkında vermiş olduğu teklif:*

Sigara ve sigara kâğıdının bandrollerinden alınacak verginin hazineye gelir getirmesi ile ilgili kanun teklifinin maddelerinin görüşmeleri sırasında Tahsin Bey de bir teklif sunmuş, ayrıca teklifi ile ilgili söz almıştır²⁰⁷.

Tahsin Bey Hükümetin bu kanun teklifindeki amacının sigara kâğıdı ve kibritlere yeniden bir vergi koymak olmadığını belirtmiştir. Fabrikalardan çıkan malların “büyük tüccar ve komisyoncuların elinden geçmekten ise müteaddit ellere intikal eden intifan Hazineye temini ve bu suretle bir varidat bulmaktan ibaret olduğuna göre ki, bu iyi bir şeydir²⁰⁸.” demek suretiyle tüccar ve komisyoncuların ellerine geçen paranın hükümetin eline geçeceğini ifade etmiştir. Tahsin Bey teklifinde sigara kâğıtları ve kibritlere zam yapma yetkisinin Büyük Millet Meclisi'nin onayıyla Hükümete verilmesini teklif etmiştir.

Karahisarı Sahib Milletvekili Mehmet Şükrü Bey ve Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey görüşülmekte olan ikinci maddenin doğru olmadığını ifade etmişlerdir²⁰⁹. Yine kanun maddesinin yanında yer alanlar arasında ise Kastamonu Milletvekili Doktor Suad Bey de vardır.

Sonuç itibariyle, kanun maddesi üzerinde yapılan değişiklik teklifleri kabul görmemiş ve Hasan Tahsin Bey'in teklifi de diğer teklifler gibi reddedilmiştir²¹⁰.

- *Tahsin Bey Tuz Resminin Tezyidi hakkında kanun lâyihası ve Kavanini Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbatalarının görüşülmesi sırasında Kavanin-i Maliye Encümeninin teklifindeki ikinci madde üzerinde değişiklik teklifi:*

²⁰⁷ Kanun teklifinin “2. maddesinde yer alan- İş bu kağıtlar Heyeti Vekilece tâyin ve icabı hale göre tezyit veya tenzil edilecek fiyatlarla mevkii fûruhta vaz'olunacaktır. Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:11, İ:58, (1 Ağustos 1337/1921), s. 391.

²⁰⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:11, İ:58, (1 Ağustos 1337/1921), s. 391, 392.

²⁰⁹ Madde2.-Sigara kâğıtları işbu kanunun her mahalde tarihi neşrindeki fiyatlarla mevkii fûruhta vaz'olunacak ve icabı hale göre Heyeti Vekilece tenzil ve Büyük Millet Meclisinin kararıyle tezyid edilebilecektir. Bahsi geçen madde için bkz **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:11, İ:58, (1 Ağustos 1337/1921), s. 394.

²¹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:11, İ:58, (1 Ağustos 1337/1921), s. 394.

³⁰⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:4, İ:71, (23Eylül 1336/1920), s. 303.

Tahsin Bey vermiş olduğu teklifte tuz tüccarlarının ellerindeki malı beş gün içinde Duyunu Umumiye idaresine bildirilmelerini, eksik gösterilen tuzun ise el konularak o kişiden beş misli vergi alınmasını teklif etmiştir. Teklif Meclis tarafından kabul edilmemiştir²¹¹.

- *İhracat rüsumu hakkında kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye ve İktisat encümenleri mazbatalarının görüşülmesi sırasında Halı ve Kilim ticaretinden alınacak vergiyle alâkalı Tahsin Bey'in teklifi:*

Tahsin Bey teklifinde halının kilosundan 20 kuruş kilimden ise 10 kuruş vergi alınmasını teklif etmiştir. Ancak Tahsin Bey'in teklifi Meclis tarafından kabul edilmemiştir.²¹²

- *Tahsin Bey'in ülkeye ithal olarak gelen zeytinlerden alınan gümrük resminin zeytinyağlarından alınan gümrük resmi derecesine getirilmesi ile ilgili olarak verdiği kanun teklifi:*

Tahsin Bey ithal olarak getirilen zeytinlerden ithal zeytinyağı oranlarında vergi alınmasını istemiştir. Meclis'in 11 Haziran 1922 tarihli oturumunda Tahsin Bey'in teklifinin Layiha Encümenine gönderilmesine karar verilmiştir²¹³.

Layiha Encümeninin ilgili mazbatasını 18 Haziran 1922 tarihinde Meclis oturumunda görüşülmüştür. Encümenin mazbatasında teklifin görüşülmeye değer görülmesinden dolayı Meclis teklifi Maliye Encümenine havale etmiştir²¹⁴.

Teklif Maliye Encümeninin hazırladığı gümrük rüsumu ile ilgili Kanun Layihasının 6. maddesi olarak 27 Aralık 1922'de Meclis'te görüşülmüştür. "6.Madde olarak D cetvelinde muharrer eşya ve mevaddın ithali memnuiyeti ref'edilerek mezkûr kanuna merbut (B) cetveline alınmış ve tarifei asliyenin 84 numarasında muharrer taze ve tuzlu zeytinler dahi bu cetvele nakledilmiştir. İşbu kanun tarihi neşrine kadar gümrüklerce müsadere edilip elyevm mevcut bulunanların on beş misli resim istifa olunarak eshabına iade kılınır." ²¹⁵

²¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ:71, (23 Eylül 1336/1920), s. 313.

²¹² TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ:66, (16 Eylül 1336/1920), s. 176.

²¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:20, İ:52, (11 Haziran 1338/1922), s.338.

²¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:20, İ:57, (11 Haziran 1338/1922), s.491.

²¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:26, İ:163, (27 Aralık 1338/1922), s. 61.

Ancak verilen bir teklif ile maddenin o gün görüşülmesi tehir edilmiştir²¹⁶. İlgili teklif içine 6.madde 4 Ocak 1923 tarihinde Meclis Genel Kurulunda tekrar görüşülmüş ve küçük bir düzeltme ile 15 misli vergi ifadesi 12 misli vergi şeklinde değiştirilerek kabul edilmiştir²¹⁷.

- *Tahsin Bey'in Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey'in, Büyük Millet Meclisi'nden karar çıkmadıkça Ziraat Bankası'nın devlete bedelsiz borç vermemesi hakkındaki teklifinin 28 Şubat 1922 tarihinde görüşülmesi sırasında konuyla alakalı olarak teklifi:*

1922 Mart başlangıcından geçerli kaldırılmasını teklif etmiştir. Meclis Başkanı Tahsin Bey'in konu ile alakalı söz isteğini kabul etmemiş ve teklif gündeme alınmamıştır²¹⁸.

- *Tahsin Bey'in 9 Kanunu evvel 1338 tarihli "Avans Kanununa Müzeyyel Kanun Layihası" müzakere edilirken ikinci maddeye ek olarak üçüncü madde olmak üzere vermiş olduğu önerge:*

İkinci madde İstanbul'da açıkta kalan askerlere ve milli mücadele taraftarı memurlara yarı maaş ödenmesi ile ilgilidir.²¹⁹ Tahsin Bey önergesinde İstanbul'da süs eşyası ve lüks elbiseler satan Rum ve Ermeni mağazalarından alışveriş yapan hanımların hüviyetlerinin mahalle ihtiyar heyetleri ve komşularından soruşturularak tespit edilmelerini istemiştir. Bu kadınların babaları ya da kocaları asker ya da sivil memur iseler, çalıştıkları dairelere polis müdürlükleri tarafından tebligatta bulunularak, bu kişilerin görevlerine son verilmesini ve açıkta kalmış olan memurların onların yerine tayin edilmesini teklif etmiştir. Tahsin Bey'in önergesine göre kurumların amirleri bu işlemi yapmaya mecbur tutulacaklardır. Bu bayanların babaları ve eşleri emekli ya da mezuliyet maaşı almakta iseler söz konusu tebligat üzerine maaşları kesilecektir. Bu konuda tembellik gösteren müsamahakâr davranan polis memurları, komiserler ve polis müdürlerinin memuriyetlerine son verilecektir. Tahsin Bey'in bu önergesi kabul edilmemiş olup teklif hakkında herhangi bir işlem yapılmamıştır²²⁰.

²¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:26, İ:163, (27 Aralık 1338/1922), s. 72.

²¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:26, İ:168, (4 Ocak 1339/1923), s. 183.

²¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:17, İ:167(28 Aralık 1338/1922), s. 172.

²¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:26, İ:172, (11 Ocak 1339/1923), s. 286.

²²⁰ "Riyaseti Celileye

Madde 3- Dersaadet'te ve bilâdı selâsede süs ve sefahat esvabı satan Rum ve Ermeni mağazalardan alışveriş eden hanımları tarassut ve hüviyetlerini mahallesinin ihtiyariyesinden ve komşularından tahkik ederek bunların velileri asker ve sivil ehli

- *Meclis'te 7 Ağustos 1920 tarihinde görüşülmekte olan Aşarın teslise raptı hakkında Kanun Layihası ve Kavanini Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbataları ve Aşar vergisinin 2 veya 5 taksitte toplanması hakkındaki Maliye Vekâleti ve Kavanini Maliye Encümeni mazbatası. 3 taksitte toplanmasını isteyen Muvazene-i Maliye Encümeninin kanun maddeleri üzerinde yapılan görüşmeleri ile ilgili Tahsin Bey'in teklifi:*

Aşar vergisinin toplanmasıyla ilgili çıkarılan bu kanun tekliflerinin Encümen kararlarının görüşülmesi sırasında Tahsin Bey milletvekili olduğu Aydın iline bağlı üç ilçe ile Denizli'nin iki ilçesinin kanundan istisna olmasını teklif etmiştir. Tahsin Bey'in "Aydın'ın üç kazasıyla Denizli'nin Sarayköy ve Buldan kazaları dahi Yunan cephesinin bulunması dolayısıyla harap oldukları ve yağma ve garata düşer oldukları cihetle onların dahi istisnasını" teklifi de kabul edilmemiş ve kanun maddeleri Encümenlerden geldiği şekliyle aynen kabul edilmiştir²²¹.

- *Meclis'te 7 Ağustos 1920 tarihinde görüşülen Aşarın teslise raptı hakkında Kanun Layihası ve Kavanini Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbataları ve Tahsin Bey'in konu hakkında konuşması:*

Aşarın teslise raptı: Aşar vergisinin I. Dünya Savaşı sonrasında toplanamaması üzerine bunun toplanmasını ve toplanamayan yıllar için 1913, 1914, 1919 yıllarının aşar gelirlerini örnek olarak toplanması hakkındaki kanun teklifi görüşmeleridir. Mazbatalarda Kanunun On beşinci maddesinde Aşar taksitinin Maliye Vekâleti iki taksitte toplanmasını, Kavanin-i Maliye Encümeni beş taksitte alınmasını teklif etmiş, Muvazene-i Maliye Encümeni ise ortasını bularak üç taksitte toplanmasını istemiştir²²².

Tahsin Bey konu ile ilgili Meclis görüşmeleri sırasında kanun maddesinin karşısında olmuş ve şunları ifade etmiştir. Kanunda adaletsizlik olduğunu belirterek "Bu hesap için

maaştan iseler mensub oldukları dairelere tebliği keyfiyet etmeye polis müdüriyeti ve tebligat üzerine bunların velilerinin kayıtlarını terkin ile yerlerine tensikatta açıkta kalmış olup mazuliyet maaşı almakta bulunanlardan diğerini tayin etmeye mercii aidi mecburdur. Eğer bu hanımların peder veya zevçlerinden intikalen gerek kendileri ve gerek peder ve velileri tekaüt veya mazuliyet maaşı almakta iseler muhassasatı zatiye dairesine ol veçhile vuku bulacak tebligat üzerine mezkur maaşları kat'edilir. Bu hususta tekâsül ve müsamahaları görülen polis müdür ve komiser ve memurları memuriyetlerinden tard olunurlar.

12.Kanunusani 1338

Aydın Mebusu Tahsin

Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:26, İ:172, (11 Ocak 1339/1923), s. 297.

²²¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:3, İ:46, (7 Ağustos 1336/1920), s. 174; **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:3, İ:46, (7 Ağustos 1336/1920), s. 172.

²²² **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:3, İ:44, (7Ağustos 1336/1920), s. 123, 124.

evvelâ 1329 seneleriyle 1330 seneleri Balkan Harbinden sonra ve Harbi umumiye duhulünden evvel olan senelerdir ki, bu senelerde Anadolu vilâyatı bu harbi umumi senelerinde uğradığı zayiata uğramıştır. Balkan Harbinde Hükümet Anadolu'dan lüzumu miktar asker sevkine muvaffak olamadığı zamanlarda idi ki, o hezimet baş göstermişti. Binaenaleyh, nüfusen Anadolu o kadar mutazzır değil ve olan zayiati da gelen muhacirler telâfi etmiştir²²³.” Tahsin Bey, Anadolu'nun işgal döneminde harap olduğunu tarımın bundan çok zarar gördüğünü kanun ile bu şekilde bir kıyaslamanın yanlış olduğunu belirtmiştir. 1913, 1914 yıllarına ait I. Dünya Savaşı öncesi üretim ile işgal yıllarında olan üretiminin çok farklı olduğunu belirterek kanunun reddini istemiştir.

Kanunun aleyhinde görüş bildirenler arasında Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'de vardır. Kanun lehinde ise Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey söz almıştır. Görüşmeler sonunda kanun hakkında müzakerelere geçilmesi kabul edilmiştir²²⁴.

- *Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi'nin 1338 bütçesi ve Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası hakkındaki görüşmeler ve Tahsin Bey'in konuşması:*

Tahsin Bey sözlerinde öncelikle Posta ve Telgraf bütçesinde ortaya çıkan açığa dikkat çekerek “Biz geçen sene bu masrafın varidata tekabül edebilmesi için vekâleti aidesi tarafından teklif edilen bütün zamaimi kabul ettiğimiz halde bugün yine iki yüz bin kûsur lira açık karşısında bulunuyoruz. Bu meseleyi vekâleti iadesinin izah etmesini temenni ederim²²⁵.” görüşlerini ifade etmiştir.

Ayrıca Tahsin Bey Posta Telgraf Başmüdürünün telsiz, telgraf cihazlarının geliştirilmesine yönelik bilgi ve birikime sahip olup olmadığını sormuştur. Geçen yıl tren malzemesi için iki makinist ile iki milletvekili gitmiş iken şimdi telsiz almak için sadece Telgraf Müdürü'nün gitmesine dikkat çekerek bunun izahını istemiştir. Tahsin Bey daha sonra tekrar söz alarak Telgraf tahsisatı için başta yüz bin lira verilse olur denildiği halde şimdi neden 85 bin lira daha istenildiğini sormuştur²²⁶.

²²³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:44, (7 Ağustos 1336/1920), s. 125.

²²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:44, (7 Ağustos 1336/1920), s. 130.

²²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:20, İ:58, (19 Haziran 1338/1922), s. 503, 505.

²²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:20, İ:58, (19 Haziran 1338/1922), s. 513.

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey vermiş olduğu cevabında telgraf işlerinde görevlendirilen kişinin bu konuda en ileri gelenlerden olduğunu tekrar para istenmesini ise Türk parasının değer kaybetmesi ya da fiyatların artmasından dolayı para gerektiğini ifade etmiştir²²⁷.

- *1338 senesi Muvazene-i Umumiye kanunu lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasının görüşülmesi sırasında Tahsin Bey' in konuşması:*

Bütçe görüşmeleri sırasında ilk olarak geçen yıl vergi gelirlerinin eksik kalmasının sebepleri tartışılmıştır. Bu görüşmeler sırasında söz alan Tahsin Bey öncelikle geçen yıl gümrük gelirinin 5 milyon olarak belirtilmesinden dolayı şaşırıldığını kendi hesaplamasıyla sadece İzmir Gümrüğü'nün gelirinin bir milyon altını bulduğunu, yine yüzde 11 ile alınan gümrükten bir milyon lira gelir sağlandığını bunu yalnız İzmir Gümrüğü'nün temin ettiğini belirterek şöyle ifade etmiştir: “Bundan anlaşılıyor ki, bizim 1337 senesi zarfında kaçakçılıktan ve suiistimalden her halde Hazine mutazzarıdır. Bu teftiş ve murakabesizlik yüzünden ihtilâs, irtikâp ve suiistimalattan dolayı her halde Hazine-i millete giren paranın bir misli kaçakçılara kontrabantlara, bir takım hırsızlara nasip olmuştur ve milletin cebinden çıkmıştır.”²²⁸

Tahsin Bey yeterli gümrük kontrollerinin yapılamaması nedeniyle gümrük gelirlerinin düşük kaldığını iddia etmiştir.

Bunun nedenini de “Efendiler biz 20 milyon lira alacağımız yere 20 000 lira sarfına acıdık ve o vakit Maliye Vekilleri düşünemediler²²⁹.” diyen Tahsin Bey teşkilatlanma için gereken paranın harcanmaması nedeniyle gümrük teşkilatının yeterince oluşturulmadığını belirtmiştir. Ülkenin sınırlarının deniz kıyılarında binlerce kilometre olduğunu bu bütçelerle ve bu malzemelerle bu işin yapılabilmesinin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Bu konuda hükümetinde yeterli bütçe talep etmediği için milletvekillerinin de daha fazla bütçe teklif edemediklerini belirtmiştir. İstenen gümrük gelirinin alınabilmesi için yeterli bütçe ve yeterli teşkilat olması gerekirken bunun yapılmadığını ve sorumlunun da Maliye Vekili olduğunu belirtmiştir. Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey ise yaptığı açıklamada istenilen paranın

²²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:20, İ:58, (19 Haziran 1338/1922), s. 513; TBMM Zabıt Ceridesi, C:21, İ:63, (26 Haziran 1338/1922), s. 75.

²²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:21, İ: 63, (26 Haziran 1338/1922), s. 83, 84.

²²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:21, İ: 63, (26 Haziran 1338/1922), s. 84, 85.

bugünün şartlarında bir para olduğunu ve yine uzman gümrük memuru bulmanın pek mümkün olmadığını, bu işler ve kadronun zamanla çözülebileceğini belirtmiştir²³⁰.

- *Ziraat Bankasının 1338 senesi bütçe lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasının Meclis'te görüşülmesi sırasında Tahsin Bey'in konuşması:*

Tahsin Bey Ziraat Bankası Bütçe görüşmelerinde Ziraat Bankasında var olan kırk bin kûsur altın liranın durumunu sorarak “Bu altın paranın şimdiye kadar evrakı nakdiye ye tahvil ve tedavül ettirilmemesi esbabı nedir? Şimdiye kadar niçin tahvil ettirilmemiştir?”²³¹ sözleriyle İktisat Vekilinden açıklama istemiştir. İktisat Vekili Hasan Bey bu altın paranın nakit olarak çevrilmesinin bankanın menfaatine olduğunu ifade ederek şimdiye kadar niçin bunun yapılmadığını bilmediğini ifade etmiştir. Ancak piyasaya 40 bin altın girdiğinde altın kaçakçılığı yapılabileceğini ayrıca bu altının satılabileceği genel altın piyasasının imkânı olmadığını belirtmiştir²³².

- *Dâhiliye Vekâletinin 1338 senesi bütçesinin Meclis'te görüşülmesi sırasında Tahsin Bey'in konuşması:*

Tahsin Bey öncelikle geçen yıl yapılan bütçenin içerisindeki harcırah faslının yeterli gelmemesi nedeniyle Dâhiliye Vekâletinin memurlarına ait olup bu memurlara verilemeyen 15 bin liralık borcun olduğuna dikkat çekmiştir. Tahsin Bey bunların nasıl verilebileceğini sormuştur. “Binaenaleyh bu seneki Bütçe ye bu ilâve edilsin ve bu zavallı memurlar da istihkaklarından istifade etsin²³³.” şeklinde mağdur olan memurları üzmemeyelim teklifinde bulunmuştur.

Dâhiliye Vekili Fethi Bey bu bütçenin kabul edilmesini geçen yıldan kalan hesap için ayrı tahsisat isteneceğini ifade etmiştir²³⁴.

- *Merakibi bahriyeden alınacak rüsum hakkındaki kanun lâyihasıyla Tedariki vesaiti Nakliye-i Bahriye Kanununun müzeyyel kanun lâyihası ve Kavanini*

²³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:21, İ:63, (26 Haziran 1338/1922), s. 92.

²³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:21, İ:67, (2 Temmuz 1338/1922), s. 221.

²³² TBMM Zabıt Ceridesi, C:21, İ:67, (2 Temmuz 1338/1922), s. 222.

²³³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:19, İ:21, (6 Nisan 1338/1922), s. 30.

²³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:19, İ:21, (6 Nisan 1338/1922), s. 32.

Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası görüşülürken Tahsin Bey'in konuşması:

Tahsin Bey konuyla ilgili olarak yabancı vapur ve gemi gibi deniz araçlarından alınacak vergilerle ilgili olarak Hükümet ve Encümenin artık Meclis'in vereceği karara mecbur olduğunu ifade etmiştir. “Binaenaleyh mevad ve fikarat hakkında istizahı keyfiyet etmek isteyenler varsa, Ali Şükrü Beyefendi ihtisasları nokta-i nazarından cevap verirler²³⁵.” demek suretiyle görüşlerini dile getirmiştir.

Tahsin Bey daha sonra tekrar söz alarak Ali Şükrü Bey'e soru sorup yapılan bu kanunla yabancı gemilerin tekrar sahillerimize uğraması için bir hak tanınmıştı, Kapitülasyonlar döneminde yabancı gemilerin sahillerimizde ticaret yapma hakkının olduğunu belirterek burada da yabancı gemilerin ülkemizde diğer limanlara uğrama hakkını kısmen kabul etmiş oluyoruz demiştir. Ali Şükrü Bey ise bunu kısmen doğrulamıştır. Tahsin Bey Kabotaj Kanununun ilgili maddelerinin görüşülmesi sırasında tekrar söz alarak maddelerde geçen küçük kabotaj kavramı ile büyük kabotajın özelliklerine değinmiştir. Küçük kabotajın bir geminin kendi ülkesi limanlarında sefer yapması olduğunu ifade ederek “Biz ecnebi sefaini içinde küçük kabotaj yapanlar uğradıkları limanlarda, Osmanlı sefaini misillü resim ita ederler, diyoruz. Yarın ecnebler bunu senet ittihaz edeceklerdir efendim.”²³⁶ diye konuda ki endişelerini ifade etmiştir. Bu görüşlerine haklılık verilince tekrar söz alan Tahsin Bey madde için “Muvakkat diye bir şerh vermeli” dedikten sonra bu maddenin Hariciye ve Adliye Encümenlerinde tetkik edilmesini istemiştir. Ayrıca yabancı gemilerin Türk limanından diğerine yolcu ve yük alamayacağını ifade eder. Bu konular üzerinde görüş ayrılığı çıkması üzerine maddeler Encümene gönderilmiştir²³⁷.

- *Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey ve arkadaşı tarafından verilen, reji idaresinin satış memurluklarının Malul Gazilere verilmesi konusundaki kanun teklifi hakkında Tahsin Bey'in konuşması:*

Tahsin Bey konuşmasında kanun teklifini desteklemiş ancak hizmetin aksamaması açısından bu hakkı elde edecek olan gazilerin de dükkânlarını açık tutmaları ve işlerinin

²³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:19, İ:27, (15 Nisan 1338/1922), s. 177, 180.

²³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:19, İ:27, (15 Nisan 1338/1922), s. 181,182.

²³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:19, İ:27, (15 Nisan 1338/1922), s. 183.

başında bulunmaları gerektiğini hatırlatmıştır. Ona göre ihtiyaç sahiplerinin müracaat ettikleri zaman eli boş dönmeleri için kanuna düzenleyici bir hüküm konulmalıdır²³⁸.

Kanun maddeleri üzerinde yapılan oylamalar sonunda teklifin bazı maddelerinin yeniden düzenlenmesi için Encümene gönderilmesine karar verilmiştir²³⁹.

- *1337 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasının 25 Şubat 1922'de Meclis'te görüşülmesi sırasında Tahsin Bey'in konuşması:*

Kanunun 5. maddesinin görüşülmesi sırasında madde ile ilgili olarak Tahsin Bey Maliye Vekilinin 1920 senesinde Harb Kazançları vergisinde 1918 senesinde asker sevkiyatı için alınmış olan tahıl ürününün o seneye ait alındığını bunun 1920 senesinde mahsuptan düşmesinin doğru olmayacağını belirtmiştir. Ayrıca “1336 senesinde Harb kazancı tahakkuk etmiştir denerek, eğer o adamın Hazineye olan matlubundan Harb Kazancı Vergisi tesviye edilmezse zannederim, iyi bir muamele olmaz²⁴⁰.” diyerek madde üzerinde değişiklik yapılmasını istemiştir.

Maliye Vekili Hasan Bey Kanunun üç senelik harb muamelâtından olan kazanç ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Mazbatasının 5. maddesi yapılan görüşmeler sonunda Meclis tarafından kabul edilmiştir²⁴¹.

- *Meclis'te 21 Ağustos 1922'de görüşülen Sıhhiye bütçesinin emrazı sâriye tahsisatına yüz bin lira ilâvesine dair kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasının görüşülmesi sırasında Tahsin Bey'in konu hakkındaki konuşması:*

Tahsin Bey Meclis kürsüsünde bulaşıcı hastalıkların ilan edilmesinin bir takım zararları olabileceğini belirterek “Gerek İstanbul'da ve gerekse Rusya gibi mahallerde bulunan vebanın sirayeti halinde bunun memlekette vücuda getireceği felâketler de gayri kabili inkârdır. Binaenaleyh, Sıhhiye Vekâletinin tahsisatı munzama esbabı mucibesinde dâhilde olan emrazı beyan etmediğini iddia ederek bunu talebinin reddine senet ittihaz etmek

²³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:14, İ:112, (17 Kasım 1337/1921), s. 247.

²³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:14, İ:112, (17 Kasım 1337/1921), s. 252.

²⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:17, İ:165, (25 Şubat 1338/1922), s. 134.

²⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:17, İ:165, (25 Şubat 1338/1922), s. 136.

doğru olamaz²⁴².” şeklinde Sıhhiye Vekâleti Bütçesinin artırılması ve gereken tahsisatın verilmesini istemiştir. Meclis Sıhhiye Vekâleti bütçesinin artırılmasını kabul etmiştir²⁴³.

- *1 Mayıs 1920 tarihinden 1 Eylül 1920 tarihine kadar varidatı umumiye-i Devletin cibayetine mahsus beş aylık muvakkat Bütçe Kanunu layihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasının 8 Ağustos 1920 tarihinde Meclis'te yapılan görüşmeleri ve Tahsin Bey'in konuşması:*

Beş aylık geçici Bütçe görüşmeleri sırasında Hükümet beş ay için yirmi yedi milyon yüz doksan beş bin dokuz yüz otuz beş lira talep etmektedir. Yine Kanunun 7. maddesinde müsteşar ve genel müdürler ile diğer müdürlerin maaşları belirtilmekte olup. 9. madde içerisinde ise Emniyet Genel Müdürlüğü merkez teşkilatındaki Genel Müdür ile diğer Emniyet Müdür ve Müfettişlerinin de içinde olduğu kadroların maaş tutarları yer almaktadır²⁴⁴.

Tahsin Bey konuşmasında bütçe olarak belirtilen bu kanuna bir noktadan itirazı olduğunu belirtmiş ve bunun bu şekilde bütçe olamayacağını ancak avans teklifi olabileceğini belirterek şu şekilde ifade etmiştir. “Meclisin küşadında, vekâletlerin teşekkülünden sonra devairde yapılmış ve meclisin müsaadesine ve tasdikına iktiran ettirilmeksizin onların yerlerine bir takım adamlar istihdam edilmiş ve bir takım hakkı müktesep peyda olunmuş²⁴⁵.” sözleriyle bunu doğru bulmamış ve üstü kapalı olarak bu konuların Meclis'e kabul ettirildiğini belirterek aynı durumun seyyar jandarma ve istihbarat teşkilatı kanunları içinde geçerli olup onlarında bu şekilde Meclis'e kabul ettirildiğini ifade ederek kendisinin bunların kabulü taraftarı olmadığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Karahisarı Sahip Milletvekili Mehmet Şükrü Bey de konuşmasında bunun bir bütçe olamayacağını bunun avans olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir²⁴⁶.

Maliye Vekili Ferit Bey konu ile ilgili yapmış olduğu konuşmada bu bütçenin daimi senelik bütçe olmadığını ve devletin genel işleyişini durdurmamak için istenen bir meblağ olduğunu ifade etmiştir²⁴⁷.

²⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:88, (21 Ağustos 1338/1922), s. 271.

²⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:88, (21 Ağustos 1338/1922), s. 272.

²⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ:61, (8 Ağustos 1336/1920), s. 15.

²⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ:61, (8 Ağustos 1336/1920), s. 19, 20.

²⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ:61, (8 Ağustos 1336/1920), s. 20.

²⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ:62, (9 Eylül 1336/1920), s. 58.

Yapılan görüşmeler sonunda Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından kabul edilen kanun teklifi ile geçici bütçe için otuz milyon liranın avans olarak Maliye Vekâletine verilmesi kabul edilmiştir²⁴⁸.

- *1336 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası hakkında Meclis'te 4 Ocak 1921 tarihinde yapılan görüşmeler ve Tahsin Bey'in konuşması:*

Bütçe görüşmeleri hakkında bazı milletvekilleri görüşlerini açıklamışlardır. Bu milletvekiller arasında Tahsin Bey de bulunmaktadır. Tahsin Bey bütçeyi tetkik ettiğini belirterek bunu sağlayan Maliye Vekili'ne öncelikle teşekkür etmiştir. Konuşması sırasında kendinden önce konuşan Maliye Vekilinin Yunanlıların bütçesinin aşağı yukarı 100 milyon olduğunu ancak onların arkasında bütün dünyaya borç para veren zengin birtakım milletlerin bulunduğunu, bizim ise kendi kuvvetimize dayanarak davamızı kazanmak zorunda olduğumuzu ifade etmiştir. Tahsin Bey öncelikle vergilerin fenni kurallara uygun olup olmadığına bakmak zorunda olduğumuzu ayrıca bu bütçeden ziyade gelecek seneki bütçeyi düşünmenin önemli olduğunu belirtmiştir.

Tahsin Bey yapılmakta olan mukaddes davanın milletimize yüklediği vazifenin çok büyük olduğunu bu mücadelenin bitmesinden sonra ordumuzu daha iyi tanzim edeceğimizi bugünkü bütçe açıklarını tüm vergileri artırarak halledemeyeceğimizi söylemiştir. Bu duruma kendisinin iki çare bulduğunu söyleyerek şöyle devam etmiştir; “Efendim, bendeniz bu bapta iki çare bulabildim: Biri Ereğli ve Zonguldak havzasındaki kömürlerimiz. Malûmu âliniz kömür öyle bir cevherdir ki, çıkar çıkmaz müşterisi başındadır²⁴⁹.” Demek suretiyle ülkemizin değerli kaynaklarını kullanmamız gerektiğini düşüncesini savunmuştur. Maliye Vekili'nin bunları yapmadan sadece iş olarak vergilere zam yaptığını, fakat milletin buna maddi gücünün kalmadığını belirterek maliyeden bu konuları dikkate almalarını istemiştir.

Meclis yapılan görüşmeler sonunda Bütçe görüşmelerinde her Encümenin mensup olduğu Vekâletin kadrosunu tanzim etmesini kabul etmiştir²⁵⁰. Meclis'te yapılan uzun

²⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ:62, (9 Eylül 1336/1920), s. 67, 68.

²⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:7, İ:129, (4 Ocak 1337/1921), s. 181, 182.

²⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:7, İ:129, (4 Ocak 1337/1921), s. 191, 192.

görüşme döneminin ardından 1336 senesi Bütçesi 28 Şubat 1921 tarihinde kabul edilmiştir²⁵¹.

- *Malta’da mevkuf bulunanların ailelerine maaş tahsisi hakkında kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasının 23 Aralık 1920 tarihinde Meclis’te yapılan görüşmeleri ve Tahsin Bey’in konuşması:*

Büyük Millet Meclisi Başkanı M. Kemal Paşa imzasıyla gönderilen kanun layihası havale edildiği Layiha Encümeninde Malta’ya götürülüp hapis tutulanların hapis oldukları tarihten itibaren ailelerine maaş ödenmesi kararını uygun görmüştür. Tahsin Bey konuyla ilgili yaptığı konuşmada İngilizler tarafından alıkonan bu kişilere yapılan yardımın Yunanlılar tarafından zulme uğratılan mağdurlara da verilmesi gerektiğini belirtmiştir. “Malta da bulunanlar hakkında ne muamele edilecekse Yunanlılar tarafından alınıp zindanlara atılan erbabı hamiyetin de aynı suretle Meclisin bu lûtuflerinden hissemend olmasını teklif ediyorum²⁵².” şeklinde bir teklif ile Malta tabirinin kaldırılarak Yunanlılar tarafından alınanlara da geçerli olacak bir tabirin kullanılmasını istemiştir

Karesi Milletvekili Hasan Basri Bey ve Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, Tahsin Bey’in teklifini desteklemiştir. Meclis görüşmeleri sırasında Adana Milletvekili Zekâi Bey’in kanun maddesine Malta’da kaydından sonra (sair bilâdı ecnebiye de) kaydının ilave edilmesi teklifi kabul edilmiştir. Teklif düzeltmeler için Encümene havale edilmiştir²⁵³.

- *Sihhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Bütçesinin 27 Şubat 1921 tarihinde Meclis’te görüşülmesi ve Tahsin Bey’in konuşması:*

Tahsin Bey yaklaşık 7 ay önce bir önerge verdiğini hatırlatmıştır. Bu önergesinde Vatan müdafaasında şehit düşenlerin evlatlarını açlık, sefalet ve her türlü tehlikeye karşı muhafaza edip yetiştirmek için bir kaynak gerektiğini o zaman Meclis’in teklifi Sihhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti’ne havale ettiğini ancak şimdiki bütçede yalnız muaveneti içtimaiye cemiyetlerine verilmekten ibaret yirmi bin liralık bir tahsisatın olduğunu belirtmiştir. Meclis’te İstiklâl Madalyası verilmesini görüştiklerini ancak İstiklâl Madalyasından önce şehitlerin geride kimsesiz kalan evlatlarının ihtiyaçlarını karşılamak gerektiğini belirterek “İstiklâl madalyası: bu ihtiyacı ve bu maksadı ne dereceye kadar temin

²⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 8, İ:159, (28 Şubat 1337/1921), s. 553.

²⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ:120, (23 Aralık 1336/1920), s. 518.

²⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ:120, (23 Aralık 1336/1920), s. 522.

edebilir? Fakat kendisinden evvel, bir adam görürse ki o adamın evlâdını millet unutmamış, bırakmamış ve kendi evlâdı gibi iâşe etmiş, görürse o da seve seve ölür.”²⁵⁴ şeklindeki sözleriyle bu bütçede bunların düşünülmediğini ancak 1921 senesinde Maarif Vekili'nin ve Muaveneti İçtimaiye Vekili'nin bunu dikkate alarak vatan şehitlerine şükranlarını ifa etmeleri temennisini dile getirmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye bütçesi kabul edilmiştir²⁵⁵.

• *Dâhiliye Vekâletinin 1336 yılı Bütçesinin 22 Şubat 1921 tarihinde yapılan Meclis görüşmeleri sırasında Tahsin Bey'in konuşması:*

Bütçe ile ilgili söz alan Konya Milletvekili Vehbi Bey Vilayet Müfettişleri'nin teftiş yapmadıklarını teftiş yaptıklarında da bir şey bulamadıklarını belirterek bunlara gerek olmadığını belirterek kaldırılmasını istemiştir. Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr Adnan Bey konuyla ilgili yaptığı konuşmada müfettişlerin pek çok şey yaptıklarını ancak sayılarının az olduğunu söylemiştir.

Tahsin Bey yaptığı konuşmasında Mülkiye Müfettişlerine lüzum olduğunu memurlar hakkında doğru olan ya da doğru olmayan bir kısım şikâyetlerin olduğunu belirtmiştir.” Onu herhalde tetkik edip ya memurun hakkını veya müstedinin hakkını muhafaza etmek için Dâhiliye Vekâleti o teşkilâtı muhafazaya mecburdur²⁵⁶ .” diyerek müfettişlerin önemini belirttikten sonra öncelikle şikâyete neden olmayacak dirayetli kişileri tayin etmek gerektiğini belirtmiştir. Ancak bir süredir bazı vilayetlerde bu görevlere yarıya yakın miktarının jandarma zabitlerine verildiğini ancak jandarma görevinin başka memleket idare etmenin daha başka bir görev olduğunu belirterek “Memurini vilâyetin yarısını jandarmadan yapmak doğru değildir. Jandarma zabitanı askeri zabitanıdır Bunlar harp ve darp için terbiye olunurlar²⁵⁷.” Jandarma komutanlarının bu işler için yetiştirilmedikleri için başarılı olamadıklarını ve sıkıntılar çıktığını belirterek, teftişin bu nedenle önemli olduğunu ifade etmiştir. Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan Bey söz alarak yaptığı konuşmasında idare memurluklarında bulunan jandarmaların yarıya yakını oluşturmadığını belirterek

²⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:158, (27Şubat 1337/1921), s. 501.

²⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:158, (27 Şubat 1337/1921), s. 502.

²⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:155, (22 Şubat 1337/1921), s. 364.

²⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:155, (22 Şubat 1337/1921), s. 364.

kendilerinin mümkün olduğunca mesleğin okulundan çıkanları tercih ettiklerini ifade etmiştir²⁵⁸.

Hakkari Milletvekili Mazhar Müfid Bey Dahiliye memurluklarında sadece jandarmadan mutasarrıf ve kaymakam olmadığını polis ve jandarmanın nizamnamesine göre en yüksek dereceye gelmiş olanların da bu göreve gelebileceğini sadece polis ve jandarmadan mutasarrıf ve kaymakam olmadığını başka mesleklerden olan kişilerin de kaymakam yapıldığını belirtmiştir²⁵⁹. Meclis'te yapılan görüşmeler sonunda Dâhiliye Bütçesi 2.731.023 lira olarak kabul edilmiştir²⁶⁰.

- *Meclis'te 18 Nisan 1921 tarihinde görüşülen 1337 senesi Nafia Bütçesi hakkında yapılan müzakereler ve Tahsin Bey'in konuşması:*

Görüşmeler sırasında bazı milletvekilleri kurumların bütçelerinin ayrı ayrı görüşülmesini uygun bulmayıp tartışma konusu yapmışlardır. Tahsin Bey, yapmış olduğu konuşmada bazı milletvekillerinin Nafia Bütçesinin umumi bütçe ile birlikte Meclis'e gelmesi gerektiği yönündeki sözlerine karşı çıkmıştır. Böyle bir durumda bu bütçenin bir ay daha gecikmesinin söz konusu olacağını ancak inşaat mevsiminin gelmiş olup bir buçuk ay geçtiğini belirtmiştir. Bu işler için fazla bir zamanın olmadığını belirterek bütçenin geciktirilmesinin doğru olmayacağını "Müdafaa i Milliye bütçesini müzakere ettiğimiz gibi, bunun da şimdi öyle müzakere edilmesi lüzumuna karar verilmesini teklif ederim²⁶¹." belirterek bütçenin bir an evvel görüşülmesini istemiştir. Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbata Muharriri Hasan Bey ise daha önce her dairenin ayrı ayrı bütçesinin tetkik edilip Heyet i Umumiye'ye sevk edilmesi kararı alındığını ayrıca bunun bir ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir²⁶².

Maliye Vekili Ferid Bey ise bütçelerin her birinin ayrı ayrı Meclis'e getirilmesinin sene başında kararlaştırıldığını o gün Meclis'te bulunmayan milletvekillerinin bu konudan haberleri olmadığını ifade etmiştir. Ancak Meclis'te yapılan müzakereler sonunda bütçelerin tümünün birlikte gelmesi kararı kabul edilerek konu hakkındaki görüşmeler sona ermiştir²⁶³.

²⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:155, (22 Şubat 1337/1921), s. 365.

²⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:155, (22 Şubat 1337/1921), s. 366.

²⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:155, (22 Şubat 1337/1921), s. 384.

²⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:10, İ:22, (18 Nisan 1337/1921), s. 22.

²⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, C:10, İ:22, (18 Nisan 1337/1921), s. 22.

²⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:10, İ:22, (18 Nisan 1337/1921), s. 24.

- *Meclis'te görüşülen 1336 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu lâiyhası ve İktisat Vekâleti bütçesi görüşmeleri ve Tahsin Bey'in konuşması:*

Tahsin Bey İktisat Vekâleti bütçesi ile ilgili olarak 12 Şubat 1921 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında İktisat Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Bey'e ülkedeki iktisadi meseleler ile ilgili üç soru sormuştur. Öncelikle Ereğli çevresindeki kömür ocakları sahibi olan yerli halkın kömür çıkaramadıklarını buna İstanbul'daki Fransız ve İtalyanların neden olduğunu Celâl Bey'in halkın bu mağduriyeti hakkında tahkikat yapılacağını söylediğini, bunun sonucunu ve yerli madencilerin haklarının korunup korunmadığını açıklamasını istemiştir. Tahsin Bey küçük sermayeli kereste işletmelerini geliştirmek için sağlanan kolaylıklar için takdirlerini ifade etmiştir. Büyük işletmelerin ise bundan yararlanmaları halinde bunun sakıncalar doğurabileceğini ifade ederek "Küçük orman alan küçük tüccarların, küçük kerestecilerin, küçük sermayeleriyle yaşaması imkânı kalmaz. Buna karşı ne tedbir ittihaz buyuruyorlar?"²⁶⁴ şeklinde açıklama istemiştir. Ayrıca ülkemizdeki ayrıcalıklı sermayelere karşı olduğunu söyleyen Celâl Bey'in bu yabancı sermayeler hakkında ki düşüncelerini sormuştur.

İktisat Vekili Celâl Bey bütçe görüşmeleri sırasında Tahsin Bey'in sormuş olduğu sorularla ilgili bir bilgi vermemiş, bütçe ise kabul edilmiştir²⁶⁵.

- *Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey'in, ziynet eşyasının men'i duhulü hakkındaki teklifi kanunisi. Lâyiha, İktisat ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbataları ve Bursa Mebusu Operatör Emin Bey'in ziynet eşyasından İthalat Resmi alınmasına dair teklifi kanunisi ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasının Meclis'te 31 Mart 1921 tarihinde görüşülmesi ve Tahsin Bey'in konuşması:*

Ziynet eşyası olarak görülen ipek şemsiyeler, altın, pırlanta, yakut, zümrüt, gibi mücevherler ve benzerleri ile süs eşyalarının ithalinden alınacak vergilerin belirlenmesi sırasında yapılan görüşmelerde söz alanlar arasında Tahsin Bey de bulunmaktadır.

Tahsin Bey ülkemizde yapılabilen duvar inşası için kullanılan tuğlaların Avrupa'dan getirilmemesini isterken ülkemizde yapılamayanların ise getirilmesine izin verilmesini istemiştir²⁶⁶.

²⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:156, (12 Şubat 1337/1921), s. 413, 414.

²⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:56, (12 Şubat 1337/1921), s. 416, 424.

Meclis Tahsin Bey ile aynı fikri ortaya koyan Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey'in önerilerini kabul ederek ülkemizde yapılamayan ancak duvar inşaatlarında önemi olan tuğlaların ithaline izin vermiştir²⁶⁷.

- *Meclis'te Garp Cephesi'nde bilfiil harekâtı askeriye sahası olan mevkie munhasır olmak üzere Aşarın sureti cibayetine dair kanun lâyihası ve Kavanin ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbatalarının 16 Temmuz 1921 tarihinde görüşülmesi ve Tahsin Bey'in konuşması:*

Batı cephesinde askeri harekât sahası olan yerlerde Aşar vergisinin tahmin usulüne uygun olarak toplanmasına dair kanun maddesinin görüşülmesi sırasında Maliye Vekili Hasan Bey kanunun aciliyetini belirterek bir an evvel müzakere edilerek kabul edilmesini istemiştir²⁶⁸.

Tahsin Bey görüşülen kanun maddesi ile ilgili olarak öncelikle Batı Cephesindeki bu durumu göz önüne getirmenin doğru olacağını söyleyerek bölgenin Yunan işgali nedeniyle buradaki halkın ürününü toplamakta zorlandığını şu sözlerle ifade etmiştir. “Binaenaleyh o sahada bulunan mahsulât hatta tarlalarda tahmin edip de halkın üzerine zimmet kaydetmek muvafık hak adalet değildir. Hatta o ahali mahsulâtı tarladan harman yerine dahi getirmemiştir. Hakikaten böyle bir ahali hakkında bu kanunu tatbik etmek muvafık olmaz²⁶⁹.” sözleriyle yapılmak istenen kanunla adaletli bir sonucun elde edilemeyeceğini savunarak teklifin reddini istemiştir. Tahsin Bey'in görüşleri doğrultusunda Denizli Milletvekili Yusuf Bey ve Gaziantep Milletvekili Abdurrahman Lâmi Bey'in görüşülmekte olan kanunun reddi yönündeki teklifleri Meclis tarafından kabul edilmemiştir. İlgili kanun teklifi Garp Cephesinde askeriye sahası olan yerlerde mahalli idare heyetleri veya ihtiyar heyetleri tarafından oluşturulan iki kişilik bir heyet tarafından tarlalardaki mahsullerin ölçülerinin tahmin edilerek alınması şeklinde kabul edilmiştir²⁷⁰.

Tahsin Bey tekrar söz alarak yaptığı konuşmasında son olarak hazırlanan kanunda bölgedeki halkın durumunun dikkate alındığını belirterek kanunun tayini esami ile kabulünü

²⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:14, (31 Mart 1337/1921), s. 293.

²⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:14, (31 Mart 1337/1921), s. 293.

²⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:51, (16 Temmuz 1337/1921), s. 288.

²⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:51, (16 Temmuz 1337/1921), s. 291.

²⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:51, (16 Temmuz 1337/1921), s. 294.

teklif etmiştir²⁷¹. Meclis'te yapılan görüşmelerin sonunda kanun son haliyle aynen kabul edilmiştir²⁷².

- *Meclis'te 1 Şubat 1921 tarihinde görüşülen 1336 senesi Muvazene-i Umumiye Kanununa ait Maliye Vekâleti Bütçesi müzakereleri sırasında Tahsin Bey'in konuşması:*

Tahsin Bey Maliye Vekiline 1920 senesine ait aşar vergisinden yapılan tahsilâtın özel idarelere aktarılıp aktarılmadığını sorarak bunun önemli olduğunu ve senesi içinde toplanan verginin hissesinin verilmesi gerektiğini belirterek “Senesi içinde tahsilât nispetinde verilmesi en âdilâne olan bir şeydir. Sene âtiyeye bırakılması doğru değildir²⁷³.” şeklinde görüşlerini açıklamıştır. Karesi Milletvekili Hasan Basri Bey'de Tahsin Bey'in belirttiği hususi idarelerin durumuna dikkat çekmiştir²⁷⁴.

Maliye Vekili Ferid Bey yapmış olduğu konuşmasında İdare-i Hususiyelere yani özel idarelere borçlarının olmadığını belirterek yerlerine ulaşmayanlar varsa bunun postadan kaynaklanmış olabileceğini belirtmiştir²⁷⁵.

- *1336 yılı Nafia Vekâleti Bütçesi görüşmeleri ve Tahsin Bey'in konuşması:*

1920 yılı Nafia bütçesi ile ilgili olarak Meclis'te yapılan görüşmeler sırasında Tahsin Bey yapmış olduğu konuşmasında vilayetlere ve mutasarrıflıklara yazı gönderilerek para toplanması için emirler verildiğini ancak bundan önce bu durumun Meclis'in onayına sunulması gerektiğini belirtmiştir. Ardından konuşmasında yol yapım çalışmalarına değinerek Karahisar-Sandıklı arasındaki şose yolda daha önce bazı düzeltme ve süslemeler yapıldığını hatırlatmıştır. Yolun şuanaki hali için “ Harp seneleri içinde âdetâ Keyhüsrev'in mezarı gibi gayet güzel yapılmış olduğu halde bırakınız ki, kiremit falan bırakılmamış kapı kanadı bile kalmamış taşları bile kazma ile sökülme suretiyle harap edilmiş²⁷⁶.” diyerek bu şose yolun niçin sürekli yapılmayıp üzerindeki binaların tahrip edildiğini sormuştur.

²⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:51, (16 Temmuz 1337/1921), s. 295.

²⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:51, (16 Temmuz 1337/1921), s. 296.

²⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:142, (1 Şubat 1337/1921), s. 55.

²⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:142, (1 Şubat 1337/1921), s. 55.

²⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:142, (1 Şubat 1337/1921), s. 57.

²⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:150, (14 Şubat 1337/1921), s. 207, 208.

Nafia Vekili Ömer Lütfi Bey verdiği cevapta bu yolun Nafia Vekilliğinin sorumluluğunda olmayıp mahalli hükümete ait olduğunu bunun ona sorulması gerektiğini söylemiştir²⁷⁷.

- *Afyon Karahisar-Sandıklı-Dinar-Baladız tarikinın turuku umumiye meyanına ithaline, turuku umumiye meyanına ithal edilen Afyon KarahisarSandıklı-Dinar-Baladız tarikinın tamir ve inşası için kırk bin liranın Nafia bütçesine ilâvesine dair kanun lâyihası. Nafia ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbataları, Taşucu-Karaman tarikinın turuku umumiye meyanına ithaline dair kanun lâyihası ve Nafia ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbataları ve Tahsin Bey'in konuşması:*

Taşucu, Silifke, Mut, Karaman ve Afyonkarahisar, Sandıklı, Dinar, Baladız yollarının inşası için genel bütçeden kırk bin lira tahsisat ayrılmasına izin verilmesiyle ilgili olarak yapılan görüşmelerde Tahsin Bey görüşlerini açıklamıştır. Buna göre Antalya-Baladız ve Karahisar, Dinar yolunun askeri ve ticari önemi nedeniyle bir an evvel yapılması için daha önce teklif verildiğini belirterek bu işin bir an evvel yapılması gerektiğini belirtmiştir. Yol için yapılan harcamalarda çıkan on bin lira borcun ve ardından yapılacakların hesaplanarak o miktarda ödeme yapılmasını istemiştir. Tahsin Bey “1336 bütçesinden gerek on bin lirayı ve gerek şu on gün zarfında yapılması mümkün olan inşaata tahakkuk edecek olan sarfiyat mikdarını tahmin buyursunlar, onu da on bin lira üzerine zammedelim, ne kırk bin lira olsun, ne elli bin lira olsun, bunu teklif ediyorum²⁷⁸.” Demek suretiyle yeni bir teklif sunmuştur.

İktisat Vekili Mahmut Celâl Bey yaptığı konuşmasında bu yolların öneminin bilindiğini fazla konuşmanın gereksiz olduğunu söylemiştir²⁷⁹. Meclis yapılan görüşmeler sonunda kanun teklifini kabul etmiştir²⁸⁰.

- *Memurini Hariciyeye verilecek tahsisatın sureti itasına dair kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası ve Tahsin Bey'in konuşması:*

²⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:150, (14 Şubat 1337/1921), s. 208.

²⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 8, İ:150, (14 Şubat 1337/1921), s. 211, 212.

²⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:150, (14 Şubat 1337/1921), s. 212.

²⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:150, (14 Şubat 1337/1921), s. 214.

Yurt dışına görevli olarak gönderilen hariciye memurlarının alacakları ücretin vazife ve derecelerine göre Heyeti Vekile tarafından belirlenmesine dair kanun teklifinin görüşülmesi sırasında Tahsin Bey söz alarak görüşlerini açıklamıştır. Daha önce Petersburg'a ve Londra'ya giden elçilik görevlilerinin tahsisatlarını Meclis'in kabul ettiğini belirterek "Bu sene olmasına binaen bu tahsisatın 1336 senesi bütçesi meyanında bulunması kanaatindeyim ve böyle olması lüzumuna kailim²⁸¹." Tahsin Bey yaptığı konuşmasında isteğin 1920 yılı bütçesine alınmasını istemiştir.

Maliye Vekili Ferid Bey Moskova'ya giden görevlilerin o bölgenin şartları ve haberleşme sıkıntısı nedeniyle ücretlerinin birkaç aylık verildiğini şimdiki isteğinde bütçede yer aldığını belirtmiştir²⁸².

Yeniden söz alan Tahsin Bey daha önce konuşan Hariciye Vekili'nin hariciye memurlarının maaş ve ödemelerinin yabancı paralara karşılığını tespit etmeyi Meclis'in yapamayacağını söylemesine tepki göstermiştir. Bunun iki anlamı olabileceğini ya Meclis'in bunu yapmaya yetkisinin olmadığı ya da Meclisin bunu bilmeye hakkının olmadığı anlamına geleceğini belirterek Meclis'in bunu kabul etmesinin mümkün olmadığını belirterek istenen tahsisatlarla ilgili olarak "Orta yerde bir hak zayi oluyor, biz bunu neden verdik? Bu yüz bin lira bir paradır. Bu halktan, saç bitmedik yetimlerin boğazından alınarak hazineye dolduruluyor. Heyeti Vekile bunun için istediği gibi salâhiyattar değildir²⁸³." Demek suretiyle istenen paranın hesabının ve harcama giderinin Meclis tarafından bilinmesi gerektiğini savunmuştur.

Meclis yapılan görüşmeler sonunda teklifin encümen ile Hariciye Vekilliği arasında ki farklılığının giderilmesi için yeniden Encümene havale edilmesine karar vermiştir²⁸⁴.

- *Müdafaa-i Milliye Vekâleti 1337 yılı Bütçesi ve Tahsin Bey'in konuşması:*

Tahsin Bey bütçe ile ilgili yapmış olduğu konuşmada Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin ilaç ve malzeme alınması ilgili isteğine karşı çıkmıştır. Osmanlı memleketinde çok miktarda tıbbi ilaç ve malzeme olduğunu hatta bir kısmının İzmir'de Yunanlılara bırakıldığını belirterek "Acaba bizim büyük bir yekûn teşkil etmeyen ordumuzu idare edecek kadar

²⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:151, (15 Şubat 1337/1921), s. 239.

²⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:151, (15 Şubat 1337/1921), s. 239.

²⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:151, (15 Şubat 1337/1921), s. 243.

²⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:151, (15 Şubat 1337/1921), s. 244.

tıbbiye mi yok idi de eczayı tıbbiye mubayaasına lüzum görüldü²⁸⁵?” şimdiki malzeme alımının nedenini sormuştur. Maliye Vekili Ferid Bey yaptığı konuşmasında tıbbi malzeme alımının sebebini bazı tıbbi malzemelerin eksikliğini gidermek için olduğunu belirtmiştir²⁸⁶.

Tahsin Bey daha sonra tekrar söz alarak yaptığı konuşmada köylülerin şimdiye kadar taşımış oldukları eşya ve askeri malzeme için kendilerine nakliye ücreti verilip verilmediğini sorarak “Binaenaleyh şimdiye kadar ahali tarafından vuku bulan nakliyatta ahaliye ne verilmiştir, bunun yekûnu neden ibarettir? Ve bunun için ciheti askeriyenin elinde vesaik var mıdır?”²⁸⁷ diye konu ile ilgili açıklama istemiş ve bu durumdan dolayı köylünün mağdur olduğunu ifade etmiştir. Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa yapmış olduğu konuşmada “Ordunun henüz tanzim olmadığı zamanlarda köylüye yük taşıttırıldığını ancak son zamanlarda bunların ücretlerinin tesviye olunduğunu ve bunlar için ordulara ayrıca havale verildiğini belirtmiştir²⁸⁸. Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi Meclis tarafından kabul edilmiştir.²⁸⁹

- *Tahsin Bey’in yirmi milyon lira avans itasına dair kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasındaki görüşmeler sırasında konuşması:*

Tahsin Bey öncelikle tahsisat talep eden bakanlığın harcama işlemlerini tenkit etmenin her milletvekilinin hakkı olduğunu ifade ederek, “Mükellefe-i nakliye-i askeriye Kanununun kabulünden sonra cebren nakliyatı askeriye angarye suretiyle ahaliye icra ettirmek vâkı olmaktadır. Müdafaa- i Milliye Vekili Paşa Hazretleri, bir takım zâbitanı, memurini mülkiyenin başına musallat ederek cebren emrini veren kumandanlar hakkında ne gibi muamelede bulunmuşlardır?”²⁹⁰ demek suretiyle açıklama istemiştir.

Tahsin Bey çıkartılan kanunların yerine getirilmesi sırasında halka sıkıntı oluşturulduğunu bazı komutanların zorla halka emirler verdiğini bunun önlenmesi için Dâhiliye ve Müdafaa-i Milliye Vekilleri’nin görevlerini yaptıklarını ispat etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.

²⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:151, (15 Şubat 1337/1921), s. 256.

²⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:151, (15 Şubat 1337/1921), s. 257.

²⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:151, (15 Şubat 1337/1921), s. 260.

²⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:151, (15 Şubat 1337/1921), s. 260, 261.

²⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:151, (15 Şubat 1337/1921), s. 258.

²⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:19, İ:38, (2 Mayıs 1338/1922), s. 504.

Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa konuyla ilgili verdiği cevabında “Kanuna muhalif hareket edenler kimler ise bunlar hakkında takibatın kanuni olarak yapılacağını ifade etmiştir²⁹¹.” görüşmeler sonunda 1922 yılı Avans Kanunu maddeleri Meclis tarafından kabul edilmiştir.

- *Kastamonu Mebusu Sabri Bey'in tarik bedelâtı nakdiyesi hakkındaki teklifi kanuniyesi ve Muvazene-i Maliye, Nafia ve Dâhiliye Encümenleri mazbataları görüşmeleri ve Tahsin Bey'in konuşması:*

Görüşmeleri yapılmakta olan kanunun 6. maddesine göre “her şahıs yol bedeli olarak senede sekiz gün çalışmaya mecburdur...” Tahsin Bey konu ile ilgili konuşmasında köylerde memurların bu iş için adam bulabilirlerse bunun olabileceğini belirtmiştir. Köy yollarının yapılmasının gerekli olduğunu ancak bu işin savaş döneminde yapılamayacağını ifade etmiştir. Sultan II. Abdülhamit döneminde yol yapımına önem verildiğini o dönem de çok önemli yolların yapıldığını ancak bu yolların korunamadığını bugünkü altı bin kilometrelik yolların o dönemde yapılanlar olduğunu belirtmiştir. Şose bir yol yapmak için gerekenleri belirterek “Yolların güzergâhına bir kazık çakmak, şuraya şu kadar toprak koymak, şuradan bu kadar toprak inecek, demek lâzım. Bunu ancak bir mühendis yapar. Ancak Nafia kadrosunu tetkik ederken gördüm ki bütün nafianın yüz dört neferden ibaret mühendis, başmühendis, kondöktör ve sairesi var²⁹².” eldeki uzman eleman sıkıntısına dikkat çektikten sonra çıkarılmak istenen kanuna ihtiyaç olduğunu belirtip maddenin kabulünü teklif etmiştir. Meclis yapılan müzakereler sonunda maddenin atlanmasını yani tayy edilmesini kabul etmiştir²⁹³.

- *Tahsin Bey'in 1337 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Layihası münasebetiyle yaptığı konuşma:*

Tahsin Bey 1921 yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada ekonomik sıkıntının sebebi olarak gümrük gelirlerinin azalması, işgale uğrayan yerlerden aşar vergisi alınmaması ve aşar gelirlerinin düşmesi gibi sebeplerin gösterildiğini belirtmiştir. Bu durumda vergi işlerini kontrol etmek üzere müfettiş kadrolarının

²⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:19, İ:38, (2 Mayıs 1338/1922), s. 505, 506.

²⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:153, (19 Şubat 1337/1921), s. 304, 305.

²⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:53, (19 Şubat 1337/1921), s. 306.

kullanıldığını ifade ederek, ekonomik sıkıntının gerçek nedeninin hükümetin beceriksizliği olduğunu söylemiştir²⁹⁴.

- *Sulh Konferansına iştirak edecek murahhas heyeti ile bunlara verilecek tahsisata dair mazbata ve Tahsin Bey'in konuşması:*

Hariciye Vekâletinin senelik bütçesi içinde barış konferansına katılım sırasındaki masraflar için üç yüz bin lira tahsisat gösterilmiştir²⁹⁵. Lozan Barış Konferansına katılacak heyet için gereken masraf miktarı Lâyiha Encümeni ve Muvazene-i Maliye Encümenince yüz elli bin lira olarak belirlenmiştir²⁹⁶.

Tahsin Bey TBMM Hükümeti'nin harcırah konusunda önce Londra Konferansı'na gönderdiği Sami Bey heyetinin harcırahında hata yaptığını belirterek “İnsaf edelim arkadaşlar, biz bu parayı kimlerden alıyoruz²⁹⁷.” demek suretiyle tepki göstermiş ve Muvazene-i Maliye Encümeninin tespit ettiği miktarı yeterli görmüş ve bunun kabul edilmesini teklif etmiştir. Meclis gizli celse görüşmelerinin ardından 3 Kasım 1922 tarihinde yapmış olduğu aleni görüşmede Dış İşleri Bakanlığı bütçesine 150 bin lira tahsisat ayrılmasını kabul etmiştir.²⁹⁸

- *Kütahya Mebusu Cemil Bey'in, Sivas Harikzedegânına meccanen kereste itasına dair kanun teklifi, Isparta Mebusu Hacı Tahir Efendi'nin, Uluborlu ahalisine muktazi kerestenin meccanen kat'ına müsaade itasına dair kanun teklifi, Sinob Harikzedegânına miri ormanlardan meccanen kereste itasına dair kanun lâyihası ve Antalya, Maraş ve sair mahaller harikzedegânına meccanen kereste itasına dair hazırlanan Lâyiha-i Kanun hakkında Tahsin Bey'in Meclis'te yaptığı konuşma:*

Tahsin Bey “ Mesele zannedildiği kadar basit değildir. Vakıa memleketin çok yerleri yanmıştır. Harab olmuştur. Ahali mağdurdur, mazlumdur. Fakat bu öyle bir kanundur ki, eğer bunun yüzünden kazanmak isteyen kimselerin emellerini icraya mâni olacak bir takım

²⁹⁴ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:2, (16 Şubat 1338/1922), s. 788, 789.

²⁹⁵ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:3, (2 Kasım 1338/1922), s. 1003.

²⁹⁶ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:3, (2 Kasım 1338/1922), s. 1004.

²⁹⁷ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:3, (2 Kasım 1338/1922), s. 1006.

²⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:132, (3 Kasım 1338/1922), s. 326, 334.

kuyut ve şurut vaz'edilmezse bundan daima o gibi adamlar istifade edecekler. Bu kanunu celb edelim ve umumi bir bir şey yapalım.”²⁹⁹ diye konuşmuştur.

Tahsin Bey memleketin yakılıp yıkılmış olduğunu ve halkın mağdur olduğunu ifade ederken yapılmak istenen bu kanunla mağdur olanların değil, bu işlerle uğraşan ve ticaretini yapan bir kısım insanların yararlanacağını bu nedenle istenen kanunun yerine genel bir kanun yapılmasını teklif etmiştir. Meclis'te konuyla ilgili yeni bir kanun hazırlanması teklif edilmiş. Bu teklif kabul edilerek kanun teklifinin görüşülmesi sonra müzakere edilmek üzere ertelenmiştir³⁰⁰.

2.3. Arif (Arif Hikmet Özdemir) Bey'in Meclis Çalışmaları

Mustafa Kemal Paşa'nın her livadan milletin güvenini kazanmış 5 delegenin seçilerek Ankara'da yeni açılacak Meclis'e gönderilmesi isteği üzerine harekete geçen Arif Bey Bitlis ilinde 3 Nisan 1920'de yapılan seçimde 48 oy alarak milletvekili seçilmiştir³⁰¹. Arif Bey'in milletvekilliği Meclis tarafından 8 Temmuz 1920'de kabul edilmiştir³⁰². Arif Bey 16 Ağustos 1920'de Ankara'da TBMM'ye katılmıştır³⁰³.

Arif Bey'in Meclis'te 1920 yılında herhangi bir şubede görev aldığına dair bilgi mevcut değildir. Onun 1921 yılında 5. Şube'de³⁰⁴, 1922 yılında 3. Şube'de³⁰⁵, 1923 yılında 4. Şube'de görev yaptığı bilinmektedir³⁰⁶.

Arif Bey 1920 yılında Dâhiliye ve İktisat Encümenliği'nde görev yapmıştır³⁰⁷. Arif Bey zaman zaman izin alarak memleketine gitmiştir. İlk iznini 25 Kasım 1920'de 1,5 ay olmak üzere kullanmıştır³⁰⁸. İzinde iken tekrar Meclis'e başvurarak kış şartları nedeniyle izin sürelerinin 15 Nisan'a kadar uzatılması talebinde bulunmuştur. Bu isteği Meclis tarafından kabul edilmiştir³⁰⁹. Arif Bey 30 Mart 1922'de üç ay süreyle izin isteğinde bulunmuş olup

²⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:20, İ:45, (20 Mayıs 1338/1922), s. 96.

³⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:20, İ:45, (20 Mayıs 1338/1922), s. 96.

³⁰¹ TBMM Arşivi, Sicil No.52.

³⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:30, (8Temmuz 1336/1920), s.207.

³⁰³ Çoker, a.g.e, s.171.

³⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:2, (2Mart1336/1920), s.19.

³⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:18, İ:1, (2Mart 1337/1921), s.21.

³⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:1, (1Mart1339/1923), s.21.

³⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:5, İ:81, (11Ekim1336/1920), s.30.

³⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ:106, (30Aralık 1336/1920), s.26.

³⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ:106 ,(30 Aralık 1336/1920), s.45.

aynı gün isteği kabul edilmiş ve üç ay izinli sayılmıştır³¹⁰. Bu izin süresinin sonunda 30 Ağustos 1922'de Meclis'e müracaat ederek iznini bir ay daha uzattırması³¹¹.

Arif Bey I. Dönem TBMM'deki çalışmalarında vermiş olduğu toplam yedi önerge ve teklif ile öne çıkmıştır. Bu önerge ve teklifler daha ziyade yol, köprü tamiri, bütçe görüşmeleri, İstiklâl Madalyası, askerlik tecili ve Meclisi ziyarette bulunan bir din adamına hoş geldin denilmesi için verilmiş önerge ve tekliflerdir. Ayrıca Arif Bey Meclis çalışmaları sırasında üç kez Meclis'ten izin almıştır. Arif Bey Meclis'te II. Grup milletvekilleri arasında gösterilmektedir³¹².

2.3.1. Önerge ve Konuşmaları

- Arif Bey ve diğer Bitlis Milletvekillerinin Diyarbakır Caddesi'nde bulunan Alemdar Köprüsü'nün tamir edilmesine dair önergesi:

Arif Bey ve arkadaşlarına ait Alemdar Köprüsü'nün tamir edilmesine dair önerge 30 Kasım 1920'de Meclis Genel Kurulunda ele alınmış aynı gün Heyeti Vekile'ye havale edilmiştir³¹³. Arif Bey'in, Diyarbakır Caddesinde bulunan Alemdar Köprüsü'nün tamir ettirilmesine dair temenni önergesine Nafia Vekâleti'nin Meclis'e göndermiş olduğu 16 Aralık 1920 tarihli cevabı 27 Aralık 1920 tarihinde Meclis'te görüşülmüştür. Buna göre Bitlis Diyarbakır yolu üzerindeki Alemdar Köprüsü'nün tamir edilmesi için 1921 yılı bütçesine tahsisat ayrılacağı ifade edilmiştir³¹⁴.

Bitlis Milletvekili Arif Bey'in Bitlis Diyarbakır yolu üzerindeki Alemdar köprüsü'nün tamirini isteği Nafia Vekâleti (Bayındırlık Bakanlığı) tarafından uygun görülmüştür.

- Bitlis Milletvekili Arif Bey'in Ankara civarındaki Ulucak Köprüsü'nün tamir ettirilmesine dair teklifi:

Arif Bey'in teklifi Nafia Vekâleti'ne gönderilmiştir. Ancak daha sonra Ulucak Köprüsü'nün tamir ettirilmesi teklifinin sonucu Meclis kayıtlarında bulunmamaktadır³¹⁵.

³¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:18, İ:17, (30 Mart 1338/1922), s.417,418.

³¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:93, (30 Ağustos 1338/1922), s. 413.

³¹² Tarık Z.Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, (1859-1952), Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1985 s.539.

³¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ:105, (29 Kasım 1336/1920), s.117.

³¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:7, İ:123, (27 Aralık 1336/1920), s.58.

³¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:18, İ:9, (16 Mart 1336/1920), s.239,240.

- Bitlis Milletvekili Arif Bey’le arkadaşlarının Meclisi saniinin locasında Vilâyat-ı Şarkiyye ulemasından Bediüzzaman Said Molla’ya beyanı hoş âmedi edilmesine dair önergesi:

Bitlis Milletvekili Arif Bey ve arkadaşları 9 Kasım 1922’de Ankara’da Meclis’i ziyarette bulunan doğu ulemasından Bediüzzaman Molla Said Efendi’ye Meclis tarafından hoş geldin denilmesi teklifinde bulunmuştur. Bu teklife Meclis’te alkışlarla destek verilmiş ayrıca Milletvekilleri bu âlim zattan kürsüye gelip dua etmelerini istemişlerdir³¹⁶.

- Meclis’te 1338 senesi Avans Kanunu Layihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası görüşmeleri ve görüşmeler sırasında Arif Bey’in teklifi:

Meclis’te görüşülen Muvazene-i Maliye Encümeni’ne ait 13. maddenin “Madde 13. Muvazene-i umumiyye dâhil ve haricinde maaş ve ücurata zamimeten verilmekte olan tahsisatı fevkalâde i şehriyeden (Büyük Millet Meclisi azasının muhassatı dâhil) yüzde yirmi kat olunmuştur”³¹⁷.

Bu madde ile ilgili olarak bazı milletvekilleri gibi Arif Bey’de madde üzerinde düzeltmeler yapılması için teklif vermiştir³¹⁸. Arif Bey Meclis’e sunduğu teklifinde tahsisat ücretlerinde maaşların bin kuruşa kadar olanlarından yüzde on, bin kuruştan fazla olanlarından ise yüzde yirmi pay verilmesini teklif etmiştir. Arif Bey ile birlikte bazı milletvekillerinin madde ile ilgili verdiği düzeltme teklifleri kabul edilmemiştir³¹⁹.

- Karahisarı Sahib Mebusu Ömer Lütfi Bey’le, Bitlis Mebusu Arif Bey’in de aralarında bulunduğu bazı mebusların Büyük Millet Meclisi memurlarının İstiklâl Madalyasıyla ödüllendirilmelerine dair önerge:

Arif Bey ve arkadaşları, Meclis’in en zor günlerinde büyük fedakârlıklar gösteren memurlarına İstiklal Madalyası verilmesini teklif etmişlerdir. Teklif Meclis’te Divanı Riyasete havale edilmiştir³²⁰. Ancak teklif I. Meclis’in son çalışma günü olan 16 Nisan 1923 tarihinden sonra toplanmadığı için I. Meclis’te bir daha gündeme gelmemiştir³²¹.

³¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:135, (9 Kasım 1338/1922), s. 439.

³¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:17, İ:167, (28 Şubat 1338/1922), s. 177.

³¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 17, İ:167, (28 Şubat 1338/1922), s. 182.

³¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:17, İ:167, (28 Şubat 1338/1922), s. 183.

³²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:29, İ:25, (15 Nisan 1339/1923), s. 152.

³²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:29, İ:25, (15 Nisan 1339/1923), s. 152.

- Erzincan Mebusu Tevfik Bey'le, Bitlis Milletvekili Arif Bey'in içinde bulunduğu bazı milletvekillerin Vilâyeti Şarkiye muhacirlerinin dört ay daha askerlikten tecillerine dair önergesi:

Arif Bey ve arkadaşlarının 8 Mart 1923 tarihinde Meclis görüşmelerinde Vilâyeti Şarkiye muhacirlerinin yaşamış oldukları mağduriyetten dolayı dört ay askerlikten tecil edilmelerini istemiştir. Bu isteği Meclis, temenni olarak Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bildirmiştir³²².

- Bitlis Milletvekili Arif Bey ile Erzincan Milletvekili Tevfik Bey ve arkadaşlarının Dersimli Zeynozade Bego Ağa'nın maluliyetine binaen bakıye-i müddeti cezaiyesinin affına dair kanun teklifi:

Cezası nedeniyle hapiste bulunan Dersimli Bego Ağa'nın hasta olduğu ve vatan hizmetinde olan bir aileden geldiği için affedilmesini Arif Bey ve arkadaşları istemiştir. Teklif Meclis tarafından 19 Eylül 1921 tarihinde kabul edilmiştir³²³.

2.4. Emin (Mehmet Emin Geveci) Bey'in Meclis Çalışmaları

Mehmet Emin (GEVECİ) Bey'in ismi ilk kez 22.9.1336 (22 Eylül 1920) tarihinde yapılan İstiklal Mahkemeleri üye seçiminde göze çarpmaktadır. Yapılan ilk oylamada 67 oyla en çok oy alan üçüncü kişi olmasına rağmen Mehmet Emin Bey özel sebeplerden dolayı görevden affını istemiştir.³²⁴ Ancak yine de yoğun oylar sebebiyle önce Sivas ve sonrada Samsun İstiklal Mahkemeleri'ne seçilerek görev yapmıştır.

2.4.1 Önerge ve Konuşmaları

- Emin Bey'in Başaralı Mustafa Efendinin affı hakkındaki Kanun münasebetiyle yaptığı konuşma:

Mardin Mebusu Necib Bey ve Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey Konya eşrafından Başaralı Mustafa Efendi'nin İstiklal Mahkemesi tarafından verilen cezasının affedilmesi ile ilgili olarak bir kanun teklifi vermişlerdir. Gerekçe olarak da şahsın aslında son derece iyi niyetli, cömert ve yardımsever bir kişi olmasını göstermişlerdir. Bu konu üzerinde oldukça uzun

³²² TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:7, (8 Mart 1339/1923), s.37-38.

³²³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:12, İ:79, (19 Eylül 1337/1921), s.265,266. Not. İlgili Teklif Arsan Bey bölümünde yer almıştır. Tekrardan kaçınmak amacıyla burada verilmemiştir. Kanun teklifinin tam metni için bakınız s. 158.

³²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:70, s.262, 22.09.1336/1920

konuşmalar yapılmış, lehte ve aleyhte birçok söz söylenmiştir. Genel olarak af hususunun kişiye özel olarak değil, eğer yapılacaksa, genel bir af şeklinde yapılması gerektiği belirtilmiştir. Büyük Zafer sonrasındaki bu günlerde vatana ihanet suçları hariç diğer suçlardan hüküm giyenlerin cezalarının affedilebileceği değerlendirilmiştir.

Mehmet Emin Bey bu dönemde, iki dönem İstiklal Mahkemesi üyeliğinden sonra Adalet Komisyonu üyesidir. Bu haseple yaptığı konuşmasında İstiklal Mahkemelerinin verdiği kararların kesinliğinden bahsederek, Adalet Komisyonunun verilen kanun teklifiyle ilgili İstiklal Mahkemesi kararlarının üzerine mütalaada bulunma yetkisinin bulunmadığından bahisle, bu tip kanun tekliflerinin alt komisyon olarak Adalet Komisyonuna gönderilmesinin zaman kaybından başka bir şey olmadığı, bu nedenle öncelikle Adalet Komisyonunun yetki sınırlarının belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca verilecek af kararında İstiklal Mahkemesi kararlarının da çiğneneceğini, mahkeme üyelerinin çalışmalarına haksızlık yapılacağını vurgulamıştır.

Son söz olarak da genel kanıtı uyarak, eğer bir af yapılacaksa kişilerin adlarına özel değil, şartları uygun olan herkes için çıkarılması gerektiğini söylemiştir.³²⁵ Oylama neticesinde rüşvet suçlamasından mahkum olan Başaralı Mustafa Efendi ve arkadaşları affolunmuştur.

- Emin Bey'in Sürmeneli Tiryandafil Oğullarından Aşaforoğlu Yani ve rüfekasının idamları hakkındaki hükmün tasdikine dair mazbata münasebetiyle:

Adalet Komisyonu başkanı olarak “Suçları ne?” sorusuna “Neye dair izahat istiyorsunuz efendim? Bunların muhtelif cürümleri vardır. Bunlar Santa eşkıyasındandır.. Mutaaddit insanlar katletmişler, kuttarı tariklik etmişlerdir. Birçok asker öldürmüş, emniyeti dâhiliyeyi ihlâl etmiş, mutaaddit cürüm irtikâb etmişler.” Diye cevap vermiştir. Sürmene'nin Hozara karyesinden ve Tiryandafil oğullarından Aşaforoğlu Yani ve rüfekası Todor veledi Yorika. ve Avraham veledi Haralambo ve Kostı veledi Anastas ve Korifa veledi Yanko'nun idamı ile ilgili idam kararı, Adalet Komisyon başkanı olarak Mehmet Emin Bey ve arkadaşlarının olumlu teklifleriyle karara bağlanarak onaylanmıştır.³²⁶

Emin Bey'in Memurin Muhakemat Heyeti, heyeti tahririye kadrosunun tevsiine dair kanunla ilgili olarak Mehmet Emin Bey'in yoğun çalışmaları vardır. Aslına bakılırsa bu

³²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:97, s:528, 06.09.1338/1922

³²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:101, s:33, 13.09.1338/1922

kanun teklifi Memurin Muhakematı heyetine alınması gereken 2500 kuruş maaşla 1 başkatip, 1500 kuruş maaşla 1 ikinci katip ve 1000 kuruş maaşla 1 mukayyit görevlendirilmesiyle ilgilidir. Bu kadar basit görülen bu konu, o günün ekonomik sıkıntıları içerisinde, tüm o savaştan yeni çıkmış ortamın sıcaklığında dahi milletin bir kuruşunu israf etmemeye çalışan meclisin titiz çalışmaları yüzünden ancak farklı tarihlerde yapılan 5 ayrı oturumda görüşüldükten sonra 31.01.1339/1923 tarihinde kabul edilebildi.³²⁷

- Emin Bey'in Hiyaneti vataniyeden küreğe mahkûm Tepedelenli Nureddin hakkındaki Adliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle sözleri:

Mehmet Emin Bey'in bir başka konuşması ise vatana ihanet suçundan mahkum bulunan Tepedelenli Nurettin hakkındadır. Emin Bey Adliye Encümeni başkanı sıfatıyla Tepedelenli Nurettin'in aftan istifade etmesi gereken şahıslardan olduğunu Adliye Vekaleti(Adalet Bakanlığı)'nin dikkatine sunmuştur.³²⁸

Benzer mahiyetteki görüşmeler sırasında söz alan Mehmet Emin Bey'in görüşleri şu şekilde tasnif edilebilir:

1.Levazım Binbaşısı İsmail Hakkı Efendinin affi hakkındaki mazbata münasebetiyle konuşan Emin Bey İsmail Hakkı Efendi'ye verilen cezanın, daha önceden çıkartılan af kanunu kapsamında olması nedeniyle icra edilmemesi gerektiğini belirtmiş, sunulan af mazbatasını oy çokluğu ile kabul edilmiştir.³²⁹

2.Hacı Hatiboğlu Osman'ın bakıye müddeti cezaiesinin affına dair kanun lâyihası münasebetiyle yapılan konuşmalar oldukça ilginçtir. Hacı Hatiboğlu Osman isimli şahıs Antalya'da eşkiyaya yataklık suçlamasıyla yakalanmış ve Konya İstiklal Mahkemesi tarafından 6 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Ancak sağlığının bozuk olduğu ve hapis yatması durumunda hayatının tehlikeye gireceği iddiasıyla doktora başvurmuş ve bu durumu doktor raporuyla doğrulanmıştır. Bu şahsın affedilmesiyle ilgili yapılan görüşmeler esnasında iki konu öne çıkmıştır. Birincisi cezaevlerinde çok daha hasta şahıslar tutuklu bulunurken Hacı Hatiboğlu Osman'ın affedilmesinin ne derece doğru olacağıdır. Bu şahsın dilekçeyle müracaat ederek doktor raporu alabilme imkanına sahipken, Anadolu'nun birçok ücra cezaevlerinde daha mağdur bulunan kişilerin cezalarını çekmeye devam etmesinin yarattığı çelişki tartışılmıştır. İkinci olarak ise, silahlı eşkiyanın girdiği herhangi bir evin sahibinin, elbette ki buna karşı

³²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:184 s.98, 31.01.1339/1923

³²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:143,s.36, 22.11.1338/1922

³²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:153,s.289, 09.12.1338/1922

çıkacak gücünün bulunamayacağıdır. Burada değerlendirilmesi gereken sorun, yapılan yardımın gönüllü olarak mı, yoksa silah zoruyla mı yapıldığı hususudur. Netice itibariyle Emin Bey Adliye Encümen reisi olarak bu şahısın aftan yararlanması gerektiğini belirtmiş ve yapılan oylama sonucu Hacı Hatiboğlu Osman'ın kalan cezası affedilmiştir.³³⁰

- Emin Bey'in Erzurum Mebusu Necati Beyle rüfekaşının, İntihabı Mebusan Kanununun tadiline dair kanun teklifi münasebetiyle:

Öncelikle belirtilmelidir ki bu kanun teklifi 1. Meclisin en şaibeli, en çok tartışılan ve ses getiren tekliflerden biridir. Hatta günümüzde dahi bu kanun teklifi oldukça geniş çevrelerce bilinmekte ve tartışılmaya devam edilmektedir. Çünkü bu teklif Mustafa Kemal Paşa'nın Milletvekili seçilebilme hakkının gaspına yönelik olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle Emin Bey'in sözlerinden önce bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın değerlendirmesini olduğu gibi incelemekte fayda vardır. Kanunla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması aynen şöyledir:

“Efendim bu teklifi kanuni bir maksadı mahsus ihtiva ediyor ve bu maksadı mahsus doğruca şahsıma taallûk ettiğinden müsaade ederseniz birkaç kelime ile fikrimi arz etmek istiyorum. Erzurum Mebusu Süleyman Necati ve Mersin Mebusu Salâhaddin ve Canik Mebusu Emin beyefendiler tarafından teklif olunan lâyihai kanuniye doğrudan doğruya benim şahsımı vatandaşlık hukukundan mahrum etmek noktai nazarına matuftur. — Ön dördüncü maddede yazılı olan satırları gözden geçirecek olursanız orada deniliyor ki :

Büyük Millet Meclisine âza intihabolunabilmek için Türkiye'nin bugünkü hudutları dâhilindeki mahaller ahalisinden olmak meşruttur veya dairei intihabiye dâhilinde mütemekkin olmak meşruttur. Ondan sonra muhacereten gelenlerden Türk ve Kürtler tarihi iskânlarından itibaren beş sene mürur etmişse intihabolunabilir. Maalesef mahalli tevellüdüm bugünkü hudutlar haricinde kalmış bulunuyor. Saniyen her hangi bir dairei intihabiye beş sene mütemekkini dahi değilim. Mahalli tevellüdüm bugünkü hududu amilimizin haricinde kalmıştır. Fakat bu böyle ise bunda benim katıyen bir kasıt ve kabahatim yoktur. (Hâşa Paşa Hazretleri sesleri) Bunun sebebi, bütün memleketimizi, milletimizi mahıv ve muzmahil etmek isteyen düşmanların harekâtında muvaffak olmaktan kısmen menedilememiş olmasıdır. Eğer

³³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:101, s.19, 13.09.1338/1922

düşmanlar tamamen maksatlarına muvaffak olmuş olsalardı; Allah muhafaza etsin, buraya vâziülümza olan efendilerin dahi memleketleri hudut haricinde kalabilirdi. Bundan başka bu maddenin talebettiği şartı haiz bulunmuyorsam, yani beş sene mütemadiyen bir daim intihabiyede sakin olamamış isem o da bu vatana ifa ettiğim hidemat yüzündendir. Eğer bu maddenin talebettiği şartı ihraza çalışsa idim İstanbul’u kazandırmaktan ibaret olan Arıburnu ve Anafartalar’daki müdafaatımı yapmamaklığım lâzım gelirdi. Eğer ben bir yerde beş sene oturmaya mahkûm olsa idim Bitlis ve Muş’u aldıktan sonra Diyarbekir istikametinde tevessü eden düşmanın karşısına çıkamamaklığım, Bitlis ve Muş’u kurtarmaktan ibaret olan bu vazifei vataniyemi yapmamaklığım lâzım gelirdi. Bu efendilerin talebettiği şeraiti ihraz etmek istese, idim Suriye’yi tabiye eden orduların enkazından Haleb’de bir ordu teşkil ederek düşmana karşı müdafaa etmemekliğim ve bugün hududu millîye dediğimiz hududu fiilen tesbit etmemekliğim lâzım gelirdi. Zannediyorum ki, ondan sonraki mesaim cümlelerin malûmudur. Hiçbir yerde beş sene oturmıyacak kadar sarfi mesai etmiş bulunuyorum. Ben zannediyorum ki; bu hidematımdan dolayı milletimin muhabbetine ve teveccühüne nıazhar oldum.. (Hay hay sesleri) Belki bütün âlemi islâmın muhabbet, ve teveccühüne mazharım. Binaenaleyh bu teveccühata mukabil vatandaşlık hukukundan ıskata mâruz kalacağımı asla hatıra getirmezdim. Tahmin ediyorum ve ediyordum ki; ecnebi düşmanlar bana suikasetmek suretiyle de memleketimdeki hizmetimden beni tecride çalışacaklardır. Fakat hiçbir zaman hatır ve hayalime getirmezdim ki Meclisi Âlide velev iki üç kişi olsun, aynı zihnivette bulunabilsin. Binaenalevh ben anlamak istiyorum; bu efendiler dairei intihabiyeleri halkının ciddî olarak tercümanı fikir ve hissi midirler? Yine bu efendilere karşı söylüyorum. Mebus olmak itibariyle tabî şâmil bir sıfatı cami bulunuyorlar. Binaenaleyh demek istiyorum ki millet; bu efendilerle hemfikir midir? (Katiyen sesleri) Saniyen efendiler beni vatandaşlık hukukundan ıskat etmek salâhiyeti bu efendilere nereden verilmiştir? Bu kürsüden resmen Heyeti Aliyenize bu efendilerin dairei intihabiyeleri halkına ve bütün millete soruyorum ve cevap istiyorum.”

Mustafa Kemal Paşa’nın bu konuşması üzerine teklif sahipleri Erzurum Mebusu Süleyman Necati ve Mersin Mebusu Salahaddin Bey’ler birer konuşma yaparak teklifin yanlış anlaşıldığını, kesinlikle Mustafa Kemal Paşa’nın kastedilmediğini belirterek, Mustafa

Kemal Paşa'nın "müstesna" olduğunu söylemişlerdir. Buna karşılık Mustafa Kemal'in cevabı serttir: "Benim müstesna olduğuma dair bir kanun yoktur ve müstesna olamam."

Bunun üzerine Mehmet Emin Bey de söz alarak meramını şöyle ifade etmiştir:

"Muhterem arkadaşlarım, teklifte imzası bulunan arkadaşlarınızdan birisi de bendenizim. Hüseyin Avni Bey biraderimizle Necati Bey biraderimizin izahatı, zannederim maksadımızı, tamamen anlatmıştır. Fakat şahsım itibariyle şunu söylüyorum ve bütün mukaddesatımla temin ediyorum ki, o madde yazılırken hiçbir vakit Paşa Hazretlerinin ismi, hatıra gelmemiştir ve gelmesi ihtimali de esasen yoktur ve o maddeden böyle bir şey de anlaşılabilir. Çünkü Paşa Hazretleri değil beş seneden, on seneden, daha uzun zamandan beri bu vatana hizmet etmiş, çok muvaffakiyetler vücuda getirmiş; Türkün timsali bir zattır. Ben tekrar kemali samimiyetle ve bütün mukaddesatımla temin ederim ki; Paşa Hazretlerinin isimleri o madde esnasında mevzuubahsolmamış ve hatıra gelmemiştir. İkinci noktaya gelince: Bendeniz Samsun Mebusu olmak sıfatıyla ve kemali cüretle ilân ederim ki ve beni intihabeden zevatın, tercümanı hissiyatı olarak söylüyorum ki: Benim memleketimden bir Arap ve bir Arnavut mebus olamaz ve olması imkânı da yoktur. Ve ben bu sözü söylemekle, bütün milletin hissiyatına tercümanım, işte meydan, bundan on sene sonra, yirmi sene sonra bu hal artık yoktur. Bizim düşündüğümüz şey, Türkiye Türklerindir, bu memlekette yaşayan insanların. Bundan haric olanlar, Arnavut dindaşlarımız, Arap dindaşlarımız giderler memleketlerinde hizmet ederler, memleketlerinin huzur ve saadetlerine çalışırlar; biz de iftihar ederiz. Paşa Hazretlerinin tarzı telâkkilerinden müteessir oldum, vallahi efendim; hatırıma böyle bir şey gelmedi; dondum kaldım. Paşa ki, bizi kurtaran ve bu memleketi kurtaran bir şahsiyettir. Biz nankör olmalıyız ki, böyle bir telâkki sahibi olalım, nasıl olur ki, böyle bir şey hatıra gelsin? Rica ederim, biz de müslümanız, biz de kadirşinas adamlardanız. İyilikleri hiçbir zaman unutamayız. Böyle bir şeyi hatıra getirmektense ölmek benim için daha iyidir. Eğer biz muhalefette bulunduğumuzdan dolayı böyle bir şey hatıra geliyorsa ki, rica ederim, biz şimdiye kadar bu memleketin saadetini muhil hiçbir muhalefet göstermedik zannındayım. Hariçte belki Paşa Hazretlerini - iddia ederim- hepinizden fazla ben severim."

331

³³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ: 149, s.159-163 02.12.1338/1922

Bu konuda söz alan birçok milletvekilinin konuşmalarından sonra teklif Kanuni Esasi Komisyonuna havale edilmiştir. Daha sonra yapılan meclis oylaması ile de teklif reddedilmiştir.

2.5. Ferit (Hüseyin Ferit Törümküney) Bey'in Meclis Çalışmaları

2.5.1. Önerge ve Konuşmaları

Hüseyin Ferit Bey 1. Meclisin en çalışkan ve en bilgili üyelerinden biriydi. Sadece verdiği tavrilerle değil, diğer milletvekillerinin vermiş olduğu tavriler üzerine yapmış olduğu konuşmalarla da hem aydınlatıcı hem de yol gösterici olmuştur.

Öncelikle, verdiği tavriler şu şekildedir:

- Meclis çalışmalarını düzenleyen Dahiliye Nizamnamesi'nin(Meclis İç tüzüğü) bazı maddelerinin günün koşullarına uymaması nedeniyle uygulama alanı bulunmadığı, ancak iş ve işlemlerin yürüyebilmesi için geriye kalan maddelerin geçerli sayılarak kullanımına devam edilmesi için verdiği tavrilerdir³³². Tavriler oylamayla kabul edilmiştir.
- Ereğli havzasındaki maden işletme ve şimendifer inşası ruhsatnamesinin keenlemyekün addedilmesinin tahtı karara alınmasına dair tavriler:

Bu önerge son derece önemlidir. Fransızlarla İtalyanların ülkeyi paylaşma çabaları sırasında ülkenin yer altı kaynaklarının da paylaşımı öngörülmüştür. Bu nedenle daha I. Dünya savaşından önce kurulan bir şirket ile Ilısu Havzası üzerinde bir demiryolu kurulması planlanmıştır. O günün anlaşmaları çerçevesinde kurulan demiryolu hattının yanlarındaki birer kilometrelik alan içerisindeki bütün maden işletmeleri hakkı, demiryolunu yapan şirkete verilmekteydi. Bu şirketin %10 hissesine ise, o gün Erzurum Milletvekili bulunan Celalettin Arif Bey ve kardeşleri sahiptir. Hüseyin Ferit Bey bu teklifiyle daha savaştan önce verilmiş ve fakat yakın zamanda İstanbul Hükümetlerince süresi uzatılmış bulunan bu anlaşmanın yok hükmünde sayılarak yer altı vatan zenginliklerinin yabancılar/düşmanlar eline geçmesini engellemeyi amaçlamış, bu yolda da gerekirse Celalettin Arif Bey'in şirketteki haklarından gönüllü olarak feragat etmesi gerektiğini belirtmiştir. Celalettin Arif Bey, zaten düşmanlara bir karış toprağın bile verilmemek için

³³² TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:30, 08.07.1336/1920 s.216-219

bu meclisin toplandığını ve vatan evlatlarının kanını döktüğünü belirtmiş, gerektiği takdirde haklarından feragat edeceğini tebliğ etmiştir. Ancak yapılan oylama sonucunda taktir reddedilmiştir³³³.

- Bir diğer önerge ise Ankara Valisi iken vefat eden ve büyük bir vatansever olan merhum Dr. Reşit Bey'in ailesine Vatana Hizmet kaleminden maaş bağlanması ile ilgilidir. Reşit Bey'in eşi ve altı çocuğu yerleştikleri İstanbul'da büyük maddi sıkıntılar çekmekte, çocukların okul paraları bile ödenememekte, ayrıca bunun yanında merhum Dr. Reşit Bey'in vatanseverliği nedeniyle baskı altında tutulmaktaydı. Kanun teklifi önce Layiha Encümenine, sonra Kavanini Maliye ve Muvazenei Maliye Encümenlerine havale edilmiş ve Büyük Millet Meclisinde yapılan oylama sonucu merhumun ailesine 5000 kuruş aylık bağlanması 19.01.1922 günü kabul edilmiştir.³³⁴
- 5 Şubat 1922 tarihinde Hüseyin Ferit Bey ve 43 arkadaşı, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görev süresinin 3 ay daha uzatılması talebiyle bir taktir:

Milli Mücadelenin en buhranlı dönemlerinden birinde, 5 Şubat 1922 tarihinde Hüseyin Ferit Bey ve 43 arkadaşı, "Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşaya Başkumandanlık tevcihine dair olup evvelce üç mah temdid edilmiş olan kanun 5 Şubat 1338 tarihinden "itibaren üç mah daha temdidedilmiştir." şeklinde Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görev süresinin 3 ay daha uzatılması talebiyle bir taktir vermişlerdir. Bu sırada, Milli Mücadele'nin en buhranlı zamanında bile böyle bir kanunu geçirmek istemeyenler Usul Yönünden itirazlarda bulunarak önergenin alt komisyonlara gönderilmesi gerektiğinden bahisle oylamayı geciktirmek istemişler, ancak "aciliyet kararıyla" yapılan oylama neticesinde taktir kabul edilmiştir.³³⁵

- Hüseyin Ferit Bey bir başka taktirinde Hürriyet Kahramanı merhum Resneli Niyazi Bey'in ailesine ve Ankara ve Biga eski vekili Sadık Atıf Bey'e Hidematı Vataniye kaleminden maaş bağlanmasını teklifi:

Kanun teklifi ilgili Layiha Encümeni'nden geçtikten sonra Muvazenei Maliye Encümenine gönderilmiştir. Encümen görüşünde; yurdun o günkü sınırları dışında yaşayanlara maaş bağlanmasının kanunen mümkün olmadığını ve Resneli Niyazi Bey'in

³³³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:157 26.02.1337 s. 428-433

³³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2 İ:36 19.05.1337, C:1 İ:83 29.09.1337, C:1 İ:147 19.01.1338

³³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1 İ:154 5 Şubat 1338/1922 s.202-204

bilinen bir ailesi olmadığından bahisle takrire olumsuz görüş bildirmiştir. Ancak daha önceden kendisine “ Vatana Hizmet” kaleminden ikibin kuruş maaş bağlanmışken Mondros Mütarekesinden sonra İngilizler tarafından yakalanarak Malta’ya sürülen ve burada geçirdiği hastalık neticesinde malul kalan Sadık Atıf Bey için maaş bağlanmasını uygun görmüş fakat verilecek maaşın 1000 kuruşu geçmemesi gerektiği yönünde kanaat bildirmiştir. Bunun üzerine 14.10.1338/1922 tarihinde yapılan Meclis oylaması ile Atıf Bey’e bin kuruş maaş bağlanmıştır.³³⁶

- Hüseyin Ferit Bey bir başka Kanun Teklifinde, İcra Vekilleri Heyeti’nin (Bakanlar Kurulu) Melis Başkanının teklifiyle **Meclis Üyeleri içerisinde çoğunluk usulüyle** seçilmesine dairdir. Bu konuyla ilgili yapılan konuşmalarda Meclis Başkanının her bir vekâlet için Meclis Üyeleri içerisinde **üçer aday** göstermesi ve Bakanların bu adaylar içerisinde seçilmesi yönünde teklifler gelmiştir³³⁷.

2.5.2.Meclis Konuşmaları

Hüseyin Ferit Bey’in I. Meclis içerisinde görev aldığı Komisyon ve Şubelerin başkanı olarak, ya da sadece diğer vekillerin vermiş olduğu teklifler hakkında söz olarak yaptığı 51 konuşması mevcuttur. Bu konuşmaların bazıları sadece bir veya birkaç cümleden ibaret iken bazıları gerçekten uzun ve aydınlatıcıdır. Biz burada bu konuşmalardan sadece önemli olanlarına yer vereceğiz.

Hüseyin Ferit Bey’in mecliste yaptığı ilk konuşma, Büyük Millet Meclisinin açılışının hemen arkasından, 24 Nisan 1920 günü Ağnam Vergisinin düzenlenmesi ile ilgili yapmış olduğu konuşmadır. Halhtan alınan vergi yurdun her tarafında değişik oranlarda alınmakta ve bu durum vatandaş üzerinde haksızlık ve bilinmezlik izlenimi uyandırmaktaydı. Çalışmalarını tamamlayamadan kapatılmış olan son Osmanlı Meclisi Mebusanında da bu konu görüşülmüş, ağnam vargisinin sekiz kat arttırılarak uygulanması öngörülmüşse de kapatılması sebebiyle bir karara varılamamıştır. Hüseyin Ferit Bey konuşmasında, ağnam vergisinin sekiz kat arttırımın çok fazla olacağını, en fazla dört kat arttırılarak tüm yurtda eşit olarak uygulanmasını teklif etmiş ve bu teklifi genel kabul görenek

³³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4 İ:119 14.10.1338/1922 s.404

³³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1 İ:94 04.11.1336/1920 s.291-292

aynen yasalaşmıştır. Burada görülmektedir ki, İlk Meclis daha ilk gününden halkın sorunlarının çözümü için çalışmalara başlamıştır.³³⁸

Hüseyin Ferit Bey İcra Vekillerinin seçilme esasları ile ilgili verilen bir kanun teklifi ile ilgili yaptığı konuşmada, kanun teklifinin İcra Vekillerini seçme yetkisinin sadece Meclis Başkanına verdiğini, tüm yetkinin tek bir kişiye verilmesiyle Meclis'in herhangi bir söz hakkı kalmayacağını, bu nedenle Meclis Başkanı'nın atama yapmak istediği her bir Vekalet için Meclis üyeleri arasından üçer aday göstermesi ve Meclisin, görev verilecek Bakanları gösterilen adaylar arasından salt çoğunluk yöntemi ile seçmesinin daha uygun olacağını belirtmiş ve bu konuda ayrıca bir takrir verdiğini de (bkz:Takrirler) vurgulamıştır.³³⁹

Aynı gün yani 1 Mayıs 1920 günü yapılan görüşmeler sırasında bir konu daha gündeme gelmiştir. Bu konu Elazığ Defterdarının Milletvekili seçilerek Meclise gelmesi ile ilgilidir. Elazığ Vali'si doğal olarak aynı kişinin hem defterdar olarak görev yapıp hem de milletvekilliği görevini yürütemeyeceğini belirtiliyor. Ayrıca bu şahsın maiyetinde bulunan memurlardan birinin ihtilas iddiası ile soruşturma geçirdiği ve milletvekili seçilen Defterdarın da zan altında bulunma ihtimaliyle dedikodulara yol açabileceği endişesini dile getirmiştir. Buna karşı Hüseyin Ferit Bey yaptığı konuşmasında, basit şüphelerin bir kişiyi mahkum etmeye yetmeyeceğini, emri altında bulunan bir memurun işlediği suç nedeniyle zan altında bırakılamayacağını söylemiştir. Yine de aynı kişinin hem mebus hem de devlet memuru olarak çalışamayacağı hususunda Elazığ Vali'sine hakvermiştir. Ancak bu konuşmasında vurguladığı çok daha önemli bir husus vardır; Millet Meclisi aynı zamanda Yürütme görevini de uhdesinde bulundurduğu için bazı özel bölgelere görevli ataması gerekeceğini ve bu görevlilerin vekillik sıfatlarını da aynı anda taşımaları gerektiğini belirtmiş ve çıkarılacak bir yasa ile Millet Meclisi içerisinde Valiliklere, müstakil mutasarrıflıklara ve Kolordu kumandanlıklarına atanan mebusların her iki görevi aynı anda deruhte etmesiyle vekillerden azami suretle faydalanılabileceğini belirtmiştir. Zaman içerisinde bu görüşe uygun olarak atamalar yapılmıştır.³⁴⁰

TBMM çalışmalarını sürdürürken elbette ki İstanbul Hükümeti de boş durmuyor, kendilerini yetkili görerek bazı icraatlarda bulunuyorlardı. Bunlardan bi tanesi görevdeki askeri erkânın terfii ve taltiflerini düzenlemektir. Bu konu Mecliste görüşülürken söz alan

³³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1 İ: 2, 24.04.1920,s.39-40

³³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2,İ: 8, 01.05.1920,s.171-180

³⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ: 8, 01.05.1922, s.155

Hüseyin Ferit Bey, konunun iki aşamada ele alınmasını istemiştir. Birincisi İstanbul Hükümeti tarafından yapılan tüm terfii ve taltiflerin keenlenyekan addedilmesini(yok hükmünde sayılmasını), ikinci olarak da bu terfii ve taltiflerin bizzat Millet Meclisi tarafından değerlendirilmesini istemiştir. Görüşleri kabul görmüş, İstanbul Hükümeti'nin kararları yok sayılmış ve terfii ve taltifler değerlendirilmek üzere Müdaafa-i Milliye Encümenine gönderilmiştir. Buradaki önemli ayrıntı ise, Büyük Millet Meclisi'nin daha ilk günlerden itibaren İstanbul Hükümetlerini nazarı dikkate almamaya başlamış olmasıdır.³⁴¹

TBMM çalışmalarına başladığı ilk günlerden itibaren yapılanması eksik bulunan teşkilatların kanunlara dayalı olarak tamamlanmasını hedeflemiştir. Bu teşkilatlardan bir tanesi Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi(Basın Yayın Genel Müdürlüğü)dir. Yapılan görüşmeler sırasında bazı milletvekilleri zaten bir Matbuat Müdüriyeti kanunu bulunduğundan bahisle sadece bu müdüriyetin kullanabilmesi için bir tahsisat çıkartılmasıyla iktifa edilmesi teklif edilmiştir. Ayrıca bir milletvekili ise kanunun sadece iki aylık bir süre için çıkarılmasını önermiştir. Buna karşılık Hüseyin Ferit Bey yaptığı konuşmasında bahse konu olan Matbuat Kanununun altı boş bir metin olduğunu, Müdüriyetin kurulmasına cevaz verildiği ancak çalışma alanıyla ilgili hiçbir kanun bulunmadığı ve bu müdüriyetin iş ve işlemleri ile ilgili o güne kadar hiçbir çalışmanın yapılmadığını belirtmiştir. Ayrıca hiçbir ödeneğin kanuna dayalı olarak kurulmayan bir teşkilata çıkarılmayacağı ve herhangi bir teşkilatın ise 2 ay gibi belirli bir süre için kurulmasının dünyada örneği olmadığını belirterek diğer konuşmacılara cevap vermiştir. Yine teklif olunan kanunun 3. Maddesi “Müdüriyeti Umumiyenin zirdeki kadro ve tahsisat cetvelinde irşad ve istihbarat masarifi unvanı ile murakkam bulunan 1 250 000 kuruşluk tahsisat İcra Reisinin mucibine iktiran etmek şartıyla Müdürü Umumi tarafından sarfedilecektir.” Şeklindeyken verdiği bir ara-önergeyle “mucibine” kelimesi yerine “tastikine” kelimesi kullanılmak suretiyle düzeltilmesini istemiş, yapılan oylama ile teklifi aynıyle yasalaşmıştır.³⁴²

Hüseyin Ferit Bey'in Muvazenei Maliye Encümeni Reisi olduğu dönemde Aşar vergisinin toplanma usulü ve süresi ile ilgili Meclis'e verilen kanun teklifi sırasında Hükümet ve Maliye Encümeninin tekliflerini incelemişlerdir. Maliye Vekâleti paraya son derece muhtaç olduğu için Aşar vergisinin iki taksitte toplanılmasını istemiş Kavanini

³⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi C:1, İ:20, 24.05.1336/1920 s.25

³⁴² TBMM Zabıt Ceridesi C: 6, İ:25 07.06.1336/1920 s.128-131

Maliye Encümesi ise elde bulunan kanuna göre bu verginin 5 taksitte alınmasının lazım geldiğini belirtmişler, Muvazenei Maliye Encümeni ise ikisinin arasını bularak Aşar Vergisinin 3 taksitte toplanılması yönünde görüş bildirmiştir. Söz alan milletvekilleri Aşar vergisinin çiftçinin elde ettiği ürünün 12 de birine el koymak anlamına geldiğini ve zaten zor durumda bulunan çiftçinin daha fazla bunaltılmaması için kanunun tadil edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık Hüseyin Ferit Bey;

“Bir vergi, esasından tadil edildiği zaman şüphesiz yenisini tatbik edinceye kadar aradan bir zaman geçecektir ki o zaman, bir zamanı teşevvüştür. Hâlbuki biz bu gün vergilerimiz üzerinde böyle esaslı tadilât yapmamağa karar verdik. Çünkü bu günkü ihtiyacı maliyemiz bunlarla oynamağa katiyen müsait değildir. Binaenaleyh aşarın gerek tespit suretine, gerek tahmin suretine tebdiline veyahut arazi vergisine kalbi, bunlar gayet azim ve derin mesaili maliyedir ki bunlarla inşaallah karşımızda bulunan düşmanla kozumuzu paylaştıktan ve istikbalimizi temin ettikten sonra uğraşacağız. Binaenaleyh istirahat ediyorum; Ziraat encümenine lüzum olan ıslahat meselesini şimdilik talik edelim. Bu gün elde mevcut mükellefiyet kanunlarımızı ıslah ederek, azamî onların muavenetini celbedecek suretlerini kabul ederek, müstacelen bütçemizi tavzin ettirmek, bizim için hayatî bir meseledir. Çünkü bugün teşebbüs ettiğimiz maksada muvaffak olabilmekliğimiz ordumuzun kemaline vabestedir. Ordumuzun muvaffakiyeti, ancak dahilde teşkilâtı dahiliyemizin mükemmeliyeti ve bilhassa teşkilâtı maliyemizi de lâzım olan kavi bir hale ifrağ etmekle olacaktır. Binaenaleyh rica ediyorum, esaslı bir surette yapılacak tadilâtı zamanı münasibine terkedelim. Şimdi yapacağımız şeyleri müstacelen yapalım, bütçemizi tevzin ettirecek esbabı taharri edelim.”³⁴³

Şeklindeki konuşmasıyla o günün savaş şartlarında her hangi bir vergi indirimine gidilmesinin mümkün olamayacağını belirtmiştir.

2.6. Hüseyin (Gökçelik) Meclis Çalışmaları

Hüseyin Bey, 15 Mayıs 1919 tarihinde I.Dönem Meclis faaliyetlerinde bulunmuştur. Hüseyin Bey Meclis'in aktif milletvekillerinden biridir. Kendisine ait Meclis kayıtlarında çok sayıda önerge, teklif ve konuşması mevcuttur.

³⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 2 İ:44, 07.08.1336/1920 s.124-125

Hüseyin Bey'i I.Meclis'in çok çalışan ve çok az izin kullanan Milletvekillerinden biri olarak görmekteyiz. Bu nedenle Meclis'ten almış olduğu tek izin belgesi iki ay müddetli 26 Mart 1923 tarihine aittir³⁴⁴. Hüseyin Bey Meclis'te 1920 yılında 4. Şube³⁴⁵, 1921 yılında 2. Şube³⁴⁶, 1922 yılında 3. Şube³⁴⁷, 1923 yılında 1. Şubede³⁴⁸ görev yapmıştır.

Hüseyin Bey'in Meclis faaliyetleri arasında İstiklal Mahkemelerinde üyelik görevi de vardır. 22 Eylül 1920 tarihinde Meclis tarafından oluşturulan İstiklâl Mahkemeleri'ne ilk üye seçiminde 50 oy,³⁴⁹ tekrarlanan seçimde 41 oy alarak mahkeme üyeliğine seçilmiş ancak milletvekillerinin ilk seçimde aldıkları oylar geçerli sayılarak Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne seçilmiştir³⁵⁰.

Hüseyin Bey Meclis içerisinde I. Gruba mensup milletvekili olarak da bilinmektedir.³⁵¹ Bu nedendir ki dört dönem boyunca Hüseyin Bey aralıksız olarak Meclis'te Elazığ Milletvekili olarak yer almıştır.

2.6.1. Önerge ve Konuşmaları

İçişleri ve asayiş konusundaki değerlendirmeleri:

- Hüseyin Bey'in 12 Temmuz 1920 tarihinde Meclis'e verdiği önergesinde Dersim Sancağı'nda bazı kazalara kaymakam tayin edilen aşiret reislerinin tayinlerinin iptal edilmesi isteği:
- Hüseyin Bey'in Dersim Sancağında bazı kazalara, Karaballı ve diğer aşiret reislerinin tayin edildiklerini ve bunun azilden dolayı zarar gerektiren bir durum olduğuna ve tayinlerin ertelenme sebeplerinin Dâhiliye Vekâletinden temenni edildiğine ve Heyeti Umumiyenin de nazarı dikkatine arz edildiğine dair önergesi:

Hüseyin Bey o dönemde bölgeyi çok iyi tanıyan bir milletvekili olarak bazı aşiret reislerinin bölgede kaymakam olarak tayinlerinin uygun olmadığını belirterek bunun

³⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:11, (26 Mart1339/1923), s. 164.

³⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:5, İ:81, (11Ekim1336/1920), s. 14.

³⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:2, (2 Mart 1339/1923), s. 18.

³⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:141, (31.Ocak 1337/1921), s. 21. .

³⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:1, (1 Mart1339/1923), s. 20.

³⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ:70, (22 Eylül 1336/1920), s. 261.

³⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ:70, (22 Eylül 1336/1920), s. 274.

³⁵¹ Tunaya, a.g.e. s. 536.- Ahmet Demirel **Birinci Meclis'te Muhalefet** iletişim yayınları s.130, 131-Çoker, a.g.e. C:1, s. 301, 302, 303.

ertelenmesini istemiştir. Meclis Başkanınca bu önerenin Dâhiliye Vekâletine gönderilip tetkik edilmesine ve Meclis'e bilgi verilmesine karar verilmiştir³⁵².

- Hüseyin Bey'in o dönemde düşman işgalinde olan İstanbul'da bir Polis Müdürlüğü kurulması için hazırladığı teklif:

Hüseyin Bey Polislik mesleğinden gelen biri olarak İstanbul Vilayet Kanununun dördüncü ve beşinci maddelerinin tadil edilmesi hakkında bir kanun teklifi hazırlayarak İstanbul için bir Polis Müdürlüğü kurulmasını istemiştir. Bu teklif 13 Nisan 1921'de Meclis gündemine alınmış ve teklif buradan Lâyiha Encümenine gönderilmiştir³⁵³.

Lâyiha Encümeninin Hüseyin Bey'in verdiği teklife cevabı 14 Mayıs 1921 tarihli Meclis oturumunda görüşülmüştür. Meclis'e gönderilen Encümen kararında İstanbul'un halen düşman işgalinde olduğu belirtilerek Hüseyin Bey'in teklifi uygun görülmemiştir. Meclis Encümenin kararı doğrultusunda teklifi reddetmiştir³⁵⁴.

Hüseyin Bey verdiği teklifin görüşüldüğü oturumda söz almış ve Polislerin bağlı oldukları yapıyı hatırlatarak hem Dâhiliye Vekâletine hem de ildeki Mülki Amir olan Valiye bağlı olduklarını ifade etmiştir. Bu arada görüşmeler sırasında Mardin Milletvekili Necip Bey'in polise ihtiyaç olmadığını ifade etmesi üzerine Hüseyin Bey sözlerine şöyle devam eder: "Eğer polise ihtiyaç yoksa hepsini kaldırınız. Fakat şunu rica ederim, dikkat ediniz ki, hem polise ihtiyaç vardır, hem emniyeti umumiye ile polisi gayet güzel ıslah etmek icap eder³⁵⁵." şeklinde polislik mesleğinin önemini belirtmiştir.

Meclis Başkanı Lâyiha Encümeni mazbatasını oylamaya sunmuştur. Mazbata kabul edilmiş ve Hüseyin Bey'in teklifi müzakere edilmemiştir.

- Milletvekilliği ile memuriyetlerin birlikte yürütülüp yürütülmemesiyle ilgili kanunun tartışılması sırasında konu ile ilgili olarak Hüseyin Bey'e ait teklif:

Niğde Milletvekili Abidin Bey ve arkadaşlarının önergesi ile Eskişehir Mutasarrıflığı ve Erzurum Valiliği'nin konu ile alakalı Meclis'ten bilgi istemeleri üzerine milletvekilliğine seçilen memurların memuriyetleri hakkında teklif hazırlanmıştır. Lâyiha Encümeninin konu

³⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:32, (12 Temmuz 1336/1920), s. 256.

³⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:20, (13 Nisan 1337/1921), s. 466.

³⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:10, İ:33, (14 Mayıs 1337/1921), s. 290.

³⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:10, İ:33, (14 Mayıs 1337/1921), s. 290, 291.

ile ilgili mazbatasında konunun İcra Heyetinin teklifiyle Büyük Millet Meclis’inde görüşülmesinin uygun olduğu cevabı 5 Haziran 1920 tarihinde Meclis’e sunulmuştur³⁵⁶.

Konunun Meclis’te görüşülmesi sırasında Hüseyin Bey hazırladığı teklifinde vali, kolordu komutanı ve müstakil mutasarrıfların istisna olmak üzere milletvekillerinin memurluklarının devam etmemesini teklif etmiştir³⁵⁷.

Konu ile ilgili Meclis’e sunulan diğer tekliflerle birlikte görüşülen bu teklif Milletvekillerince kabul görmemiştir. Görüşmeler sonunda Lâyiha Encümeninin kararı kabul edilerek konunun Heyeti İcraie’ye bildirilmesine karar verilmiştir³⁵⁸.

- Hüseyin Bey’in Nahiye Müdürlerinin halk tarafından seçilmesi gerektiği hakkında teklifi:

Hüseyin Bey bu teklifiyle halkın Nahiye Müdürlerini seçmesini istemiştir. Bu teklif öncelikli olarak Layiha Encümenine havale edilmiştir³⁵⁹. Layiha Encümeni’nin konuyla ilgili 15 Ağustos 1920’de hazırlanmış olduğu rapor 18 Ağustos 1920’de Meclis gündemine alınmıştır. Layiha Raporunda teklif millet yararına uygun görülmüş olup konunun birde Dâhiliye Encümenliği’nde görüşülüp Meclis’e sunulmasına karar verilmiştir. Meclis başkanı tarafından bu konu tartışılmadan Dâhiliye Encümenine gönderilmiştir³⁶⁰.

Dâhiliye Encümeni ise 4 Kasım1920’de Meclis görüşmeleri sırasında konu ile ilgili olarak teklifin bir program dâhilinde Heyeti Vekile’ye bırakılarak müzakeresinin Heyeti Umumiye’ye götürülmesine karar vermiştir. 31 Ekim1920’de Dâhiliye Encümeninin bu kararı Meclis tarafından da kabul edilmiştir³⁶¹.

- Hüseyin Bey’in Seyyar Jandarma Kanunu görüşmelerinde verdiği teklif:

Hüseyin Bey polislik mesleğinden gelen bir milletvekili olarak ülke asayişini sağlamak için kurulmak istenen Seyyar Jandarma Kanunu ile ilgili olmak üzere Meclis’e bir teklif sunmuştur. Bu teklifte daha ziyade Jandarmaların maaş konusu gündeme getirilmiş ve bir başka milletvekilinin vermiş olduğu kanun teklifindeki 1200- 1500 kuruş olan maaş-

³⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:24, (5 Haziran1336/1920), s.75.

³⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:24, (5 Haziran 1336/1920), s.80, 83, 85.

³⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:24, (5 Haziran 1336/1920), s. 87.

³⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:38, (21 Temmuz 1336/1920), s. 370.

³⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:52, (15 Ağustos 1336/1920), s. 294.

³⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:5, İ:94, (4 Kasım1336/1920), s. 285, 286.

larının Seyyar Jandarmaların piyadelerine 1500, süvarilerine 1750 kuruş maaş verilmesini ve bundan başka da zam yapılmaması istenmiştir. Burada Hüseyin Bey tarafından verilen teklifin kabul olmadığı ve Encümen tarafından verilen teklifin kabul edildiği görülür. Buna göre Meclis piyadeye 1200, süvariye 1500 kuruş maaş verilmesini kabul etmiştir.³⁶²

- Hüseyin Bey'in 18 Kasım 1922 tarihinde Yunan işgalinden kurtarılan bölgelerdeki yağma ile ilgili kurulan komisyon hakkında teklifi:

Hüseyin Bey teklifinde yağmaya uğrayan bölgelerdeki komisyon üyeleri ve başkanlarına yapacakları görevlerle ilgili olarak maaş bağlanmasını istemiştir. Hassasiyetin yüksek olması gereken bu işlerin ücret ödenmeden yapılması durumunda işin sorumlusunun da olmayacağını belirtmiştir. Bu nedenle ilgili kanun maddesine yedinci madde olarak ekleme yapılmasını ve burada komisyon üyelerine buldukları yerin Bidayet(Asliye) Mahkemesi üyeleri kadar, komisyon başkanlarına da mahkeme başkanları kadar maaş verilmesini istemiştir³⁶³. Meclis kürsüsünde ayrıca Teklifi hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Her şey para mukabilindedir. Parasız bir şey olmaz, parasız iş görenler mesul edilemez³⁶⁴.” bu göreve getirilecek insanların maaş alması gerektiğini, ücretin olmadığı yerde mesulün de olmayacağını ifade etmiştir. Hüseyin Bey'in bu konudaki teklifine en fazla itirazı Gaziantep Milletvekili Yasin Bey yapar ona göre ülkenin ve milletin hali ortada iken bu işler fedakârlık ile ücret istenmeden yapılmalıdır.

Hüseyin Bey ile aynı görüşte olan milletvekilleri de benzer teklifler sunmuşlardır. Bu milletvekilleri: Lâzistan Milletvekili Ziya Hurşid, Canik Milletvekili Şükrü ve Mersin Milletvekili Ziya Bey'lerdir. Görüşmeler sırasında söz alan Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey de öncelikle ülkenin içinde bulunduğu şartlara dikkat çekmiş buna göre komisyonda görev alacaklara ücret verilmeli ve bu ücretin miktarını belirleme işini de Heyeti Vekile'ye bırakılmalı şeklinde bir konuşma yapmıştır. Görüşmelerin sonunda Bolu Milletvekili Şükrü Bey'in ücret miktarını Hükümet belirlesin teklifi uygun görülmüş ve kanuna yedinci madde olarak eklenmesi Meclis tarafından kabul edilmiştir³⁶⁵.

- Bey'in Elazığ Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'in Diyarbakır'a tayin edilme nedeni hakkında Sıhhiye Vekâletine sorusu:

³⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:25, (7 Temmuz 1336/1920), s. 116, 117.

³⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:140, (18 Kasım 1338/1922), s. 558.

³⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:140, (18 Kasım 1338/1922), s. 558.

³⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:140, (18 Kasım 1338/1922), 560, 561.

Hüseyin Bey ülke sorunları yanında milletvekili olduğu Elazığ ilinin sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. O dönemde Elazığ Sıhhiye Müdürünün tayin nedeni hakkında bir teklif hazırlamıştır³⁶⁶.

Bu konudaki soruya cevabı bizzat Sıhhiye Vekili Tevfik Rüşdü Bey vermiştir. Elazığ Sıhhiye Müdürü hakkında bir soruşturmanın olduğu söylenmiş, soruşturmanın sağlıklı yapılabilmesi için Valinin ve Dâhiliye Vekâleti'nin isteği üzerine ilgili kişiye işten el çektirilmek istenmiştir. Fakat ülkede doktor sayısının yetersiz olması nedeniyle Diyarbakır'a tayin edilmesine karar verildiğini ifade etmiştir. Bu arada Hüseyin Bey'in isteği üzerine okunan Dâhiliye Vekâletinin tezkeresinde: Elazığ Sıhhiye Müdürünün Ermeni yetimhanelerinde kanunsuz davranışlarda bulunduğu, tehditle para aldığı, gerekmediği halde görevde hayvan istihdamı yaptığı, kardeşine her ay devletten yem parası aldığı yine diğer kardeşinin çocuklarını yetimhaneden beslediği ifade edilip bu işin araştırılmasının vilayete bırakıldığı belirtilmiştir. Hüseyin Bey söz alarak Ermeni yetimhanesinin sevki sırasında Niyazi Bey'in çok miktarda para aldığını yine Vali'nin bu kişiyi şikâyet ettiğini ve bu kişinin İzmir'in kurtuluşu üzerine yapılan eğlencede sarhoş olarak dans ettiğini belirtmiştir. Buna ilaveten Niyazi Bey'in küçük kardeşini Sivas'tan getirtip Sıhhiye memuru yaptığını ve harcırah parasını muaveneti içtimaiyeden verdirmiş olduğunu belirttikten sonra: "Eğer bu adam bir cürüm ika etmişse mutlaka cezasını görmelidir ve hakkında takibat yapılmak lâzımsa yapılsın ya beraat etsin veya ceza görsün"³⁶⁷ şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Tahkikat sonucunda suç içeren bir şey yoksa vali hakkında tahkikat yapılması gerektiğini belirten Hüseyin Bey, Diyarbakır'a gönderilen Sıhhiye Müdürünün Elazığ'da yeniden tahkikata alınmasını teklif eder³⁶⁸. Meclis Başkanının bu konuyu oylamaya alamayacağını söylemesi üzerine Hüseyin Bey konuyu grubuna sormak için teklifini vermemiş ve teklif Meclis'te oylanmamıştır.

- Konya Mebusu Refik Bey ve arkadaşlarının Mesaili Harbiye hakkında Hükümet'ten istizah edilmesine dair önerge ve Hükümet'e beyanı itimat duyulmasına dair önerge ile ilgili Hüseyin Bey'in 13 Temmuz 1920 tarihinde Meclis'teki konuşması:

³⁶⁶ Teklif için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:27, İ:188, (7 Şubat 1339/1923), s. 205.

³⁶⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:27, İ:188, (7 Şubat 1339/1923), s. 206.

³⁶⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:27, İ:188, (7 Şubat 1339/1923), s. 207.

Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey bu konudaki konuşmasında cephede yaşanan sıkıntılar olabileceğini ancak hükümet kurulalı daha iki buçuk ay olduğunu Hükümetin elinde sihirli değnek olmadığını ifade etmiş ve ufak tefek meselelerden dolayı askerimizin aşkını ve şevkini kırmamalıyız diye görüşlerini açıklamıştır. Konya Milletvekili Refik Bey ise bir takım vilayetlerden, kazalardan haklı haksız olarak memurların görevden alınmış olduğunu, maliyenin sıkıntıda olduğu, bu dönemde lüzumsuz yere para sarf edilmemesi gerektiğini, ayrıca Meclis'e çoğu konuda danışılmadığını belirterek Konya hadisesinde olduğu gibi Dâhiliye Vekili Cami Beyin vazifesini yapamadığını söylemiştir.

Dâhiliye Vekili Cami Bey ise yapılanların bir hükümet meselesi olarak ele alındığını, tarafından yapılanların kendi inisiyatifinde yapılan işler olmadığını ifade etmiştir. Hüseyin Bey de söz alarak görüşlerinde şunlara değinmiştir. “Efendiler; Erkânı Harbiye Riyaseti tenkit olunduğu sırada cephelerden bahs olundu. Esasen cephelerden ziyade kusuru başka yerde yani arka taraflarında arayalım. Bendeniz Saruhan Cephesinde bulundum. Oradaki zabitan ve efradın şecaatini, fedakârlığını ve cesaretlerini gözümle gördüm³⁶⁹.” demek suretiyle cephedeki asker ve subayların fedakârlıklarına dikkat çekmiş ve yine İsmet Paşa ile ilgili olarak onu çok yakından tanıma fırsatı bulduğunu onu vatanperver bir komutan olarak bildiğini ifade ederek bu konuda münakaşa yapılmaması gerektiğini belirtmiştir.

Görüşmelerin sonunda yapılan açıklamaların yeterli olduğu ifade edilerek Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey'in hükümete itimat edilmesi teklifi kabul edilmiştir³⁷⁰.

- Dersim Milletvekili Hasan Hayri Bey'in Elazığ Valilerinden Abdülkadir Bey ile Jandarma Komutanı Hamdi Bey'in yolsuzluk yaptığına dair 9 maddelik istizah takriri ve İçişleri Bakanı Ali Fethi Okyar'ın cevabının görüşüldüğü 8 Nisan 1922 tarihli Meclis görüşmelerinde Hüseyin Bey'in konuşması:

Hasan Hayri Bey'in 9 maddelik önergesinin bazıları kısaca şöyledir:

³⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:33, (13 Temmuz 1933/1920), s. 300.

³⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:33, (13 Temmuz 1933/1920), s. 303.

1. 1920 yılında Harput kazasında yolsuzluktan dolayı azledilen Vali Mazhar Müfid Bey ile Harput kazası Kaymakamı'nın aynı yerlerde tekrar görevlendirilmesinin sebebi.
2. Elazığ Jandarma komutanı olarak namusuyla tanınan Ali Niyazi Efendi'nin Suruç'a tayin ettirilmesi.
3. Elazığ Polis Müdürü Ahmet Bey'in işten el çektirilmesi
4. Bazı kişilerin katili olduğu ifade edilen Necip Ağa ve kardeşlerinin Vali Abdülkadir Bey tarafından himaye edilmelerini kapsamaktadır³⁷¹.

Hüseyin Bey konu ile ilgili söz alarak: Bu önerenin tarihinin çok eski olduğunu hatta bu önerenin sual olarak da Meclis'e geldiğini, ancak önerge sahibinin orada olmaması nedeniyle önerenin kaldığını kısa bir süre önce tarihi tetkik edilmeden gensoruya çevrildiğini ifade etmiştir. Hüseyin Bey Elazığ Milletvekili olarak bölgesindeki hadiseleri içeren bu önergedeki iddialara katılmadığını belirtmiştir. Bu iddialarda adı geçen kişileri kimin öldürdüğünü ve hangi tarihte öldürüldüklerini önerge sahibi Hasan Hayri Bey'e sormuştur. Daha sonra yine söz isteyen Hüseyin Bey Hasan Hayri Bey'in Harput'ta bazı köylerin aşarının alındığını ifade eden konuşmasını hatırlatmıştır. Bu bölgede bir kişi yerine yirmi kişinin aşar verdiğini bu nedenle Harput halkının bu durumu şikâyet ederek Maliye Bakanlığına ve İçişleri Bakanlığına gidip çapulculuğa yol açmamak için Dersim halkının hepsinin aşar almamasını istediklerini ve bu yüzden emir çıkarılarak kendilerine aşar verilmediğini ifade etmiştir. Ayrıca Necib Ağanın silahlandırılmasını soran Hasan Hayri Bey'e Necip Ağanın namuslu ve vatanperver olduğunu belirtmiştir. Ayrıca 1915 yılında isyan eden Dersimlilerin Mazgirt Kaymakamını ve ailesini öldürdüklerini bu arada Rusların gelmekte olduğunu bu dönemde Necib Ağanın Dersim'in yolunu tutarak isyancıları hareket ettirmeyip onları durduran fedakâr bir insan olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca suçlanan Abdülkadir Bey'in görevine başladığı andan itibaren ilde asayişin temin ederek pek çok tecavüzleri engellediğini ifade etmiş ve Hasan Hayri Bey'in suçlamalarına karşı çıkmıştır³⁷².

Meclis'te yapılan görüşmeler sırasında Dersim Milletvekili Hasan Hayri Bey'in görüşlerine milletvekilleri karşı çıkmış ve iddialarda adı geçen kişilere sahip çıkmışlardır. Bu görüşmeler Meclis tarafından yeterli görülerek diğer gündem maddelerine geçilmiştir³⁷³.

³⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:19, İ:22, (8 Nisan 1338/1922), s. 60, 61.

³⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, C:19, İ:22, (8 Nisan 1338/1922), s. 65, 66, 68, 69.

³⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:19, İ:22, (8 Nisan 1338/1922), s. 70, 71.

Hukuk Nizamı ve Adli Konulardaki Değerlendirmeleri:

- Hüseyin Bey'in 2 Haziran 1920 tarihinde Meclis'te görüşülen muvakkat bir temyiz heyeti teşkiline dair kanun layihası ve Adliye Encümeni mazbatası hakkında verdiği teklif ve konuşması:

Saltanat Merkezi İstanbul'un işgali dolayısıyla mahkemelerde oluşan sıkıntı üzerine kanun teklifinde geçici temyiz heyeti oluşturulmasıyla ilgili olarak özetle şu ifadelere değinilmiştir: Merkezi Sivas'ta olmak üzere Şeriye, Hukuk, Ceza, İstida dairelerinden oluşmak üzere geçici Temyiz Heyeti oluşturulmuştur. Bununla ilgili olarak Meclis'te yapılan görüşmeler sırasında Adliye Encümeninin teklifinde oluşturulacak Geçici Temyiz Heyetinin Merkezinin İcra Vekillerinin bulunduğu yerde olması gerektiği üzerinde durulmuştur³⁷⁴.

Bu konuda yapılan tartışmalar Hükümetin teklifi ile Encümenin teklifinin farklılığının Temyiz Mahkemesinin Sivas ya da Ankara'da olması konusunda yaşanmıştır. Hüseyin Bey konuyla alakalı olarak bir teklif hazırlamıştır. Hüseyin Bey söz alarak "Heyeti temyiz Sivas'ta mı bulunacak, yoksa Ankara'da mı bulunması icap eder? Bu cihetin reye konulması ve sonra madde madde müzakere edilmesi lâzımdır."³⁷⁵

Meclis tartışmaları sonunda İcra Vekilleri Heyetinin (Hükümetin) teklifiyle Sivas'ta Temyiz Mahkemesi kurulmasını kabul eder³⁷⁶.

- Hüseyin Bey'in 21 Temmuz 1920 tarihinde Meclis'te Osmanlı Devletinde Damat Ferit Hükümeti döneminde verilen Divanı Harp kararlarının yok sayılması yönündeki teklifi:

Hüseyin Bey'in teklifi Osmanlı Devletinde Damat Ferit Paşa döneminde verilmiş olan Divanı Harp kararlarının yok sayılması hakkındadır. Bu teklif ilk olarak Meclis'te 21 Temmuz 1920'de gündeme alınmıştır. Teklif Meclis tarafından bekletilmeden o gün Layiha Encümenine sevk edilmiştir³⁷⁷.

Meclis 18 Ağustos 1920 tarihinde Layiha Encümeninden gelen kararı görüşmüştür. Meclis'e gelen Encümen kararında ise Milli Mücadelenin yaşandığı bu ortamda teklif uygun

³⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:22, (2 Haziran 1336/1920), s. 41.

³⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:22, (2 Haziran 1336/1920), s. 50.

³⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:22, (2 Haziran 1336/1920), s. 51.

³⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:38, (21 Temmuz 1336/1920), s. 370.

bulunmamıştır. Meclis konu ile ilgili yaptığı görüşmede Encümen kararına uyarak Hüseyin Bey'in teklifini kabul etmemiştir³⁷⁸.

- 13 Mayıs 1920 tarihinde Konya Milletvekili Abdülhalim Çelebi Efendi ve bir arkadaşı tarafından verilen açık yerlerde kadın oynatanlara ceza verilmesi hakkındaki kanun teklifinin Meclis'te görüşmeleri sırasında konuyla ilgili Hüseyin Bey tarafından verilen kanun teklifi:

Konya Milletvekilleri Abdülhalim Çelebi Efendi ve arkadaşı tarafından 29 Nisan 1920 tarihinde verilen teklifte genel ahlaka aykırı olarak fuhuş maksadıyla ev, bağ, bahçe gibi yarı açık yerlerde kadın oynatıldığı takdirde oynatan şahıs ile isteğiyle oynayan kadınlar geçici olarak küreğe konulur denilmektedir. Adliye Encümeni 13 Mayıs 1920 tarihindeki kararında ise teklif kadın oynatan ve oynayanlara verilmesi istenen cezanın yüksek görülmesinden dolayı reddine karar vermiştir³⁷⁹.

Teklifin Meclis'teki görüşmeleri sırasında diğer milletvekilleri tarafından teklifin lehinde çeşitli teklifler hazırlanmıştır. Bu tekliflerden biri de Hüseyin Bey'e aittir³⁸⁰. Hüseyin Bey teklifinde yetişkin bir kıza zina edenlerin beş yıl, kız oynatanların ise dört aydan iki seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılmalarını istemiştir. Meclis'te yapılan görüşmeler sonunda Adliye Encümeninin kararı kabul edilmiş ve diğer teklifler reddedilmiştir³⁸¹.

- Hüseyin Bey'in Keskin Hastanesi Hesap Memuru Cemal Efendinin affı hakkında İstida Encümeni mazbatası ve Adliye Encümeni kararı hakkında 13 Eylül 1922 tarihinde Meclis'te yapılan görüşmeler sırasındaki konuşması:

Adliye Encümeni kararında Keskin Hesap Memuru Cemal Efendi'nin Ankara İstiklal Mahkemesince kendisine verilen 6 aylık hapis cezasının kaldırılmasına dair dilekçesi Adliye Encümeni tarafından karara bağlanamamıştır. Buradan Meclis'e gönderilmesi üzerine konu hakkında Ankara İstiklâl Mahkemesinde görev almış milletvekillerinden biri olan Hüseyin Bey özetle şunları ifade etmiştir: Bu kişiye Keskin'de iken altı ay mahkûmiyet verip azlettiklerini şimdi bu kişinin hapisten çıktığını, isteğinin hakkının iadesi olduğunu

³⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:52, (18 Ağustos 1336/1920), s. 302.

³⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:15, (13 Mayıs 1336/1920), s. 294.

³⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:15, (13 Mayıs 1336/1920), s. 301.

³⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:15, (13 Mayıs 1336/1920), s. 302.

belirtir. Daha önce kendilerinin buna benzer bir olayda bir askeri mahkûm edip hastane müdüriyetinde istihdam edilmemek şartıyla bu adamı altı ay mahkûm ettiklerini, bu durumda rütbesine zarar gelmeyeceğini kişinin cezasını çektiğini belirttikten sonra takdirin Meclis'e ait olduğunu söylemiştir³⁸². Teklif hakkında görüşmelerde bazı milletvekilleri cezadan geri dönülmesine karşı çıkmış olup Konya Milletvekili Vehbi Bey bu kişilerin savaş zamanı milletin evlatlarına bakmadığını verilen cezadan geri dönülmemesini istemiştir³⁸³.

Konu ile alakalı olarak Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa ise bu tip kişilerin tekrar orduda görevlendirilmesinin doğru olmadığını söylemiştir³⁸⁴. Yapılan görüşmeler sonunda Keskin Hastanesi Baştabibi Cemal Bey ile Kâtip Cemal Bey'in affedilmesine dair teklif kabul edilmemiştir³⁸⁵.

- Meclis'te 1 Şubat 1923 yılında görüşülen Adliye Encümeni tarafından hazırlanan mahkemelerde şahitliklerle alakalı kanun düzenlemesi ile ilgili görüşmelerde Hüseyin Bey'in konu hakkında konuşması:

Hazırlanan Adliye Encümeni mazbatasında mahkemelerde şahitlik konusunda hazırlanan 184. maddenin şahitlikle ilgili olarak mahkemelerde hukuk davalarından dolayı şahitlikler oluşturulması konusunun görüşülmesi sırasında Siirt Milletvekili Sabri Efendi'nin şahitlere masraflarını karşılayacak ücret verilmesini teklif etmesi üzerine bazı milletvekilleri de şahit ücret istediği takdirde kendisine ücret verilsin görüşünde bulunmuşlardır. Bu arada söz alan Hüseyin Bey şahitler istediği takdirde ücret ödenir teklifine karşı çıkmıştır. Bunu istemeyi bilmeyen çok kişi olduğunu vurgulayarak ayrıca şahidin bir hak kazanıp kazanmadığına bakılması gerektiğini ifade etmiştir. Jandarmanın kişiyi döverek zorla mahkemeye götürebileceğini söylemiştir. Hâkimin, şahidin kaç gün vakit geçirdiğini bilip öğrenmesi gerektiğini ve ona göre ücretin şahide verilmesi gerektiğini ifade etmiştir³⁸⁶.

Yapılan görüşmeler sonunda madde encümene havale edilmiştir³⁸⁷. Encümen tarafından bu konuda bir karar verilip verilmediğini I. Dönem Meclis kayıtlarında görememekteyiz.

³⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, C:23, İ:101, (13 Eylül 1338/1922), s. 35.

³⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:23, İ:101, (13 Eylül 1338/1922), s. 35.

³⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:23, İ:101, (13 Eylül 1338/1922), s. 40.

³⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:23, İ:101, (13 Eylül 1338/1922), s. 42.

³⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:27, İ:185, (1 Şubat 1339/1923), s. 113, 114.

³⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:27, İ:185, (1 Şubat 1339/1923), s. 115.

- Hüseyin Bey'in de içinde olduğu 22 Eylül 1920 tarihinde Meclis'te yapılan İstiklâl Mahkemeleri aza seçimi sırasında yaptığı konuşma:

İstiklal Mahkemeleri'nin üye seçimiyle ilgili olarak yapılan ilk seçimde Milletvekillerinin oy sayısının yeterli görülmemesi üzerine yeniden seçime gidilmiştir. Bu seçimde çekimser kalan Milletvekili sayısının artarak 63 kişiye ulaşması nedeniyle ilk seçimde mahkeme üyeliklerini kazanan Milletvekillerinin oyları biraz düşmüştür³⁸⁸.

Meclis'te yapılan bu seçimde çekimser kalan milletvekili sayısının artması ve adayların aldıkları oyların azalması üzerine Meclis'te bir kısım tartışmalar yaşanmıştı. Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey konuyla ilgili yaptığı konuşmada oylama sırasında milletvekillerin çekimser kalmasında işin ehline verilmesi düşüncesinin de etkili olduğunu ifade etmiştir. Hüseyin Bey konuyla ilgili söz alarak öncelikle yapılan oylama sırasında milletvekillerinin kendisi hakkındaki teveccühlerine teşekkür etmiştir. Bu arada oylama sonucunda aldığı oyun 50 den 41'e düşmesi üzerine bu oyla bu mesuliyeti kabul edemeyeceğini ifade etmiştir. Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in sözüne cevap olarak "Ali Şükrü Bey biraderimiz dediler ki; bu vazifeyi ehline vermelidir. Anlaşıyor ki Ali Şükrü Bey'in nazarında biz bu vazifenin ehli değiliz³⁸⁹." şeklinde Ali Şükrü Bey'den bu sözünü geri almasını istemiş ve ardından kendilerinin niçin bu işin ehli olmadığını sormuştur. Uzun tartışmaların sonucunda görüşmeler sonraki günlere ertelenmiş ve ardından ilk yapılan seçim sonuçları kabul edilmiş ve istifa ettiğini söyleyen milletvekillerinin istifa istekleri kabul edilmemiştir³⁹⁰.

- Meclis'te 15 Mayıs 1922 tarihinde görüşülen İstiklâl Mahkemeleri'nin vermiş olduğu mahkûmiyet kararının affedilmesi ile ilgili dilekçenin Adliye Encümeninden gelen kararı hakkındaki meclis görüşmelerinde Hüseyin Bey'in konuşması:

Pozantı İstiklâl Mahkemesi'nin 27 Ocak 1922 tarihli kararıyla beşer yıl cezaya mahkûm olan İslâhiye Kazasının İtetli Köyünden Kuru Haliloğlu Abdullah ve Güller köyünden Ökkeşoğlu Memo ve Karaloçili köyünden Merdan Hasanoğlu Köse Ali'nin aflarına, affedilmemeleri halinde memleketlerindeki hapisanelerde cezalarını çekmek üzere

³⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ:70, (22Eylül 1336/1920), s. 274.

³⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ:70, (22 Eylül 1336/1920), s. 274, 276.

³⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ:73, (26Eylül 1336/1920), s. 374.

nakillerinin istenmesiyle ilgili durum Adliye Encümenliğince değerlendirilmiştir. Adliye Encümeni'nin kararına göre cezalarının affedilmesinin mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Cezalarını memleketlerindeki hapisanelerde çekme yönündeki isteklerinin kanunen uygun olup olmadığı konusunun Hükümetçe araştırılması gerektiği ve olumsuzluk görülmediği takdirde bu müracatın yerine getirilmesinde Hükümetin sorumlu olduğu belirtilmiştir. Adliye Encümeninin kararı üzerine Meclis konuyu tartışmıştır. Hüseyin Bey görüşmeler sırasında konuyla ilgili olarak şunları ifade etmiştir; Bu konuda yetkili kurumun Hükümet olduğunu, mahkemelerin cezayı vermeye yetkili olduğunu ancak hapis yerinin belirlenmesinde takdirin Hükümete ait olduğunu belirtmiştir. Adliye Encümeninin kararı Meclis tarafından onaylanarak kabul edilmiştir³⁹¹.

- Meclis'te 26 Şubat 1923 tarihindeki oturumda Adana'nın işgal dönemine ait davalar hakkında kanun teklifi ve Adliye Encümeni Mazbatasının görüşülmesi sırasında Hüseyin Bey'in konuyla alakalı konuşması:

Meclis gündeminde ülkenin işgali sırasında açılmış olan davalar ile işgalden sonra davaların tekrar açılması durumunda iki davadan hangisinin takip edileceği konusu tartışılmıştır. Konu ile ilgili olarak Adliye Encümeni davadan hangisi daha ileriye gitmiş ise onun takibinin yapılmasının uygun olacağı kararını vermiştir. İşgal sırasında açılan davanın hükmü konusu tebliğ olunmamışsa durumun yapılan hükme göre olacağı Adliye Encümenince kabul edilmiştir. Bu arada Yunan işgalinde bulunan mahkemelerin tesir altında kaldığı iddiaları milletvekilleri tarafından dile getirilmiştir³⁹².

Bu konularla ilgili olarak söz alan Elazığ Milletvekili Hüseyin Bey “Adliye Vekâletinin Yunan işgali altında olan mahkemelerin hangilerinde nerede, ne etkide işlem yapılmıştır³⁹³.” diyerek bu sonuçlara göre kanun yapılması gerektiğini vurgulamış, genel bir kanun maddesi yapmanın doğru olmayacağını ifade etmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda teklifin üzerindeki düzeltmeler için Adliye Encümenine gönderilmesine karar verilmiştir³⁹⁴.

- Mersin Mebusu Ziya Bey ile Hüseyin Bey'in de aralarında bulunduğu milletvekili arkadaşlarının Adana'da evvelce Başadministratör tarafından

³⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:20, İ:43, (15 Mayıs 1338/1922), s. 52, 53.

³⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, C:27, İ:199, (26 Şubat 1339/1920), s. 492, 493, 499.

³⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:27, İ:199, (26 Şubat 1339/1920), s. 500.

³⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:27, İ:199, (26 Şubat 1339/1923), s. 502.

gayri kanuni muamelelerin keenlemyekün kanun lâyihasının müstacelen müzakere edilmesine dair önergesi:

Hüseyin Bey ve arkadaşları tarafından Meclis'e verilen teklifte Adana'nın Fransız işgali sırasında Adana işgal kuvvetleri baş yöneticisi tarafından yapılan kanunsuz işlerin yok sayılması ve konunun hükümet tarafından araştırılması istenmiştir. Teklif Meclis tarafından kabul edilmiştir.³⁹⁵

Dışişleri Konusundaki Değerlendirmeleri:

- Gümrü Antlaşması'nın imzalanmasından ve Moskova'ya elçi atanmasından Meclis'in haberinin olmaması gerekçesiyle Erzurum Milletvekili İsmail Bey ve arkadaşlarının Dışişleri Bakanlığı hakkında verdiği gensorunun 18 Aralık tarihinde Meclis'te yapılan görüşmeleri sırasında Hüseyin Bey'in konuşması:

Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Bey konu hakkında Meclis'e bilgi vererek Hükümetin Ermenistan'a karşı başlattığı askeri harekât ile Meclis'in emir ve kararlarını yerine getirdiğini belirtmiştir.³⁹⁶ Bu arada Hükümet'in burada bir antlaşma yapmadığını Meclis'in bu konuda haklı bulunduğunu ifade etmiştir. Moskova'ya elçi atanmasının bir memur ataması olduğu için yapılanın Hükümet'in bir hakkı olduğunu belirtmiştir³⁹⁷.

Hüseyin Bey konuşmasında verilen gensoruya karşı çıkmış öncelikle bu konuda bazı milletvekillerinin önergeden imzalarını çektiğini olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca önerge sahiplerine Kazım Karabekir Paşa'nın bir antlaşma heyeti tayin etmesine yetkisi olup olmadığını sormuştur. Hükümetin atadığı antlaşma heyetine itirazı olanların Kazım Karabekir Paşa'nın heyeti için de itiraz edeceklerini ifade etmiştir³⁹⁸. Yapılan görüşmeler sonunda açıklamalar yeterli görülmüştür³⁹⁹.

Meclis Önergeleri:

- Hüseyin Bey'in Meclis zabıt ceridelerinin çoğaltılarak satılmasına dair önergesi:

³⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:21, İ:79, (24 Temmuz 1338/1922), s. 485, 487. Not: İlgili Teklif Arslan Bey bölümünde yer almıştır. Tekrardan kaçınmak için burada verilmemiştir. Kanun Teklifinin tam metni için bakınız s. 159.

³⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:5, İ: 99, (18 Aralık 1336/1920), s. 419.

³⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:5, İ:99, (18 Aralık 1336/1920), s. 422, 423.

³⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:5, İ:99, (18 Aralık 1336/1920), s. 423, 425.

³⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:5, İ:99, (18 Aralık1336/1920), s. 427.

Meclis'te yapılan bu görüşme sırasında Hüseyin Bey Meclis çalışmalarına ait tutanakların çoğaltılarak parası karşılığı isteyen milletvekillerine verilmesi ve bu şekilde Milli Mücadele'ye katkı sağlamasını teklif etmiştir. Milletvekilleri teklifi olumlu karşılamış meclis oturum başkanı ise bu isteği eldeki imkânların sınırlı olması nedeniyle gerçekleştiremeyeceklerini ifade etmiştir⁴⁰⁰.

- Hüseyin Bey'in 7 Haziran 1920 tarihinde Meclis'te İstanbul'un işgalinden itibaren Büyük Millet Meclisi'nin onayı alınmadan yapılan antlaşma ve imtiyazların geçersiz sayılması hakkındaki teklifi:

Hüseyin Bey teklifinde Damat Ferit Paşanın I. Sadrazamlık döneminin başlangıcından itibaren yapılan antlaşma ve sözleşmelerin geçersiz olması gerektiğini ifade etmiştir⁴⁰¹. Ayrıca teklifi lehinde söz alan Hüseyin Bey Ferit Paşa döneminde çok antlaşma yapıldığını belirterek: "her halde geçen seneki sadrazamlık döneminden başlamalıdır⁴⁰² ." Görüşünü savunmuştur. Hüseyin Beyin teklifi Meclis tarafından kabul edilmemiştir.

- Hüseyin Bey'in 5 Haziran 1920 tarihli Meclis görüşmelerinde Milletvekilliğine seçilmiş olan devlet memurlarının devlet memurluğuna devam edip etmeyeceklerine dair Ankara Valiliği ve Eskişehir Mutasarrıflığı tezkerelerinin Meclis'te görüşülmesi sırasında hazırladığı teklifi:

Bu konuda Valiliklerden ve Mutasarrıflıklardan gelen tezkereler Layiha Encümenliğinden Büyük Millet Meclisi'ne havale edilerek görüşülmüştür. Yozgat Milletvekili Sırrı Bey ve Karahisarı Sahip Milletvekili Mehmet Şükrü Beyler memurluktan milletvekili seçilmiş olanların memuriyetinin sona ermesi gerektiğini ifade etmişlerdir⁴⁰³. Meclis'teki görüşmelerin sonunda konu ile ilgili olarak milletvekilleri tarafından çeşitli teklifler verilmiştir. Bu tekliflerden bir tanesi de Elazığ Milletvekilleri Hüseyin Bey ve Feyzi Bey'e aittir⁴⁰⁴.

Hüseyin Bey'ler tekliflerinde valiler, kolordu komutanlıkları ve müstakil mutasarrıflar hariç olmak üzere memuriyetle milletvekilliğinin bir arada olmamasını

⁴⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:26, (3 Temmuz 1336/1920), s. 159, 160.

⁴⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:25, (7 Haziran 1336/1920), s.142, 143.

⁴⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ: 25, (7 Haziran 1336/1920), s. 142.

⁴⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:24, (5 Haziran 1336/1920), s. 75, 76.

⁴⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:24, (5 Haziran 1336/1920), s. 83.

istemiştir. Ancak teklif Meclis tarafından kabul edilmemiştir⁴⁰⁵. Meclis Kanunu Esasi Encümeni tarafından hazırlanan raporu kabul etmiştir. Buna göre bu konuda karar verme yetkisi hükümete verilmiştir⁴⁰⁶.

- Burdur Milletvekili Veli Bey'in, meşru mazeretinden dolayı Meclis'e kabul olunmasına dair Hüseyin Bey, Sivas Milletvekili Rasim Bey ve doksan beş milletvekilince hazırlanan bir diğer teklif:

Bu teklif 10 Şubat 1921 tarihinde Meclis'te görüşülmüştür. Bu teklifte Burdur Milletvekili Veli Bey'in İngilizlerin takibatı sonucunda Meclise katılmadığı için müstafi sayıldığını ancak aynı durumdaki bazı milletvekillerinin mazeretlerinin haklı görülerek Meclis'e kabul edildikleri belirtilerek büyük bir ilim sahibi olan Veli Bey'in de Meclis'e Milletvekili olarak kabul edilmesini istemişlerdir. Teklif Meclis Genel Kurul'unca büyük bir çoğunlukla kabul olunmuştur⁴⁰⁷.

- Hüseyin Bey'in Teşkilatı Esasiye Kanununun 11. maddesinin görüşülmesi sırasındaki konuşması:

Meclis'te 14 Aralık 1920 tarihinde görüşülen bu madde "Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilayetlere; vilayetler kazalara bölünmüş olup kazalarda nahiyelerden oluşur." Şeklindedir.

Hüseyin Bey nahiy müdürlerinin seçimle işbaşına gelmeleri ve önde gelen ailelerle işbirliği içerisinde olmaları gerektiğini savunmuş ve şunları söylemiştir⁴⁰⁸. Hüseyin Bey Milletvekili Tevfik Bey'in köylümüzün geleceğini tayin etmekten yoksun olduğunu söylediğini belirterek. "Biz bunları ne vakte kadar böyle aciz bir halde bırakacağız? Bunlara kati olarak bir nahiy teşkilâtı, ahalinin intihabiyle bir nahiy heyeti lâzımdır. Şimdi bu nahiy heyeti nasıl olabilir? Meselâ buradan Dersim'in Nazimiye Kazasının bilmem hangi nahiyesine, meselâ (Pah) nahiyesine bir nahiy müdürü gidecek, o nahiy müdürü oraya gittiği vakitte orada hiçbir iş göremez. Yalnız orada Suroğulları vardır, (Sur zadeler) denilen bir aşiret rüesası vardır ki o nahiy müdürü mutlaka bu aşiret reisine müracaat etmeğe

⁴⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:24, (5 Haziran 1336/1920), s. 85.

⁴⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:24, (5 Haziran 1336/1920), s. 87.

⁴⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ: 148, (10 Şubat 1337/1921), s. 162, 163. Not: İlgili teklif Fikri Faik Bey bölümünde verilmiştir. Tekrardan kaçınmak için burada verilmemiştir. Bakınız. s. 32, 33.

⁴⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ:114, (14 Aralık 1336/1920), s. 358, 359, 361.

mecburdur⁴⁰⁹.”Şeklinde görüşlerini açıklamıştır. Hüseyin Bey idarelerin, orada halktan ve ileri gelenlerden ne derece istifade edebileceklerse etmeleri gerektiğini belirtmiştir. “bendeniz kısa söyleyeceğim, velhasıl ben ahalinin intihabiyle beş bin nüfustan ibaret olan üç, beş, on köy halkının bir nahiye teşkilâtına tabi olmasını ve bu nahiyenin de heyeti idaresi ve hatta bir de kadısı bulunmasını arz ve teklif eylerim⁴¹⁰.” Sözleriyle Hüseyin Bey küçük köy teşkilatlanmaları yerine beş, on köyün bir araya gelerek nahiyelere dönüşmesini ve bu nahiyelerde idare heyetlerinin ve mahkeme kadısının olmasını teklif etmiştir.

Ancak Meclis'teki görüşmeler sonunda verilen teklifler ile yapılmak istenen değişiklikler kabul edilmemiş ve kanundaki 11.madde aynen geçmiştir.

- Malatya Milletvekilliğine seçilen Hacı Karib Ağanın seçimiyle alakalı 24 Mayıs 1920'de Meclis'te yapılan tartışma sırasında Hüseyin Bey'in konuşması:

Tartışma Hacı Karib Ağanın milletvekilliğine onuncu sıradan seçilmiş olması ve bu şekilde Meclise kabul edilmesinin doğru olup olmadığı ile ilgilidir.

Refik Şevket Bey gibi bazı milletvekilleri onuncu sıradan seçilen milletvekili ile beşinci sıradan seçilmiş olan milletvekili arasında beş kişi olduğundan dolayı bu aradaki milletvekillerinin her birinin istifalarının kesinleşmeden onuncu sıradaki kişinin milletvekili olarak kabulünün doğru olmadığını ifade etmiştir.

Malatya Milletvekili Sıtkı Bey: Karib Ağadan evvel seçilen milletvekilleri gelemeyeceklerini mutasarrıf (Valilik) makamına bildirdiğini ve ayrıca seçim mazbatalarına şerh vkonulduğunu ifade eder.

Hüseyin Bey bu konuda söz alarak şunları söyler:

“Efendim Hacı Bedir Ağa olsun Hacı Mahmut Ağa olsun intihap olunan azanın ekserisi buraya gelmekten istinkâf etmişlerdir. Böyle istifa edenler arasında meselâ Hacı Bedir Ağanın çıkıp gelmesi ve kendisinden evvel intihapta kazananların da istifa etmeleri herhalde kabul edilmesini gerektirir⁴¹¹.” ifadesiyle ilk sıradan seçilmiş olmalarına rağmen Meclise gelmemeleri nedeniyle bu kişilerin haklarını kaybettiğini ve Hacı Bedir Ağanın

⁴⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ: 114, (14 Aralık 1336/1920), s.365.

⁴¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ:114, (14 Aralık 1336/1920), s.365.

⁴¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:20, (24 Mayıs 1336/1920), s. 28, 29.

onların yerine Meclis'e katılması gerektiğini savunmuştur. Yapılan görüşmeler sonunda Hacı Bedir Ağanın Milletvekilliği Meclis tarafından kabul edilmiştir.

- Ankara'ya dönmesi istendiği halde dönmeyen Aydın Milletvekili Cami Bey hakkında 21 Ekim 1922 tarihinde Meclis'te görüşülen Divanı Riyaset kararı ile ilgili Hüseyin Bey'in konuşması:

Meclis Divanı tarafından Roma elçisi olarak İtalya'ya gönderilen ancak kendisinden daha önceki görevli olduğu Hükümet işlerinden dolayı eksik kalan meblağın araştırılması nedeniyle görevini bırakması ve Ankara'ya dönmesi istenmiştir. Yerine yeni elçi olarak Celâlettin Arif Bey'in atanmasına rağmen Cami Bey hala Ankara'ya dönmemiştir. Kendisine yapılan ısrarlı çağrılara rağmen son olarak 5 Ekim 1922 tarihinde rahatsızlığı nedeniyle gelemediğini bildiren doktor raporuyla haber göndermiş olması üzerine Cami Bey'in milletvekilliği durumunun Meclis tarafından kararlaştırılması için Meclis Başkanlığı'nın yazısı gereğince görüşmeler yapılmıştır.

Meclis'te Hakkari Milletvekili Mazhar Müfid Bey başta olmak üzere pek çok milletvekili yaptıkları konuşmada Câmî Bey'in çok uzun süredir Ankara'ya ve Meclis'e gelmeyip Roma'da veya Almanya'da gezdiğini ve gelmeye niyetinin olmadığını belirtmişlerdir. Bu arada Meclis Başkanı tarafından Cami Bey'in milletvekilliğinin düşürülmesi teklifinin oylanarak kabul edilmesi üzerine tartışmalar devam etmiştir⁴¹².

Bu tartışmalar devam ederken söz alan Hüseyin Bey Cami Bey hakkında 5 Haziran tarihli kararı hatırlatarak o kararda tebliğin son olduğunun belirtildiğini hatırlatarak "Efendim istirham ederim, ortada bir mesele yoktur. Burada 5 Haziran tarihinde verdiğiniz bir karar vardır. O kararın ittihazında denilmiştir ki; Cami Bey'e son olarak gelmesi hakkında bildirilsin. Gelirse gelir; gelmediği takdirde müstafi addedeceğiz, diye kararımız vardır. Bu kararı niçin hatırlamıyorsunuz?"⁴¹³ demek suretiyle Cami Bey hakkında müstafi kararı verilmesini savunmuştur.

Meclis'te yapılan görüşmeler sonunda Cami Bey'in müstafi sayılması oylama sonucu kabul edilmiştir⁴¹⁴.

⁴¹² TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:123, (21 Ekim 1338/1922), s. 53, 54, 55.

⁴¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:123, (21 Ekim 1338/1922), s. 61, 62.

⁴¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:23, (21 Ekim 1338/1922), s. 63.

- Yunanlıların İzmir’de denize dökülmesinden sonra Meclis’in Ankara’dan başka bir şehre (Bursa, Konya, İzmir) taşınması tekliflerinin tartışıldığı 19 Ekim 1922 tarihli görüşmeler sırasında Hüseyin Bey’in yaptığı konuşma:

Kastamonu Milletvekili Abdülkadir Kemali Bey ve arkadaşlarının Meclis’in Ankara’dan başka bir yere nakli hakkındaki teklifleri Meclis tarafından yoğun bir şekilde tartışılmıştır. 115 imzalı bu teklifte Ankara’da ikamet için yeterli miktarda ev olmaması nedeniyle memurların, askerlerin ve milletvekillerinin ikametlerinde sıkıntılar yaşandığını ifade edilmiştir.

Bu fikre Amasya Milletvekili Ömer Lütfi Bey gibi milletvekilleri karşı çıkarken konu ile ilgili söz alan İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey (Orbay) bu düşüncenin hükümetçe uygun görülmediğini çünkü savaşın hemen ardından antlaşma sürecine girildiği ve Meclis’in yoğun çalışacağı bir dönemde bunun uygun olmadığını belirtmiştir⁴¹⁵.

Bu konuda söz alan Hüseyin Bey Ankara’nın en zor dönemde milletvekillerini topladığını ve “bu şehrin hiçbir zaman sıkıntı yaratmadığını ifade ederek Ankara’ya İzmir’den, Bursa’dan, Kütahya ve Eskişehir’den yüz binlerce muhacirin geldiği halde hiç kimsenin dışarıda kalmadığını ve yine hiç kimsenin burada ekmeksiz aç kalmadığını ifade etmiş⁴¹⁶.”

Hüseyin Bey Ankara dışında bir yere gidilmesinin doğru olmayacağını hele İstanbul’a yaklaşılmasının hiç de doğru olmayacağını ifade ederek daha savaşı bitirecek antlaşmaların imzalanmadığını hatırlatmıştır. Ayrıca, Ankara’da yaşanan ev sıkıntıları ve fiyat artışlarının gidilmesi düşünülen yerlerde de olacağını, buradaki rahatın bulunamayacağını ifade etmiştir. Ankara’nın tarihi bir şehir olduğunu ve görevini yaparak Meclis’e sahip çıktığını ve bu şartlarda bunun tartışılıyor olmasının abes olduğunu söylemiştir. Yapılan görüşmeler sonunda Meclis’in nakli için uygun olmadığı fikri milletvekilleri tarafından desteklenmiş ve bu teklifin ileride daha uygun bir zamanda görüşülmesi kabul edilmiştir⁴¹⁷.

⁴¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:122, (19 Ekim 1338/1922), s. 25, 26, 27.

⁴¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:122, (19 Ekim 1338/1922), s. 29, 30.

⁴¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:122, (19 Ekim 1338/1922), s. 31.

- Hüseyin Bey'in Osmanlı hanedanlık ailesinden Abdülmecit Efendi'nin 148 oy ile Halife seçilmiş olmasıyla alakalı yapılan görüşmeler sırasındaki konuşması:

Son Osmanlı Padişahı Vahdettin'in ülke dışına çıkmasıyla Meclis 18 Kasım 1922 tarihinde Abdülmecit Efendi'yi yeni Halife olarak seçmişti. 20 Kasım 1922 tarihinde bu seçimle ilgili olarak Meclis'teki görüşmeler sırasında Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey söz alarak konuşmuştur. Konuşmasında bir önceki Meclis içtimasında milletvekilleri tarafından verilen pek çok önerenin okunup oylanmadan ve meclis üyelerince öğrenilmeden geçirilmiş olduğunu bu nedenle milletvekillerinin haklarının ellerinden alınmış olduğunu buna karşılık kendilerinin Meclis Başkanlığına önerge hazırladıklarını ifade edip önergesini okumak istemiştir. Bunun üzerine Hüseyin Bey söz alarak: Eski önergelerin okunmasını isteyip bahsedilen konunun meclisin gizli oturumunda görüşülmesi gerektiğini bu nedenle burada yeniden görüşülmesinin doğru olmayacağını ifade etmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda önceki oturumda bütün sözlerin zabıtlara geçtiği ifade edilerek önceki oturuma ait Meclis kayıtları kabul edilmiştir⁴¹⁸.

- İstiklal Marşı'nın Meclis tarafından 12 Mart 1921 tarihinde kabul edilmesi sırasında Hüseyin Bey'in konuşması:

Ülkemizin düşman işgaline karşı mücadelede büyük moral ve motivasyona ihtiyacı olduğu dönemde Meclis tarafından düzenlenen İstiklâl Marşı yarışması için yaşanan yoğun tartışmalar sırasında Hüseyin Bey söz alarak konu ile ilgili görüşlerini ifade etmiştir.

Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver İstiklâl Marşı'nın seçimiyle ilgili olarak Meclis'e bilgi vermesinin ardından İstiklâl Marşının oluşturulacak bir Encümen tarafından mı yoksa milletvekillerinin hepsinin huzurunda mı seçilmesi gerektiği konusunda bir karara varılmasını istemiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver Milli Marş için para ödülü konulduğu için başta Mehmet Akif Ersoy'un şiir yazmadığını ancak yapılan ricalar sonunda şiir yazarak gönderdiğini ifade etmiştir. Ayrıca Kastamonu Milletvekili Dr. Suat Bey yazılanların arasında en güzelinin Mehmet Akif Bey'in yazmış olduğu eser olduğunu ifade ederek Mehmet Akif Bey'in şiirinin seçilmesini teklif etmiştir.

⁴¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C.25, İ:141, (20 Kasım 1338/1922), s. 3, 4, 5, 7.

Bu konuda söz alan Hüseyin Bey konu ile alakalı olarak Milli Eğitim Bakanlığına ne kadar şiir gelmiş ise onların yeniden Encümene verilip orada tetkik edilmesini istemiştir⁴¹⁹.

Görüşmelerin sonunda çok sayıda milletvekili Mehmet Akif Ersoy'un eserinin milli marş olarak kabul edilmesi yönünde tekliflerini Meclis Başkanlığına iletmışlerdir. Meclis, Mehmet Akif Ersoy'un yazmış olduğu eseri İstiklâl Marşı olarak çoğunlukla kabul etmiş ve Meclis kürsüsünden Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından on kıtası okunup, milletvekilleri tarafından ayakta alkışlanarak dinlenilmiştir⁴²⁰.

- Vazife ile çeşitli mahallere gönderilen Milletvekillerine tazminatlarının ödenmesi mevzuundaki 15 Kasım 1920 tarihli görüşmeler sırasında müstafi sayılan milletvekilleri hakkında Hüseyin Bey'in konuşması:

Meclis gizli oturumu sırasında söz alan Siverek Milletvekili Mustafa Lütfi Efendi'nin Meclisi Mebusan'dan gelecek milletvekillerinin bugünkü tarihten itibaren kabul edilmeyeceği kararının doğru bir karar olmadığını belirtmiştir. Bu kararların hiçbir Meclis'te olmayacak şekilde adeta tellâl çağırır gibi gezdirilip imzalatıldığını bunun yanlış olduğunu ifade etmiştir. Hüseyin Bey söz alarak şunları ifade etmiştir: Mustafa Lütfi Efendi'nin sözünü geri almasını istemiş ve teklifi getirip imza ettirenin kendisi olduğunu söylemiştir.

Hüseyin Bey konuşmasına şöyle devam etmiştir. "Denildi ki bu adamlar müstafi addolunsun, fakat iki ay müddetle Meclis'e devam etmeyenler. Sonra bu karar 5 Eylül'de tebliğ olundu. Bu zevat daha bu karar tebliğ edilmeden evvel yola çıkmışlardı. Şimdi bu adamları birer birer tadat edeyim".

Birincisi: Pozan Bey'in Urfa'nın ileri gelenlerinden olduğunu ve Fransızlara karşı büyük mücadele verdiğini ifade etmiştir.

İkincisi; Palu'dan Necip Paşa'nın oğlu Rüştü Bey'in haysiyet sahibi bir kişi olduğunu ifade etmiştir.

Üçüncüsü; Hasan Bey'in Harbi Umumi'de yaptığı gayretin büyük olduğunu ifade etmiştir. Bu kişilerin nasıl geri gönderileceklerini sormuştur. Kadri Efendinin ise namus ehli

⁴¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:6, (12Mart 1337/1921), s. 85, 86, 88. .

⁴²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:6, (12 Mart 1337/1921), s. 90.

ve ciddi bir insan olduğunu belirtmiş; “Bunların celse-i aleniye’ye bırakılmaksızın şimdi kabullerini teklif ederim. Efendim bunu reye koyunuz⁴²¹.” diyerek sözlerini tamamlamıştır.

Konu ile alakalı söz alan Lazistan Milletvekili Abidin Bey de ismi geçen kişilerin kanundan evvel Ankara’ya gelmek için yola çıktıklarını onlar yolda iken kararın kabul edildiği gerekçesiyle bu kişilerin Meclis’e kabulü gerektiğini savunmuştur. Meclis yoğun olarak yaptığı görüşmeler sonunda konuyu şubelere havale etmiştir. Meclis 18 Kasım 1920 tarihinde aleni yapılan görüşmeleri sırasında şubelerden olumlu gelen raporlar doğrultusunda Ergani Mebusu Rüştü Bey ile Van Mebusu Hasan Bey’in milletvekilliklerini kabul etmiştir⁴²².

Ordu ve Milli Mücadele

- Afyonkarahisar ve Dumlupınar Savaşları sırasında büyük fedakârlıkları görülen bazı komutanların Büyük Millet Meclisi tarafından takdimname ile ödüllendirilmeleri hakkında Başkomutan Mustafa Kemal Paşa imzalı Meclis tezkeresinin 4 Eylül 1922 tarihinde görüşülmesi sırasında Hüseyin Bey’e ait teklif:

Komutanların takdimname ile ödüllendirilmesi hakkında ki teklif görüşülürken bazı komutanların terfi alamamasının nedeninin ilgili kanuna göre bir yıl içinde iki defa terfi alınamayacağına kanunla belirlenmiş olması ifade edilmiştir.

Ayrıca Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey’in Tezkerenin Meclis’te görüşülmesinden bir gün önce Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin terfi alacak kişilerin isimlerini gösteren liste yayınlamasına tepki göstermiş ve kararların Meclis’ten çıkması gerektiğini belirtmiştir.

Bu sözlere karşı Hükümet adına söz alan Rauf Bey(Orbay) Hükümetin bunu Meclis adına yaptığını ifade etmiştir⁴²³.

⁴²¹ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:1, (15 Kasım 1336/1920), s. 228, 229.

⁴²² TBMM Zabıt Ceridesi, C:5, İ:99, (18 Kasım 1336/1920), s. 418, 419.

⁴²³ TBMM Zabıt Ceridesi C:22, İ:96, (4 Eylül 1338/1922), s. 472, 475.

Konuyla alakalı konuşmaların ardından Elazığ Milletvekili Hüseyin Bey yapılan müzakerelerin yeterli olduğunu ve maddelere geçilmesini teklif etmiştir.

Hüseyin Bey'in bu teklifi bir başka milletvekilinin aynı konudaki teklifi ile birlikte Meclis tarafından kabul edilmiştir⁴²⁴.

2-Erzurum Milletvekili Salih Efendi'nin Kurban Bayramında kesilecek kurbanların bedellerinin cephelere gönderilmesi ile ilgili teklifi hakkında Hüseyin Bey'in 22 Ağustos 1920 tarihli Meclis görüşmeleri sırasında yaptığı konuşması:

Erzurum Milletvekili Salih Bey, Kurban Bayramında milletvekillerinin evlerinde kesecekleri kurbanların cephelerde kesilmek üzere orada vazife yapan askerlerimizin gönüllerini alacak şekilde yapılması teklifinde bulunmuştur.

Hüseyin Bey teklifli olumlu bulan ve destekleyen milletvekillerinden biridir.

Bu teklifi yaptığı konuşmasıyla desteklemiştir. Hüseyin Bey konuşmasında kurban kesmek lâzım geliyorsa burada da kesilebileceğini ifade etmiştir.

Çorum Milletvekili Fuat Bey kurban parasının bir yere yardım amacıyla verilmesinin kurban ibadetinin yerine getirilmiş olduğu anlamına gelmeyeceğini ifade etmiştir.

Tepkilerin oluştuğu bir sırada söz alan Hüseyin Bey kendisinin yardım olarak on lira vereceğini belirttiikten sonra, "Biz bayram hediyesi olmak üzere onar lira cepheye göndereceğiz. Kim isterse göndersin"⁴²⁵. sözleriyle yapılanın yardım olduğunu belirtmiş ve paranın kurbanlık olarak değil, asker arkadaşlarımıza hediye olarak gönderileceğini belirtmiş ve "On lira işte göndereceğiz" diyerek görüşünde ısrarcı olmuştur.

Çankırı Milletvekili Tefik Efendi tüm arkadaşların askere fedakârlıkta bulunmaktan çekinmeyeceğini, yapılan gürültünün hediye vermemek için olmadığını bu konuşmanın zait farz edildiği için olduğunu ifade etmiştir. Meclis oturum başkanı görüşmeleri yeterli görerek diğer gündem maddelerine geçmiştir⁴²⁶.

⁴²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:96, (4 Eylül 1338/1922), s. 478.

⁴²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:55, (22 Ağustos 1336/1920), s. 413, 414.

⁴²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:55, (22 Ağustos 1336/1920), s. 414.

Ekonomi ve Maliye

- Hüseyin Bey'in 26 Şubat 1923 tarihinde Nisabı Müzakere Kanununun 6 ve 8. maddelerinin değiştirilmesine dair Ergani Milletvekili Sırrı Bey ile birlikte vermiş olduğu teklif:

Verilen önerge de ilgili kanunun 6 ve 8. maddelerinin düzeltilmesi konusunun 1923 yılına girilmesi nedeniyle acilen aynı gün Meclis gündemine alınması istenmiştir⁴²⁷. Hüseyin Bey ve arkadaşları Nisabı Müzakere Kanununda yapılması istenen değişikliklerin 1923 yılına girmemizden dolayı acilen yapılmasını istemişlerdir. Teklifin Meclis gündemine acilen alınması uzun görüşmeler sonunda kabul edilmiştir⁴²⁸. Meclis 28 Şubat 1923 tarihli oturumunda teklif edilen 6 ve 8. maddeler ile ilgili değişiklikleri kabul etmiştir.

Adı geçen maddeler:

“6. madde Mürakkafat vergisinin tezyidine dair olan 11 Ocak 1923 tarihli

Kanunun ikinci maddesinin üçüncü fıkrasındaki (iradı gayrı safilerine) cümlesi atlanmıştır,

8. madde Ankara ile İzmir temettü kanununca birinci sınıf ticari merkez sayılmıştır⁴²⁹.”

- İngilizlerin İstanbul'u işgali sırasında veya Damat Ferit Hükümeti tarafından yabancı ülkelere sürülen şahıslardan memur olanların ailelerine maaşlarının yarısı, memur olmayanların ailelerine de sosyal seviyeleri dikkate alınarak uygun bir tahsisatın ayrılması konusunda Hüseyin Bey'in teklifi:

Teklif 3 Ağustos 1920 tarihinde Meclis'e gelmiş ve Meclis Genel Kurulu'nda ele alınmış, buradan Layiha Encümenine havale edilmiştir⁴³⁰.

Layiha Encümeni Hüseyin Bey'in teklifini Trabzon Mebusu Hüsrev Bey, Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey'in benzer teklifleri ile birleştirerek, bu üç teklif için bir mazbata

⁴²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:27, İ: 199, (26 Şubat 1339/1923), s. 482, 483.

⁴²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:27, İ:199, (26 Şubat 1339/1923), s. 485.

⁴²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:27, İ:201, (26 Şubat 1339/1923), s. 509.

⁴³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:43, (3 Ağustos 1336/1920), s. 82.

hazırlamıştır. Layiha Encümeninin bu mazbatası 5 Eylül 1920 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda ele alınmıştır.

Görüşülen Layiha Encümeni mazbatasında, memur olanların ailelerine zaten maaş verilmekte olduğu, diğerleri için de bir düzenleme yapılması lâzım geldiği görüşü savunulmuştur. Meclis Genel Kurulu teklifin Kavanini Maliye ve Muvazenei Maliye Encümenliklerine havale edilmesine karar vermiştir⁴³¹.

Ancak ilgili tekliflerle alakalı olarak Meclis kayıtlarında Kavanini Maliye Encümeni ve Muvazene-i Maliye Encümeninden gelen bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

- Devlet memurlarının ve muallimlerin maaş alırken yaşadıkları sıkıntıların giderilmesi amacıyla Canik Milletvekili Hamdi Bey'in vermiş olduğu kanun teklifinin 6 Eylül 1920 tarihli Meclis görüşmeleri sırasında Hüseyin Bey'in verdiği teklif:

Layiha ve Muavezene- i Maliye Encümenleri mazbatasında kanun teklifi için hazırladığı raporunda ülkede maaşını İl Özel İdare gelirlerinden alan memurların ve muallimlerin maaş sıkıntıları nedeniyle genel bütçeden maaş almaları uygun görülmüş ve bu konuda görüşler dile getirilmiştir. Bu arada Elazığ Milletvekili Hüseyin Bey'in konuyla alakalı olarak bir teklif verdiğini görmekteyiz.

“Riyaseti Celileye

Varidatı hususiyeden maaş alan muallimin ve memurinin cümlesi vilâyatı meşgule muallimin ve memurini gibi perişan bir halde bulduklarından bunların cümlesinin maaşlarının Muvazene i umumiyyeden verilmesi için aşağıda olduğu gibi kanun maddelerinin acil karar ile arz ve teklif eylerim.

Elâziz

Hüseyin

1-Vilâyat idare i hususiyesinden maaş alan memurin ve mualliminin maaşları Muvazene i umumiyyeden verilecektir ve varidatı hususiye Muvazene i umumiyyeden verilecektir ve varidatı hususiye Muvazene i umumiyyeye ithal edilecektir.

2-İşbu kanun neşrinden muteberdir.

⁴³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:59, (5 Eylül 1336/1920), s. 554.

3-İşbu kanunun icrasına Maliye nezareti memurdur⁴³².”

Hüseyin Bey’in teklifine göre İllerde Özel İdare gelirlerinden maaş alan tüm memur ve öğretmenlerin maaşlarını Devletin Genel Bütçesinden almaları teklif edilmiştir. Hüseyin Bey’in bu teklifi milletvekilleri tarafından kabul edilmemiştir⁴³³.

- Hüseyin Bey’in Gümrük vergilerine göre el konulan kaçak eşyalarla ilgili kanun layihası ve Maliye Encümeni mazbatası hakkında 4 Eylül 1922 tarihinde Meclis görüşmelerinde yaptığı konuşma:

Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey konu hakkında şöyle demektedir:

Bu kanun gümrüklerde yalnız belirli bir zamanda el konulan ve elde bulunup araştırılması tamamlanmayan eşyaların el konulmasından vazgeçilerek sahiplerine iadesinden ibarettir. Bu arada ithali yasak olmayan eşyaların vergisi alındıktan sonra serbest bırakılmasını, ithali yasak olan eşyadan cezasını aldıktan sonra sınır dışına çıkarmayı amaçladığını ifade etmiştir.

Yine Maliye Vekili konuşmasında yolcu olarak gelip üzerinde bulunan eşyayı gümrüğe bildirdikten sonra o yolcunun yanında ihtiyacından fazla ticari eşya varsa buna el konulduğunu ifade etmiştir⁴³⁴.

Bu kararın karşısında olan milletvekillerinden Kırşehir Milletvekili Yahya Galip ise devletin zarara uğrayacağını savunmuştur.

Hüseyin Bey ise konu hakkında Meclis’te yaptığı konuşmasında “Bu konuda Teşkilatı henüz icra edilmemiş olan mahaller ve esasende bidayeten teklif Suriye sınırına aittir. Teşkilât Suriye hududunda tamamen icra edilmedi. Sonra bizim bildiğimiz Trabzon, Giresun, Samsun, İnebolu bu limanlarda evvelden beri gümrük teşkilatı vardır. Bunun tekrar affına mahal yoktur. Bununla Hazineyi ızrar ettirmiş olursunuz⁴³⁵.” Hüseyin Bey Gümrük Teşkilatının Suriye tarafında tamamen oluşmadığını söylemiştir. Trabzon, Giresun, Samsun, İnebolu limanlarında Gümrük Teşkilatı olduğunu buralarda tekrar affa gerek olmadığını bununla Hazinesinin zarara uğratılmış olunacağını savunmuş, bunun Suriye dışındaki yerlerde uygulanmamasını istemiştir.

⁴³² TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:60, (6 Eylül 1336/1920), s. 579, 584.

⁴³³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:60, (6 Eylül 1336/1920), s. 585.

⁴³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:96, (4 Eylül 1338/1922), s. 491, 494.

⁴³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:96, (4 Eylül 1338/1922), s. 494.

Kanun teklifi milletvekillerinin konuya ilişkin görüşmelerinin sonunda yapılan oylama sonucu kabul edilmemiştir⁴³⁶.

- Hüseyin Bey'in 19 Temmuz 1922 tarihinde Meclis'te gizli olarak görüşülen Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi hakkındaki konuşması:

Bütçe görüşmeleri sırasında söz alan Çorum Milletvekili Dursun Bey'in konuşmasında Samsun'lu Aleksandros'un develerinin Alaca'da deveçiler tarafından işletilirken Çorum Mutasarrıflığından gelen bir telgraf ile teslim edilmesi istenmiştir. Bu olay Dursun Bey'e aktarılmıştır. Dursun Bey de bu olayı Müdafaa Vekili Kazım Paşa'ya anlatmıştır. Kazım Paşa'nın isteği ile Samsundaki kişinin gelip develerini aldığını ifade etmiştir. Dursun Bey niçin önce develerin istenip sonrada serbest bırakıldığını sormuştur. Görüşmeler sırasında Hüseyin Bey söz isteyerek Dursun Bey'in söylediklerine karşı çıkmış "Efendiler Dursun Bey arkadaşımız dediler ki Çorum Mutasarrıflığına buradan bir şifre yazılmıştır ve bunu da buradan İstiklâl Mahkemesi yazmıştır. Şunu arz etmek isterim ki: İstiklâl Mahkemesinin ne Çorum mutasarrıflığı ile ne de diğer bir livalarla şifre miftahı yoktur. Şu halde böyle bir şey yazılmamıştır. Dursun Bey biraderimiz bu meseleyi başka suretle söyledi.⁴³⁷" şeklinde ifade etmiştir.

Dursun Bey söz alarak Çorum Mutasarrıfı ile tahrir kaleminin Alaca Kaymakamı Sait Bey'in ve develeri teslim ettiren şifrenin de orada olduğunu söylemiştir. Bu konuyla ilgili yapılan görüşmeler Meclis tarafından yeterli görülmuş ve Müdafaa-i Milliye Bütçesinin görüşülmesine geçilmiştir⁴³⁸.

Eğitim Hakkındaki Görüşleri:

- İzmir Milletvekili Reşid Bey'in Kütahya'da öğretmenlerin maaş ve zamlarını alamamalarıyla ilgili olarak 5 Haziran 1920 tarihinde verdiği teklifin görüşülmesi sırasında Hüseyin Bey'in konuşması:

⁴³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:96, (4 Eylül 1338/1922), s. 496.

⁴³⁷ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:3, (19 Temmuz 1338/1922), s.516, 530.

⁴³⁸ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:3, (19 Temmuz 1338/1922), s. 540.

İzmir Milletvekili Reşid Bey ve arkadaşlarının teklifinde Kütahya livası öğretmenlerinin maaş ve zamlarını alamadıklarını söylemiştir. Kütahya livasının bütçesi müsait değilse muallim maaşları için umumi bütçeden tahsisat ayrılmasını teklif etmiştir⁴³⁹.

Hüseyin Bey konuyla ilgili yaptığı konuşmada, il özel idarelerinin tahsilâtı tam yapamadığı için memurların maaşlarının verilmediğini söylemiştir. Bu arada Maliye odacılarının 150 kuruş yerine 1800 kuruş alırken 1000 kuruş maaş alması gereken öğretmenin bu kadar maaş ve zam alamadığını belirterek “İdare-i hususiye bu maaşı veremez ve veremeyecektir. Bu da doğrudan muvazene-i umumiyye tarafından verilsin. Muvazene-i umumiye kabul etsin⁴⁴⁰.” teklifinde bulunmuştur. Yapılan görüşmeler sonunda Meclis konunun Hükümet tarafından görüşülmesine karar vermiştir⁴⁴¹.

Hükümet

- Ankara Milletvekili Hacı Mustafa Efendi'nin zorunlu Tarım Tebliğinin gözden geçirilmesi gerektiğini bildiren teklifin 28 Mart 1922 tarihli Meclis görüşmelerinde Hüseyin Bey'in yaptığı konuşma:

Ankara Milletvekili Hacı Mustafa Efendi'nin zorunlu Tarım Tebliğinin gözden geçirilmesi ile ilgili teklifi İktisat Komisyonu tarafından olumlu bulunarak gereken değişikliklerin yapılabilmesi için Meclis'e bir rapor göndermiştir.

Hüseyin Bey konu hakkında yaptığı konuşmasında Ankara'da üç bin bakkal ve üç yüz, beş yüz tüccar olduğunu belirtmiştir. Hükümetin bunlara yirmi dönüm ziraat yaptırmak istediğini ancak hükümetin bu işler için yirmi dönümlük arazi göstermediğini ayrıca herkesin istediği yerde istediği şekilde tarlasını sürmesi gerektiğini ifade etmiştir. Aksi durumda insanların yapamadıkları bu işten dolayı para cezası ya da hapis cezası alacaklarını daha olmazsa hileye başvurarak yalan söylemeye sevk edileceğini belirtmiş bu yanlış uygulamadan vazgeçilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁴⁴².

İktisat Komisyonu hazırladığı raporda bu maddenin kaldırılmasını ve ziraat konusunda yeniden Meclis'te çalışma yapılması gerektiğini ifade eden kararı Konya

⁴³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:24, (5 Haziran 1336/1920), s. 87, 88.

⁴⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:24, (5 Haziran 1336/1920), s. 89.

⁴⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:24, (5 Haziran 1336/1920), s. 90.

⁴⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, C:18, İ:16, (28 Mart 1338/1922), s. 392, 394.

Milletvekili Musa Kazım Bey'in teklifi ile İktisat Encümeninin mazbatasını kabul edilerek kararlar hükümete gönderilmiştir⁴⁴³.

2.7. Mustafa Durak (Sakarya) Bey'in Meclis Çalışmaları

Mustafa Durak Bey 23 Nisan 1920'de açılan TBMM için 8 Nisan 1920'de Erzurum'da yapılan seçimde 106 oy alarak Erzurum Milletvekili olarak seçilmiştir⁴⁴⁴. Mustafa Durak Bey Meclis'te bu dönem içinde 35'i gizli oturumda olmak üzere 139 konuşma yapmış olup 3 tane soru önergesi vermiştir⁴⁴⁵. Mustafa Durak Bey'in Meclis'ten aldığı izinler: 18 Eylül 1920 tarihli dilekçesi ile Meclis'ten 2 ay izin almıştır⁴⁴⁶. Mustafa Durak Bey 8 Aralık 1921 tarihinde 5 ay izin almıştır⁴⁴⁷. Ayrıca Mustafa Durak Bey 25 Aralık 1922 tarihinde 1,5 ay tabip raporu ile izinli sayılmıştır⁴⁴⁸.

Durak Bey'in görev yaptığı şubeler içinde 1920 yılına ait bir şube kaydı bulunmamaktadır. Fakat 1921 yılında III. Şube⁴⁴⁹, 1922 yılında I. Şube⁴⁵⁰ ve 1923 yılında III. Şube⁴⁵¹ içerisinde görev yapmıştır. Görev yaptığı Encümenlikler ise 1921 yılında Layiha Encümenliği⁴⁵², 1922 yılında İstida Encümenliği⁴⁵³ ve Müdafaa-i Milliye Encümenliği⁴⁵⁴, 1923 yılında ise Dâhiliye Encümenliği⁴⁵⁵ ve İstida Encümenliğinde görev yapmıştır⁴⁵⁶. Mustafa Durak Bey ayrıca 24 Temmuz 1921 tarihinde Meclis'in selâmını orduya götüreceği olan Meclis heyetine seçilmiştir⁴⁵⁷.

Mustafa Durak Meclis tarafından Halife olarak seçilen Abdülmecid Efendi'ye 19 Kasım 1922 tarihinde Meclis'in yeni Halifeyi tebrik ve Emenatı Mübarekeyi teslim heyetine seçilerek görev almıştır⁴⁵⁸.

⁴⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:18, İ:16, (28 Mart 1338/1922), s. 397.

⁴⁴⁴ TBMM Arşivi, Sicil No:162, seçim Mazbatasını.

⁴⁴⁵ Çoker, a.g.e s. 400.

⁴⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:4, İ: 68, (20 Eylül 1336/1920), s. 217, 218.

⁴⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:15, İ:124, (8 Aralık 1337/1921), s. 63.

⁴⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:26, İ:162, (25 Aralık 1338/1922), s. 47.

⁴⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ: 2, (2 Mart 1337/1921), s. 18.

⁴⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:18, İ:1, (1 Mart 1338/1922), s. 20.

⁴⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:1, (1 Mart 1339/1923), s. 21.

⁴⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, C:14, İ:109, (12 Kasım 1337/1921), s. 181.

⁴⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:81, (27 Temmuz 1338/1922), s. 6.

⁴⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:21, İ:74, (15 Temmuz 1338/1922), s. 387.

⁴⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:7, (8 Mart 1339/1923), s. 42.

⁴⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:7, (8 Mart 1339/1923), s. 43.

⁴⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:11, İ:55, (24 Temmuz 1337/1921), s. 360.

⁴⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:25, İ:141, (19 Kasım 1338/1922), s. 12,17.

2.7.1. Önerge ve Konuşmalar

Meclis

Mustafa Durak Bey'in I.Meclis faaliyetleri arasında dikkat çeken en önemli faaliyeti Sakarya Savaşı öncesi Meclis'in Ankara'dan Kayseri'ye taşınması konusunun görüşüldüğü sıradaki konuşması olmuştur. Bu esnadaki konuşması Meclis'in taşınması fikrini vazgeçirmiş ve bu olaydaki rolü ile daha sonra Mustafa Durak Bey "Sakarya" soyadını almıştır.

Eskişehir Kütahya Muharebeleri sonrasında Yunan kuvvetlerinin Sakarya Nehri'ne yaklaşması üzerine Hükümet Bakanlıkları Kayseri'ye nakletmeye başladı. Öte yandan Meclisin de Kayseri'ye taşınması teklif edildi. Mustafa Durak Bey bu süreçte ısrarla Meclis'in Ankara'da kalması gerektiğini anlatmıştır.

Mustafa Durak Bey 23 Temmuz 1921 tarihinde Meclis'in gizli oturumunda yaptığı konuşmada Meclisin Kayseri'ye nakledileceği haberlerinin halk arasında mebusların kaçtığı şeklinde değerlendirildiğini, halkın maneviyatını çökerttiğini, ordunun askerlik gereği istediği yerde savaşabileceğini belirtmiş "Ordu şehir bekçisi değil, İstiklâl bekçisidir. Nerde canı isterse orada harbini yapar. İkinci meseleye gelirse Büyük Millet Meclisi buradan gitmemelidir. Yalnız Hükümet bir program çizmeli ve bize söylemeli halkı serbest bırakmalı, Aileleri serbest bırakmalı ne varsa hepsi gitsin biz bugün burada öleceğiz tam o gün gelmiştir. Büyük Millet Meclisi azaları birer tüfek alsınlar. Top patlayıncaya kadar burada kalsın. Meclisin buradan gitmesi, bütün milletin kuvve i maneviye' sini kırar. İki yüz kadar adam çok bir şeydir... Kanımızı, canımızı feda etmeye geldik. Hiçbir vakit korkmayalım. Meclisin geri çekildiğini ordu duyarsa kuvve i maneviye si kırılır korkarım orduda panik olur.

Sonra efendiler rica ederim hiç telaş göstermeyelim, heyecana düşmeyelim çünkü millet bizi ciddiyetle takip ediyor. Millet yüzümüze bakıyor eğer bizde bir telaş ve heyecan görürse herkesin kuvve-i maneviyesi kaybolur. Millete biz heyecan vermeyelim metin olalım. Ölürsek ölürüz. Yedi sene içinde milyonlarca insanı telef ettik. Biz o milyonlarca insandan büyük değiliz. Bizde feda olalım Hükümet tedbirini alsın, programını çizsin icabında Kayseri'ye mi, Kırşehir'e mi göndermek gerekiyor nereye göndermek lazım geliyorsa ve gidecek bir şehir varsa yavaş yavaş gitsin. Büyük Millet Meclisi azalarının

karargâh buradan çıkıncaya kadar buradan çıkması değildir. Sonra bugüne kadar yaptığımız şeyler heba olur, her şey batar gider”⁴⁵⁹.

Mustafa Durak Bey Meclis’in 22 Ağustos tarihindeki gizli oturumunda Meclis’in Ankara’da kalması lazım geldiği konusundaki görüşünü ısrarla savunmuştur. Meclis bu istikamette karar vererek Ankara’da kalmıştır⁴⁶⁰.

Dâhiliye

- Mustafa Durak Bey ve arkadaşlarının muhacirlerin biran evvel yurtlarına sevklerine dair önergesi:

Mustafa Durak Bey 20 Haziran 1921 tarihinde Meclis’te konu ile ilgili yaptığı konuşmada muhacirlerin meselesinin çok uzun süredir devam ettiğini bu nedenle önemli olduğunu belirtmiştir. “Altı seneden beri bu zavallılar sefil, perişan, aç, susuz cami avlularında, mağara koğuklarında, sokak köşelerinde sürünmektedir”⁴⁶¹. ifadesiyle bu kişilerin sıkıntılarını dile getirerek şark ve garp muhacirlerinin bir an evvel memleketlerine gönderilmelerini istemiştir. Mustafa Durak Bey ve arkadaşlarının vermiş olduğu önergeyle savaş nedeniyle göç etmek zorunda kalan muhacirlerin memleketlerine sevk edilmeleri ve ihtiyaçlarının giderilmesi Meclis tarafından kabul edilmiştir. Meclis tarafından sevk edildiği Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından 24 Haziran 1921 tarihinde kabul edilerek muhacirlerin iâşe, sevk ve tedavi giderleri için tahsisat ayrılması ve avans olarak yüz elli bin liranın verilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁶².

Mustafa Durak Bey 25 Haziran 1921 tarihinde Meclis’te yapılan görüşmeler sırasında konuyla ilgili olarak yaptığı konuşmada Bir an önce bu tahsisatın kabul edilmesi gerektiğini kendisinin gelirken gördüğü Ayaş’tan Ankara’ya gelen muhacirlerin zor durumdaki hallerini belirttikten sonra “Heyeti Celilenizden iki üç kişi gider, şurada kendilerini görür. Bütün yağın yağmur, dolu her şey onların üzerine yağıyor.”⁴⁶³ sözleriyle muhacirlerin durumuna dikkat çekmiştir. Bu konuşmadan sonra Meclis Maliye Encümeni mazbatasını kabul etmiştir.

⁴⁵⁹ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:2, (23 Temmuz 1337/1921), s. 103, 104.

⁴⁶⁰ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:2, (22 Ağustos 1338/1921), s. 223.

⁴⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:10, İ:40, (20 Haziran 1337/1921), s. 419-421.

⁴⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, C:11, İ:42, (24 Haziran 1337/1921), s. 40.

⁴⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:11, İ:42, (24 Haziran 1337/1921), s. 40.

- Erzurum Milletvekili Durak Bey'in, Müfettiş-i Umumilik Kanun Lâyihasının Encümeninden celbi ile gündeme alınmasına dair önergesi:

Meclis Başkanı ise kanun layihasının bugünlerde zaten Meclis'e geleceğini ifade etmiştir⁴⁶⁴.

- Jandarma efrat ve küçük zabitanın maaşının artırılmasına dair kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasını Mustafa Durak Bey'in konuşması:

Jandarma zabıt ve askerlerinin maaşlarının artırılması ile ilgili kanun layihasının Meclis'te görüşmeleri sırasında Mustafa Durak Bey'de 2.madde içerisinde düzeltme yapılması için teklif de bulunmuştur. Bu konuda Hükümetin teklifi "Jandarma efradına verilen iâşe bedeli her vilâyet veya liva merkezindeki rayice göre bini tecavüz etmemek üzere ita olunur." Meclis'te yapılan görüşmeler devam ederken Mustafa Durak Bey ilgili maddeye "vilâyet ve liva merkezi" ifadesine kazanın da ilâvesine dair teklif vermiştir. Meclis yapılan görüşmeler sonunda "Madde 2.- Jandarma efradına verilen iâşe bedeli her vilâyet veya liva veya kaza merkezindeki rayice göre bini tecavüz etmemek üzere ita olunur." şeklinde kabul etmiştir⁴⁶⁵.

- Adana ve havalisi Polis kadrosu için Emniyet-i Umumiye Bütçesine zamaim icrasına dair kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle Mustafa Durak Bey'in konuşması:

Mustafa Durak Bey memleket için polis ve jandarmanın çok önemli kurumlar olduğunu belirterek işgalde kurtarılmış yerlerdeki polis teşkilatı için bütçeden talep edilen paranın verilmesine bazı milletvekillerinin engel olduğunu belirterek "Polislik gayet ince bir sanattır. Polis öyle bir kuvvettir ki; hudutlarda düşmana karşı ordular nasıl mühim bir kuvvet ise dahilde de memleketin asayişini inzibatını temin nokta i nazarından polis de mühim bir kuvvettir Bunlar iki kardeşirler. Biri hariçte düşmana karşı asker ve diğeri de dahilde polis ve jandarmadır... Herkes gece döşeğinin âğuşu hârında yattığı zaman, onlar da karda, çamurda soğuk demez, kar demez devriyesini, vazifesini ifa eder." Ülke için polislik vazifesinin ne kadar önemli olduğunu ve kendisinin polislik mesleğinde on iki senelik emeğinin olduğunu ve bu konuda söz söylemeye kendini yetkili gördüğünü belirtmiştir.

⁴⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:15, İ:122, (5 Aralık 1337/1921), s. 21.

⁴⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:27, İ:188, (7 Şubat 1339/1923), s. 201-202.

Polisin olmadığı yerde asayişin olamayacağını ve Adana gibi önemli bir yerde polis teşkilatının güçlü olması gerektiğini belirterek burada paradan kaçınılması gerektiğini ifade edip “polis, jandarma daima Heyeti Âliyenizin nazarı dikkatinden kaçmasın ve daima dimağınızı tırmalasin. Selâmet bundadır, efendiler iyi bir jandarma, polis vücuda getirin. Selâmet bundadır”. Emniyet teşkilatı için istenen bütçenin verilmesini istemiştir.⁴⁶⁶ Meclis yapılan görüşmeler sonunda kanun teklifini kabul etmiştir⁴⁶⁷.

Eğitim

- Ankara Darümuallimin ve Darümuallemat maaşlarına dair İstida Encümeni mazbatasına hakkında Mustafa Durak Bey’in konuşması:

İstida Encümeninin 7 Ekim1922 tarihli kararında Ankara Vilâyeti Meclisi Umumisince Ankara Öğretmen Okulunun lâğvedilmesi kararına karşı Maarif Vekâleti bu kararı kabul etmemiştir. Bu süre zarfında görevlilere maaş verilmesine dair Maarif Vekâleti kararına rağmen maaş ödenmesinin ilgili Encümen tarafından uygun görülmemesi üzerine İstida Encümeni Reisi Mustafa Durak Bey 12 Ekim1922 tarihli Meclis oturumunda söz almıştır.

Mustafa Durak Bey Öğretmen Okulunun kapanmasının Maarif Vekâletince kabul edilmediğini ancak öğretmen maaşlarının geçen üç ay süresince ödenmemesi ile ilgili olarak “Muallimler üç ay tedris etmişler, fakat on para alamamışlar. Nihayet Encümenin bu kararının bir mercii istinafi olması lâzım geliyor ki, o da Şûrayı Devlettir⁴⁶⁸.” diyerek bu konuya Meclis’in bir merci tayin etmesini istemiştir. Durak Bey konu ile ilgili konuşmalar sırasında tekrar söz almış ve bu okulun kapatılmasının hata olduğunun anlaşılması üzerine karardan döndüğünü ve geriye para meselesi kaldığını belirterek “Muallimlerin parası Muvazene-i Hususi’yeden veriliyor. Para da mevcuttur; verdirirsiniz. Muallimler de parasını alır ve mesele de bitmiş olur⁴⁶⁹.” şeklinde görüşlerini açıklamıştır. Meclis yapılan görüşmeler sonunda mazbatanın Dâhiliye Encümenine gitmesini kabul etmiştir⁴⁷⁰.

- Meclis’te 25 Ekim 1922 tarihinde görüşülmekte olan 1922 yılı Muaveneti İçtimaiye-i Vekaletinin Bütçesine “180.14” faslına Amasya

⁴⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:15, İ:130, (19 Aralık 1337/1921), s. 148, 149.

⁴⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:15, İ:130, (19 Aralık 1337/1921), s. 149.

⁴⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:23, İ:118, (12 Ekim 1338/1922), s. 370, 371.

⁴⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:23, İ:118, (12 Ekim 1338/1922), s. 374.

⁴⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:23, İ:118, (12 Ekim 1338/1922), s. 375.

Darüleytam cemiyeti için ilave yapılmasına dair Amasya Mebusu Hamdi Bey ve Mustafa Durak Bey'in aralarında bulunduğu 67 imzalı önerge:

Mustafa Durak Bey vermiş oldukları önerge ile ilgili olarak Meclis'te söz almış ve memleketin her tarafında öksüz ve yetimlerin olduğunu belirterek "Amasya'da, Konya'da, Diyarbakir'de ve daha sair yerlerde halk bu ihtiyacı idrak ederek böyle yetimleri muhafaza etmek üzere bir takım müesseseler vücuda getirmiştir... Amasya için istenilen 7500 lirayı vermekte bir dakika bile düşünmiyelim...Bu gibi müessesatı Hayriye vücut bulmuşken, bunlara para vermeyip söndürmek zannederim ki, Büyük Millet Meclisinin umdesiyle kabili telif değildir."⁴⁷¹ şeklinde yaptığı konuşmayla önerge için destek istemiştir. Meclis yapılan görüşmeler sonunda önergeyi kabul etmiş ve bütçeye 7500 lira ilave edilmiştir⁴⁷².

- İdare-i Vilayet Kanunu ile Tedrisatı İptidaiye Kararnamesinin tadiline dair kanun ile ilgili Mustafa Durak Bey'in konuşması:

TBMM'de 7 Nisan 1923 tarihinde yapılan İdare-i Vilâyat Kanunu ile Tedrisatı İptidaiye Kararnamesi ile ilgili kanun hakkındaki görüşmeler sırasında kanun maddeleri ile ilgili söz alarak görüşlerini açıklayan milletvekilleri arasında Mustafa Durak Bey'i de görmekteyiz.

İlkokulların 500 haneden aşağı olan kasaba ve köylerde masraflarının yüzde otuz beşi, 500 haneden bin beş yüz haneye kadar olan yerlerde yüzde ellisi, bin beş yüzden fazla haneli şehirlerde yüzde atmış beşi ordaki halk tarafından karşılanır. Teklif edilen kanunun 1. maddesi ile ilgili olarak Mustafa Durak Bey söz almıştır.

Mustafa Durak Bey konuşmasında böyle bir kanunun yapılmasının gerekli olduğunu fakat maddede bazı anlaşılmayan noktalar bulunduğunu belirtmiştir. Öncelikle bu verginin yalnız mektebi olan köylerden mi alınacağını, yoksa mektebi bulunmayan köylerden de mi alınacağını konusunda madde içinde bir bilgi bulunmadığına dikkat çekmiştir. Bu durumun köyünde mektebi bulunmayanlar için haksızlık olacağını belirterek "Kendi köyünde mektep açıldığı zaman köylü seve seve vergiyi verir. Bunda şüphe yoktur. Yani bundan bizim köylümüz katiyen çekinmez; fakat şu şartta ki, köyünde mektep mevcut olmadıkça

⁴⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:126, (25 Ekim 1338/1922), s. 182.

⁵⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:126, (25 Ekim 1338/1922), s. 183.

⁴⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:126, (25 Ekim 1338/1922), s. 177.

köylüden para alınamaz ve alınamayacaktır⁴⁷³.” diyerek görüşlerini açıkladıktan sonra beş yüz haneye kadar olan köylerden alınacak vergiyi adilane bulmadığını ifade etmiş maddede bazı düzeltmeler yapılmasını istemiştir. “Mektep mevcut olmıyan köylerden on para alınamaz. Bu sarıh bir surette yazılmalıdır. İkincisi, beş yüz haneye kadar olan köylerin yüzde otuz beş nispetinde masrafa iştirak etmesi doğru olmaz ... Yüzden yukarı olanlar belki bu yükü götürebilirler. Fakat 30 haneliler 40 haneliler bu yükü çekemezler⁴⁷⁴.” dedikten sonra üçüncü bir noktaya dikkat çekmiş ve ülkedeki okulların durumunu dile getirmiştir. Kanunda sadece İstanbul, İzmir ve Ankara’yı dikkate almamalıyız diyerek Anadolu’da vilayetin bir ucunda bulunan okullara vilayetin diğer ucundan nasıl ulaşılabileceğini sormuştur. Bu konularda kanunda açıklamalar olması gerektiğini belirtmiştir⁴⁷⁵.

Mustafa Durak Bey daha sonra tekrar söz almış ve Anadolu da Bitlis örneğini vererek şehrin tamamı bu vergiyi ödemek zorunda kalırken şehrin bir ucundan diğer ucuna insanların kış şartlarında okula gitmelerinin zor olacağını söylemiştir⁵⁹⁵. Maarif Vekili İsmail Safa Bey ise yaptığı konuşmada bu külfetin memleketin selameti için gerekli olduğunu belirtmiş ve şehirlerin her tarafında okulların yapılması ve mekteplerin masraflarının tüm şehir halkınca karşılanmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir⁴⁷⁶.

Yapılan görüşmeler sonunda 1. madde aynen kabul edilmiştir⁴⁷⁷. İlgili Kanun Teklifinin 3. maddesi ile ilgili olarak Durak Bey söz almıştır: 3. madde de: Halktan alınacak verginin halkın servetine göre 7 dereceye ayrılacağını ve buna göre halktan vergilerin toplanacağını belirtmekteydi.

Mustafa Durak Bey yaptığı konuşmasında verginin kademelendirilmesiyle ortaya çıkabilecek sıkıntıları dile getirmiş ve hiçbir işle uğraşmayan ancak parası olduğu bilinen insanların çok az vergi vereceklerini ifade ederek “Bir kimsenin hiçbir vergisi yok Yalnız bir ufacak evi vardır. Ona nihayet yüz kuruş vergi veriyor.”⁴⁷⁸ diyerek bu uygulamanın doğru olmayacağını ifade etmiştir.

⁴⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:19, (7 Nisan 1339/1923), s. 400.

⁴⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:19, (7 Nisan 1339/1923), s.400, 401.

⁴⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:19, (7 Nisan 1339/1923), s. 401.

⁵⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, i:19, (7 Nisan 1339/1923), s. 405.

⁴⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:19, (7 Nisan 1339/1923), s. 405.

⁴⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:19, (7 Nisan 1339/1923), s. 407.

⁴⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:19, (7 Nisan 1339/1923), s. 412.

Mustafa Durak Bey ayrıca ilgili kanun teklifinin 13. maddesi ile ilgili olarak söz almış ve teklif vermiştir. “ Madde13: İptidai muallimlerinin (İlkokul muallimlerinin) maaşlarının 600 kuruş ile başlayacağı ve her iki senede 100 kuruş artacağını ve hizmet sürelerinin 29. senelerinde 2000 kuruş olacağını ifade etmektedir”⁴⁷⁹.

Mustafa Durak Bey madde ile ilgili yaptığı konuşmada muallimlere verilecek paranın az olduğunu ve eğer ülkede eğitim ıslahatı yapılacaksa buna önem verilmesi gerektiğini ifade ederek “Bugün bunu kabul edecek olursak, muallimler muallimliğe girmiyecek, belki bakkal çıraklığına girecek, çünkü neticede alacağı iki bin kuruş değil mi? Altı yok üstü yok”⁴⁸⁰. muallimlere verilecek parayı az bulmuştur. Bu konuşmasından sonra muallim maaşlarının artırılması için Meclis’e bir teklif vermiştir⁴⁸¹. Mustafa Durak Bey’in muallim maaşlarını artırma teklifi kabul edilmemiş ve 13. madde aynen kabul edilmiştir⁴⁸².

Hukuk

- İstiklâl Mahkemeleri Kanunu’nun tadili için teşekkül edecek Muvakkat Encümene Müdafaa-i Milliye, Dâhiliye ve Adliye Encümenlerinden seçilecek azaya dair mezkûr Encümen riyasetleri tezkeresi hakkında Mustafa Durak Bey’in konuşması:

Mustafa Durak Bey, Dâhiliye Encümenininin 27 Temmuz 1922 tarihli kararınca İstiklâl Mahkemeleri Kanunu’nun tetkik ve tadili için oluşturulan heyetin seçilmesiyle ilgili görüşlerini açıklamıştır.”Efendiler, müzakerenin kâfi olmadığına bendeniz kani oldum. Çünkü arkadaşlarımızdan bir kısmı, teşkilat vücuda getirmek için bir mesele ortaya koydular. İhtimal ki, onlarda haklı olabilirler. Bilmem ki, biz yeniden bir mahakimi adliye teşkilatını yapıyoruz? Yapmış olduğumuz fevkalade bir mahkemedir.”⁴⁸³ şeklinde işin önemini belirtmiş ayrıca ülkemizdeki bazı sıkıntıları hatırlatarak “Memleketimizin öteden beri pek fena bir şeyi vardır. Taşradan intihap edeceğiniz adamlar tesir altında kalırlar ve iş yapamazlar. Arkadaşlarınız ise tesirsiz iş yaparlar. Fevkalade işlerde tesir altında kalmayacak adamlar intihap ediniz”⁴⁸⁴.” sözleriyle bu göreve seçileceklerde aranacak

⁴⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:19, (7 Nisan 1339/1923), s. 417.

⁴⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:19, (7 Nisan 1339/1923), s. 419.

⁴⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:19, (7Nisan 1339/1923), s. 420.

⁴⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:19, (7Nisan 1339/1923), s. 421.

⁴⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:82, (29 Temmuz 1338/1922), s. 44.

⁴⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:82, (29 Temmuz 1338/1922), s. 45.

özelliklere dikkat çekmiş ve Encümenin vermiş olduğu maddeyi aynen kabul etmeyi teklif etmiştir. İstiklal Mahkemeleri ile ilgili bu teklif uzun görüşmeler sonunda 31 Temmuz 1922’de kabul edilmiştir⁴⁸⁵.

- Aydın Mebusu Esad Efendi ile Mustafa Durak ve doksan arkadaşının Hiyaneti Vataniye mücriminden bir kısmının affı hakkındaki kanun teklifleri üzerine Adliye Encümenince tanzim edilmiş olan mazbatanın, ruznameye alınması hakkındaki önerge:

Teklif kabul edilmiş ve ertesi içtima olan 6 Aralık 1921 Salı günü konunun görüşülmesine karar verilmiştir⁴⁸⁶.

Ordu ve Milli Mücadele

- Mustafa Durak ve 30 mebusun, 19 Aralık 1921 günü yapılan gizli oturumda Tekâlif-i Milliye Kanunu ile ilgili teklifleri:

M. Durak ve otuz mebus tarafından Meclis’e sunulan teklif oylanarak kabul edilmiştir. Meclis 19 Aralık 1921’de bu konuda milletvekillerinden seçilen ve 5 azadan oluşan bir Encümen oluşturmuştur⁴⁸⁷.

- Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya Bey’le, Mustafa Durak Bey ile 61 arkadaşının, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine gazilik unvanı verilmesine ve müşirlik rütbesi tevcih edilmesine dair kanun teklifi

Mustafa Kemal Paşa’ya Sakarya Savaşındaki üstün başarısından dolayı mareşallik rütbesi ve gazilik unvanı verilmesine dair 19 Eylül 1921 tarihli ve 62 imzalı kanun teklifine Meclis’te imza koyanlar arasında Mustafa Durak Bey’de vardır. Teklif aynı gün Meclis Genel Kurulunda görü’ülerek kanunlaşmıştır⁴⁸⁸.

- Erzurum Mebusu Durak Bey’le rüfekasının Şark Cephesindeki kuvvetlerimizin mütecavizlere karşı müdafaa etmemeleri esbabının bildirilmesine dair Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetiyle Müdafaa-i Milliye Vekâletinden soru önergesi:

⁴⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:83, (31 Temmuz 1338/1922), s. 103.

⁴⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:15, İ:122, (5 Aralık 1337/1921), s. 36, 37.

⁴⁸⁷ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:2, (19 Aralık 1337/1921), s. 518-519.

⁴⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:12, İ:79, (19 Eylül 1337/1921), s. 263, 264. Not: Bu kanun teklifinin tam metni Hasan Tahsin Bey bölümünde yer almıştır. Tekrardan kaçınmak amacıyla burada verilmemiştir. Kanun teklifinin tam metni için bkz.s.103.

Mustafa Durak Bey Doğu Cephesinde Erzurum sınırlarında Ermeni ve Gürcülerin faaliyetlerinin görüldüğü ve Oltu'nun işgal edildiği hakkındaki bilgilere göre buradaki kuvvetlerimizin bu duruma müdahale etmemesinin sebebini hükümetten sormaktadır⁴⁸⁹.

Hükümet adına Mustafa Kemal Paşa Meclis'te konu ile ilgili bilgi vermiştir. Mustafa Kemal Paşa 6 Haziranda şark ordularına askeri harekât yapma emri verildiğini ancak bu arada Sovyet Cumhuriyeti Hariciye Nazırı Çiçerin'den bir mektup geldiğini belirtmiştir. Bu mektupta Türkiye, Acemistan, Ermenistan ve Türkiye sınırlarının Sovyet Rusya Hükümetinin yardımıyla siyaseten çözülebileceğini belirtilmesinden sonra Orduların 20 Haziranda bekletildiğini ifade ederek “Bolşevik Hükümeti bizimle irtibat ve temas için fiilen teşebbüsatta bulunmuştur. Ordu göndermiştir İkincisi; vaziyetin bir iki aydan beri Şarkta mühmel, muğlak kalmış olması Lehistan meselesinden vaziyetinden ileri gitmiş oluyor. Lehistana kuvvet gitmiş olmasıyla Ermenilerin, Gürcülerin, Azerilerin mahalli muhalif ve muarız hareketleri buna sebebiyet vermiş olur...Ermenilerin bütün mütecaviz hareketleri tevkif edilerek onlara daima hakim bulunduğumuz görülüyor.Kezalik Gürcülerin harekâtı, bizim vaziyetimizi, kuvvetimizi, planımızı sarsacak bir kuvvette değildir”⁴⁹⁰. konuya açıklık getiren Mustafa Kemal Paşa endişe edilecek bir durum olmadığını ifade etmiştir.

- Durak Bey'in Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında kanun teklifi münasebetiyle konuşması :

Mustafa Durak Bey 5 Ağustos 1921'de Meclis gizli oturumunda yapmış olduğu konuşmada meselenin önemli olduğunu bu konuda bazı kişilerin tepki göstermesinin doğru bulmamıştır⁴⁹¹. Mustafa Kemal Paşa için “Meclisin hayatını muhafaza, benim vakfi hayat etmek mecburiyetinde bulunduğum bir noktadır.”sözüyle kendilerini çok memnun bıraktığını belirttikten sonra Mustafa Kemal Paşa'ya “Millet Başkumandanı” diyelim şeklinde bir teklif sunmuştur. Ayrıca kanun maddesine “tabiatı ile mahfuz bulunan” kelimesine “icra-i” kelimesinin ilavesini teklif ettikten sonra “Düşmanlarımıza karşı davamızı ordu ile halledeceğiz. Elimizde ordumuz olmazsa yapacağımız hiçbir şey yoktur. O halde ordu takviye etmek lazımdır”⁴⁹².” diyerek ordumuzun güçlendirilmesi gerektiğini

⁴⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:48, (14 Ağustos 1336/1920), s. 206.

⁴⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:48, (14 Ağustos 1336/1920), s. 206, 210.

⁴⁹¹ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:2, (5 Ağustos 1337/1921), s.177.

⁴⁹² TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:2, (5 Ağustos 1337/1921), s. 177, 178.

belirtmiştir. Meclis'te yapılan görüşmeler sonunda Mustafa Kemal Paşa 5 Ağustos 1921 tarihinde 169 oyla Başkumandanlığa seçilmiştir⁴⁹³. Meclis almış olduğu bu kararla yasama, yürütme, yargı yetkilerini üç ay süresince Mustafa Kemal Paşa'ya vermiştir.

- Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık Kanunu süresinin uzatılması hakkında Meclis görüşmeleri ve Mustafa Durak Bey'in konuşması:

Meclis'te yoğun tartışmaların yaşandığı 31 Ekim 1921 tarihli gizli oturumda söz alan Mustafa Durak Bey Meclis'in üç ay kadar önce cepheye bir heyet gönderdiğini gidenlerin bildiği gibi cephede bir kısım idaresizlikler görüldüğünü ve bu sıkıntıların görülmesi üzerine "Kumandayı tevhid etmek istedik... Düşündük, taşındık, Bugün B.M. Meclisi Hükümeti'nin içinde, Mustafa Kemal Paşa Hz. nin her tarafta, gerek Anafartalar'da ve gerek her yerde fevkalade hizmeti görülmüş. Bunun için Paşa Hz. ne işi tevdi ettik⁴⁹⁴." dedikten sonra düşmanın Sakarya'dan atıldığını ancak halen düşmanın tam olarak yurdumuzdan atılmadığını belirtmiştir. Başlanılan işin bitirilmesi gerektiğini ifade ederek "Başkumandan Paşa vazifesine devam etsin ve mesuliyetini müdrük bulunsun⁴⁹⁵." şeklinde yaptığı konuşmasında yapılması gerekenin bitmediğini bu nedenle görevlendirmenin devam etmesi gerektiği fikrini savunmuştur. Kanun teklifi daha sonra Meclis'te yapılan oylamada 169 kişinin katılımı ve 153 kabul oyu ile onaylanmıştır⁴⁹⁶.

Ekonomi ve Maliye

- Saruhan Mebusu Avni Bey ile Mustafa Durak Bey ve arkadaşlarının, Meclis'te 25 Aralık 1922 tarihindeki görüşmede Ziraat Bankası bütçesinin müstacelen müzakere edilmesine dair önerge:

Mustafa Durak Bey'in de bulunduğu 40 milletvekiline ait bu önergede Ziraat Bankasının düşmandan kurtarılan yerlere ait bütçe görüşmelerinin Meclis'te öne alınmasıyla ilgili önerge⁴⁹⁷. Meclis'te 25 Aralık 1922'de yapılan oylamada Ziraat Bankası bütçesinin müzakeresi kabul edildi⁴⁹⁸.

⁴⁹³ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:2, (5 Ağustos 1337/1921), s. 181.

⁴⁹⁴ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:2, (31 Ekim 1337/1921), s. 417.

⁴⁹⁵ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:2, (31 Ekim 1337/1921), s. 417.

⁴⁹⁶ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:2, (31 Ekim 1337/1921), s. 428.

⁴⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:26, İ:162, (25 Aralık 1338/1922), s. 41.

⁴⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:26, İ:162, (25 Aralık 1338/1922), s. 42.

- Garp cephesinde bilfiil harekâtı askeriye sahası olan mevkilere munhasır olmak üzere Aşarın usulü cibayetine dair kanun lâyihası ve Kavanin ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbatalarının görüşmeleri sırasında konuyla ilgili Mustafa Durak Bey'in teklif ve konuşması:

Kanun teklifinde askeriye sahası olan Kars, Ardahan ve Oltu livalarında aşar vergisinin oluşturulacak heyetler tarafından 1921 yılı için tahminen alınmasını istemektedir. Durak Bey konu ile ilgili söz almış ve burada yapmış olduğu konuşmasında Elviyeyi Selase olarak bilinen yerlerde farklı bir usul olduğunu belirterek o bölgede aşarın buralardaki gibi alınmadığını belirtmiştir. “Köyün maktu bir vergisi var Aşarı ve sairesi onun içinde dâhildir. Halk ona alışmıştır... Köylü kendi borcunu bilir ve kendi kendine dört taksitte parayı getirir heyeti ihtiyariyeye verir”⁴⁹⁹. Diyerek o yörede halkın alıştığı vergideki bu usulün bozulmamasını istemiştir.

Maliye Vekili Hasan Bey yaptığı konuşmada memleketin bir tarafına istisnai bir durum yapılmasının doğru olmayacağını ifade etmiştir⁵⁰⁰. Mustafa Durak Bey konu ile ilgili olarak Elviyeyi selase de eski usulün devam etmesi için Meclis'e teklif sunmuştur⁵⁰¹.

Mustafa Durak Bey'in Meclis'teki diğer çalışmaları özetle şu şekilde sıralanmıştır:

- Altın kaçakçılığından dolayı mahkûm olan Eşref ve Haşim efendiler hakkındaki İstida Encümeni mazbatasına dair takriri.
- Baka Karyesi Heyeti İhtiyariyesinden Hacı Mehmed ile rüfekasının affi hakkındaki teklife dair Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle,
- Balâ kazası ahalisine aidolan 75 devenin sahiplerine iadesine dair İstida Encümeni mazbatası münasebetiyle
- Balıkesir Hapishanesi Müdürü Ahmed Efendi ile rüfekası hakkındaki Divanı Harb hükmünün ref'ine dair İstida Encümeni mazbatası münasebetiyle,
- Bazı mahkûmların affi hakkındaki kanun tekliflerine dair Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle,

⁴⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:11, İ:50, (14 Temmuz 1337/1921), s. 245, 246.

⁵⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:11, İ:50, (14 Temmuz 1337/1921), s. 247.

⁵⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:11, İ:50, (14 Temmuz 1337/1921), s. 255.

⁶²³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:11,İ:50, (14 Temmuz 1337/1921), s. 257.

- Düyunatı sabıkanın sureti tediyesine dair Kanun münasebetiyle,
- Erzurum Mebusu Asım Beyin, İstanbul'dan Anadolu'ya gelen eşyadan ikinci defa Gümrük Resmi alınmamasına dair önerenin hemen müzakere edilmesine dair önerge münasebetiyle,
- Evkaf Vekâletinin 1923 senesi üç aylık geçici bütçesine dair Kanun münasebetiyle,
- Havalii şarkiye muhacirlerinin iadesi ve mesakininin tamir ve inşası için tahsisat itasına dair Kanun münasebetiyle,
- Hesap Memuru Ahmed Muhtar Efendinin affına dair istidasına dolayı Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle,
- İdarei kura ve nevahi kanunu lâyihası münasebetiyle sözleri,
- Vilâyatı Şarkiye muhacirleri hakkındaki önerge münasebetiyle
- 20 Ocak 1921 tarihli madde münferidenin kaldırılmasına dair (Tecdidî intihap hakkında) Kanun münasebetiyle,
- 1921 senesi Muvazenei Umumiye kanun lâyihasının sekizinci maddesinin yorumlanmasına dair mazbata münasebetiyle,
- 1922 senesi Matbuat ve istihbarat Müdüriyeti Umumiyesi bütçesi münasebetiyle sözleri,
- Diyarbekir Jandarma Alay Kumandanı Sıdkı Bey hakkındaki Meclis kararının açıklanmasına dair,

2.8. Fikri Faik Bey'in (Güngören) Meclis Çalışmaları

Fikri Faik Bey, Eğin Kaymakamlığından sonra Genç ilini temsilen seçilen ilk Milletvekillerindendir. Fikri Faik Beyin Milletvekilliğine seçildiği tarih 3 Mayıs 1920'dir. Fikri Faik Bey'in Milletvekilliği 6 Temmuz 1920 tarihli Meclis Mazbatayı Tetkik Encümeni kararıyla kabul edilmiş ve bu karar, 8 Temmuz 1920'de Meclis oturumunda görüşülmüştür⁵⁰². Fikri Faik Bey bulunduğu yerdeki konumu ve bu bölgedeki isyan hareketlerinde vazife alması nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki görevine hemen katılamamış ve Dâhiliye Vekâletinin isteği üzerine Meclis tarafından bir süre izinli kabul edilmiştir. Görevi gereğince bölgesinde bir süre kaldıktan sonra Meclis çalışmalarına katılabilmektedir.

⁵⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:30, (8 Temmuz 1336/1920), s. 207.

Fikri Faik Bey'in Meclis çalışmaları sırasında görev yaptığı şubeler 1920 yılında 3. Şube⁵⁰³, 1921 yılında 2. Şube⁵⁰⁴, 1922 yılında 1.Şube⁵⁰⁵, 1923 yılında 3.Şube⁵⁰⁶ olarak görülmektedir. Fikri Faik Bey'in görev yaptığı Encümenlikler ise 1921 yılında İrşat Encümenliği⁵⁰⁷, 1922 yılında Memurin Muhakemat Tetkik Encümenliği⁵⁰⁸ ve Dâhiliye Encümenliği⁵⁰⁹, 1923 yılında Posta ve Telgraf Encümenliğidir⁵¹⁰.

21 Ekim 1922'de düşmandan kurtarılan bölge halkının durumu için Meclis tarafından kurulan Encümen'de görev almıştır⁵¹¹. Fikri Faik Bey Milletvekili seçildiği dönemde Eğin Kaymakamlığı yapıyor olması ve rahatsızlığı nedeniyle Meclis'ten 10 Mayıs 1920 tarihinde izin istemiştir; fakat bu istek Meclis tarafından kabul edilmemiştir⁵¹². Fikri Faik Bey'in ilk izin isteğinden birkaç gün sonra 17 Mayıs 1920 tarihinde, Dâhiliye Vekâleti tarafından ikinci bir izin isteğinde bulunulmuştur. Bu izin Dâhiliye Vekâleti tarafından, o sırada bölgede çıkan Dersim Kürtleri isyanı ve Fikri Faik Beyin bu isyanın bastırılması ile ilgili önemli görevi nedeniyle istenmiştir. Bu izin isteği Meclisin 19 Mayıs 1920 tarihli görüşmeleri sırasında kabul edilmiş ve kendisine iki ay izin verilmiştir⁵¹³.

Fikri Faik Bey o dönemde Dâhiliye Vekâletince yapılan görevlendirmenin ardından 12 Kasım 1920 tarihinde milletvekilliği görevine başlamıştır⁵¹⁴. Fikri Faik Bey milletvekilliği döneminde Meclis'ten ilk iznini 19 Mayıs 1921'de üç ay müddetle almıştır⁵¹⁵. Fikri Faik Bey'in bir diğer izin isteği 25 Ekim 1922'de olup kendisine üç ay izin verilmiştir⁵¹⁶. Fikri Faik Bey çeşitli kaynaklar tarafından I. Meclis'te Muhalefet olarak geçen II. Grup Milletvekilleri arasında gösterilmiştir⁵¹⁷. Onun muhalif tarafta olması tekrar milletvekili olamamasının ve sonraki yıllarda ekonomik sıkıntılar çekmesinin bir delili olarak gösterilebilir.

⁵⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:148, (10 Şubat 1337/1921), s. 148.

⁵⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:2, (2 Mart 1337/1921), s. 8.

⁵⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:18, İ:1, (1 Mart 1338/1922), s. 20.

⁵⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:1, (1 Mart 1339/1923), s.21.

⁵⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:148, (10 Şubat 1337/1921), s.158.

⁵⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:85, (16 Ağustos 1338/1922), s.170.

⁵⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:123, (21 Ekim 1338/1922), s.74.

⁵¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:7, (29 Nisan 1336/1920), s. 43.

⁵¹¹ Çoker, a.g.e, s. 444.

⁵¹² TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:15, (13 Mayıs 1336/1920), s. 280.

⁵¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:18, (19 Mayıs 1336/1920), s. 41.

⁵¹⁴ Çoker, a.g.e, s. 444.

⁵¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:10, İ:36, (19 Mayıs 1337/1921), s. 320.

⁵¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:126, (25 Ekim 1338/1922), s.143.

2.8.1.Önerge ve Konuşmaları

- Genç Mebusu Fikri Faik Bey'in, Diyarbakır Jandarma Alay Kumandanı iken tekaüd edilmiş olan Kaymakam Sıdkı Bey hakkındaki Meclis kararının tavzihan tekid edilmesine dair 15 Kasım 1922 tarihli önergesi.

Fikri Faik Bey bu önergesinde dönemin Diyarbakır Jandarma Alay Komutanı Sıdkı Beyin Encümen tarafından emekli edilmesi kararına karşı çıkmıştır⁵¹⁸. İstida Encümeni ve Büyük Millet Meclisi tarafından bunun doğru olmadığına karar verilmesine rağmen Dâhiliye Vekâletinin hala bu konuda tereddüt içinde olduğunu belirterek önergesinde bu durumun Meclis tarafından giderilmesini istemiştir. Fikri Faik Bey'in verdiği önerge Meclis'te hararetle bir şekilde tartışılmış hatta bu konu üzerine söz alan İstida Encümeni Reisi ve Erzurum Milletvekili Mustafa Durak Bey, İstida Encümeni kararlarının kesin olduğunu, yeniden bir karar çıkartmaya gerek olmadığını savunmuştur. Ancak Meclis'teki görüşmeler sonunda önceki Meclis kararı kabul edilerek konu Dâhiliye Vekâletine gönderilmiştir⁵¹⁹.

- Fikri Faik Bey ve arkadaşları Milletvekili oldukları Genç ilinde bulunan memurların maaşlarının ödenmesinin gecikmesi ile ilgili 18 Mart 1923 tarihli Meclis oturumunda Maliye Vekiline sorusu

Genç Mebusu Fikri Faik Bey'le arkadaşlarının, Genç ili memurlarına verilen maaşların gecikmesine dair sualini Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey şifai olarak cevaplamıştır. Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey bu önergenin uzun zaman önce verildiğini, o zamanki sıkıntıların şimdi olmadığını, memurların maaşlarının ödendiğini açıklamıştır⁵²⁰.

- Darümuallimin (Öğretmen okulları) ile muallimlerinin askerlikten tecilli olmaları yönündeki Oltu Milletvekili Yasin Bey'in teklifinin Müdafaa-i Milliye Encümenliği tarafından uygun görülmesi ile ilgili olarak 25 Kasım 1920 tarihine ait Fikri Faik Bey ve arkadaşlarının teklifi:

Oltu Milletvekili Yasin Bey tarafından Meclis'e sunulan Öğretmen okullarının öğrenci ve öğretmenlerinin askerliklerinin ertelenmesi hakkındaki teklif gönderilmiş olduğu Müdafaa-i Milliye Encümenliği tarafından olumlu bulunmuştur.

⁵¹⁷ Tunaya, a.g.e,s.539.-Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem I.Cilt s. 307,308

⁵¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:139, (30 Ekim1338/1922), s. 530.

⁵¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:139, (30 Ekim 1338/1922), s. 531,532.

⁵²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:26, İ:176, (18 Mart 1339/1923), s. 414.

⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ:102, (25.Kasım1336/1920), s. 27.

Fikri Faik Bey ve arkadaşları Öğretmen okulları öğretmenleri ve öğrencilerinin askerlikten tecillerinin yanında tekke ve zaviye şeyhleri ile müderris ve meşhâd hademelerinin de askerlikten tecil edilmelerini istemiştir⁵²¹. Ancak yapılan görüşmeler sonunda Fikri Faik ve arkadaşlarının teklifi Öğretmen Okulu öğretmen ve öğrencileri ile diğer öğretmen ve öğrenciler de müstesnadır şeklinde kabul edilmiştir⁵²².

- Fikri Faik Bey'in 25 Ekim 1920 tarihinde görüşülen Canik Mebusu Nafiz Bey ve otuz beş arkadaşıyla birlikte Konya hadisesini incelemek üzere Meclisten yedi kişilik bir heyetin gönderilmesine dair önergesi:

Fikri Faik Bey'in de yer almış olduğu teklifte Konya'da ortaya çıkan isyan hâdisesinin araştırılması ve burada masum iken mağdur olanların ve yetimlerin belirlenmesi, suiistimali görülenlerin ise cezalandırılması için Meclis'ten seçilecek yedi kişilik bir heyetin oluşturulmasıyla alakalıdır⁵²³. 25 Kasım 1920'de teklifin Meclis'te görüşülmesi sırasında söz alan Mustafa Kemal Paşa Hükümetin Konya olaylarını incelemek üzere Tetkik Heyeti oluşturmaya karar verdiğini, heyete katılacak olan milletvekillerinin Bakanlar Kurulu tarafından belirleneceğini ve bu mebusları meclisin izinli sayması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine önerge sahiplerinden Nafiz Bey tekliflerinin daha önce hazırlandığını, Meclis gündemine ancak bugün gelebildiğini belirtmiştir. Heyeti Vekile'nin meseleye sahip çıkması nedeniyle kendi tekliflerinin gündemden düştüğünü ifade etmiştir.

- Fikri Faik Bey'in Amasya Milletvekili Hamdi Bey ve yüz beş arkadaşıyla birlikte 1921 yılı Meclis açılışının mart ayına alınması hakkında önergesi:

Bu önergede milletvekillerinin büyük bir kısmının çiftçilikle uğraştığı için hasat mevsiminin dikkate alınması ve meclisin açılış tarihinin 1921 yılı Mart ayında olması teklif edilmiştir. Bu önerge 12 Şubat 1921 tarihli Meclis Genel Kurulunca Meclis İdare Heyeti'ne gönderilmiştir⁵²⁴.

- Fikri Faik Bey'in, Sivas Milletvekili Rasim Bey ve 95 arkadaşıyla birlikte verdiği Burdur Milletvekili Veli Bey'in mazeretinin meşru addiyle Meclise kabul olunmasına dair önergesi:

⁵²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ:102, (25 Kasım 1336/1920), s. 30.

⁵²² TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ:102, (25 Kasım 1336/1920), s. 30.

⁵²³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ:102, (25 Kasım 1336/1920), s. 41, 42, 43.

⁵²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:149, (12 Şubat 1337/1921), s. 196.

İngilizlerin baskısıyla Meclis'e katılmayan ve bu nedenle istifa etmiş sayılan Burdur Milletvekili Veli Bey'in bu durumunun zaruri bir mazeret sayılmasını talep eden Fikri Faik Bey ve arkadaşlarının teklifi Meclis'te milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir.⁵²⁵

- Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey ve Genç Milletvekili Fikri Faik Bey'in Meclis'in Ankara'dan başka bir mahalle nakli hakkındaki yüz on beş imzalı önerge:

Milletvekilleri bu tekliflerinde ülkenin Yunan işgali tehlikesinden kurtulduğunu, bunun yanında Ankara'da yaşanan ev sıkıntısı nedeniyle milletvekilleri, memurlar askerler ve onların ailelerinin sıkıntı çektiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle şartları müsait olan Bursa, Konya, İzmir gibi şehirlerden birine Meclis'in taşınması teklifinde bulunmuşlardır⁵²⁶. Teklife Amasya Milletvekili Ömer Lütfi Bey istiklâlin tam gerçekleşmediği ve antlaşmanın daha yapılmadığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır⁵²⁷. Teklifin müzakeresinin tehir edilmesi yapılan görüşmeler sonunda kabul edilmiştir⁵²⁸.

- Kayseri Mebusu Osman Bey ve Genç Milletvekili Fikri Faik Bey ile arkadaşlarının Sultansuyu Çiftliği ile Ankara Ziraat Mektebine dair kanun lâyhalarının acilen müzakere edilmesine dair önerge:

Meclise verilen teklifte Ziraat Bankasına alacakları karşılığı bırakılan Sultansuyu Çiftliği ile Ziraat Mektebinin bankaya devrinin yapılamaması nedeniyle ziraat mektebinin gelirinin sahipsizlik sonucu mahvolmasını önlemek için ilgili layihanın öncelikle görüşülmesi teklif edilmiştir⁵²⁹. Meclis teklifi kabul etmiş ve ilgili layihanın(Sultansuyu çiftliği) Meclis'te öncelikle görüşülmesi kararını almıştır⁵³⁰. Teklif üzerine Meclis, konuyu 24 Ağustos 1922 tarihinde görüşerek kanun layihalarını kabul etmiştir⁵³¹.

- Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey'in, ziynet eşyasının ithalinin yasaklanması hakkındaki kanun teklifinin görüşmeleri sırasında Fikri Faik Bey'in ithali yasaklanan Fes ile ilgili teklifi:

⁵²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:148, (10 Şubat 1337/1921), s. 162, 163.

⁵²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:122, (19 Ekim 1338/1922), s. 25.

⁵²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:122, (19 Ekim 1338/1922), s. 26.

⁵²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:24, İ:122, (19 Ekim 1338/1922), s. 31.

⁵²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:89, (23 Ağustos 1338/1922), s. 296, 297.

⁵³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:89, (23 Ağustos 1338/1922), s. 297.

⁵³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:90, (24 Ağustos 1338/1922), s. 332.

1920 yılı bütçesinin açık vermesi üzerine açıkların azaltılması için Meclis'te ilk olarak 24 Mart 1921 tarihinde görüşülen Kanun Layihasında ithal edilen ürünlerin bazılarının ithalinin yasaklanması ya da vergisinin artırılması ile ilgili görüşmeler uzun bir süre devam etmiştir. Bu sırada fesin ithalinin yasaklanması ile ilgili görüşmelerde lehte ve aleyhte teklifler verilmiştir. Bu teklifler arasında Fikri Faik Bey'in ithali yasaklanan fes ile ilgili görüşmelerin bittiği ve diğer maddelere geçilmesi gerektiği yönünde bir teklifi olmuştur⁵³². Meclis Fikri Faik Bey'in teklifi yerine fes ile ilgili maddenin kanundan çıkarılmasını isteyen Adana Mebusu Zamir Bey'in teklifini kabul etmiştir⁵³³.

- Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Bey ile Fikri Faik Bey ve 95 arkadaşının Nisabı Müzakere Kanununun altıncı ve sekizinci maddelerinin tadiline dair teklif:

Fikri Faik Bey ve arkadaşları bu tekliflerinde milletvekillerine ödenecek tahsisatın miktarını belirlemişler ve milletvekillerinin izinli oldukları üç ayda bu tahsisatların yarısını almalarını ve yine üç aydan fazla olan izin günlerinde milletvekillerine ödeme yapılmamasını istemişlerdir. Teklif Meclis tarafından kabul edilmiştir⁵³⁴.

- Mersin Milletvekili Ziya Bey ile Fikri Faik Bey ve arkadaşları tarafından verilen Adana'nın işgali sırasında Başadministratör tarafından gayri kanuni muamelelerin keenlemyekün kanun layihasının müstacelen müzakere edilmesine dair önerge:

Teklifte Adana'nın Fransızlar tarafından işgali sırasında işgal kuvvetleri baş yöneticisi tarafından yaptırılan kanunsuz işlemlerin hiç olmamış gibi kabul edilmesini ve konunun hükümet tarafından araştırılmasını istemiştir. Teklif Meclis'te kabul edilmiştir⁵³⁵.

Fikri Faik Bey'in bu faaliyetleri yanında kendisi hakkında Meclis kayıtlarında geçen 25 Kasım 1920 tarihine ait şikâyet dilekçesi bulunmaktadır. Bu dilekçe Fikri Faik Bey'in İzmir Polis Müdürlüğü sırasında Aydın Valisi Kanbur İzzet'in yanında çalışması üzerine ve bu sıradaki bazı icraatları nedeniyle başta İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey ve arkadaşları tarafından verilmiştir. Bu konu Meclis'te gündeme gelince Kırşehir Milletvekili Yahya Galip, Fikri Faik Bey'i Halep'teki görevinden bildiğini onun vazife ehli bir kişi olduğunu

⁵³² TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:16, (4 Nisan 1337/1921), s. 351.

⁵³³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9,İ:16, (4 Nisan 1337/1921), s. 351.

⁵³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, İ:152, (17 Şubat 1337/1921), s. 271.

⁵³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:21,İ:79, (24 Temmuz 1338/1922),s. 485,487 Not: Bu kanun teklifinin tam metni Arslan Bey bölümünde yer almıştır. Tekrardan kaçınmak için burada yer verilmemiştir Kanun teklifinin tam metni için bakınız s. 96.

ifade etmiştir. Diyarbakır Milletvekili Hacı Şükrü Bey ise Yahya Galip'e yanıldığını belirtmiştir. Meclis Fikri Faik Bey'in o sırada Meclis'te olmaması nedeniyle konunun bir sonraki perşembe günü gizli oturumda görüşülmesi yönünde karar vermiştir⁵³⁶. Ancak bir sonraki hafta 2 Aralık 1920 tarihinde yapılan gizli oturumda Fikri Faik Beyin hasta olması nedeniyle görüşmenin daha sonra yapılması isteği Meclis tarafından kabul edilmiştir⁵³⁷¹⁰⁰.

Meclis zabıt tutanaklarının sonraki Meclis oturumlarında konu ile ilgili bir görüşme bulunmamaktadır. O dönemde Meclis'in Çerkez Ethem konusunu yoğun olarak tartışıyor olması Fikri Faik Bey ile ilgili konuyu gündemden düşürmüş olması muhtemeldir.

2.9. Neşet (Mehmet Neşet Özercan) Bey'in Meclis Çalışmaları

2.9.1.Önerge, Konuşmalar ve Takrirler:

1. Mehmet Neşed Bey ilk takririni Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından idam ettirilen Üsküdarlı Tevfik Bey'in ailesine maaş bağlanarak mağduriyetlerinin giderilmesi için vermiştir. Takrir öncelikle Layiha Encümenine havale edilmiş ancak daha sonra Mecliste yapılan oylama sonucu reddedilmiştir.⁵³⁸
2. Mehmet Neşed Bey ve arkadaşlarının bir diğer takriri Fevzi Paşa'nın vatan hizmetlerinden ötürü terfisinin bir kademe arttırılması ile ilgilidir.⁵³⁹
3. Mehmet Neşed Bey, Hariciye Vekaletine yönelik olarak Tiflis'de şehit edilen Cemal paşa ve arkadaşları hakkındaki sual takriri Hariciye Vekaletine tebliğ edilmiştir. Ancak TBMM Zabıt Ceridelerinde bu sualin cevabı ile ilgili bir kayıta rastlanılmamıştır.⁵⁴⁰
4. Mehmet Neşed Bey 1921 yılı bütçe görüşmeleri sırasında sunduğu takrir ile genel vergiler ile özel vergilerin toplanıp toplanmadığı, genel vergiler toplanabilirken özel vergilerin neden toplanmadığı ve özel vergilerin genel vergilere olan oranını sormuştur. Bu soruya Maliye Vekili Ferid Bey genel vergilerin toplandığını ve toplanmaya da devam edildiğini söyleyerek cevap vermiştir. Daha fazla açıklama isteyen Mehmet Neşed Bey "Tahsis edilen miktar tahsil edilmiş midir efendim? Bendeniz diyorum ki emvali umumiye tahsil ediliyor, ona mukabil varidatı hususiye tahsil edilmiyor." Demesi üzerine Maliye Vekili Ferid Bey tahsis edilen miktarın

⁵³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:6, İ:102, (25 Kasım1336/1920), s. 43,44.

⁵³⁷ TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C:1, (2 Aralık1336/1920), s. 238.

⁵³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:118, 21.12.1336/1920 s.467

⁵³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:15, 02.04.1337/1921 s.328

⁵⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:89, 23.08.1338/1922 s.276

tahsil edildiğini, eğer daha detaylı bilgi istenilirse hesaplarını kontrol ederek tafsilatlı bilgiyi arzedeceğini belirtmiştir.⁵⁴¹

2.10. Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey'in Meclis Çalışmaları

Hacim Muhittin Bey, özgeçmişinden de anlaşılacağı üzere, milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılışında bulunduktan hemen sonrasında görevlendirildiği olağanüstü yetkili Bursa Valiliği ve akabinde Konya İstiklal Mahkemesi Başkanlığı görevleri nedeniyle Meclis'te hemen hemen hiç bulunamamıştır.

2.10.1 Önerge ve Konuşmaları:

Mecliste bulunduğu kısa dönemlerde vermiş olduğu takrirler şöyledir:

1. “Karesi Mebusu Hacim Muhittin Beyin, fımabaat asker olanların müstesna memuriyetlere tayin edilmemesi hakkında teklifi kanunisi.”⁵⁴² Kanun teklifi Layiha Encümenine havale edilmiştir.
2. “Karesi Mebusu Hacim Muhittin Beyin, Hıyaneti vataniye kanununun 4 ve 8 nci maddelerinin tadili hakkında teklifi kanunisi”⁵⁴³ Layiha Encümeni'ne havale edilmiş, encümende görüşülürken çıkartılan başka bir kanunla eksikliklerin giderilmiş, bu nedenle teklif gereksiz kalarak düşmüştür.
3. “Karesi Mebusu Hacim Muhittin Beyle, refikinin, Cephe-arkasında bir İstiklâl Mahkemesi bulundurulmasına dair takriri.”⁵⁴⁴ Karesi Mebusu Hacim Muhittin Bey ve Necip Bey İstiklâl mahkemelerinin cephe arkasında ve bilhassa bu defa Yunanlılar tarafından çiğnenen cephe mahallerinde teşkili hakkında bir takrir sunmuşlardır. Meclisin tamamı tarafından muvafık bulunan teklif, benzeri bir kanun takriri ile birleştirilerek görüşme için ileri bir tarihe ertelenmiştir.

Bunun dışında Hacim Muhittin Bey bazı konularda söz almıştır. Örneğin Dahiliye Vekili Ferid Bey'in Teşkilatı Esasiye Kanunu münasebetiyle yapmış olduğu konuşma sırasında söz alarak; “Efendim bendeniz diyorum ki; Hükümetin bu okunan kâğıdı, bir program mahiyetinde ise, ne encümene gitmeye ve ne de maddelerin üzerinde müzakere etmeye ihtiyaç yoktur. Heyeti umumiyesi rüfekayi muhtereme tarafından tetkik edilir. Neticesinde itimat ve ademi itimat... Müsaade buyurun, eğer Refet Beyefendinin

⁵⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:111, 09.12.1336/1920 s.279

⁵⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:69, 21.09.1336/1920 s.242

⁵⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:70, 22.09.1336/1920 s.263

⁵⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:17, 07.04.1337/1921 s.384

buyurdıkları gibi, Hükümet bunu bizimle bilmüzakere Meclisin programı olarak çıkarmak istiyorsa, o vakit maddeler hakkında münakaşa ve ayrı ayrı tetkikat yapmak lâzım gelir. Bendeniz teklif ediyorum. Bu iki şıktan hangisini tespit ederse etsin, ondan sonra müzakere edelim.”⁵⁴⁵ Diye fikirlerini belirterek Meclis’in gereksiz vakit kaybetmesinin önüne geçmek istemiştir.

2.11. Refik (Bekir Refik Koraltan) Bey’in Meclis Çalışmaları

2.11.1.Önerge, Konuşmalar ve Takrirler

- Refik Bey’in İstanbul’dan gelecek mebuslar hakkındaki lâyihanın hafi celsede müzakere edilmesine dair takriri:

Bu kanun teklifi de oylanarak İstanbul’dan gelecek olan Vekillerin durumunun gizli celsede görüşülmesi kabul edilmiştir⁵⁴⁶

- Refik Bey ve Arkadaşları’nın Sevr Sulh Muahedesinin cebren tatbiki ihtimaline karşı Hükümetçe ne gibi tedabir ittihaz edildiğinin bir celsei hafiyede Meclise bildirilmesine dair takriri:

Yirmi imzalı bu Takrir karşısında Meclis Başkanı koltuğunda bulunan Mustafa Kemal Paşa, takririn içeriği gereği⁵⁴⁷ Heyeti İcraiyyeye havalesi gerektiğini, ancak bir sonraki celsede kendisinin gerekli açıklamaları yapabileceğini belirterek, bizzat bölgede bulunan Ali Fuat Paşa’dan bir önceki gece alınan telgrafi okuyarak gerekli izahatı yapar.⁵⁴⁸ Ancak Yunanlıların İzmir’i işgalinden hemen sonra, 24.05.1920 tarihinde verilen yukarıdaki takrir ve cevabından birkaç ay sonra Yunanlıların ilerleyişi başlamış ve ciddi zararlara sebep olmaktadır. Bunun üzerine Refik Bey ve Arkadaşları aşağıdaki gibi yeni bir Takrir vermek durumunda kalmışlardır:

- Konya Mebusu Refik Beyle arkadaşlarının, Müdafaai Milliye teşkilâtının bir an evvel takviyesi hususunda alınacak tedabirin bir celsei hafiyede müzakeresine dair takriri:

⁵⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:3, İ:67, 18.09.1336/1920 s.208

⁵⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:1, İ:16, 06.05.1336/1920 s. 222

⁵⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 1, İ: 24, 24.05.1336/1920, s.25

⁵⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 1, İ: 24, 24.05.1336/1920, s.26

Refik Bey ve Arkadaşları verdikleri bu takirde, vatanın sürekli halde uğramakta olduğu felaketleri önlemek için, en azından bu uğurdaki çabaları en öne çıkarmak amacıyla gizli bir celse teşkil edilmesini ve bu celsede;

1- Meclisin toplanmasının yegâne sebebi olan vatan savunmasının ne yazık ki o güne kadar gerektiğince sağlanamadığı, bu savunmanın acilen güçlendirilerek olağanüstü bu durumlarda Alman ve Bulgarların da uygulamaya başladığı Birer zabitanın emrine 10'ar nefer verilmek suretiyle yeni bir savaş taktiğine başlanması gerektiği,

2- Özellikle belli bölgelerde gönüllü kişilerin oluşturacağı milis kuvvetlerinin, o bölgedeki tüm halkı galeyana getirmek suretiyle düşman kuvvetlerine ağır darbeler vurulmasının teminine çalışılmasını,

3- Meclis gündemindeki İç Tüzük tartışmaları gibi gündemi gereksiz yere meşgul eden boş konulardan mümkün olduğunca kaçınılarak yalnız ve yalnız en önemli husus olan vatan savunması konusuna hassasiyet gerektiği,

4- Vatan savunması için en ufak bir kuvvetin bile önemli olduğu o günlerde, zabitanın emireri (hizmetçi) olarak kullandığı neferlerin asli görevleri olan vatan müdafaasına gönderilmesi, hizmete ihtiyacı olan zabitan için ise belirli bir ödenek ayırılması suretiyle bu ihtiyaçlarının giderilmesi yoluna gidilmesinin tahtı karara alınması istenmiştir.

Öncelikle ilk kısımda istenilen gizli celse talebi, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere birçok vekil tarafından, cephelerde olup biten her şeyin, Meclis ile birlikte tüm halkın da bilmesi gerektiği gerekçesi ile reddedilmiştir. Ancak bunun üzerine Meclisin açık celselerinde çok uzun süren tartışmalar başlamıştır. Refik KORALTAN Bey'in de saatler süren konuşmaları olmuştur. Biz ise burada gereksiz yer kaybına neden olup konunun esasını kaçırmamak için konuşmaların, verilen cevapların ve açıklamaların sadece önemli kısımlarına değineceğiz⁵⁴⁹.

İlk olarak bu konu üzerine söz alan Bekir Bey sözlerine vatan ve milletin kurtuluşu yolunda cansiperane ortaya atılan Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkür ederek başlamıştır. Ancak ilk başlarda vatanın kurtulması yönünde Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında yekvücut olan tüm Meclis üyelerinin, kendisi de dâhil olmak üzere, bu amaçtan uzaklaşarak ne yazık ki günlük işler içerisinde boğularak asli amaçlarından uzaklaştıklarını belirtir. Bizleri yok etmek için büyük bir kuvvet teşkil ettiği düşünülen düşmanın, aslında o kadar da güçlü

⁵⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi C: 2, İ: 31, 10.07.1336/1920, s.249-250

olmadığının yaptıkları ilk saldırılardan anlaşıldığını, bu gün bu vatani çiğnemekte olan düşmanın eğer biz maksadımız çevresinde toplanarak İzmir ve Adana cephesinde, Bursa ovalarında, Karadeniz sevahilinde, Vilayati Şarkiyyede müdaafa hattı oluşturulmuş olsa idi bu vatana ayak bile basamayacağını iddia etmiştir. Bunun sorumlusu olarak da, başta Meclisin bizzat kendisi olmak üzere Müdafaai Milliye Vekâleti ile Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetini göstermiştir. Erkânı Harbiye Riyasetinin, ihmal olmasa bile, görevini layikiyle yerine getirmediğini vurgulamıştır. Üzerinde durulması gereken iki konu vardır: Vatan savunması ve bu savunmayı yönetecek İdare Heyeti. Refik Bey'e göre İdari Teşkilat olarak ne yazık ki bu çağda son derece geri kalan Babıali teşkilatı aynen kopyalanmıştır.⁵⁵⁰ Kendi seçim bölgesi olan Konya'dan örnek vererek, yüzyıllardır bu vatana hizmet etmiş, hıyanette bulunmamış olan Konya bölgesinde isyanların çıkma sebebini, sadece orada görevli olan Vali'yi görevden alarak yerine deneyimsiz bir komutanı Vali olarak atanmasında bulmuştur. Buna benzer birçok yerde çıkan isyanların da sebebini, vali ve mutasarrıflar gibi idarecilerin hatalı yönetiminden kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca millet, 4 yıl süren ve ne yazık ki mağlubiyetimizle sonuçlanan Cihan Harbi sonrası ürkekleşmiş ve bir yardım eli bekler hale gelmiştir. Bu yardım eli ise Doğuda (Azerbeycan) toplanan ve önce kendilerini, sonra bizi kurtarmaya and içmiş YEŞİL ORDU'dur. Bundan istifade edilmede geç bile kalınmıştır. Yurdu her tarafında bulunan Milli Kuvvetler acilen güçlendirilmelidir. Mesela yarın Samsun'u işgal etmeye çalışacak bir düşman kuvveti, sert bir kayaya çarpmış gibi olsun. Eğer ricat gerekirse oradaki komutanlar dövüşerek, düşmanı kanla boğarak çekilsinler. Bursa'da olduğu gibi "düşman geliyor" dendiğinde soluğu Bilecik'de almasınlar. Yine takrirden belirttiği gibi erat, zabıtların özel işlerinden alınarak asli işlerine yani vatan savunmasına gönderilmelidir.⁵⁵¹

Bunun üzerine söz alan Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Bey de dağılan Sovyetler Birliği içerisindeki Türk ve Müslüman ülkelerden, özellikle Nerimanof önderliğindeki Azerbaycan'dan istifade edilmesini gerektiğini, bunun yanı sıra Kazan ve Sibiryaya da propoganda heyetlerinin gönderilmesinin doğru olacağını belirtmiştir.⁵⁵²

Ancak asıl izahati bizzat Mustafa Kemal Paşa uzun bir konuşmayla yapmıştır. Paşa konuşmasına Refik Bey'e teşekkür ederek başlamış ve takrir ve konuşmalarda belirtilerek bazı bakanlıkların kendilerini ilgilendiren kısımlarının savunma ve izahatini yine bu

⁵⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 2, İ:32, 12.07.1336/1920, s.271

⁵⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 2, İ:32, 12.07.1336/1920, s.273

⁵⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, C: 2, İ:32, 12.07.1336/1920, s.274

bakanlıklara bırakmıştır. Ondan sonraki ilk cümlesi ise; “Efendiler; Yunan taarruziyle husule gelen bugünkü vaziyet netice değildir.”⁵⁵³ Olmuştur. Daha önceden yapmış olduğu kapsamlı açıklamaların üzerine daha fazla açıklama yapmayı aslında gerek görmediğini, ama yine de teferruatlı bir açıklama isteniyorsa her encümenden birer kişinin ayrılarak ayrı bir encümen teşkil edilmesini ve Müdafaai Milliye Vekili ile Erkanı Harbiye Umum Reisinin bu encüme gerekli ve istenen bütün izahati yapmalarını teklif etmiştir. Bundan sonra ise konuşmasını, verilen Takririn madde madde cevabına ayırmıştır. İlk olarak Cephelerin takviyesi ve birer zabitan komutasındaki 10’ar askerlik güçlerle savaş teklifini ele almıştır. Beyanatında; aslında ordu düzeninin yenilenmesine ihtiyaç duyulmadığını, ordunun komuta sisteminin son derece mükemmel olduğunu, ancak elbette ordunun diğer açılardan (ikmal) eksiklerinin bulunduğunu belirtmiş, tavsiye edilen 10ar kişilik savaş düzeninin ise Harb-i Sağır (Gerilla Harbi) olduğunu ve bu sistemde savaşın daha ilk günden itibaren Heyeti İcraiye’nin emriyle yürütülmekte olduğunu söylemiştir. Ancak sadece zabitan (subaylardan) kıta oluşturmanın, binbir emek ve mesarifle yetiştirilen subayları toplu halde ateş hattına sürmenin dünyanın hiçbir yerinde raslanılmayacak, olmayacak bir iş olduğunu belirtmiştir. Bu durumda bile, elinde komuta edecek birliği bulunmayan birçok zabitan kendiliklerinden ve gönüllü olarak zabitan bölükleri oluşturup sıradan neferler gibi ateşe atılmaya hazırlandıklarını belirtince salondan büyük bir alkış kopmuştur.⁵⁵⁴

İkinci maddede belirtilen, Meclis içerisinde belirli bir bölgede kuvvet toplayabileceğini, bir Milis kuvveti oluşturabileceğini arkadaşların kendilerine müracaatları halinde her türlü yetki ve destekle kendilerinin teçhiz edileceklerini belirtmiş, ancak bu arkadaşların gerçekten bir kuvvet oluşturabilecekleri yönünde kendilerine olan itimatlarının tam olması gerektiğini vurgulamıştır.

Üçüncü olarak Meclisin sadece vatan kurtarma işine bakması, gerekirse kanunların bile çiğnenmesi, çünkü bir ihtilal halinde bulunulduğu ve ihtilallerde ihtimaldir ki bazı kanunların görmezden gelinebileceğinden bahsedilmiştir. Paşa, bu noktada müthiş zekasını kullanarak “Yalnız bu sözlerimiz fiiliyatta da mütecellî olmalıdır. Fakat maatteessüf görüyorum ki bu keyfiyet fiilen mütecellî değil; o kadar mütecellî değildir ki, Refik Bey biraderimizin müsaadelerine iktirana arz etmek istiyorum, bu takririn mebedinde elinde

⁵⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 2, İ:32, 12.07.1336/1920, s.274

⁵⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 2, İ:32, 12.07.1336/1920, s.276

nizamnamei dahilinin maddesi olduğu halde halli meseleye kıyam buyurmuşlardı. Demek oluyor ki: Bazı hususatta ahkâmı kanunienin haricine çıkamayacağız.”⁵⁵⁵ Demiştir.

Dördüncü husus olarak, cebhede bulunan zabitanın geride kalan ailelerinin hizmetine bakan eratın silahsız olduğunu, özellikle maluller arasından seçildiğini ve bu eratın vereceği hizmet ve güven duygusunun parayla tutulan bir uşak tarafından karşılanamayacağını belirtmiş, “Bu sebeple zabitan aileleri nezdinde bulundurulacak neferleri çok görmek taraftarı değilim. Yalnız ellerindeki silâhı çok görürüm... Silâh mutlaka muharebe cephesinde bulunmalıdır.”⁵⁵⁶ Demiştir. Ayrıca bahsedilen Azerbaycan ile zaten çok uzun süreden beri irtibatta bulunduğu, Sovyet rejiminden kurtulması esnasında Azerbaycan’a asker ve zabitan gönderildiği, gerekli yardımların yapıldığı ve şimdi aynı hassasiyetin gösterilmesinin beklenildiğinin altını çizmiştir. Verilen izahatın kâfi görülmesi halinde celseye son verilmesini teklif etmiş, yapılan oylamayla görüşmeler yeterli görülmüştür.

- Konya Mebusu Refik Beyle arkadaşlarının, Akşehir kazasının livaya ifrağına dair teklifi kanunisi:

Refik Bey ve 17 arkadaşının Konya ili Akşehir ilçesinin il olması için verdikleri Teklif Anadolu’da 4000 lira geliri olup 3000 lira masrafı olan birçok kaza bulunduğu, 6 aydır maaş alamayan jandarma ve memurların bulunduğu ve yeni illere verilecek ödeneğin bulunmaması sebebiyle reddedilmiştir.⁵⁵⁷

- Refik Bey ve 12 arkadaşının verdiği bir başka tahrir ise İstiklal Mahkemeleri üyelerinin harcırahlarıyla ilgili verdikleri önerge dir:

Bu tahrirde Refik Bey ve arkadaşları Büyük Millet Meclisi’nin kurulmasından hemen sonra kurulan İstiklal Mahkemeleri üyelerine harcırah ödenmemesi yönünde bir karar almış, ancak bu karardan habersiz olarak bazı üyelere harcırah ödenmesi üzerine mağdur olan diğer üyelere de ödeme yapılması yönünde bir karar alınmasını ister⁵⁵⁸.

Ancak yapılan uzun görüşmelerde böyle bir ödeme uygun görülmez. Bunun üzerine, o halde, daha önce alanların da iade etmesi tartışılır. Ancak netice olarak son sözü

⁵⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 2, İ:32, 12.07.1336/1920, s.276

⁵⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 2, İ:32, 12.07.1336/1920, s.276

⁵⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 1, İ:154, 21.02.1337/1921, s.326-327

⁵⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 1, İ:153, 09.12.1338/1922, s.301

Karahisarlı Sahib Vekili Nebil Efendi söyler: “Almamışlar, almayacaklar ve alanlardan da istirdad edilmeyecektir.”⁵⁵⁹

Konuşmaları:

Refik Bey’in 1.Meclis içerisinde 4ü gizli oturumlarda olmak üzere toplam 69 konuşması mevcuttur. Bütün bu konuşmaları buraya almamız elbette söz konusu değildir. Ancak özellikle gizli oturumlar içerisinde yaptığı Çerkes Ethem Vakası, Mudanya Konferansı ve Lozan Konferansı hakkında yaptığı son derece önemli konuşmalar ve bunlara verilen cevapların bir kısmını buraya aynen almak, ülkemizin o gün içinden geçmekte olduğu “Kanlı Geçit”i Meclis Çalışmalarını incelemek yoluyla bir kez daha anlamaya çalışmak ve varsa eksikleri gidermek amacıyla olan bu çalışmamız içerisinde kaçınılmaz olsa gerektir.

1. Refik Bey’in bu yönde inceleyeceğimiz ilk gizli oturum konuşması; 1337 Bütçesi-Maliye Vekili Ferit Bey’in 1337 senesi Bütçesi hakkındaki İzahatı ve bütçe üzerinde tavrı hakkında yapmış olduğu konuşmadır. Refik Bey bu konuşmasında özetle, Maliye Vekaletinin 1337 senesi bütçesi için 53 milyon lira öngördüğünü ancak bunun kaynağının nasıl olacağını açıklamadığını belirtmiştir. Tahmini bütçe ile yapılacak planlama ile girilecek, saldırısı da savunması da para demek olan bu savaşta, maazallah, millet öngörülen bu parayı ödeyemezse ne olacağını sormuştur. Yine milletin bu paraları ödeyecek gücünün artık kalmadığını, kurulan her vekaletin teşkilatlanma derdiyle para talep ettiğini, burada ihtiyaç duyulan hidematın, gerekirse, bizzat vekil arkadaşların kendileri tarafından yapılmak suretiyle tasarrufa gidilmesinin zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Bir önceki sene, yani 1336 senesi için 27 milyon lira olan Milli Müdafaa giderinin bu sene için hiç tartışılmadan 47 milyon liraya çıkartılmasını, “beklenen gelir elde edilemezse” endişesi içerisinde izlediğini söylemiştir. Gerekirse kendi maaşlarından da kesintiye gidilmesini teklif etmiştir.⁵⁶⁰

Ancak Mustafa Kemal Paşa Çerkez Ethem ile görüşmelerin zaten birbuçuk aydan beri devam ettiğini, konuşma zamanının artık geçtiğini ve oluşturulmak istenen Heyetin, Hükümetin hareketini engellemesine izin vermeyeceklerini şu sözlerle belirtmiştir:

⁵⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 1, İ:153, 09.12.1338/1922, s.305

⁵⁶⁰ TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, C: 2, İ:29, 05.05.1337/1921, s.55

“MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Mesele bugün tafsilat ve teferruatıyla Heyeti Celilenize arzedilmiştir. Celâl Beyefendinin oraya giden Heyet namına verdiği izahat ve Vehbi Beyin vermiş olduğu izahat, arzolan tafsilâtı itman etmiştir. Şimdi son vaziyet, ordu, Birinci Kuvvei Seyyaresinin fiilen muzir bir hale gelmemesi için, fiilen ittihazı tedabire başlamıştır. Binaenaleyh bu tedbirlerin bir an dahi tevakkufuna heyet teşkili, encümen teşkili, eğer bu okunan takrir gibi, verilen evamir ve talimatın tehirine badi olacaksa, Heyeti Hükümet, Heyeti Vekile bittabi buna muvafakat edemeyecektir. Çünkü Heyeti Vekile bunun neticesine ait mesuliyeti yüklenmiş olacaktır. Bu meselede Heyeti Vekileyı müberra bir hale koymak ve teşkil edeceğiniz komisyonda bu meseleyi halledebileceğinize kani olursanız, o zaman komisyonları yapabiliriz. Bu, bir Hükümet işidir. Yalnız müzakere edelim. Hakikaten daha sehil, daha seri emin bir surette bir şekil hal bulacak isek tatbik edilsin.”⁵⁶¹

Refik Bey bunun üzerine amaçlarının kan dökülmesinin önüne geçmek olduğunu yoksa alınan tedbirlere elbette devam edilmesi gerektiğini söylemiş, Mustafa Kemal Paşa ise devamla; “Beyefendi hazretleri, silâh patlamadan ve bir fenalığa meydan vermeden halledilmek için bir buçuk aydan beri, geceli, gündüzlü çalışmaktayız. Bütün arkadaşlarımız bunu pekâlâ biliyor. Yalnız burada, nazârî çalışmak, değil, bir buçuk aydan beri bizzat o arada gidip çalışmak suretiyle hadiseyi tevkif etmişim. İhtimal ki bir buçuk ay evvel, dün başlamış olan hareket başlayabilirdi. Bir buçuk aydan beri ordu kısmı küllileri bu meselenin halline hazır bulunuyordu ve düşmanla meşgul olamadı. Binaenaleyh bunun fazla imtidadına imkân yoktur ve görüyorsunuz Garp Ordusu Kumandanı İsmet Bey böyle bir ihtimali bertaraf etmek için Ethem Beye haber veriyor. Ben Kütahya’yı işgal edeceğim, Kuvveyi Seyyareyi oradan çekiniz diyor.” diyerek son noktayı koymuştur.

2. Refik Bey, Mudanya Konferansı yürütülürken olağanüstü hassasiyet gösterilmesi gerektiğini, İngilizlerin hilelerine, oyunlarına kanılmamasını ve “gerekirse savaşıyoruz” kartının hemen ortaya sürülmemesini şu sözlerle izah etmiştir: “Bendeniz asıl mütalaama başlamadan evvel Heyeti Celilenizden çok hassas ve çok ciddi olan vaziyetimiz hakkında söz söylenirken, söz söyleyen arkadaşlarımızın zayıf iman ile muahaze buyrulmamasını rica edeceğim. Çünkü malûmu âliniz, burada söylenen sözler hiç şüphesiz deruhte ettiğimiz büyük ve muazzam davaya müteallik ve milletin mukadderatıyla doğrudan

⁵⁶¹ TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, C: 2, İ:126, 30.12.1336/1920, s.295

doğruya alakadardır. Vaziyetimizin ciddi olduğunu arz etmişim. Şanlı ordumuz ve fedakâr milletimiz Cenabı Hak'ın tevfiği inayetiyle mübarek topraklarımızı hain istilâcıların elinden şanlı ve şerefli bir surette kurtardıktan sonra ve bize cihan nazarında şanlı bir mevki temin ettikten sonra, İngiliz milletinin, İngiliz ihanetinin bizim için yeniden yeniye hazırlamakta olduğu uçurumlardan itidal ve metanetle düşünerek kendimizi kur tarmak lâzımdır. Paşa Hazretleri buradan son vaziyeti, yani Mudanya Konferansı akamete uğrarsa ne olması ihtimali bulunduğunu izah buyururken, çok ehemmiyetli bir noktaya temas buyurdular. Dediler ki, biz efendiler kabil olduğu kadar, şimdiye kadar olduğu gibi, şimdiden sonra da itidal ile yürüyerek söz sahasında cihana karşı daima sulh ve müsâlemet taraftan olduğumuzu ispata çalıştık ve çalışıyoruz. Bundaki hedefimiz Fransa ve İtalyanları kabil olduğu kadar İngiliz çemberi melanetinden uzakta bulundurmak ve onun arasını Fransa ve İtalya efkârını, dolayısıyla cihanın efkârını lehimize çevirmektir. Bu çok mühim bir noktadır. Son rapor üzerine şimdiye kadar takip edilen çok yüksek ve cidden faydeli itidalkârane siyasetten ayrılıp da sert bir noktai nazara sahip kalarak «Efendiler şunu şöyle yapacaksınız, Trakya'yı hemen teslim edeceksiniz ve illâ felah... Ordumuz yürüyecektir.» demek zannederim muvafık olmayacaktır. Evet, bu kadar azîm fedakârlıklardan sonra Misakı Millimizden zerre kadar gaip etmemeye biz de, mikat de azmetmiştir. Allah'ın inayetiyle pek yakında harp sahasında kazandığımız zaferi inşallah, siyaset sahasında da konferans, sulh, masasında da temin edeceğiz. Onların bize Mudanya Konferansında dolambaçlı yollardan yürüyerek, yılanlar gibi yerlerde sürünerek bin türlü şekillerle bizi iğfale çalıştıkları gibi, biz de böyle kaçamaklı yollar bularak onlara yine müzakeratı kat etmemek şartıyla, bir girizgâh, bir yol gösterebiliriz. Onun için bittabi ki Heyeti Vekilenin bu son raporu üzerine ne şekilde cevap vereceğini tamamen bilmemekle beraber, bendeniz şahsen temenni ediyorum ki kabil olduğu kadar - tabii onlar da bizim kadar milletin vaziyetine ve bu günkü haline tamamen muttaliidir - cevap verirken bir kaçamak yolu bulsunlar ve yeni tehlikeli vaziyetler ihdas edecek kelimelerden, tekliflerden ihtiraz buyursunlar. Sırası geldiği zaman ona dair noktai nazarımı da ayrıca arz edeceğim.»⁵⁶²

Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa gelişmeler hakkında şu şekilde bir izahat vermiştir:

⁵⁶² TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, C: 4, İ:115, 09.10.1338/1922, s.923

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkomandan) (Ankara) — “Müsaade buyurursanız ufak bir şey arz edeyim. Efendim Mudanya ile cereyan eden muhabere doğrudan doğruya benimle cereyan etmektedir. Onun için muhaberenin ne kadar müşkil, ve benim ne kadar meşgul olduğumu takdir edersiniz- Her gece yarısından sonra saat ikide, üçte hatta, üç buçukta ancak alabiliyorum. Ekseriya Heyeti Vekile ile görüşmek zarureti hâsıl oluyor. Onun için hiç zannetmem ki bugün akşam ve bugün gece yarısına ve belki de yarına kadar Heyeti Vekilece ve Meclisi Âlice esaslı müzakerelere medar olacak kati malûmatı alalım. Bu itibarla ona intizar etmek beyhudedir. Sonra ikincisi; ben zannediyorum ki Heyeti Celilenizin en son nokta üzerine bir karar vermesi de belki muvafık olamaz. Yani en son noktai nazarı anlaşıldıktan sonra, belki Heyeti Vekilenin en son nukatı nazarı anlatıldıktan sonra ve Meclisi Âli mütalaa ettikten sonra, kati karar vermek lâzımdır. Yani şimdiden kati bir karar verip oraya bağlanmak doğru değildir.”

3. Refik Bey’in bir başka önemli gizli oturum konuşması ise Hariciye Vekili İsmet Paşa’nın Lozan Kongresinin hudutlarını tespiti ile alakalı izahatı ile münkati bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespiti hakkındadır.⁵⁶³

Meclisteki Diğer Çalışmaları

1. Büyük Millet Meclisinin vazife ve salâhiyeti hakkında müzakere açılmasına dair sözleri,
2. Divanı harblerce muhakeme edilip evrakı İstanbul’a gönderilmiş olan mevkufların mahakimi umumiyeye şevkine dair tahrir münasebetiyle sözleri,
3. Müdafaai Hukuk Cemiyetleri hakkındaki tahrir münasebetiyle sözleri,
4. Konya da ilân edilen idarei örfiye münasebetiyle oraya beş kişilik bir heyet gönderilmesine dair tahrir münasebetiyle sözleri,
5. 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Beyden mevрут gazetede münteşir Sevr muahedesi hakkındaki telgraf münasebetiyle sözleri,
6. Men’i müskirat teklifi kanunisi münasebetiyle sözleri,
7. Konya Mebusu Refik Beyle on arkadaşının bir içtima evvel mevzuubahis edilen mesaili harbiye hakkında İcra Vekillerinden istizah yapılmasına dair tahriri ve Hükümete beyanı itimad edilmesi,

⁵⁶³ TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, C: 1, İ:200, 27.02.1339/1923, s.1308

8. Mustafa Kemal Paşa ile cephedeki seyahat intibalarına dair beyanatı,
9. Hukuku Esasiye ve tahsisat hakkındaki teklifi kanuni münasebetiyle sözleri,
10. Konyalıların vazifei vataniyelerini ifa ettiklerine dair mevрут telgraf münasebetiyle sözleri,
11. Temettü Kanunu münasebetiyle,
12. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi İsmet Beyin harekâtı harbiye hakkındaki beyanatı münasebetiyle sözleri,
13. İdarei Vilâyat ve Tedrisatı İptidaiye kanunlarının tadiline dair teklif münasebetiyle sözleri,
14. İstiklâl Mahkemeleri Kanununa bir madde ilâvesine dair Antalya Mebusu Rasih Efendinin teklifi münasebetiyle sözleri,
15. İstiklâl mahkemeleri intihabatı münasebetiyle,
16. Mazbatasının tasdikı hakkında bir karar itasına dair Mersin Mebusu Yusuf Ziya Beyin takriri münasebetiyle sözleri,
17. Hiyaneti vataniyeden mahkûm Akdağ madeni kazasının Üç ağaç karyesinden Molla Arif ve Kör Celal ve sair rüfekası hakkındaki evraka dair Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle sözleri,
18. Kütahya Mebusu Cemil Beyin, öğle tatillerinin kaldırılması hakkındaki teklifi kanunisi münasebetiyle sözleri,
19. Trabzon Mebusu Hüsrev Beyin, merhum Reşat Hikmet Beyin, çocuklarının tahsil ettirilmesine dair takririne, Dahiliye ve Maliye Vekâletlerinden gelen tezkereler münasebetiyle sözleri,
20. Nafia Vekâletinin İktisat Vekâletine raptı hakkındaki teklifi kanuni münasebetiyle sözleri.

2.12. Arslan Bey'in (Toğuzata) Meclis Çalışmaları

Arslan Bey'in Maraş Milletvekili olarak seçilmesinin ardından Meclis'te milletvekilliğine kabulü 21 Temmuz 1920 tarihindeki oturumda gerçekleşmiştir.⁵⁶⁴ Arslan Bey'in Meclis'ten almış olduğu ilk izin Milletvekili seçildiği dönemde Antep cephesinde yaptığı görevinden dolayıdır. Meclis 22 Mayıs 1920 tarihinde kendisine bu nedenle izin

⁵⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:38, (21 Temmuz 1336/1920), s. 372.

vermiştir.⁵⁶⁵ Kendisinin Meclis'ten bir başka izin alması 12 Eylül 1921 tarihinde bir ay müddetiyle olmuştur⁵⁶⁶. Arslan Bey son olarak 27 Temmuz 1922 tarihinde Meclis'ten üç ay süreyle izin almıştır⁵⁶⁷.

Arslan Bey'in Meclis'te görev yaptığı şubelerle ilgili olarak 1920 yılına ait bir şube kaydı yoktur. 1921 yılında 4. Şube⁵⁶⁸, 1922 yılında 4. Şube⁵⁶⁹, 1923 yılında 1. Şubede⁵⁷⁰ görev yapmıştır. Arslan Bey ayrıca 1923 yılında Meclis'te

Posta ve Telgraf Encümenliği'nde görev yapmıştır⁵⁷¹. Arslan Bey'in I. Meclis'te I. Gruba kayıtlı olduğu ifade edilir⁵⁷². Ancak; bazı kaynaklarca gruptan bağımsız hareket eden milletvekilleri arasında görülmektedir⁵⁷³.

2.12.1 Önerge ve Teklifler

- Arslan Bey'in Maraş Müdafaasında şehit düşen Maraş Lisesi Matematik Öğretmeni Hayrullah Efendi'nin dul ve yetimlerine maaş bağlanması hakkındaki teklifi:

Bu teklif Meclis'te 4 Temmuz 1921 tarihinde yapılan görüşmelerin sonunda Lâyiha Encümenine gönderilmiştir⁵⁷⁴. Layiha Encümeninden gelen karar 18 Temmuz 1921 tarihinde Meclis'te görüşülmüştür. Vefat eden Muallim Hayrullah Efendi'nin emeklilik kanununca ailesinin dul ve yetim aylığı alabileceğinin ifade edilmesi üzerine vatana hizmet yönünden maaş verilmesinin uygun olmayacağı kararıyla teklifi Encümen reddetmiştir. Ancak; Meclis'te konuya ilişkin yapılan görüşmeler sırasında Maraş Milletvekili Hasip Bey Muallim Hayrullah Efendi'nin genç yaşta eline silah alarak dağa çıkıp düşmana karşı savaşırken öldüğünü, bu nedenle maaş bağlanmasının imkânı olmadığını belirtmesi üzerine Meclis, Layiha Encümeninin kararını reddetmiş ve teklif Muvazaneyi Maliye Encümenine gönderilmiştir⁵⁷⁵.

⁵⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, İ:19, (22 Mayıs 1336/1920), s. 4.

⁵⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:12, İ:74, (12 Eylül 1337/1921), s. 187.

⁵⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:22, İ:62, (27 Temmuz 1338/1922), s. 7.

⁵⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:9, İ:2, (2Mart 1337/1921), s. 18.

⁵⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:18, İ:1, (1 Mart 1338/1922), s. 21.

⁵⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:1, (1 Mart 1339/1923), s. 20.

⁵⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:28, İ:7, (8Mart 1339/1923), s. 42.

⁵⁷² Tunaya, a.g.e. s. 537.

⁵⁷³ Demirel, a.g.e. s. 133.

⁵⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C:11, İ:46, (4 Temmuz 1337/1921), s. 127.

⁵⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C:11, İ:52, (18Temmuz 1337/1921), s. 311, 312.

Ancak konuyla ilgili olarak Meclis kayıtlarında bir Encümen kararı görememekteyiz. Fakat konunun bir diğer Maraş Milletvekili Hasib Bey tarafından uzun bir sürenin ardından 23 Aralık 1922 tarihinde Meclis'e yeniden kanun teklifi olarak sunulduğunu görmekteyiz⁵⁷⁶. Bu bilgilere göre Arslan Bey'in kanun teklifinin Muvazene-i Maliye Encümeninden gelmediği anlaşılmaktadır.

- Arslan Bey ile Karesi Milletvekili Vehbi Bey ve bazı arkadaşlarının hazırlamış olduğu Sakarya Zaferi münasebetiyle orduya teşekkürname yazılması veyahut bir heyet gönderilmesine dair önerge:

Meclis'te teklif uygun görülmüş ve Meclis tarafından Başkomutanlığa teşekkürname yazılması kabul edilmiştir⁵⁷⁷.

- 19 Haziran 1922 tarihinde Meclis'te Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesinin 1922 senesi bütçe görüşmelerinde Telgraf Müdürleri ve memurlarına maaş zammı verilmesi hakkında Lazistan Milletvekili Osman Nuri Bey ve Arslan Bey'in de olduğu otuz yedi arkadaşı tarafından verilen önerge:

Bu teklife göre Telgraf memurlarının ve müdürlerinin yaptıkları fedakârlıklara karşılık 1921 bütçesinden azaltılan yirmi bir bin liranın yarısının millet adına memurların maaşlarına ilave edilmesini talep etmektedir⁵⁷⁸.

Verilen teklif Meclis'te görüşülürken Hakkari Milletvekili Mazhar Müfit Bey ve Sivas Milletvekili Rasim Bey, İzmit Milletvekili Abdullah Efendi gibi milletvekilleri teklifin Encümene gönderilmesinin gerektiğini ifade etmişlerdir. Görüşmeler sonunda teklifin encümene verilmesine karar verilmiştir⁵⁷⁹.

İlgili teklif 25 Haziran 1922 tarihindeki Meclis oturumunda tekrar görüşülmüştür. Mazbata Muharriri Rasim Bey Encümenin, ilk olarak paranın posta memurlarına ikramiye olarak verilmesini düşündüklerini ancak eldeki para miktarının yetersiz kaldığını belirtmiştir. Bu nedenle Encümenin paranın daimi zam olarak verilmesini düşündüğünü yapılan hesapla çalışan memurlardan çavuş ve müvezziler hariç olmak üzere iki sınıf

⁵⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C:26, İ:161, (23 Aralık 1338/1922), s. 5.

⁵⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C:12, İ:76, (15 Eylül 1337/1921), s. 217, 218.

⁵⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C:20, İ: 58, (19 Haziran 1338/1920), s. 527, 528.

⁵⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:20, İ:58, (19 Haziran 1338/1922), s. 529.

memurlara zam yapıldığı takdirde ayrılan paranın kâfi geldiğini ifade ederek Encümenin kararını anlatmıştır.

Meclis'te yapılan görüşmeler sırasında Karahisarı Sahib Milletvekili Nebil Efendi tarafgirlik olup olmayacağını sormuş bunda suistimal yoksa kabul ettiğini varsa kabul etmediğini belirtmiştir. Yine Karahisari Şarki Milletvekili Ali Sururi Efendi zam veya ikramiye verilmeyip memur maaşlarının düzenli verilmesinin doğru olacağını belirterek bunun reddedilmesi için teklif vermiştir. Yine Genç Milletvekili Şeyh Fikri Efendi ve Sivas Milletvekili Emir Paşa zam veya ikramiye olmasını desteklemişlerdir. Karahisarı Şarki Milletvekili Mustafa Bey ve Canik Mebusu Emin Bey ayrı ayrı verdikleri tekliflerle önerenin reddini istemişlerdir. Meclis'te yapılan oylama ile zam ve ikramiye teklifi ekseriyetle reddedilmiştir⁵⁷⁹.

- Mersin Mebusu Ziya Bey ile Arslan Bey'in de aralarında bulunduğu milletvekillerce Adana'da evvelce Başadministratör tarafından gayrikanunî muamelelerin keenlemyekün kanun lâyihasının müstacelen müzakere edilmesine dair önerge:

Adana'nın işgali sırasında Fransız işgal kuvvetleri baş yöneticisi tarafından yaptırılan kanunsuz işlemlerin hiç olmamış gibi kabul edilmesi ve Hükümet tarafından araştırılması için kanun layihasının acil görüşülmesi istenmiştir. Teklif yapılan görüşme sonunda Meclis tarafından kabul edilmiştir⁵⁸⁰²⁶⁰.

- Erzincan Mebusu Tevfik Bey ve Maraş Mebusu Arslan Bey'in de aralarında bulunduğu 82 milletvekilinin, Dersimli Zeynozade Bego Ağa'nın malûliyetine binaen bakıye-i müddeti cezaiyesinin affına dair kanun teklifi:

Arslan Bey ve arkadaşları Hıyaneti Vataniye Kanunu'ndan bir buçuk yıl önce üç yıl cezaya çarptırılan Dersimli Zeynozade Alibeyoğlu Bego Ağa'nın hasta ve vatan hizmetinde olan bir aileden geliyor olduğunu belirtmişler, adalet bekleyen Dersimliler üzerinde olumlu etki yapacağı gerekçesiyle cezasının affedilmesini istemişlerdir⁵⁸¹. Verilen kanun teklifi Adliye Encümeni tarafından uygun görülmüş ve Meclis af teklifini onaylamıştır⁵⁸².

⁵⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C:21, İ:62, (25Haziran1338/1922), s.42, 43, 46, 47, 49.

⁵⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C:21, İ:79, (24 Temmuz 1338/1922), s. 485-487.

⁵⁸¹ TBMM Zabıt Cerideleri C:12, İ:79,(19Eylül 1337/1921), s. 265.

⁵⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, C:12, İ:79, (19 Eylül1337/1921), s. 266.

- Burdur Mebusu İsmail Subhi Bey ve Maraş Mebusu Arslan Bey ile arkadaşlarının, tetkikatı ilmiyede bulunmak üzere Şark'a gönderilen heyetin tahsisatı hakkındaki Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasının müstacelen ruznameye ithaline dair önerge:

Arslan Bey ve arkadaşları 17 Temmuz 1922 tarihinde Doğu'ya gönderilen ilmi tetkik heyetinin tahsisatları konusunda Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatasının ruznameye alınmasını istemişlerdir. Meclis, teklifi kabul etmiş ve teklifin ruznameye alınması onaylanmıştır⁵⁸³

⁵⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, C:21, İ:76, (19 Temmuz 1338/1922), s. 421.

SONUÇ

Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Mücadeleyi gerçekleştiren ve yeni Türk devletini kuran bir meclistir. Bu meclis bir kurucu meclis özelliği taşımıştır. Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Emniyet Teşkilatında ve polislik mesleğinde çalışmış milletvekilleri de görev yapmıştır. Bu milletvekilleri meclis içerisinde ve dışarısında yaptıkları görevlerle büyük hizmetler vermişlerdir.

Onları Yunan kuvvetlerinin Ankara'ya yaklaşması üzerine Meclisin Kayseri'ye taşınması fikrine karşı çıkarken, İstiklâl Mahkemelerine üye olarak seçilip gönderilirken, ülkenin adli, idari, eğitim, ekonomik ve toplumsal konularıyla ilgilenirken, bazen de seçilmiş oldukları bölgenin sorunlarıyla ve polislik mesleği ile ilgili konularda görüş belirtirken görmek mümkündür. Ülkenin zor zamanlarında hizmet eden bu fedakâr insanlardan o dönem içinde sağlığını kaybederek vefat edenler olduğu gibi milletvekilliği sona erdikten sonra çeşitli maddi zorluklar çekenler, emeklilik muameleleri ile ilgili işlemlerde sıkıntılar yaşayanlar olmuştur. Ömrünün son anlarına kadar milletvekilliği yapan ve milletvekili olarak vefat edenler de vardır.

Polis kökenli mebuslar ağırlıklı olarak Dâhiliye encümeninde görev yapmışlardır. Ayrıca Müdafaa i Milliye, İstida, Layiha, Umuru İktisadiye, Posta ve Telgraf, İktisad, Nafia, İrşat, Memurun Muhakemat, Sağlık ve Sosyal Yardım, Teşkilatı Esasiye, İçtüzük encümenlerinde de görev almışlardır.

Milletvekillerinden Ömer Mümtaz Bey, Tahsin Bey, Hüseyin Bey, Arslan Bey Meclis'te I. Gruba mensupturlar. Mustafa Durak Bey, Arif Bey ve Fikri Faik Bey II. Gruba mensup milletvekilleridir. Mustafa Durak Bey önceden Birinci Grup'a mensup iken istifa ederek İkinci Grup'a geçen mebuslar arasındadır. Görüldüğü üzere polis kökenli milletvekilleri ağırlıklı olarak I.Gruba mensupturlar.

Polis kökenli milletvekilleri polislik ve asayiş ile ilgili konularda önerge, teklif ve sözleriyle de dikkati çekmişlerdir. Örneğin Erzurum Milletvekili Mustafa Durak Bey'e göre polislik ince bir sanattır, nasıl ki dış güvenliği asker sağlarsa iç güvenliği de polis temin eder. Bu iki kurum iki kardeş gibidirler. Elazığ Milletvekili Hüseyin Bey ise 14 Mayıs 1921 tarihli Meclis oturumunda henüz daha İstanbul işgal altında iken Ankara'ya bağlı İstanbul

Polis Müdürlüğü kurulmasını teklif etmiştir. Onun bu teklifteki amacı İstanbul'daki güvenlik meselelerine Ankara'nın el atmasıdır. Yine Hüseyin Bey bir milletvekilinin polise ihtiyaç yok sözleri üzerine “Polise ihtiyaç vardır, hem emniyeti umumiye ile polisi gayet güzel ıslah etmek icap eder” diyerek karşılık vermiştir. Polis kökenli milletvekilleri yeri geldiğinde geçmişte polislik veya polis müdürlüğü görevi yaptıklarını vurgulayarak bir taraftan mecliste güvenlik konularında yetkin oldukları mesajını vermişler bir taraftan da birikimlerini parlamentoya aktarmışlardır.

Polis kökenli milletvekilleri jandarma alımlarında da titizlik gösterilmesini istemişlerdir. Örneğin Burdur Milletvekili Şevket Bey Damat Ferit Hükümeti zamanında Jandarmaya sabıkalı ve asker kaçaklarının alındığına dair meclise bir önerge vermiş, bu kişilerin kurumdan uzaklaştırılmasını teklif etmiştir. Aydın Milletvekili Tahsin Bey ise polis ve jandarmanın görevleri bakımından mahalli yetkililere bağlı olması gerektiği görüşünü savunmuştur.

Polis kökenli milletvekilleri Milli Mücadele'nin bütün evrelerine kayıtsız şartsız destek vermişlerdir. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nden sonra çıkarılan Başkumandanlık Kanunu'na ve bu kanunun süre uzatımlarına taraftar olmuşlardır. Mustafa Durak ve Tahsin Beyler 19 Eylül 1921 tarihinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya Gazilik unvanı ve müşirlik rütbesi verilmesi için önerge veren milletvekilleri arasındadırlar. Yine aynı konuda Aydın Milletvekili Tahsin Bey'in bir önergesi daha vardır. Mustafa Durak Bey Başkumandanlık Kanununun çıkarılması sırasında söz alarak bu kanuna tepki göstermenin yanlış olduğunu savunmuş ve “Millet Başkumandanı diyelim” önerisinde bulunmuştur. Mustafa Durak Bey Başkumandanlık süresinin uzatılması ile ilgili 31.10.1921 tarihli gizli oturumda Yunan kuvvetlerinin Sakarya'dan atıldığını, ancak, halen işgal altında topraklar bulunduğunu belirtmiştir. O, “Paşa, vazifesine devam etsin ve mesuliyetini müdrik bulunsun” diyerek Başkumandanlık süresinin uzatılmasına taraftar olmuştur.

Tahsin Bey Londra Konferansına katılacak heyet hakkında Meclis'te yapılan görüşmeler sırasında İstanbul Hükümetinin de Konferansa katılmasına “Hükümeti Fuzuli” diye tepki göstermiştir.

Tahsin Bey 11.6.1922 tarihinde El cezire Cephesi Kumandanı Sabıkı Nihat Paşa'nın sorumluluğu hakkında yapılan araştırmanın sonunda sorumluluğunun bulunmadığına dair raporu okuyan Müdafaa Vekili Kazım Paşa'ya seslenerek “Üç vilâyet halkını soyduğu iddia

olunan bir adamın evrakı tahkiyesini Meclis görmek ister. Bu millet Paşaların birbirlerini tutmasından bıkmış usanmıştır.” şeklinde tepki göstermiştir.

Sonuç olarak Polis kökenli milletvekilleri de meclisin diğer mebusları gibi Milli Mücadele’ye canla başla katkı sağlamışlardır. Milli Mücadele sırasında her türlü desteği verirlerken hataları olanların karşısında durarak korkusuzca haykırmışlardır. Onlar ayrıca emniyet mensubu olmaları nedeniyle özellikle asayiş konularında tecrübe ve birikimlerini meclise yansıtarak diğer mebuslara nazaran farklılık göstermişlerdir.

KAYNAKLAR

Arşivler

TBMM Arşivi

T.C Emekli Sandığı Arşivi

T.C Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre:1, Cilt:1-27, TBMM Yayınları, Ankara, 1959.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:1- 4, Devre:1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sanem Matbaası, Ankara, 1985.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönem (1919-1923)**, Cilt:3, TBMM Vakfi Yayınları No.6 Ankara 1995.

Kitap ve Makaleler

AHMED, Kemal Mazhar **I. Dünya Savaşında Kürdistan**, (Çev. M. Hüseyin), İstanbul 1996.

AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat **Atatürk Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle**, Ankara 1998.

AKÇAYAKALIOĞLU, Cihat “Atatürk ve Onun Milli Mücadele’deki Büyük alışmalarından Bazıları Üzerine Kısa Bir İnceleme”, **Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1977**, ATASE Yay., Ankara 1977, s.7-53.

ALMAZ Ahmet, **Atatürk’ün Hatıraları (Büyük Gazi’nin Hatırat Sahifeleri)**, Oku yayını, İstanbul 2003.

ALTINER, Avni **Atatürk’ün Maiyeti, Her Yönüyle Atatürk**, İstanbul 1974..

ANDERSON, Matthew Smith; **Doğu Sorunu 1774- 1923, Uluslar arası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, (Çev. İdil Esen), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2000.

- ARIBURNU, Kemal **Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1997.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1980)**, Ankara 1993.
- ARMAOĞLU, Fahir; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yay., 2. Baskı, Ankara 1999.
- AŞGIN, Sait; **Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960)**, Ankara 2000.
- Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri**, Ankara 1982.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal; **Nutuk-Söylev**, (Yay. Haz.: İsmail Arar, Uluğ İğdemir, Sami N. Özerdim), TTK Yay., Cilt 2, 4. Baskı, Ankara 1999.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal; **Söylev ve Demeçler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt III, s.49.
- Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Ankara 1991.
- ATAY, Falih Rıfki **19 Mayıs**, Ankara,1944.
- ATAY, Falih Rıfki **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, İstanbul, 1955.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, İstanbul 1966.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; **Enver Paşa**, Cilt 2, İstanbul 1972.
- AYSAN, Mustafa A.; "Atatürk'ün Ekonomik Görüşü", **Atatürk Yolu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1995.
- BANOĞLU, Niyazi Ahmet **Atatürk Siyasi ve Hususi Hayatı**, İstanbul 1963, s. 62-63.
- BAYAR, Celal **Ben de Yazdım Milli Mücadele'ye Giriş**, Cilt 5, İstanbul 1967.
- BAYUR, Hikmet "1918 Bırakışması Sırasındaki Tinsel Durum ve Mustafa Kemal'in İki Demeci", **Bellekten**, Cilt XXXII, Sayı 128(Ekim 1968'de ayrı basım), Ankara 1968.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt III/Kısım 4, TTK yayını, Ankara 1983.
- BELEN, Fahri **20.yy'da Osmanlı Devleti**, İstanbul 1976.
- BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, Ankara 1983.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik **Atatürk Anadolu'da (1919-1921)**, Ankara 1959.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Atatürk Anadolu'da**, Ankara 1959.

BORAK, Sadi **Ata ve İstanbul**, İstanbul 1983.

BORATAV, Korkut; **100 Soruda Türkiyede Devletçilik**, I. Baskı, İstanbul 1974.

BORATAV, Korkut; **Türkiye İktisad Tarihi (1908- 1985)**, Gerçek Yay., 6. Baskı, İstanbul 1998.

CEBESOY, Ali Fuat **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, Temel yayını, İstanbul, 2000.

CEBESOY, **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel yayını, İstanbul, 2000.

ÇAVDAR, Tevfik; **Milli Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm**, İstanbul 2001.

ÇAVDAR, Tevfik; **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900- 1960)**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

ÇETİNER, Selahattin; **Sorunlarıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Gerçeği**, Ankara 1997.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönem (1919- 1923)** Cilt:3, TBMM Vakfı Yayınları No.6 Ankara 1995.

DEMİREL, Ahmet, Birinci Mecliste Muhalefet, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

DİE, **İstatistik Göstergeler 1923- 1992**, Ankara 1994.

DUMONT, Paul, **Mustafa Kemal**, (Çev. Zeki Çelikkol), Ankara 1994.

ELDEM, Vedat; **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, TTK Yay, Ankara 1994.

ELDEM, Vedat; **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, TTK Yay., Ankara 1994.

ERİKAN, Celal **Komutan Atatürk**, İstanbul 2006.

EROĞLU, Hamza **Atatürk Hayatı ve Üstün Kişiliği**, Ankara 1994.

EROĞLU, Hamza; **Türk Devrim Tarihi**, Ankara 1977.

GOLOĞLU, Mahmut, **Üçüncü Meşrutiyet**, Ankara 1970.

- GÖNLÜBOL, Mehmet –SAR, Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)**, Ankara 1993.
- GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi V.Dönem(1935-1939)** Cilt:2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1921.
- HATİPOĞLU, Zeyyat; **Cumhuriyet Rejiminde Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi**, İstanbul 1973.
- HEYET; **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi**, Akbank Kültür Yay., İstanbul 1980.
- İĞDEMİR, Uluğ **Atatürk'ün Yaşamı**, I, Ankara 1988.
- İĞDEMİR, Uluğ, **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, Ankara,1975.
- İNÖNÜ, İsmet **Hatıralar**, (Haz. Sabahattin Selek), Cilt I, İstanbul 1985.
- KARABEKİR Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, (Sad. Faruk Özerengin), Cilt I, İstanbul 1993.
- KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, Cilt 8, TTK Yay., Ankara 1998.
- KARATAŞ, Muhammet; “Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisinin Temellerinin Atılmasında İzmir İktisad Kongresinin Yeri ve Önemi”, **Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı V**, Sayı 23- 24, Ankara 1998.
- KARATAŞ, Şaban; “Doğu Anadolu Kalkınması ve Ziraatta Entelektüel Yatırım”, **Doğu Anadolu’yu Kalkındırma Sorunları Semineri**, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara 1967.
- KARLUK, Rıdvan; **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir 1995.
- KORALTÜRK, Murat; “Cumhuriyet Dönemi İktisad Kronolojisi (1923- 2002)”, **Türkler**, Cilt 17, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- KÖPRÜLÜ, Fuad; “Artuk Oğulları” **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 1, Eskişehir 1997.
- KURAN, Ercüment; “Milli Mücadelede Doğu Anadolu” **Doğu Anadolu’nun (Sosyal, Kültürel ve İktisadi) Meseleleri Sempozyumu Tebliğleri (13- 15 Mayıs 1985, Tunceli)**, 1985.
- KURUÇ, Bilsay; **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)**, Cilt 1, Ankara 1988.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer **Türk- İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara 1978.

- LEWIS, Bernard **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), Ankara 1988.
- LEWIS, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), Ankara 1996.
- MACMILLAN, Margaret, **Paris 1919-1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi**, (Çev. Belkıs Dişbudak), Ankara 2004.
- MAMAN, Kamil, Tek Parti Devrinden 27 Mayıs ihtilaline DEMOKRATLAR DP'nin kurucusu anlatıyor REFİK KORALTAN, TİMAŞ Yayınları, 2013, İstanbul
- Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri**, Devre 4.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; **Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları**, TTK Yay, Ankara 1981.
- OLCAY, Osman **Sevr Andlaşmasına Doğru (çeşitli konferans ve toplantıların tutanakları ve bunlara ilişkin belgeler)**, Ankara 1981.
- ORBAY, Rauf **Siyasi Hatıralar**, 2. Baskı, Örgün yayınevi, İstanbul, 2005.
- ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmeni, Siyasî Hatıralarım**, Cilt I, İstanbul 1993.
- ÖKÇEN, Ahmet; "Cumhuriyet Döneminde İktisadi Gelişme", **Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı V**, Sayı 23- 24, Ankara 1998.
- ÖKE, Mim Kemal **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri**, Ankara,1988.
- ÖKE, Mim Kemal, **İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in Kürdistan Misyonu**, İstanbul 1989.
- ÖZALP, Yalçın, **Maraş Direnişi Başında Ser Komiser Ali Bey**, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara-
- ÖZDEMİR, Hikmet; "Atatürk'ün Kriz Yönetimi-Tekalif-i Milliye" **Türk İdare Dergisi**, Sayı 429, Ankara 2000.
- ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi II. Dönem (1923-1927)** Cilt:3, TBMM Vakfı Yayınları Ankara 1995.
- ÖZYURT, Hasan; "Atatürk'ün İktisadi Görüşleri ve Uygulamaları" **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı: 13, İstanbul 1981.
- PARUŞEV, Paraşkev **Atatürk**, Ankara 1973.

- Sanayii ve Teknoloji Bakanlığı, **50 Yılda Türk Sanayii (1923- 1973)**, (Yazıları Haz: DPT Sektör Programları Şube Uzmanları Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Bağlı İktisadi Devlet Teşekkülleri) , Ankara 1973.
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih, (İlkçağlardan -1918'e)**, Cilt I, İstanbul 1992.
- SARAÇOĞLU, Hüseyin; **Doğu Anadolu Bölgesi**, İstanbul 1989.
- SAYDAM, Abdullah; **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, 2. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon 1999.
- SELEK, Sabahattin **Anadolu İhtilali**, Cilt I, İstanbul 1987.
- SEMİZ, Yaşar; “1923-1938 Döneminde Türkiye'nin Sanayi Politikası” , **Türkler**, Cilt 17 İstanbul 2002.
- SHAW, Stanford J.- SHAW, Ezel Kural; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt 2, 2. Baskı, İstanbul 1983.
- SOYAK, Hasan Rıza **Atatürk'ten Hatıralar I**, İstanbul 1973.
- SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, Cilt I (1920-1945), TTK yayını, Ankara 1989.
- SÖNMEZ, Naim **Siyasî Açından Cumhuriyet Hükûmetleri, (Tek Parti Dönemi-1923-1946)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1992.
- ŞAHİN, Hüseyin; **Türkiye Ekonomisi**, Bursa 2000.
- ŞAHİN, Eyüp, **Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde Ve Cumhuriyete Giden Yolda İz Bırakan Polisler**, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, 2004, Ankara
- ŞİMŞİR, Bilal, **Bir Başkent'in Doğuşu**, Bilgi Yayınevi, 1988, Ankara
- TANÖR, Bülent; **Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları**, İstanbul 2002.
- TANSEL, Selahattin , **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt I, İstanbul 1991.
- TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim; **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu**, Ortadoğu Teknik Üniv. Yay., Ankara 1982.
- TOGAN, Ahmed Zeki Velidî **Tarihte Usul**, Ankara 1985.

- TOPRAK, Zafer; **İttihad Terakki ve Cihan Harbi, Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik (1914- 1918)**, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.
- TOPRAK, Zafer; **Türkiye’de Milli İktisad (1908-1918)**, Yurt Yay., Ankara 1982.
- TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye’de Siyasi Partiler Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1985
- TURAN, Ahmet Nezihi “Misak-ı Milli’nin 70. Yılı”, **Milli Kültür**, Sayı 69, Ankara 1990.
- TURAN, Mustafa “Türk Davası: Misâk-ı Milli”, **60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprman’a Armağan**, (Haz. E. Semih Yalçın), Ankara 2003.
- TURAN, Mustafa “19 Mayıs’ın Türk İstiklâl Harbi’ndeki Önemi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı 137 (Mayıs 1998).
- TURAN, Mustafa **Milli Mücadelede Siyasi Çözüm Arayışları**, Ankara 2006.
- TURAN, Şerafettin **Mustafa Kemal Atatürk**, İstanbul 2004.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat **Görüp İştiklerim**, TTK Yay., Ankara 1987.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat **Türk İstiklal Harbi**, Cilt I, Ankara 1962.
- ULUBELEN, Erol **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul 1982.
- YALÇIN, E. Semih –KOCA, Salim, **Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya Geçişi**, Ankara 2005.
- YALÇIN, E. Semih, **Atatürk’ün Millî Dış Siyaseti**, Ankara 2000.
- YALÇIN, Emruhan, Milli Mücadele’ye Sadakat ve Mustafa Durak Sakarya, Bizbize Basın Yayın, Ankara, 2008.
- YAVUZ, Bige **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk- Fransız İlişkileri**, Ankara 1994.
- YENAL, Oktay; **Cumhuriyet’in İktisat Tarihi**, Homer Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul 2003, .
- YILDIRIM, İsmail; **Cumhuriyet Dönemi Demiryolları (1923-1950)**, Ankara 2001.
- YILDIZ, Dursun Hakkı; “Anadolu’nun Türkleşmesi”, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu Bildirileri**, Erciyes Üniversitesi Yay: 6, Kayseri 1990.
- YILDIZ, Hasan, **Fransız Belgeleriyle Sevr, Lozan, Musul Üçgeninde Kürdistan**, İstanbul 1991.
- YILMAZ, Durmuş, **Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul**, Konya 1995.

EKLER

Ek: 1

SEVKET BEY

در روز چهارم اردو افغان که در این راه بود و در این راه
 در روز چهارم اردو افغان که در این راه بود و در این راه
 در روز چهارم اردو افغان که در این راه بود و در این راه
 در روز چهارم اردو افغان که در این راه بود و در این راه

معه خدمت امین و باقیه سلطنت شایسته و در این راه که در این راه
 در این راه که در این راه که در این راه که در این راه که در این راه
 در این راه که در این راه که در این راه که در این راه که در این راه
 در این راه که در این راه که در این راه که در این راه که در این راه

This section contains numerous official seals and stamps, likely from various government departments or military units. Each seal typically features a central emblem or text, surrounded by a circular border. Many of the seals are accompanied by handwritten signatures and additional text, indicating their use in official correspondence or administrative matters. The arrangement is somewhat organized but dense, covering the lower two-thirds of the page.

Hasan Tahsin
Aydin

ملاحظات	امضای	ملکیت و ملکیت مفصل آدرس	آثار و تاریخ مواضع	تعداد مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای
ملاحظات	امضای	ملکیت و ملکیت مفصل آدرس	آثار و تاریخ مواضع	تعداد مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای
ملاحظات	امضای	ملکیت و ملکیت مفصل آدرس	آثار و تاریخ مواضع	تعداد مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای
ملاحظات	امضای	ملکیت و ملکیت مفصل آدرس	آثار و تاریخ مواضع	تعداد مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای	سازمان مغای

اینک بر مبنای تقاضای کار بر روی ملک ملی امضای مندرج در این سند صادر گردید. این سند در دفتر اسناد رسمی ثبت گردید. این سند در دفتر اسناد رسمی ثبت گردید.

مجلس

Mustafa Durak

مجلس

انقرده اصحاب ایدہ جمعہ اردو فوٹو گراہر مع اعلیٰ ایجو۔ اردو سیمینار میں منعقد ہوئی اور انصاف انتخابات اور نیا نواز ایدہ
مجلس عجمہ ادارہ بولویا دیکھو مسافرا جو مجھے افسانہ لکھنا چاہتے تھے انہوں نے اس وقت کے اردو ادب پر موجودہ نوجوانوں کے اردو ادب
کی زیادہ اعزاز آگے لیا۔ اردو ادب پر انہوں نے اس وقت کے اردو ادب پر انہوں نے اس وقت کے اردو ادب پر انہوں نے اس وقت کے اردو ادب پر
انتخاب اور نیا نواز ایدہ جمعہ اردو فوٹو گراہر مع اعلیٰ ایجو۔ اردو سیمینار میں منعقد ہوئی اور انصاف انتخابات اور نیا نواز ایدہ

3
2
1

اردو سیمینار میں منعقد ہوئی اور انصاف انتخابات اور نیا نواز ایدہ
اردو سیمینار میں منعقد ہوئی اور انصاف انتخابات اور نیا نواز ایدہ

اردو سیمینار میں منعقد ہوئی اور انصاف انتخابات اور نیا نواز ایدہ
اردو سیمینار میں منعقد ہوئی اور انصاف انتخابات اور نیا نواز ایدہ

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Suat SEÇKİN

Doğum Yeri-Tarihi : Değirmenocağı-1969

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Polis Akademisi

Yüksek Lisans Öğrenimi: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü T.C. Tarihi ABD

Yabancı Dili: İngilizce (KPDS-72.00)

İş Deneyimi: Tokat İl Emniyet Müdürlüğü

(İl Emniyet Müdür Yardımcılığı'ndan emekli)

İletişim:

E-posta Adresi: s.seckin661@mynet.com